

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI)

SULTAN SENCER DÖNEMİ MÜNŞEÂT MECMUASI
(ATABETU'L-KETEBE)

Yüksek Lisans Tezi

Sonay ÜNAL

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI)

SULTAN SENCER DÖNEMİ MÜNŞEÂT MECMUASI
(ATABETU'L-KETEBE)

Yüksek Lisans Tezi

Sonay ÜNAL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ

ANKARA-2014

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
(FARS DİLİ VE EDEBİYATI)

SULTAN SENCER DÖNEMİ MÜNŞEÂT MECMUASI
(ATABETU'L-KETEBE)

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: **Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ**

Tez Jürisi Üyeleri

<u>Adı ve Soyadı</u>	<u>İmzası</u>
.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi:

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../201.....)

Sonay ÜNAL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	Vii
KISALTMALAR.....	İx
GİRİŞ.....	1
Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihine Genel Bir Bakış.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE NESİR VE MÜNŞEÂT GELENEĞİ

1.1. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Nesir Geleneği.....	7
1.2. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Münşeât Geleneği.....	14

İKİNCİ BÖLÜM

ATABETU'L-KETEBE ve TAHLİLİ

2.1. Atabetu'l-Ketebe'nin Yazarı Muntecebu'd-dîn Bedî'nin Hayatı.....	20
2.2. Atabetu'l-Ketebe'nin Dili ve Üslubu.....	24
2.4. Eserdeki Mektupların İçerik Açısından Değerlendirilmesi.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATABETU'L-KETEBE'NİN TÜRKÇE TERCÜMESİ

MUKADDİME.....	47
1- Nişabur Nizâmiye Medresesi'ne Tavzif (Hâce Muhyiddin Muhammed b. Yahya'ya).....	52
2- Nişabur Kadılığına Tavzif (İmâdu'd-dîn Muhammed b. Ahmed b. Sâid Hakkında).....	56
3- Mazenderan Eyâlet ve Vilâyetine Tavzif.....	62
4- Gurgan ve Çevresi İçin Tavzif.....	65
5- Mazenderan Riyasetine Tavzif.....	71
6- Mazenderan Riyaseti İçin Ferman.....	77
7- Gurgan Vilâyetine Tavzif.....	82
8- Tus Nahiyeleri ve Nogan'a Tavzif.....	84
9- Belh'teki Birkaç Medresenin Öğretim Görevinin Tefvizi.....	86
10-Serahs Hutbe Sorumluluğuna Tavzif.....	90
11- Vilâyet Eyâletine Tavzif.....	91
12- Serahs Riyasetine Tefvîz.....	93
13- Rey Eyâletinin Temsilciliği.....	95
14- Gulpayegan Kadılığının Tefvizi.....	98
15- Merv Maliye Divanına (Divan-ı İstifa) Temsilci Tavzifi.....	99
16- Yazışma Divanına (Divan-ı Tuğra) Temsilci Tefvizi.....	102
17- Esterabad Kadılık ve Hutbe Yetkisinin Tavzifi.....	104
18- Gurgan Evkaf Divanı Temsilciliği Tavzifi.....	107

19- [Gurgan] Evkaf Sorumluluğunun Tefvizi.....	108
20- Bistam Riyasetine Tefviz.....	110
21- Nişabur'un Kadılık Tavzifi.....	112
22- Hüküm ve Ordu Kadılığının Tefvizi.....	113
23- Görevlendirme.....	115
24- (Cuveyn) Zâbitliğinin Tefvizi.....	116
25- Teskin Verme.....	117
26- Seyyidler Başkanlığı Tavzif Fermanı.....	118
27- Tus Kadılığı Tavzifi.....	120
(27)- Merv Divan Başkanlığına Tavzif Fermanı.....	122
28- Başka Bir Tür.....	123
29- Rey Eyâlet Fermanı.....	126
30- Belh Eyâlet ve Zâbitlik Fermanı.....	131
31- Türkmenler Zâbitliği Tefviz Fermanı.....	138
32- Mazenderan'ın İhtisabı Hakkında Ferman.....	140
33- Mazenderan İktâ Fermanı.....	142
34- Türkmenler Zâbitliği ve Diğer İktâlar Hakkında.....	143
(34)- İmâm Şafî -Allah ondan razı olsun- Sahabesinin Riyaset Fermanı.....	144
[34]- Sonraki Mektup.....	146
35- Sonraki Mektup.....	148
36- Sonraki Mektup.....	150
İHVÂNİYÂT	151
1- Birinci Mektup.....	151

2- Sonraki Mektup.....	154
3- Bir Sonraki Mektup.....	157
4- Bir Sonraki Mektup.....	159
5- Reşid Vatvat yazıyor: Muhammed b. Arslan'ın Bazı Büyüklere Yazdığı Uzlaşma Mektubu.....	161
6- Sonraki Mektup.....	163
7- Sonraki Mektup.....	164
8- Sonraki Mektup.....	166
9- Sonraki Mektup.....	167
10- Fasıll.....	169
11- Sonraki Mektup.....	170
12- Sonraki Mektup.....	170
13- Sonraki Mektup.....	173
14- Sonraki Mektup.....	174
15- Sonraki Mektup.....	175
16- Sonraki Mektup.....	176
17- Sonraki Mektup.....	177
18- Sonraki Mektup.....	178
19- Sonraki Mektup.....	180
20- Sonraki Mektup.....	182
21- Sonraki Mektup.....	183
22- Sonraki Mektup.....	184
23- Sonraki Mektup.....	185
24- Sonraki Mektup.....	187

25- Sonraki Mektup.....	189
26- Sonraki Mektup.....	190
27- Sonraki Mektup.....	192
28- Sonraki Mektup.....	193
(28)- Sonraki Mektup.....	194
29- Sonraki Mektup.....	196
30- Sonraki Mektup.....	197
31- Sonraki Mektup.....	197
32- Sonraki Mektup.....	199
33- Sonraki Mektup.....	200
34- Sonraki Mektup.....	201
35- Sonraki Mektup.....	203
36- Sonraki Mektup.....	203
(36)- Sonraki Mektup.....	204
37- Sonraki Mektup.....	206
38- Sonraki Mektup.....	208
39- Sonraki Mektup.....	210
40- Sonraki Mektup.....	212
41- Sonraki Mektup.....	213
42- Sonraki Mektup.....	214
43- Sonraki Mektup.....	216
44- Sonraki Mektup.....	217
45- Sonraki Mektup.....	218
46- Sonraki Mektup.....	219

47- Sonraki Mektup.....	220
48- Sonraki Mektup.....	220
49- Sonraki Mektup.....	221
50- Sonraki Mektup.....	222
51- Sonraki Mektup.....	225
52- Sonraki Mektup.....	226
53- Sonraki Mektup.....	227
54- Sonraki Mektup.....	228
55- Sonraki Mektup.....	228
56- Sonraki Mektup.....	230
57- Sonraki Mektup.....	232
58- Sonraki Mektup.....	233
59- Sonraki Mektup.....	234
60- Sonraki Mektup.....	235
61- Sonraki Mektup.....	238
62- Sonraki Mektup.....	239
63- Sonraki Mektup.....	240
64- Tebrik ve Taziye için Yazılan Mektup	242
SONUÇ.....	244
ÖZET.....	246
ABSTRACT.....	247
KAYNAKÇA.....	248
DİZİN.....	254

ÖNSÖZ

Gazneliler döneminde evrensel kimliğini kazanan ve olgunluk evresini yaşayan Farsça nesir Selçuklular döneminde kemale erme evresine geçip gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde büyük yazarlar ortaya çıkmış ve muhtelif türlerden önemli eserler bırakmışlardır. Mensur eserlerin sayısı gün geçtikçe fazlalaşmıştır. Lakin kaleme alınan eserlerin çoğu Moğol saldırılarından ötürü günümüze ulaşamamıştır. Moğol saldırılarından ötürü günümüze ulaşmamış birçok kitaba rağmen bu dönemden bize ulaşan eserlerin sayısı az değildir. Bu dönemden bize ulaşan muazzam eserlerden biri de hiç şüphesiz Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kaleme aldığı Atabetu'l-Ketebe adlı eseridir.

Eserin mukaddimesinde belirtildiği üzere “*Kâtiplik zanaatını bilenler ve bu zanaatı işitenler dikkatli bir şekilde mülâhaza edebilsinler, yanlışları ve bozuklukları ıslah edebilsinler ve yanlış lâfzî kusurları doğru olanla değiştirebilsinler*” diye bu mecmuaya Atabetu'l-Ketebe adı verilmiştir.

Sultan Sencer dönemi münşeâtından olan Atabetu'l-Ketebe tarih bilimi ve edebiyat bilimi için önemli belgeler içermektedir. Türkçe tercümesi bulunmayan bu eserin toplumsal hayatımıza ışık tutacak bilgileri içermesi sebebiyle dikkate alınması ve incelenmesi gerektiği düşünülerek bu çalışmaya başlanmıştır. Konu ile ilgilenen çevrelerin istifade etmeleri hedeflenmiş ve bu çevrelerin çalışmalarına bir nebze de olsa kaynaklık etmesi amaçlanmıştır.

Tezimiz, giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızın giriş kısmında eserin yazılmış olduğu Büyük Selçuklu İmparatorluğu dönemi genel olarak ele

alınmıştır. Birinci bölümde eserin yazılmış olduğu döneme kadar Farsça nesir ve münşeât geleneği üzerine bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Atabetü'l-Ketebe'nin yazarı Muntecebu'd-dîn Bedî'nin hayatına, dönemin dil ve üslubuna değinilip eserdeki münşeât büyük bir hassasiyet ile tahlil edilmiştir. Son bölümde ise eserin tam metni titizlikle Türkçeye tercüme edilmiştir.

Yüksek lisans tezimin hazırlanmasının her aşamasında değerli düşünceleriyle yönlendirme ve desteğini esirgemeyip özveriyle yardım eden saygıdeğer tez danışmanım sayın Prof. Dr. Hicabi KIRLANGIÇ'a sonsuz tesekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Tezim için kaynaklar temin edinebilmemde yardımcı olan hocalarım sayın Prof. Dr. Üçler BULDUK'a, sayın Prof. Dr. Mürsel ÖZTÜRK'e, sayın Doç. Dr. Abdüsselam BİLGEN'e derin şükranlarımı sunarım. Tezimin içerisinde bulunan Arapça metin ve şiirlerin tercümesinde yardımlarını her daim yanımda hissettiğim hocalarım sayın Prof. Dr. Faruk TOPRAK'a ve sayın Yrd. Doç. Dr. Osman DÜZGÜN'e teşekkür etmeyi bir görev bilirim. Son olarak en sıkıntılı dönemlerimde dahi sabrını yitirmeden yanımda durabilen kıymetli eşim Özkan ÜNAL'a en kalbi teşekkürlerimi sunarım.

Sonay ÜNAL

Ankara-2014

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Eser
- a.g.m.** : Adı Geçen Makale
- Bkz.** : Bakınız
- C.** : Cilt
- ev.** : Çeviren
- d.** : Dipnot
- Ed.** : Editör
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- No.** : Numara
- S.** : Sayı
- s.** : Sayfa
- vd.** : Ve Devamı
- Vol.** : Volume
- YTY** : Yeni Türkiye Yayınları

GİRİŞ

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Selçuklular, Türklerin İslâm Dünyasına hâkim olmalarına ve yayılmalarına, İslâm medeniyeti ve kavimleri tarihinde yeni bir devir açmalarına amil olan kavim ve hanedanın adıdır. İki esas kola ayrılıp XI. asırdan XIV. asra kadar Türkistan, Harezm (Harizm), Horasan, Afganistan, İran, Irak, Suriye, Azerbaycan ve Türkiye’de hüküm sürmüşlerdir. Selçuk’un oğlu Mikail’in neslinden gelen Büyük Selçuklular ile Irak, Kirman ve Suriye Selçukluları birinci kolu, Selçuk’un büyük oğlu Arslan Yabgu’nun torunları tarafından kurulan Türkiye Selçukluları da ikinci kolu teşkil eder¹.

Selçuklu ailesinin Oğuzların Kınık boyuna mensup oldukları ve aynı şekilde Selçuk’un babasının Dukak yahut Tukak olup “Temir-yalığ” (demir yaylı) lakabını taşıdığı bilinmektedir². Bu devlete adını veren Selçuk ve maiyetindekiler, Maveraünnehir’de egemen olan Sâ mânîler zamanında Oğuz boylarının başında Seyhun kıyısına gelip yerleşmişlerdir³. Maveraünnehir’den gelen muhacir Müslümanların oturduğu bir yer olan Seyhun kıyısı tarihte mühim bir rol oynamıştır. Zaten birçok Türk kütlelerinin kalabalık bir şekilde İslamiyet’e girdikleri bir devirde esasen sakinlerinin bir kısmı Türk olan bir Müslüman muhitinde yaşayabilmek için

¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 16. Baskı, 2013, s.53.

² -----, *Ahbârü’l-devleti’s-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lugal), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943, s.1-2; Muhammed b. Ali b. Süleymân Râvendî, *Râhatu’s-Sudûr ve Ayetu’s-Sürûr*, (Çev. Ahmed Ateş), TTK, C.1, Ankara, 1999, s.88. ; İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Ailesinin Menşei Hakkında*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1955, s.12 vd.; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967, s.60-61; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.54-55.

³ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu, C.I, Ankara, 1973, s..219.

zaruretten başka siyasi imkânlar sağlamak bakımından da lüzumlu gördüğü İslamiyeti kabul etme düşüncesini etrafındakiler ile kararlaştırdıktan sonra Selçuk, kendisine bağlı Oğuzlar ile birlikte İslamiyeti kabul etmişlerdir. Bundan sonra kaynaklarımızda kendilerinden Selçuklular (Salcukiyan, Salacika) diye zikredilen bu Türk kütlesi siyasi ve ictimai yönden yeni bir hüviyet kazanmışlardır⁴.

Selçuk ile birlikte gelen Oğuzların bir bölümü Irak'a ve Azerbaycan'a göçmüş, Selçuk ailesine bağlı Oğuz boylarından büyük çoğunluğu ise, Selçuk'un torunları Tuğrul ve Çağrı Bey'lerin başkanlığında Maverâünnehir'de kalmışlardır. Selçuk oğulları Gazne hükümdarı Mesud'un ordusunu 1040'da kesin bir yenilgiye uğratmış ve Tuğrul Bey bütün Horasan'ı alarak Selçuklu saltanatını kurmuştur. Tuğrul Bey kısa zamanda Gurgan, Taberistan, Harezm, Kuhistan, Hemedan, İsfahan, Azerbaycan, Huzistan bölgelerini alarak merkezi Rey olmak üzere büyük bir hâkimiyet sağlamıştır. Bundan sonra Tuğrul, Bağdad'a gelerek Büveyhoğulları egemenliğine son vermiş ve 1059 yılında Bağdad bölgesini egemenliği altına almıştır. Tuğrul'un ölümünden sonra, daha önce ölen kardeşi Çağrı'nın oğlu Alp Arslan Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun başına geçerek Şirvan, Gürcistan ve Ermenistan'ı almış ve Bizans İmparatoru IV. Romanos Diyogenes'i (Romen Diyojen olarak da bilinir) Malazgirt Meydan Savaşı'nda yenerek tutsak etmiştir. Bilindiği üzere bu zafer Anadolu'nun kapılarını Türkler'e kesin olarak açmıştır. Alp Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Melikşah (1072-1092) geçmiştir. Melikşah zamanı Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olmuştur⁵.

⁴ İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" *İslâm Ansiklopedisi*, C.10, MEB, İstanbul, 1967, s. 355-356.

⁵ Ağâh Sırrı Levend, a.g.e., s.219-220. Büyük Selçuklu Devletinin kuruluş ve gelişme dönemleri için ayrıca bkz.: Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Kuruluş Devri)*, C.I, , Ankara, 1979.

Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu vezirliğinde bulunan meşhur Nizâmu'l-mülk'ün de sultandan bir ay kadar önce Batınilerin lideri Hasan Sabbah'ın fedailerinden Ebû Tahir tarafından katledilmesi dolayısı ile önü alınamayan saltanat mücadeleleri yüzünden birlik bozulur ve imparatorluk Kirman Selçukluları (1092-1187), Anadolu Selçukluları (1092-1308), Suriye (Şam) Selçukluları (1092-1117) ve Irak (ve Horasan) Selçukluları olmak üzere dört kısma ayrılır⁶.

1118 yılında vefat eden Sultan Mehmed Tapar'ın⁷ ölümü üzerine Horasan'da Melik olarak oturan ve o taraflarda büyük muvaffakiyetler kazanan Sencer derhal sultanlığını ilan etmiş, ilk iş olarak ise Gazne'yi feth edip Behramşah'ı tahta çıkarmıştır. Akabinde yeğeni ve damadı olan Mahmud'un üzerine yürümüştür. Babasının ölümü üzerine veliaht olan ve sultanlığı ilan edilen Mahmud bu sırada henüz 18 yaşındadır. Kendisinden daha güçlü bir ordusu olan Mahmud'un anlaşma tekliflerine Sencer itibar etmemiştir. 1119 Ağustos ayında Save denilen yerde iki Sultan karşı karşıya gelmiş ve savaşı Sencer'in fillerle destekli ordusu kazanmıştır⁸. Sencer, Save zaferinden sonra yeğenine evladı gibi davranmış ve Rey şehri kendisinde kalmak üzere Selçuklulara ait olan bütün garp ülkelerini onun hâkimiyetine bırakmıştır. En büyük sultan anlamına gelen "Sultan-ı A'zam" unvanını alan Sencer, yeğeni Mahmud'a da büyük sultan anlamına gelen "Sultan-ı Muazzam" unvanını vererek kendisine tabi bir hükümdar yapmıştır. Mahmud'un kardeşleri Mesud, Tuğrul ve Selçukşah'a da iktalar vermiştir⁹.

⁶ Zebihullâh Safâ, *Târîh-i Edebiyât der İran*, İntişârât-i İbn-i Sina, C.II, Tahran, 1351, 5. Baskı, s.10-26; İbrahim Kafesoğlu, "Selçuklular" *İslâm Ansiklopedisi*, C.10, MEB, İstanbul, 1967, s.373.

⁷ Bazı kaynaklarda Muhammed Tapar olarak da geçmektedir.

⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, s.234-235.

⁹ Muhammed b. Ali b. Süleyman Râvendî, a.g.e., s.165; Cevdet Yakupoğlu, "Sultan Sencer Devri", *Selçuklu Tarihi El Kitabı* (Ed. Refik Turan), Ankara, 1. Baskı, 2012, s. 155.

Kendisine tabi sultan, han, yabgu, melik ve emirler üzerinde en büyük sultan “Sultan-ı A’zam” sıfatı ile cihan hâkimiyetini temsil eden Sultan Sencer ile birlikte İmparatorluğun kudret ve nizamı tekrar kurulmuştur¹⁰. İmparatorluk toparlanma sürecine girmiş ve İmparatorluk için yeni bir dönem başlamıştır. Sencer dönemi, Türk tarihçisi Mehmet Altay Köymen tarafından “İkinci İmparatorluk Devri” olarak nitelendirilmiştir¹¹. Sencer’in iktidarı döneminde Gazneliler, Karahanlılar, Irak ve Horasan Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Kirman Selçukluları, Atabeylikler ve diğer yerel güçler onun yüksek otoritesini doğrudan ya da dolaylı olarak kabul etmişlerdir. Devrinin en büyük siyasi otoritesi olan hükümdarlara emirler, fermanlar, unvanlar, hâkimiyet sembolleri (bayrak, davul, vs..) göndermiştir¹².

1118 de saltanatını ilan ederek uzun bir dönem hâkimiyetini sürdüren Sultan Sencer, 1153 yılında isyan eden Oğuzlar üzerine sefere çıkmıştır. Bu seferde Oğuzlara esir düşüp üç yıl tutsak hayatı yaşamış ve 1156 yılında Ayaba tarafından esaret hayatından kurtarılmıştır. Dağılan devletini toparlayamadan Sencer bir yıl sonra da hayata gözlerini yummuştur. Sultan Sencer’in esir düşmesi ile fiilen son bulan Büyük Selçuklu İmparatorluğu ölümü ile kesin olarak parçalanmıştır. Muhtelif bölgelerde varlığını sürdüren Selçuklu devletleri de birer birer ortadan kalkacaktır¹³.

İlim, edebiyat ve sanatın aşığı ve hamisi olan Sultan Sencer devrinde şöhret sahibi âlim, riyaziyeci, felsefeci, hukukçu şahsiyetler ya onun himayesinde bulunmuş

¹⁰ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, Boğaziçi Yayınları, C.I, İstanbul, 1995, 8. Baskı, s. 199.

¹¹ Sutan Sencer dönemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Dönemi (İkinci İmparatorluk Devri)*, C.2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 4. Baskı 2011, s.1-459.

¹² Cevdet Yakupoğlu, “Sultan Sencer Devri”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed. Refik Turan), Ankara, 1. Baskı, 2012, s.156.

¹³ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Dönemi (İkinci İmparatorluk Devri)*, s.399-455.

veya bizzat kendisi tarafından yetiştirilmiştir¹⁴. Fikir ve din adamlarına her daim hürmetkâr davranmış, onları kendisine yakın tutmuş ve onlarla iletişim halinde bulunmuştur. Aynı şekilde şairlere de önem verip etrafında toplamıştır ve onlara hediyeler bağışlamıştır. Özellikle Fars dili ve edebiyatının iki önemli ismi Mu‘izzî ve Enverî’ye çokça mükâfatlarda bulunmuştur¹⁵.

¹⁴ Osman Turan, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, s.199-200.

¹⁵ Ahmed Kemaleddîn Hilmî, *Devlet-i Selcûkiyân*, Pejuhişgâh-i Huze ve Dânişgâh-i Behâr, Tahran, 4.Baskı, 1390, s.39.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK SELÇUKLU İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE NESİR VE MÜNŞEÂT GELENEĞİ

İnsanlar arasında iletişimi sağlayan dil, ister sözlü ister yazılı olsun, çok büyük oranda nesir halinde kullanılagelmiştir. İlk edebi eserlerin hemen hemen hepsi manzumdur ve nesrin edebî bir tür olarak kabulü çok daha sonralarıdır. Nesir dili nazım diline göre çok daha açık, açıklayıcı ve anlaşılırdır. Nesir kendi içerisinde sözlü ve yazılı nesir diye ikiye ayrılır. Yazılı nesir de kendi içerisinde edebî nesir ve edebî olmayan nesir diye ikiye ayrılır. Ancak milletlere, devirlere, nesillere göre edebîlik vasfı ve anlayışı farklı farklı olabilmektedir ki bu sebeple edebî nesir ile edebî olmayan nesrin kesin sınırlarını çizmenin pek mümkün olmayacağını söylemek yerinde olacaktır.

Edebiyatta nesir, vezinsiz ve kafiyesiz yazılan söz yani nazmın karşıtı olarak yer alır. Dil kurallarına bağı tabii anlatım yolu diye tanımlanır. Günümüzde düz yazı terimi ile karşılanan nesir şeklindeki yazılara eskiden mensûr, olabildiğine nazma benzetilmiş sanatkârane nesre mensûr şiir, mensûr şiir tarzında yazılmış nesir parçalarına mensûre, nesir yazarlarına nâsir, söz sanatları ile bezenmiş olan secili nesir yazmaya inşâ, eserlerini bu üslupta kaleme alan yazarlara münşî, bu türden ürünlerin bir araya toplandığı eserlere de münşe'ât denmektedir. Önceki dönemlerde

nesir kavramı yerine büyük ölçüde “inşâ” kavramı tercih edilmiştir. Nesir yazarı demek olan “nasir yerine de “münşî” kavramı kullanılmıştır.¹⁶

1.1. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Nesir Geleneği

Selçuklu döneminde nesir konusunu ele almadan evvel gelişim sürecinin birbirleri ile bağlantılı olmasından ötürü önceki dönemlere genel bir bakış yapalım:

Selçukluların hâkimiyetinden önce Horasan bölgesi, içtimaî, fikrî hayat bakımından yerleşik hayat tarzının mevcut olduğu şehirlerinde ve kasabalarında Abbasî hilâfetince temsil edilen Doğu İslâm kültürünün hâkim bulunduğu ve aynı zamanda, geniş imkânları sebebiyle bu kültürün geliştiği bir saha idi¹⁷. Abbasilerin merkezi otoritesinin zayıflaması ile merkeze bağlı valiler güçlenmiş ve merkezden bağımsız hareket etmeye başlamışlardır. Bu durum Arap egemenliğinin sarsılmasına sebebiyet vermekle birlikte Fars edebiyatının gelişim tohumunun toprakta hayat bulmasına vesile olmuştur. Abbasilerin merkezi otoritesinin zayıflaması ile İran’daki ilk hareket de Horasan valisi Hüseyin oğlu Tahir’in bu bölgede hükümet kurması ile başlar¹⁸.

İslamiyet’ten sonra İran’da kurulan ilk bağımsız devlet olan Tâhîrîler döneminde Arapça ile aşırı derecede ilgilenildiği için Fars edebiyatı ciddi bir gelişme gösterememiştir. Saffârîler döneminde hanedanın kurucusu Ya’kûb b. Leys Arapça bilmediği ve anlayamadığı için şairlerin şiirlerini Farsça söylemelerini istemiştir. Bu

¹⁶ Sait Okumuş, “Klâsik Türk Edebiyatında XV. ve XVI. Yüzyıl Nesir ve Nasirlerine Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.18, Yaz 2011, s.86-87.

¹⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, M.E.B., İstanbul, 1992, s.73; Ahmet Kolbaşı, “Selçuklu Dönemi Kültür ve Medeniyeti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Nevşehir, 2002, s.206.

¹⁸ Agâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2. Basım, 1960, s.3; Emir Unsurü'l-Maali Keykavus b. İskender b. Kâbus b. Veşmgîr b. Ziyar, *Kâbusnâme*, Çev. Mercimek Ahmet, C.1, Kervan Yayınları, s.41.

dönemde Farsça eser veren şair ve edipler himaye altına alınmış ve böylelikle Fars edebiyatı gelişme sürecine girmiştir. Sâ mânîler dönemi ise Fars edebiyatının tam anlamıyla gelişme sürecine girdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde birçok şair, edip ve ilim adamı yetişmiştir¹⁹. Gerçi bunlar halifelige olan bağlılıklarını büsbütün kesmiş sayılmazlardı. Lakin bu bağlılık Sâ mânîler zamanında sadece bir şekilden ibaret kalmıştır. Arap yayılması ile durgunluk devresine girmiş olan Fars dili ve edebiyatı bu devirde kendisini göstermeye başlar. Daha doğru bir ifade ile bu devirden başlayarak “zu’l-lisaneyn” denilen yani hem Arapça hem de Farsça yazan şairlerin ün aldığı tarihi kaynaklardan öğrenilmektedir²⁰.

Fars dili ve edebiyatı alanında yetkin ve söz sahibi olan Prof. Dr. Hicabi Kırlangıç’ın “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi” adlı makalesinde değindiği gibi “İslâmiyet’ten sonra İran’da hüküm süren ilk milli yönetimler olan Tâhîrîler ve Saffârîler döneminde temelleri atılan Fars edebiyatının oluşumunu tamamlamış bir edebiyat olarak ancak Sâ mânîler döneminden başlayarak söz etmemiz mümkündür. İranlı kimliğini her zaman ön planda tutan Sâ mânîler döneminde devlet adamlarının teşvikleriyle Fars dili gerek şiirde gerekse nesirde bir edebiyat dili olma imkânı bulmuştur”²¹. Bu sebeple önceki dönemlere nazaran İran edebiyatında nesri, Sâ mânîler döneminden başlayarak ele almak yanlış olmayacaktır. İlmî, dinî ve tarihî kahramanlık türünde Farsça kitaplar bu dönemde yaygınlaşıp itibar görmüştür. Fars edebiyatının tam anlamıyla gelişme sürecine girdiği Sâ mânîler döneminde nesir; nesr-i mürsel (sade nesir)’dir. Dönemin nesir türü olan bu nesir adından da anlaşılacağı üzere her türlü süs, gösteriş ve anlam karışıklığından uzak olup oldukça

¹⁹ Mehmet Kanar, “İran”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.22, TDV, İstanbul, 2000, s.417.

²⁰ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, s.4.

²¹ Hicabi Kırlangıç, “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Nüşa*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara (Bahar 2001) s. 98.

sade, düzgün ve akıcıdır. Cümleler belli bir düzen içerisinde kısa ve birbirinden bağımsızdır. Anlatılmak istenen düşünce anlamı güçleştirecek lafız ve terkipler kullanılmaksızın çoğunlukla halk ağzından kelimelerle ifade edilmiştir²².

Sâmânîler döneminde olduğu gibi Gazneliler döneminde de şairler, edipler himaye altında tutulmuş, hatta devlet erkânının pek çoğunun bizzat şair ve edip olması sebebiyle bu alanda büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. Felsefi düşünceleri de barındıran edebi sanatların daha çok kullanıldığı, hem lafız hem mana bakımından güçlü şiirler kaleme alınmıştır. Nesir de aynı şekilde bu dönemle birlikte olgunlaşma evresine girmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak bu dönemde halk ağzından kelimelere yer verilmesinden vazgeçilmiştir²³. Hatta halk ağzından kelimelere yer verilmesinden vazgeçen bu dönemin bazı yazarları sade nesirden tamamen uzak durmuşlardır. Arap nesrinin etkisi altında Kur'ân âyetleri, hadisler, Arapça şiirler, cümleler eşliğinde eserlerini yazmışlardır. Sade ve kısa cümlelerin yerine uzun cümleleri tercih edip cümle tekrarlarından kaçınmak için eşanlamlı kelimeleri tercih etmişlerdir. Arap dilinin morfolojik özelliklerini ve sözdizimini Farsça nesre nakşetmişlerdir. Farsça kelimeler kullanımından ziyade Arapça kelimeler kullanılmasına ehemmiyet göstermişlerdir ve bu durum her geçen gün yaygınlaşmıştır²⁴. Halk ağzından kelimelere yer vermekten vazgeçilmesi, yazarların daha özenli kelimelere yer vermeye özen göstermesi Gazneliler dönemi nesrin etkili olmasına, nesrinin kimliğini kazanmasına ve olgunluk evresine ulaşmasına vesile

²² Muhammed Hukûkî, *Murûri ber Târih-i Edeb ve Edebiyât-i Emrûz-i İran*, İntişârât-i Katre, Tahran, 2. Baskı 1377, , s.7; Muhammed Ca'fer Yâhakkî, *Külliyât-i Târih-i Edebiyât-i Fârsî*, İntişârât-i Silsile, Tahran, 1389, 50-53; Mansûr Restgâr Fesâî, *Envâ-i Nesr-i Fârsî*, İntişârât-i Semet, 1. Baskı, Tahran, 1380, s.433-437.

²³ Mehmet Kanar, a.g.m., s.417.

²⁴ Mansûr Restgâr Fesâî, a.g.e., s.446-447; Hüseyin Hatîbî, *Fenn-i Nesr der Edeb-i Pârsî*, İntişârât-i Zevvâr, C.I, Tahran, 2. Baskı, 1375, s.126-127; Sîrûs Şemîsâ, *Sebk Şinâsî-i Nesr*, İntişârât-i Mitrâ, Tahran, 1390, s.37-38.

olmuştur. Bu dönemin sonlarına doğru Kur'ân âyetlerinin, Arapça kelimelerin, terkiplerin, cümlelerin Farsçadan daha yoğun olarak kullanılması durumu ise sade nesirden uzaklaşılmasına yol açmıştır.

Gazneliler döneminde evrensel kimliğini kazanan ve olgunluk evresini yaşayan Farsça nesir Selçuklular döneminde ise kemale erme evresine geçip gelişimine devam etmiştir. Bu dönemde büyük yazarlar ortaya çıkmış, muhtelif türlerden muazzam derecede önemli eserler bırakmışlardır. Mensur eserlerin sayısı gün geçtikçe fazlalaşmıştır. Lakin kaleme alınan eserlerin çoğu Moğol saldırılarından ötürü günümüze ulaşamamıştır. Moğol saldırılarından ötürü günümüze ulaşmamış birçok kitaba rağmen bu dönemden bize ulaşanların sayısı da az değildir. Önceki dönemlere nazaran Farsça kitap yazmaya meyil artmıştır. Bu dönemde kaleme alınan tarih kitaplarının birçoğu Farsça yazılmıştır. Maharetini göstermekte birbiri ile yarışan Arap dili alanında güçlü kalem sahibi kâtipler eserlerini icra ederken oldukça süslü bir üslûp kullanmışlardır. Samânîler döneminde emekleme evresinde olan sade nesir bu dönemde gücünün zirvesine ulaşmıştır. Hatta sade nesir bu dönemin sonuna doğru git gide eski sade yapısından çıkmıştır. Nesr-i fennî (sanatlı nesir) kendisine yer edinmiş ve yeterli ölçüde revaç görmeye başlamıştır²⁵.

Selçuklu döneminin tamamında kalem oynatan yazarlar sanatlı nesri süslemek için bazı yollara başvurmuşlardır. Sanatlı nesri süslemede kullanılan yollardan en dikkate değer olanı, eserlerde Kur'ân-ı Kerîm ve peygamberin hadislerine yer verilmesidir. Müellifleri bu yola sevk eden en önemli husus halkın Kur'ân'a ve hadislere büyük değer vermesidir. Başvurulan yollardan bir diğeri de Farsça ve Arapça atasözleri ve şiirlerdir. Faydalanılan şiirler arasında Arapça daha

²⁵ Zebîhullâh Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, İntişârât-i İbni Sina, C.II, Tahran, 5. Baskı, 1351, s.878-879.

fazla mevcuttur. Bu duruma en iyi örnek üzerinde çalıştığımız “Sultan Sencer Dönemi Münşeât Mecmuası Atabetu’l-Ketebe” adlı eserdir. Bu eserde mektuplar içerisinde yer verilen şiirler süs unsuru olarak kullanılmış olmasının yanı sıra anlatılan olaylar ile ötüşmektedir ve eser, sanatlı nesrin özelliklerinin birçoğunu içermektedir.

Belirtmek gerekirse bu dönemde Arapça, Farsça cümleler içerisinde tamamen iç içe olmuş ve Farsça cümleler içerisinde kullanılan Arapça, cümlelerin anlaşılmasını ziyadesiyle güç bir hale dönüştürmüştür. Şunu da hatırlatmalıyız ki, bu zenginlik ve güçlük ilk olarak Gazneliler döneminde ortaya çıkmıştır²⁶.

Sanatlı nesrin kendisine yer edinmesi ve bu dönemde sanatlı nesrin yeterli ölçüde revaç bulmasının birçok sebebi olmakla birlikte, esas sebebi eğitim alan kesimler arasında İslâm dininin ve ona bağlı olan konuların günden güne artan bir etkisinin sonucu Arap edebiyatının önem taşınması ve Arap edebiyatına ilgi gösterilmesi olmuştur. Arap edebiyatının önem taşınması ve ilgi görmesi durumu da ülkenin her tarafında medreselerin yaygınlaşmasına imkân sağlamıştır. Bu durum bu dönemde kendisini ziyadesiyle hissettiren sanatlı nesre Arapça kelime ve terkiplerin fazlasıyla kullanılmasına sebebiyet vermiştir²⁷.

Farsça nesre, Arapça kelime ve terkiplerin fazlasıyla girmesi ise daha önceleri anlaşılır ve akıcı olan nesrin karışık hatta kimi zaman anlaşılmaktan uzak bir hal almasına yol açmıştır. Nesrin karışık ve anlaşılmaktan uzak bir hal almasının yanı sıra elbette ki sanatlı nesir yazarın maharetini gösterme hususunda büyük önem taşımıştır. Farsça kelimelerle kendi ihtiyacını gideremeyeceğini anlayan yazar, ister

²⁶ Muhâmmmed İsti’lâmî, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, (Çev. Mehmet Kanar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, 1. Baskı, s. 16.

²⁷ Zebîhullâh Safâ, a.g.e., s.879-880; Mansûr Restgâr Fesâî, a.g.e., s.444.

istememez Arapça kelime ve terkiplerden yararlanma yoluna gitmiştir. Yazarın takip ettiği bu yol basit bir konunun dahi zaman zaman kinayeler ve misaller örtüsü altında dolandırılmış olmasına, bu ise anlatılmak istenen temel konunun verilen ayrıntılar arasında kimi zaman kaybolmasına sebep olmuştur. Cümleler çoğu kez gereksiz yere uzatılmıştır. Hatta bu hususta kimi yazarların aşırıya kaçması hiç de ihtiyaç duyulmayan birçok Arapça kelimenin Fars diline girmesine yol açmıştır²⁸. Aynı şekilde eş anlamlı ya da ona yakın anlamlı kelimelerin kullanılmasının yaygınlaşması ve bu durumun kaçınılmaz bir şey olduğunu kabul eden kimi yazarların da eş anlamlı kelime bulamadıkları zaman hatırlayabildikleri yanlış veya kısmen doğru olan kelimeleri kullanmaları da ihtiyaç duyulmayan birçok kelimelerin Fars diline girmesine yol açmıştır²⁹.

Sade nesir ve sanatlı nesir dışında üzerinde durduğumuz dönemin önemli bir diğer nesir üslûbu da ahenkli nesirdir. Sade ve kafiyeye yakın seciler kullanılması, söz ve hecelerin sayısı açısından şiire daha yakın ve bir çeşit vezne sahip bölümlerin olması bu tür nesrin en önemli özellikleri arasında gösterilebilir³⁰.

Selçuklular döneminde yazılmış mensur eserlerin başlıcaları şunlardır: XI. yüzyılda Ömer er-Râdûyânî'nin şiir sanatları hakkında kaleme aldığı *Tercümânü'l-Belâğa*, aynı yüzyılın ortalarında Hûcûvîrî'nin yazdığı Farsça en eski tasavvufî eser olan *Keşfü'l-Mahcûb li-Erbâbi'l-Kulûb*³¹, Nâsır-ı Hüsrev'in 1045-1052 yılları

²⁸ Zebîhullâh Safâ, a.g.e., s.888-889; Ahmed Kemâleddîn Hilmî, *Devlet-i Selcûkiyân*, Pejuhişgâh-i Hûze ve Dânişgâh-i Behâr, Tahran, 4.Baskı, 1390, s.196-198. Hüseyin Hatîbî, a.g.e., s.130-135; Ahmet Temîmdarî, *Târîh-i Edeb-i Pârsî*, İntişârât-i Tahran, 1379, s.125-126; Abdüsselam Bilgen, "Muhammad 'Avfi'nin Lubab al-Albâb Tezkiresi ve Üslup ile İlgili Görüşleri" *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.IV, S.1'den ayrı basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, s..217.

²⁹ Muhâmmmed İsti'lâmî, a.g.e., 1981, s.67.

³⁰ Zebîhullâh Safâ, a.g.e., s.886-887.

³¹ Mutasavvîf şeyhlerin biyografilerini ve tasavvufî terimleri içerir. Bkz. Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973, s.230.

arasında Hicaz, Şam, Mısır, Anadolu ve Mekke'ye yaptığı seyahatleri sırasında gördüklerini anlattığı *Sefernâme'si*, Hâce Abdullah-ı Herevî'nin XI. yüzyılın ikinci yarısında kaleme aldığı secili nesrin en güzel örneklerinden biri olan Münâcât ve *Makâlât'ı*, Nizâmu'l-mülk'ün 1091'de yazdığı *Siyâsetnâme'si**, İsmâil b. Hasan el-Cürcânî'nin 1110'dan sonra kaleme aldığı daha sonra Arapça'ya ve kısaltılarak İbranice'ye tercüme edilen tıbbîa dair *Zahîre-i Hârîzmşâhî* adlı eseri, Gazzâlî'nin *Kimyâ-yı Sa'âdet'i*³², İbnü'l-Belhî'nin 1105-1106 yılları arasında yazdığı *Farsnâme'si*, Ömer Hayyâm'ın *Nevrûznâme'si*, müellifi belli olmayan 1126'da telif edilmiş *Mücmelu't-Tevârih ve'l-Kasas*, Kadı Hamîdî'nin *Makâmât-ı Hârîrî* ve *Makâmât-ı Bedi'üzzamân-ı Hemedânî*'ye nazire olarak yazdığı *Makâmât-ı Hamîdî'si*, Nizâmî-i Arûzî'nin 1156'da kaleme aldığı *Çehâr Makâle'si*, Muhammed b. Münevver'in *Esrârü't-Tevhîd'i*, Reşîdüddin Vatvât'ın *Hadâ'iku's-Sihr fî Dekâ'iki's-Şi'r'i*, Muhammed b. Ali er-Râvendî'nin XII. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı ve 1212'de Anadolu Selçuklu hükümdarı Keyhusrev b. Kılıçarslan'a takdim ettiği Selçuklular tarihi bakımından önemli bir kaynak sayılan *Râhatü's-Sudûr'u* ve Ferîdüdin Attâr'ın XIII. yüzyılın ilk yarısında kaleme aldığı *Tezkiretu'l- Evliyâ* adlı eserleri zikretmek gerekir³³. Bu değerli eserlere ilaveten Ebû el Fazl Beyhakî'nin *Tarih-i Beyhakî'si* ya da *Tarih-i Mes'ûdî'si*, Minhâcu'd-dîn Osman b. Sirâcu'd-dîn Ömer'in *Tabakât-ı Nâsiri'si*, Atâ Melik Cüveynî'nin *Tarih-i Cihângüşâ'sı*, Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî'nin *Tarih-i Güzîde'si* ve aynı müellife ait olan *Nüzhetu'l Kulûb* adlı eserleri de zikretmek mümkündür³⁴.

* Selçuklu hükümdarı Sultan Melikşah'ın emri ile yazılmış bir eserdir.

³² Arapça yazdığı *İhyâu'l-'Ulûm* adlı eserinden kendisinin yaptığı özettir. Bkz. Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.230.

³³ A. Naci Tokmak, "İran", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.22, İstanbul, 2000, s.419-420.

³⁴ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.232-233.

1.2. Büyük Selçuklu İmparatorluğu Döneminde Münşeât Geleneği

İnşâ kavramı Arapçada ortaya çıkarmak, icat ve ihdas etmek, yaratmak manalarını taşımaktayken; daha sonra kurmak, üretmek ve yazmak manalarını kazanmış; daha sonra da yazmak ve yazma sanatı anlamıyla kullanılmaya başlamıştır. Zamanla resmî ve hususî yazışma usul, kaide ve incelikleri yanında terimleşerek mektup yazma sanatını ifade etmeye başlamıştır, Arapçada bu sahaya ilmü'l-inşâ ve bu sahadaki metinlerine de münşeât adı verilmiştir³⁵. Münşeât yazıcılığına yahut mektup yazıcılığına eskiden aynı anlamlara gelen teressül, mürâselât, mektûbât, resail de denmektedir³⁶.

Sözlükte düz yazı, nesir anlamındaki inşâ masterından türeyen münşeât kelimesi münşî adı verilen devlet teşkilatı bünyesindeki divan, kalem ve ketebe gibi remi dairelerde çalışan nişancı, tevki yahut kâtiplerin yazdığı çoğu musanna resmi yazılarla mektuplar yanında şair ve edebiyatçıların kaleme aldığı her çeşit sanatlı düz yazıya ve bu yazıların toplandığı kitaplara ad olmuştur. Başka bir deyişle münşeât mektup dâhil her türlü resmî ve hususî yazıyı toplayan yazım esaslarını gösteren eserlerin genel adıdır³⁷.

Farsça münşeât kâtiplerin kendileri yahut başkaları tarafından derlenip toplanması ile ortaya çıkmış olup Gazneliler döneminde Beyhakî ile başlamıştır. Ama ilk toplu himaye edilmiş Farsça münşeât Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî'nin *Resail-i Huccetu'l-İslâm* adlı eseridir. Bu eser yakınlarından biri tarafından bir araya getirilmiştir. Bazıları Reşidu'd-dîn Vatvât'ın mektuplarının ilk toplanmış münşeât

³⁵ İsmail Durmuş “İnşâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.22, İstanbul, 2006, s.334-335; Ersin Özarslan, “Harf İnkılabından Önce Neşredilmiş Türkçe İnşa, Kitabet ve Münşeât Kitapları” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, Erzurum, 2007, s.64.

³⁶ Mehdî Mehdîzâde, “Târîhçe-i Münşeât der Edeb-i Fârsî”, *Keyhân-ı Ferhengî*, Sayı 154, Tahran, 1378, s.64.

³⁷ Mustafa Uzun, “Münşeât”, *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.32, İstanbul, 2006, s.18.

olduğunu söylemeler de bu doğru değildir. Nitekim Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî'nin mektupları (505-450/1111-1058)'de, Aynu'l-Kudât'ın mektupları (525/1130)'da, Senâî'nin mektupları (545/1150)'de Reşidu'd-dîn Vatvât'ın mektupları ise (573/1177)'de derlenip toplanmıştır. Tarihlerden anlaşıldığı gibi Reşidu'd-dîn Vatvât'ın mektupları diğer kalem ehli münşilere nispetle daha sonra derlenip toplanmıştır³⁸.

Gazneliler döneminde ilk ayak seslerini duyuran Farsça münşeât geleneği Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Farsça münşeât geleneğinin yaygınlaşmasının en önemli sebebi yöneticilerin, vezirlerin ve kâtiplerin Horasan ve Irak evliyâlarının eğitim-öğretiminden geçmiş olmalarıdır. Farsça münşeât geleneği ağırlıklı olarak kendisini hissettirmiştir³⁹.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde kendisini ağırlıklı olarak hissettiren münşeât geleneği kısa zamanda sanata dönüşmüş ve hemen hemen bütün mektuplarda nesr-i fennî'ye (sanatlı nesir) yer verilmiştir. Genel olarak mektup yazıcılığı incelendiğinde sanatlı ve ağıdalı cümleler resmi yazışmalarda görülmekte ise de Büyük Selçuklu İmparatorluğu dönemi mektup yazıcılığı için bu genellemeyi dikkate almak yanlış bir bakış açısı olacaktır. Bu dönemdeki sanatlı ve ağıdalı cümleler sadece resmî yani saray yazışmalarında kullanılmamış gayri resmi olan yazışmalarda da kendisini ziyadesi ile hissettirmiştir ki bu husus dikkate şayan bir mevzudur.

Elbette ki, gayri resmî olan İhvâniyât yani eş dost mektuplarında kullanılan üslûp sanatlı nesre nispeten biraz daha sade olmuştur. Lakin bu yaklaşım hep böyle

³⁸ Mehdî Mehdîzâde, a.g.m., s.64.

³⁹ Zebîhullâh Safâ, a.g.e., s.879.

olmamıştır. Örneğin Hâkânî dostlarına yazdığı mektuplarda şaha yazıyormuşçasına sanatlı nesirden istifade etmiştir.⁴⁰ Büyük Selçuklu İmparatorluğu dönemi ile yaygınlaşan Farsça münşeât geleneği gün geçtikte zorlaşmaya başlamış, Safavîler döneminde yazılan mektuplar halk tarafından anlaşılır olmaktan çıkmış ve bu gidişat XIII/XIX. yüzyıla kadar böyle devam etmiştir. XIII/XIX. yüzyılda hüküm süren Kaçarlar döneminde edebiyatta eskiye dönüş başlayınca gün geçtikçe zorlaşmış hatta anlaşılır olmaktan çıkmış olan yazıcılıktaki (şiir, nesir) üslûp sade bir yazı üslûbuna doğru yol almıştır⁴¹. Kaçarlar dönemi vezirleri arasında ilk mertebede bulunduğu kadar çoğu şair ve yazarlar arasında da böyle değerli bir mevkiye sahip olan Kâîm Mekâm Ferâhânî'nin münşeâtı sade nesir yazıcılığında çığır açtığı kadar devrin nesir edebiyatında da benzersizdir⁴². Bu dönemde kaleme alınmış mektupların toplandığı münşeât mecmualarının büyük bir çoğunluğu hatta tamamı elimizde mevcuttur.

Münşeât mecmualarından bir kaç örnek verecek olursak;

- 1- Resâil-i Hucetu'l- İslâm (Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî)
- 2- Münşeât-ı Aynu'l-Kudât (Aynu'l-Kudât)
- 3- Münşeât-ı Senâî (Senâî)
- 4- Arâisu'l-Havâttır ve Nefâisu'n-Nevâdir (Reşidu'd-dîn Vatvât Muhammed b. Abdülcelilî)

⁴⁰ Mehdî Mehdîzâde, a.g.m., s.66.

⁴¹ Muhammed Takî (Meliku's-şu'arâ) Bahâr, *Sebk Şinâsî (Târîh-i Tatavvur-i Nesr-i Fârsî)*, İntişârât-i Emîr Kebîr, C.III, Tahran, 1389, s.316-320.

⁴² Mehdî Mehdîzâde, a.g.m., s.66; Bânû Nusret Tecrubekâr, *Sebk-i Şi'r der Asr-i Kâcârîye*, İntişârât-i Tus, Tahran, 1350, s.80.

5- Umdetu'l-Büleğa ve Uddetu'l-Füsehâ (Reşidu'd-dîn Vatvât Muhammed b. Abdülcelîlî)⁴³

6- Et-Te vessül İle't-Teressül (Bahâu'd-dîn Muhammed b. Müeyyed el-Bağdâdî)⁴⁴

7- Atabetu'l-Ketebe (Müeyyu'd-devle Muntecebu'd-dîn Bedî Atâbek Cûveynî)

Her yazının kaleme alınmasında bir sebep olduğu gibi hem edebî hem de tarihî araştırmalar için kaynak teşkil eden münşeât mecmuaları da değişik sebeplerden ötürü kaleme alınmışlardır. Önceden tasarlanmış amaçlar doğrultusunda belli konuları içeren, dikkatli ve edebî üslûpla yazılmış ender eserler olan münşeât mecmualarının bazıları yazıldıkları dönemlerde yeni yetişecek genç münşîler ve kâtipler için birer el kitabı vazifesini görmüştür. Günümüz araştırmacılarına ise o dönemin eğitim tarzı, kullanılan unvan ve makamların hangileri olduğu ve bu görevlerde bulunan devlet adamlarına ne gibi ifadeler kullanılarak yazışmaların yapılabileceğini göstermektedir. Aynı zamanda var olan kültürel değerler, bayram, kandil ve diğer özel gün ve geceleri kutlamak amacıyla veya belli makamlar arasında çeşitli sebeplere dayalı olarak yazılan tebrik-nameler, taziye-nameler gibi kültürel alandaki faaliyetler hakkında da bilgi veren kaynaklardır. Yazıldıkları dönemlerin ekonomik durumunu, savaş ve barış hallerini, savaşa başlamadan önce ve savaştan sonra elde edilen zaferden dolayı yapılan törenleri ve buralarda sergilenen resmi protokol merasimlerini, savaşlarda yaşanan sıkıntı, üzüntü ve neşe nedenlerini,

⁴³ Reşidu'd-dîn Vatvât Muhammed b. Abdülcelîlî, Sultan Sencer'e başkaldıran Hârizmşahlar'ın münşisidir. Münşinin *Arâisü'l-Havâtir ve Nefâisü'n-Nevâdir* adlı münşeâtı Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya Nu: 4015 ve 4138; Umdetü'l-Büleğa ve Uddetü'l-Füsehâ adlı münşeâtı Süleymaniye Kütüphanesi, Es'âd Efendi Nu: 3302 'de bulunmakadır. Bkz. Meryem Gürbüz, "Büyük Selçuklular Devrine Ait Münşeât Mecmûalarında Yer Alan Bir Belge Türü: İhvâniyat", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı 15, Yıl 6, 2013, s.45, d.2.

⁴⁴ Bahâe'd-dîn Muhammed b. Müeyyed el-Bağdâdî XII. yüzyılda Hârizmşah Sultanı Alâe'd-din Tekiş zamanında divanda münşilik yapmıştır. Bkz. Muhammed Takî Dâniş Pejûh, "Debîrî ve Nivîsendegî", *Mecelle-i Huneru Merdom*, Sayı 111, Tahran, 1350, s.49; Bekir Topaloğlu, "Münşeâtü's-Selâtin", *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı, C.32, İstanbul, 2006, s.21.

savaşan askerlerin hallerini ve alınan esirlerin durumlarını aydınlatmaktadırlar. Ayrıca devletleri idare eden hükümdarların veya sultanların birbirlerine yazdıkları resmî ve özel nitelikteki mektuplarda değindikleri konular, sorunların neler olduğu, dönemin eğitim, güvenlik ve askeri durumunu anlatan bilgileri içermesi sebebiyle ehemmiyet taşımaktadırlar⁴⁵.

Münşeât mecmuaları tarih araştırmalarına, bir tarihî olayın önemi ile alâkalı her türlü protokol, resmî yazışma vesikaları, ferman, berat, mektup, kitabe, diğer resmî ve özel yazılar, defterler ve benzeri tarihî belge olarak kaynaklık etmektedirler⁴⁶. Tarih araştırmaları için oldukça önem taşıyan kaynak olmalarının yanı sıra edebî araştırmalar için de paha biçilmez kaynaklar olduklarını söylemek mümkündür.

Mustafa Uzun'un Diyanet İslâm Ansiklopedisi'nde yayınlanan ve kaynak niteliği taşıyan "Münşeât" adlı makalesinde, münşeât mecmualarını genel bir yaklaşımla şöyle tasnif eder:

a- Resmî yazışmalardan oluşan münşeât mecmuaları

b- Resmî mektup ve yazışma tekniklerini öğreten, bunlara ait temsili örnekleri yahut gerçek yazışma metinlerini ihtiva eden münşeât mecmuaları

c- Çoğunlukla şair ve edebiyatçıların kaleminden çıkmış hususî ve sanatlı örnekleri bir araya getiren münşeât mecmuaları

⁴⁵ Abdurrahman Daş, "Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Dönemi Hakkında Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XLV, S.2, Ankara, 2004., s.205-207.

⁴⁶ Abdurrahman Daş, a.g.e., s.206; Soner İsimtekin, "Feridun Bey Münşeâtında Yer Alan Farsça Mektuplar", *Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı.11, İstanbul, 2014, s.49.

d- Bazı edebiyatçıların kendi yazılarına da yer vererek derledikleri resmî-hususî mektup ve yazışmaların olduğu münşeât mecmuaları

e- Tanzimat'tan sonra mekteplerde okutulan inşâ dersi için hazırlanmış her çeşit yazışmayı öğreten ders kitapları şeklinde olan münşeât mecmuaları

f- Çoğu aynı kişinin divanı ile bir arada bulunan belirli sayıdaki mektuplardan ibaret olan münşeât mecmuaları olmak üzere altı grupta ele almak mümkündür⁴⁷.

Agâh Sırrı Levend'in *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserine göre ise çeşitli mensur yazılardan toplanmış olan münşeât mecmuaları şu şekilde tasnif edilmiştir;

a- Resmi yazılardan toplanmış olabilen münşeât mecmuaları

b- Münşeât ya da mecmû'a adı altında "ümerâ, hükemâ, havâtîn, sâdât, şuara, ulema, meşâyih, vüzerâ" için yazılacak yazıların başlıkları, hâtimeleri, bu yazılara uygun düşecek cümleler, ibareler, beyitler ve örnekler veren münşeât mecmuaları

c- Yalnız bir şairin mektuplarından toplanmış olabilen münşeât mecmuaları

d- Başka başka şairlerin mektuplarından toplanmış olabilen münşeât mecmuaları olmak üzere dört grupta ele almak mümkündür⁴⁸.

⁴⁷ Mustafa Uzun, "Münşeât", *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2006, s.19-20; Soner İşimtekin, a.g.m., s.49-50.

⁴⁸ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s.113-116.

İKİNCİ BÖLÜM

ATABETU'L-KETEBE ve TAHLİLİ

2.1. Atabetu'l-Ketebe'nin Yazarı Muntecebu'd-dîn Bedî'nin Hayatı

Atabetu'l-Ketebe'nin mukaddimesinde devletin gerekliliğine ve yüce yaratıcı tarafından canlı-cansız tüm varlıkların mürşidi kılındığına vurgu yapan Muntecebu'd-dîn Bedî, aldığı eğitim ve bilhassa da devlet bürokrasisi içinde yaptığı çeşitli vazifeler sayesinde edindiği tecrübeleri kendi ağzından nakletmektedir. Tecrübeli bir devlet adamından beklenecek bir hassasiyet ile sözlerine başlayan müellifin icra ettiği mesleğin en önemli aracı olan söz söyleme sanatı hakkında da fikir beyan ettiği görülmektedir. O'na göre mensur söz, manzum sözden üstün kılınmış ve bunun en güzel örneği bizzat yaratan tarafından Yüce Kur'an-ı Kerim'de tebarüz ettirilmiştir. Şiir söyleme sanatının inceliklerini ve sanatsal değerini kabul etmekle birlikte kullanılan süslü anlatım tarzının hata kabul etmeyen bir meslek olan kâtiplik için kafa bulandırıcı etkiler yaratabileceğini ifade eden Muntecebu'd-dîn Bedî, kâtibin kafiyeleri takip etmekle kafasını meşgul edip sözün maksadından ve konunun aslından uzaklaşabileceği endişesini dile getirmektedir⁴⁹.

Yaşadığı dönemin siyasî durumuna da dikkat çeken Muntecebu'd-dîn Bedî, İslâmın doğuşu ve Arap Yarımadası dışına yayılışının ardından Arapçanın bu coğrafyada önem kazandığından bahsetmektedir. Şüphesiz müellifin bu saptaması

⁴⁹ Muntecebu'd-dîn Bedî, *Atabetu'l-Ketebe*, (Tashih; Muhammed Kazvînî, Abbas İkbâl Âştiyânî), İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1. Baskı, 1384, s.1-5.

haklı nedenlere dayanmaktadır. Zira İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren ve bilhassa da Abbasiler çağında yürütülen çeviri faaliyetleri sayesinde eski Yunanca eserlerin Arapçaya aktarılması, bu dile aynı zamanda bilim ve sanat dili olma hüviyeti kazandırmıştır. Bu dönemde resmî yazışmalar yanında ilmî ve edebî eserler de Arapça kaleme alınmaktaydı. Bu durum İslâm coğrafyasında liderliğin Farsî unsurlar tarafından ele geçirilmesine kadar devam etti. Saffârîler, Deylemiler, Sâmânîler çağına gelindiğinde Fars dili de Arapçanın yanı sıra İslâm devletlerinin resmi yazışmalarında kullanılan bir dil haline gelmiştir. Hal böyle iken İslâm devletlerinde bürokratik yazışmaları yürüten kâtiplik müessesinin her iki dile de muntazam bir şekilde vâkıf kimselere emanet edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Muntecebu'd-dîn Bedî işte tam burada kendi meslekî gelişimini ve Atabetu'l-Ketebe'yi kaleme alacak olgunluğa nasıl eriştiğini ayrıntılı olarak nakletmeye başlamaktadır⁵⁰.

Muntecebu'd-dîn Bedî, kâtiplik ilmine olan merakının çocukluk çağından itibaren başladığını söyleyerek bu mesleğe gönül vermesinin ailevî bir geleneğe dayandığını belirtmiştir. Zira tedrisatı sırasında devrin âlimlerinden birisi kendisine dedelerinden birinin Şemsu'l-meâlî Kâbus b. Veşmgîr'in kâtipliğini yaptığını ve ona ait bir takım Arapça risaleyi eline geçirdiğini söylemiştir. İşte bu hadise Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kâtiplik mesleğine gönül vermesine vesile olmuştur. 516 (1122-1123) senesinde devrin sultanı Sultan-ı A'zam'ın (Sultan Sencer) bulunduğu Merv'e gitmesi ile birlikte ikbâle doğru giden yolcuğu başlamıştır⁵¹.

Muntecebu'd-dîn Bedî, Merv'den Gazne'ye geçerek babasının eski bir dostu olan Hâce Şehid Şerefu'd-din Zahir Beyhaki'nin vasıtasıyla İzzu'd-din Ener'in himayesine girmiş, bir süre sonra da sahip olduğu üstün vasıflar çevresindeki devlet

⁵⁰ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

⁵¹ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

erkânı tarafından fark edilerek dîvân-ı inşâ görevi kendisine verilmiştir. Arapça ve Farsça konusunda ustalaşma yolunda ilerleyen Muntecebu'd-dîn Bedî, İzzu'd-din Ener'in kendisine olan ilgisi ve yönlendirmeleri sayesinde kâtiplik ilmi konusunda da hayli yol kat etmiştir⁵².

Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kâtip olma yolunda sarf ettiği tüm bu emek ve katlandığı yorucu mesai onu belli bir olgunluğa erişirse de manevi bir ilhama olan gereksinimi önünde engel teşkil etmekteydi. Yüce Allah'tan kendisine yol gösterecek ve yolunu aydınlatacak bir mürşit bekler miydi, beklemez miydi bilinmez ama kaderi onu Meşhed'de bulunan Razavî Ali hazretlerinin türbesinin bulunduğu Tus'a götürdü. Burada Yüce Allah'a niyaz eden Bedî, eserinin mukaddimesinde hadiseyi şöyle nakletmektedir *“Yüce Allah'a, yazdıklarımın otürü utanmayayım ve hocanın karşısında sıkıntı yaşamayayım diye beni görevimde yeterli beceriye sahip etmesi, maharetli kılması ve zihin açıklığı vermesi için yüreğime yalvarış ve yakarışlarda buldum. Günün sonuna dek bu dilek ve isteklerde buldum”*⁵³.

Bu duygusal hadiseden sonra hocasının yanına varan Bedî'ye hocası tarafından kâtiplik ilminin en ince söz sanatlarıyla bezenmiş bir mektup uzatılır ve kendisinden mektubu okuyup münasip bir cevap yazması istenir. İçindeki şevk ve yaşadığı manevî yoğunluğun ilhamıyla kaleme sarılan Bedî, yazdığı mektubu hocasına takdim eder ve büyük bir övgüye mazhar olur. Hocasının teşvikiyle meclis-i âla'ya yükselen Bedî, kaleme aldığı mektuplar vesilesiyle saray erkanına yaklaşır.

⁵² Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

⁵³ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

Öyle ki, bazen kendisinden daha kıdemli ve tecrübeli dîvân-ı risâlet (başkanlık divanı) kâtiplerinin ricası üzerine emirnâme örnekleri de kaleme aldığı olmuştur⁵⁴.

524 (1130) senesinde Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kariyeri için önemli bir hadise vuku bulmuştur. Bu tarihte Semerkand'ın fethi gerçekleşmiş ve yazılacak fetihname için Bedî memur edilmiştir. Günde iki saat saraydan uzaklaşmak suretiyle tamamladığı fetihname, dönemin vezirlerinden Nâsıru'd-dîn Bûtûbe tarafından taltif edilmiş ve kendisi bizzat Sultan nezdinde övgüye mazhar olmuştur. Bu hizmeti sayesinde büyük teveccüh gören Bedî, Sultan'ın hazinesinden bazı hediyelerle de ödüllendirilmiştir. Bu tarihe kadar yazılarını arşivlemek gibi bir gayesi bulunmayan Muntecebu'd-dîn Bedî, artık bir arşiv külliyyatı oluşturma yolunda girişimlerde bulunacaktır. Semerkand Fetihnamesi'ne ilerleyen zamanlarda padişah fermanları (menşurlar), anlaşmalar (ahidler), risaleler ve mektuplar eklenmiş ve bu suretle de kıymetli ve meşhur *Atabetu'l-Ketebe* adlı eser ortaya çıkmıştır⁵⁵.

Muhammed Avfi'nin *Lubabu'l-Elbâb* adlı tezkiresinde⁵⁶ ve Mehmet Altay Köymen'in "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dâir Araştırmalar I. (Büyük Selçuklu Devrine Âit Münşeât Mecmuaları)" adlı makalesinde⁵⁷ yazar hakkında verilen bilgiler de yukarıda verdiğimiz bilgilerin aynısından ibarettir. Görünen o ki, yazarın eserinin mukaddimesinde verdiği bu malumatlar dışında doğum tarihi, doğum yeri, vefatı kısacası hayatı hakkında elimizde kesinlik arz eden herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Verilen bu bilgilerden farklı olarak ihvâniyât başlığı altında yazdığı mektupların birinde " *Büyüyüp terbiye gördüğüm o nimetler dolu cennetten*

⁵⁴ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

⁵⁵ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.1-5.

⁵⁶ Muhammed Avfi, *Lubabu'l-Elbâb*, (Yayımlayan; Edward Browne, Mirzâ Muhammed Kazvîni), Leiden, 1903-1906, s.78-79.

⁵⁷ Mehmet Altay Köymen, "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dâir Araştırmalar I. (Büyük Selçuklu Devrine Âit Münşeât Mecmuaları)" *A. Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VIII, S.4'den ayrı basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1951, s.614 vd.

kemal ve iyilik çantamı doldururdum”⁵⁸ demesinden küçük yaştan itibaren sarayda bulunduğunu; diğer bir mektubunda “*Ömürlerin mirasçısı olan yüce padişah yedi evladımın birbirinin ardından ölmesini duymuştur. Bu son beş yılda yüce Allah bana iki oğlan, bir kız üç evlat daha verdi, bunlara bakmak ile meşgulüm*”⁵⁹ demesinden hayatta kalan üç evladının olduğunu anlayabiliriz.

2.2. Atabetu'l-Ketebe'nin Dili ve Üslubu

Bir konu hangi amaçla yazılmışsa anlatım biçimi yani dil ve üslup bu amaca göre şekillenir. Elbette ki her müellifin kendisine göre bir dil ve üslubu vardır ve eserin yazıldığı yer ve dönem de yazarın dil ve üslubuna yön vermektedir. Selçuklu dönemi tarih kitapları arasında yer alan Muntecebu'd-dîn Bedî'nin yazdığı Sultan Sencer Dönemi Münşeât Mecmuası *Atabetu'l-Ketebe* adlı eser hem yazıldığı amaca hem yazıldığı yere hem de yazıldığı döneme uygun bir dil ve üslup ile yazılmıştır.

Genel kabule göre bu dönemde Fars şiiri ve Fars nesri evrensel kimliğini kazanıp olgunluk evresine ulaşmış ve bu dönemde yazılan eserlerin çoğunluğu sanatlı nesir (nesr-i fennî) ile yani ağıdalı bir üslup ile yazılmıştır.

Sanatlı nesir yani döneminin dil ve üslubuna uygun olarak yazılmış olan *Atabetu'l-Ketebe* adlı eserde ifadeler şüphesiz oldukça güçlüdür. Kullanılmış olan üslup basit gibi gözükse de bu dönemde Arap edebiyatının önem taşıması ve Arap edebiyatına ilgi gösterilmesi sebebiyle eş anlamlı Arapça ve Farsça kelimelerin peş peşe sıralanarak kullanılması, Arapçada dahi sık kullanılmayan ve sık geçmediği için hatırlanması güç kelimelerin Farsça cümleler içerisinde fazlasıyla kullanılması,

⁵⁸ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.128.

⁵⁹ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.160.

anlatımı kimi zaman anlaşılır olmaktan uzaklaştırıp ziyadesi ile güç bir hale dönüştürmüştür.

2.4. Eserdeki Mektupların İçerik Açısından Değerlendirilmesi

Muhammed b. Abdülhâlik el Meyhenî, *Destûr-i Debîrî* adlı eserinde edebî bir tür olan mektupları “sultaniyat, ihvâniyât, mehazir” olmak üzere üçe ayırır. İdarî ve divanî mektuplar, resmî yazışmalar, fermanlar sultaniyat; özel yazışmalar, kutlama, baş sağlığı, teşekkür, çağrı, şikâyet gibi konulara dair mektuplarla âlim ve mutasavvıfların didaktik amaçlı mektupları ihvâniyât türü; taahütname, şehadetname, akidname, vasiyetname niteliğindeki mektuplar da mehazir grubunda ele alınır⁶⁰.

Sultan Sencer döneminde Muntecebu'd-dîn Bedî tarafından kaleme alınmış *Atabetu'l-Ketebe* adlı eserin ilk bölümünde bulunan mektuplar sultaniyat grubunda yer alıp muhtevası muhtelif yerlere yapılan görevlendirmelerden ibarettir. Din ve dünya işlerinin idaresinin düzgün yürümesi için görevlendirilen kişilerden Türk âdet ve geleneklerine uygun şekilde davranmaları, hak-hukuk anlayışına dikkat edilip gereken doğru tedbirleri almaları; halktan ise görevlendirilen kişiye saygıda kusur etmemeleri istenmektedir.

Eserdeki mektupların geniş bir değerlendirmesinin ve yorumunun yapılması başlı başına ayrı bir çalışma konusudur. Mesela Ann K. S. Lambton'un⁶¹ ve Köymen'in⁶² makalelerinde tarihsel açıdan mektupların değerlendirmesi ve yorumu

⁶⁰ Mehmet Kanar - Rıza Kurtuluş, “İnşâ” *İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s.337.

⁶¹ Ann K.S. Lambton, “Atabetu'l-Ketebe'ye Göre Sencer İmparatorluğunun Yönetimi”, Çev. Nejat Kaymaz, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu, C.XXXVII, S.145-148, Ankara, 1973, s.365 vd.

⁶² Mehmet Altay Köymen, a.g.m., 537 vd.

yapılmıştır. Bu bakımından biz de mektupların her birinin kısa bir özetini vermeyi uygun gördük.

1- Nişabur Nizamiye Medresesi'ne Tavzif

Nişabur şehrinde bulunan Nizamiye Medresesi ile ilgili olarak tanzim edilen bu mektupta; Allah'ın rahmetinin beşiği ve Müslümanlığın hakikatinin temeli olan, hidayet yolunun anahtarı, dindarlık ve takva ışıkları olan fıkıhçılar ve din âlimlerinin mesken edindikleri yer olan Nizamiye Medresesi'nin muallimliğine dürüstlüğü, güzel huyu, inancı ve bilgi derinliği ile tanınıp bilinen Muhyiddin Muhammed b. Yahya'nın atandığından bahsedilmektedir. Bununla birlikte bu fermanla Muhyiddin'e bu önemli görevi gerektiği gibi yerine getirmesi için fıkıh, medrese, vakıf ve gerekli bütün düzenleme işleri onun ilim, iffet ve diyanetine teslim edilmiştir. Ayrıca Nişabur'un meşhurları, din adamları, büyükleri, kadıları, ileri gelenleri ve sözü geçenlerinin bu atamayı tasdik edip Muhyiddin'e itaat edip saygıda kusur etmemeleri gerektiği vurgulanmıştır.

2- Nişabur Kadılığına Tavzif

Bu fermanla Nişabur kentinde din ve şeriat kurallarının uygulanması ve hayata tatbik edilmesi için kadılık makamına Saidiyan Hanedanından büyük imâm İmâdu'd-dîn Şeyhu'l-islâm Ebû el-Berekât Muhammed b. Ahmed b. Saîd atanmıştır. Bu yüce makama İmâdu'd-dîn atanarak kendisinden vereceği kararlarda varlıklı-yoksul, soylu-avam herkesi eşit tutarak adil ve hakkaniyetli davranması beklenmektedir.

3- Mazenderan Eyâlet ve Vilâyetine Tavzif

Bu mektupta Yüce Allah'ın vermiş olduğu nimet, rütbe ve mertebeler için şükür edilmesi gerektiği belirtildikten sonra Mazenderan eyâleti halkının ızdırab içinde olduğu ve zor günler geçirdiğinden bahsedilmiştir. Eyâletin düzene girmesi ve halkın huzursuzluğunun giderilmesi için hükümdarın verdiği emir yönünde hareket edilerek Mazenderan da adâlet ve güvenlik sağlanmış, halka karşı eşit davranılmış, mazlum ve zayıflar korunmuştur. Bu eyâlet düzen ve tertibin devamı için İslâm âleminin saygın başkomutanı Mueyyu'd-devle ve'd-dîn'e verilmiştir ve bu büyük komutandan bütün işleri ve sözleşmeleri yapması, hapis ve serbest bırakma hükümlerinin verilmesi, ordu işlerinin yapılması, zengin-fakir ve saygın-sıradan olmalarına bakmayarak bütün insanların işlerinin tertip edilmesi ve ayrıca Gurgan şehrinde adâlet, düzen ve güvenliğin sağlanması beklenmektedir.

4- Gurgan ve Çevresi için Tavzif

Gurgan vilâyeti için tanzim edilen bu mektupta Türkistan topraklarından Hint diyarına, Rum'dan Fas'a kadar olan coğrafyada hükümdarların hepsinin kendi kulları oldukları ve toprakların kendi mülkiyetleri olduğu belirtilmiş olup Gurgan vilâyetine iyi mizaçlı ve sadık biri olan Emîr Muhammed Yolabe'nin atandığından ve vilâyetin hâkimiyetinin kendisine bırakıldığından bahsedilmiştir. Halkı gözetip iyi işler yapan Yolabe'nin ölümünden sonra yerine halefi olarak oğlu Hasan geçirilmiştir. Ancak Hasan bir müddet babasının izinden gittikten sonra kendisine verilen makamın güç ve zenginliğiyle isyan etmiştir. Ordusu ile savaşmaktan dahi geri durmayan Hasan

mağlup olmuş ve yerine Melik-i Müeyyed-i Mansur Gıyase'd-dîn ve'd-dünya Meliku'l-İslâm Mesud geçirilmiştir. Mesud anlaşma yapma-bozma, işleri yürütme, bahşişte bulunma-yoksun bırakma, azletme, mutemetlik, siyaset yürütme, adâlet ve düzeni sağlama ile yetkili kılınmıştır.

5- Mazenderan Riyasetine Tavzif

Mazenderan riyasetine yönelik düzenlenmiş olan bu mektupta; Mazenderan riyasetinin genç olmasına rağmen akranlarına göre fazlasıyla yeterlilik, yücelik ve makam sahibi olan, asaletli, itidalli ve köklü ve önemli bir hanedandan gelen Emir Reis Tâcu'd-dîn Ebû el-Mekârim Ahmed b. El-Abbâs'ın gözetimine verildiğinden bahsedilmektedir. Bütün Mazenderan, Gurgan, Dihistan, Esterabad, Bistam ve Colfadegan başkanlığı ve bu şehirlerin içinde var olan her şeyin yetkisi ona devredilmiştir. Halkı hoş tutma ve kötü işlerden koruma ve ilgilenme ve diğer bütün işlemleri yapma ve yürütme ile yetkilendirilmiştir. Ayrıca görev yapan diğer kişiler de bilmedikleri veya ihtilafa düştükleri konularda Tâcu'd-dîn'e danışacak ve onun emirleri doğrultusunda hareket edecektir.

6- Mazenderan Riyaseti İçin Ferman

Mazenderan riyaseti için yazılan bu fermanda Mazenderan büyük riyaset makamında bulunurken Gurgan vilâyetine gönderilen Tâcu'd-dîn Ebû el-Mekârim Ahmed b. Abbas b. Ahmed ve ona tabi olan idarecilere uyarı ve tavsiyeler yer almaktadır. Tâcu'd-dîn'in yaptığı, düşündüğü ve söylediği her şeyin hesabını vereceğini, yaptığı hayır ve şer için ödül veya ceza alacağını bilmesi gerektiğini; ayrıca büyükler, evliyâlar, kadılar, şeyhler ve akillere saygıda kusur etmemesi

gerektiği, halk arasında eşitlik ve adâleti sağlaması gerektiği, herkese adil davranması gerektiği ve mazlumları zalimlere ezdirmemesi gerektiği belirtilmiştir. Bunlara ilaveten Tâcu'd-dîn'in'e tabi olan idarecilerin de ona sadık olmaları ve onun bilgisi dışında hareket etmemeleri gerektiği yer almaktadır.

7- Gurgan Vilâyetine Tavzif

Gurgan vilâyetine yazılan bu tavzifte vilâyet halkının sıkıntılar içinde olduğu ve halkın iyiliği için vilâyet idaresini ve halka nasıl davranacağını bilen, din kuralları ve dünya idaresinden anlayan İzzu'd-dîn İmâdu'l-islâm'ın küçük kardeşi Emir İsfesâlâr Ecell, Gurgan vilâyetinin yönetimine getirilmiştir. Ecell divan işlerinin yürütülmesi, halk, ordu ve çalışanların yönetilmesi ile yetkili kılınmıştır. Ayrıca büyük alim Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm Müeyye'd-devle Necmu'l-meâlî Seyyidu'l-kuttâb da Ecell'in yanında görevlendirilmiş, çalışanları ve görevlileri atamada ve halkın rahat ettirilmesi gibi bütün vilâyet işlemlerinde Ecell'in Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm Müeyye'd-devle Necmu'l-meâlî Seyyidu'l-kuttâb'a danışması istenmiştir.

8- Tus Nahiyeleri ve Nogan'a Tavzif

Tus nahiyeleri ve Nogan kasabasına yönelik yazılan bu tavzifte; Nogan kasabası ile etrafının ve Tus köylerinin hükümet ve yargı işlerinin idaresi için baş kadı Zâhid İmâdu'd-dîn Ebû Sa'd Muhammed b. İsmâil'in yaptığı işler ve verdiği hükümlerden dolayı yeniden atandığından bahsedilmektedir. Ayrıca diğer idareci ve görevlilerin de İmâdu'd-dîn'e karşı saygıda kusur etmemeleri ve verdiği hüküm ve talimatlara uymaları gerektiği yer almaktadır.

9- Belh'teki Birkaç Medresenin Öğretim Görevinin Tefvizi

Bu mektupta; Emir Seyyid Zahîru'd-dîn'in peygamber soyundan gelen ve büyük bir âlim olduğu, ecdadının geleneği olarak Mazenderan âlimlerinin liderliğinin, cami, medrese, mezarlık ve vakıfların idaresinin ve bu mekânlarda vaaz meclisi kurmanın ve bunların bütün sorumluluğunun kendisine verildiği; ancak kendisinin Belh'e giderek orada makama oturup din ve devletin yararına eğitim verip vaazda bulunmak istediğinden dolayı Tekşî ve Kûze Medreseleri ve Serseng Camisi'nin müstemilatının idaresinin ona bırakıldığından bahsedilmektedir. Bu ferman daha önce aynı yönde verilen fermanın yeniden onaylanması niteliğindedir. Bu fermanla Simgeran ve Zergeran mescidinde, Atabeki medresesinde, İplikçiler hanında ve bu handaki kütüphanede vaaz meclisi kurma hakkının Zahîru'd-dîn'e ait ve ona özel olduğu ve onun kesinlikle rahatsız edilmemesi gerektiği kesinleştirilmiştir. Ayrıca kentteki bütün âlim ve imâmların Zahîru'd-dîn'e karşı saygıda kusur etmemeleri gerektiği ve onu hoş tutarak değer vermeleri gerektiği fermanda belirtilmiştir.

10- Serahs Hutbe Sorumluluğuna Tavzif

Serahs kentinin hutbe sorumluluğu ile ilgili olarak yazılan bu tavzifte; Ziyâû'd-dîn Şeyhu'l-İslâm Ebû Muhammed El-Fazl b. İbrahîm El-Ziyâdî' nin babası İmâm Eşref Zâhid'e kendi memleketi olan Serahs'ın dinî sorumluluğunun verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Serahs'ta hutbe okuma ve mescid-i câmide eğitim verip ikazda

bulunma hakkı Ziyâu'd-dîn'e verilmiş olup kentteki büyük ve küçük herkesin Ziyâu'd-dîn Şeyhu'l-İslâm'a itaat etmeleri emredilmiştir.

11- Vilâyet Eyâletine Tavzif

Bu mektupta; Ebû Bekir b. İmâdu'd-dîn'in oğlu, komutanların emiri Ecell'in devlet hizmetine yaptığı katkılardan dolayı övüldüğü, daha önce kendisine verilen arsa ve malların halen kendisinin mülkiyetinde olduğu, Türk ve Arap halkların Ecell'e itaat edip saygıda kusur etmemeleri ve bu fermanın dışına çıkmamaları gerektiği yazılmıştır.

12- Serahs Riyasetine Tefvîz

Serahs riyaseti ile ilgili olarak tanzim edilen bu tavzifte; Serahs kentindeki yönetimin başına köklü Said hanedanından yeterince tecrübeli olan ve daha önce mübaşir ve mûlabis (önemli işlerde padişahın yanında olup istişare veren kişi) olarak devlete hizmet eden Necmu'd-dîn'in atandığından bahsedilmektedir. Mektupta ayrıca Horasan'ın gururu büyük emir Bahau'd-dîn'in de divan sahibi Necmu'd-dîn'e yardım ve eşlik etmede elinden geleni yapması, Serahs imâmları, şeyhleri ve şehrin bütün büyükleri ve ileri gelenlerinin Necmu'd-dîn'e itaat edip saygıda kusur etmemesi gerektiği belirtilmiştir.

13- Rey Eyâletinin Temsilciliği

Rey eyâletinin temsilciliği hakkında düzenlenen fermanda, Rey vilâyeti ve şehrinin vekâletinin Ziyâu'd-devle ve'd-dîn Nusretu'l-islâm ve'l-Müslimîn Ebû el-Feth Yusuf b. Hârzemşâh'ın kardeşi âlemlerin büyük komutanlarının emiri

Mueyyed-i Muzaffer'e verildiği belirtilmiş olup şehirde adâlet ve düzenin sağlanması, mazlumların korunması, yol güvenliğinin sağlanması ve fiyatların kontrol altında tutulması gibi birçok konuda yetkili kılınmıştır. Ayrıca vilâyet büyüklerinin, hâkimlerin, emirlerin, imâmların, esnafın, devlet adamlarının ve şeyhlerin, devlet ile ilgili her şeyde komutanların emiri Ziyâu'd-devle ve'd-dîn divanına ve onun vekiline danışmaları gerektiği vurgulanmıştır. Zira Ziyâu'd-devle ve'd-dîn'in padişahın vekili olarak görülmesi gerekmektedir.

14- Gulpayegan Kadılığının Tefvizi

Bu mektupta Gulpayegan kadılığına büyük kadı İmâm Mecdu'd-dîn Muhammed'in atandığı, kendisinin bu görevi hak edecek olgunluk ve tecrübeye sahip olduğu, bütün şeriat işlerinde ona gidilmesi gerektiği ve Mecdu'd-dîn'in vereceği hükümlerde eşit ve tarafsız olması gerektiği vurgulanmaktadır.

15- Merv Maliye Divanına (Divan-ı İstifa) Temsilci Tavzifi

Merv şehrinin Maliye Divanı'na yapılan atamayla ilgili olarak düzenlenen bu tavzifte; kentin maliye işlerinden sorumlu olması için bilgili, tecrübeli, her zaman idare tarafından övgüye mazhar olan, bütün işlerin inceliğine vakıf olan ve her zaman doğru seçimler yapan âlimlerin yücesi Zeynu'dîn Ebû el-Alâ Sâid b. el-Hüseyin el-Mustevfi'nin tekrar görevlendirildiği belirtilmiş olup kendisine şehir, köy, bucak, kasaba olmak üzere bütün Merv bölgesinin malî işlerinin sorumluluğu devredilmiştir. Ayrıca kendisine alışverişleri yapma, yılın üçtelik ve kırklıklarını toplama, eski ve yeni hesapları kayıt altına alma, haraç ve seyyid payı miktarlarını, maaşları,

medrese, cami ve benzer mekânların giderlerini belirleme konularında yetki verilmiştir.

16- Yazışma Divanına (Divan-ı Tuğra) Temsilci Tefvizi

Yazışma Divanı'na (Divan-ı Tuğra) yapılan atamayla ilgili olarak düzenlenen bu tavzifte; emirler ve yasaklar, din ve devlet maslahatları ve mülkün işlerini halletme yetkisini kullanmak üzere Ziyâu'd-devle ve'd-dîn Müeyyedü'l-islâm ve'l-Müslimîn'in Divan-ı Tuğra (tuğra divanı) ve Divan-ı Vezaret (vezaret divanı) vekâletine görevlendirildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca kendisine, Müslümanları rahatsız eden yanlış ve uygun olmayan, halka zulüm ve eziyet eden örf ve adetleri ortadan kaldırma, dünya mülkünün kurallarını yeniden yazıp düzenleyerek onların iyi hatırlanmasını sağlama ve divanın en ince işlerinden olan Divan-ı İnşâ'yı (tahrir divanı) yönetme yetkisinin de verildiği mektupta vurgulanmıştır.

17- Esterabad Kadılık ve Hutbe Yetkisinin Tavzifi

Bu tavzifte Esterabad kadılık ve hutbe yetkisini kullanmak için yapılan görevlendirme konusu ele alınmış olup; bu makama eski hanedan mensubu, uzun süre Esterabad'ta kadılık görevini yürütmüş, hükümet ve hitabet görevini üstlenmiş, dini görevleri yerine getirmede doğru yolu izlemiş ve şeriat kurallarını uygulamada öncü olmuş baş kadı, büyük İmâm Ziyâu'd-dîn Mecdu'l-islâm'ın atandığından bahsedilmektedir. İmâm Ziyâu'd-dîn davalara son verme, düşmanlığı bitirme, helal ve haramı belirleme, hibe etme, yasakları tayin etme, rüş çığına gelene kadar yetim malını koruma, bozguncular ve mütecavizleri bastırma, onların zulümlerini önleme, tartıları ayarlama ve fiyatları düzenleme gibi birçok konuda yetkili kılınmış olup;

şehirde yaşayan herkesin kendisini hoş tutarak saygı ve hürmette kusur etmemeleri emredilmiştir.

18- Gurgan Evkaf Divanı Temsilciliği Tavzifi

Gurgan Evkaf Divanı'na yapılan görevlendirmeye ilgili olarak düzenlenen bu fermana; vakıf koşullarına göre Gurgan'ın maslahatlarını düzenleme yetkisinin büyük imâm Azizu'd-dîn Esiru'l-İslâm'a verildiği ve vakıfların durumunu belirleyip var olan sorunları giderip onları abâd ve ihyâ etmek, geçmişten kalan aidatları geri isteyip eğer bir kesinti oluşmuş veya ihanet yaşanmış ise onu gidermek için güven, cesaret ve yeterliliği ile tanınan, doğru yol ve makam ile meşhur olan Hâce Amid Ziyâu'd-dîn'in de Azizu'd-dîn'in vekilliğine tayin edildiği vurgulanmıştır.

19- [Gurgan] Evkaf Sorumluluğunun Tefvizi

Bu ferman Gurgan ve etrafındaki vakıfların sorumluluğunun inançlı, iyi huylu, temiz, emin, dindar, şeriat kurallarını riayet eden, Allah rızası için çalışan, büyük imâm Azizu'd-dîn Esiru'l-İslâm'a verildiğini bildirmek için yazılmıştır ve kendisi vakıflar ve vakıfnamelerin istenmesi, durumları hakkında bilgi sahibi olması, hâsılatların kime ait olduğunun belirlenmesi ve doğru harcanıp harcanmadığının tespit edilmesi ve mutasarrıfların denetlenmesi ile yetkili kılınmıştır.

20- Bistam Riyasetine Tefviz

Bu mektupta Bistam kasabası ve etrafının riyasetinin ve Maliye divanı (Divan-ı İstifa) makamının Şerefu'd-dîn'e verildiği vurgulanmakla birlikte Şerefu'd-dîn'in Bistam riyasetinin vekâletini Reşîdu'd-dîn'e vermesi gerektiği yer almaktadır.

Ayrıca Bistam ve etrafının seçkinleri ve eminlerinin, Türk, Arap olmak üzere halkın bütün katmanlarının Şerefu'd-dîn'e ve Reşîdu'd-dîn'e karşı saygıda kusur etmeyip itaat etmeleri gerektiği belirtilmiştir.

21- Nişabur'un Kadılık Tavzifi

Nişabur kentine kadı atanması ile ilgili olarak yazılan bu fermanda; kent halkının kadılık ve hüküm işleri ile ilgili sorunlar yaşamasından dolayı kadılık makamının kendisi istemediği ve inzivaya çekilmek istediğini bildirdiği halde Burhânu'd-dîn'e verildiğinden bahsedilmektedir. Kendisi düşmanlıkları bitirme, davaları çözüme ulaştırma, şahitleri dinleme ve adâleti hâkim kılma yetkileri ile donatılmış olup kent halkının da ona saygıda ve hürmette kusur etmemesi gerektiği vurgulanmıştır.

22- Hüküm ve Ordu Kadılığının Tefvizi

Bu fermanla ordu mensupları ve tabakaları arasındaki hükmetme ve yargı işi yüce fazlı, zekâsı, iffetteki kemali, yolundaki doğruluğu, iyi ve beğenilir yöntem ve özelliklerinden dolayı baş kadı Mecdu'd-dîn'e verilmiş, düşmanlıklara son verme ve davaları çözüme ulaştırma konusunda yetkili kılınmıştır. Bunların dışında ülke vakıfları da onun emrine verilmiş, vakıfların denetimi, hâsılatın toplanması, vakıflarla ilgili sorunların giderilmesi ve hâsılatın doğru yere harcanması konusunda da kendisine yetki verilmiştir.

23- Görevlendirme

Bu görevlendirme yazısı ile Gurgan ve etrafından vergi toplama işine soylu bir hanedana mensup olan Hâce Amîdu'd-dîn atanmıştır. Ayrıca bu yazı ile mesleğin düzenini sağlama, gerekli yerlerden vergi ve harçları tahsil etme yetkisi verilmiş olup Türk ve Arap herkesin bu fermana itaat etmesi istenmiştir.

24- (Cuveyn) Zâbitliğinin Tefvizi

Cuveyn zâbitliğinin tanzimi ile ilgili olarak tanzim edilen bu fermanla Cuveyn zâbitliğinin Tâcu'd-dünya ve'd-dîn'in değerli kız kardeşi Nur Belka'ya ait olduğu, zabıtlık vekâletinin de ordu komutanı Seyfu'd-dîn Yarankuş'a olduğu belirtilmiş olmakla birlikte bu ferman Seyfu'd-dîn'i övmek ve kendisinden memnuniyet duyulduğunu belirtmek için çıkarılmıştır. Ayrıca düzenlenen bu fermanla kendisine, halkı rahat ettirip refahını sağlamak, onları yankesiciler, hırsızlar ve ordu mensuplarının zulmünden korumak, Müslümanları huzursuz edip onlara zarar veren eşkıya ve haydutları dağlardan temizlemek gibi zabıtlık görevleri verilmiş ve Cuveyn vilâyetinin bütün halkının, ağaların, seçkinlerin, şeyhlerin, imâmların, seyyidlerin ve âlimlerin Seyfu'd-dîn'i kendi zâbitleri olarak bilmelerine ve zaptiye işleri ile ilgili ona müracaat etmeleri istenmiştir.

25- Teskin Etme

Bu mektupta Muînu'd-dîn Yeminu'l-islâm ve'l-Müslimîn'in idarenin izni ve fermanı ile Karahanlı Ulu Hakan'ın divan hizmetine girdiği, Muînu'd-dîn'in yokluğunda divan başkanlığı ve dergâhta onun oğlunun hizmette bulunduğu ancak Muînu'd-dîn'in isteğiyle oğlunun da oraya gitmesine izin verildiğinden

bahsedilmektedir. Ayrıca hizmetlerinden dolayı Muînu'd-dîn'e övgüler düzülmüş ve hediyeler gönderilmiştir.

26- Seyyidler Başkanlığı Tavzif Fermanı

Seyyidler başkanlığına yapılan görevlendirme ile ilgili olarak çıkarılan bu fermana; haysiyet, iffet ve sabır gibi övgüye değer özellikler ve faziletlere sahip olan büyük emir Murtaza Cemâlu'd-dîn Ebû el-Hasan el-Alevî'nin Gurgan, Dihistan, Esterabad ve bu eyâletlere bağlı diğer bölge ve nahiyelerin seyidler başkanlığına getirildiği belirtilmiştir. Ayrıca bu makamın gereklerini yerine getirmek, peygamberlik ve imâmlık makamını iddiacılardan, yalancılardan ve düzenbazlardan korumak ve gerekli incelemeler ve araştırmaları yaptıktan sonra bu kişileri (yalancı ve düzenbazları) seyidler topluluğundan uzaklaştırmak, seyidler yüreklendirme veya uzaklaştırma, ödüllendirme veya cezalandırma gibi işleri yapmakla yetkili kılınmıştır. Türk ve Arap bütün divan vekilleri, şehirdeki çalışanlar ve halkın da Cemâlu'd-dîn'e karşı saygı ve hürmette kusur etmemeleri emredilmiştir.

27- Tus Kadılığı Tavzifi

Tus kentinin kadılık makamına yapılan görevlendirme için düzenlenen bu tavzifte Tus kenti ve etrafının kadılık makamı için uzun süre idare nezdinde mübaşir ve mülabis olarak görev yapmış, dinî işlerin sorumluluğunu üstlenecek bilim ve iffete sahip olan Celâlu'd-dîn'in yetkili kılındığı belirtilmiş olup kendisi tavsiye yoluyla öğrendiği kadılık inceliklerini ve örf-adetlerini riayet edip istihzadan uzak durarak dava ve düşmanlıkları halletme işleri ile görevlendirilmiştir.

(27)- Merv Divan Başkanlığına Tavzif Fermanı

Bu fermanda Merv şehrinde malî işlerin sorumlusu olarak bilinç sahibi, büyük işlerde görev almış, dönemin iyisini kötüsünü görmüş, meslekte uzmanlaşmış, devlet hizmetinde gençliğini geçirerek değerli tecrübeler kazanmış, iyi hizmetlerde bulunarak, taht nezdinde derece ve rütbesi artmış olan Muînu'd-dîn'in atandığından bahsedilmektedir. Muînu'd-dîn has divana ait maliye divanını (Divan-ı İstifa) ilgilendiren alışverişler, terfiler ve benzeri işler ile bütün mallar ve mertebelerin kontrolünün sağlanması ile yetkili kılınmıştır. Ayrıca fermanda eyâlet ve başkanlık divanı, kadılık meclisi, din imâmları ve büyükleri, şehir ve vilâyet seçkinlerinin de Muînu'd-dîn'e saygıda kusur etmemeleri emredilmiştir.

28- Başka Bir Tür

Bu mektupta Gurgan vilâyeti ve etrafında sorunlar olması, çalışanların dağınık ve halkın rahatsız olmasından dolayı kentin idaresine divandaki makamı diğer çalışanlar ve kalem sahiplerine kıyasla daha yüksek olan Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm Müeyyedü'l-mülk Yeminu'd-devle Azizu'l-mülk ve's-Selâtîn Ali b. Ahmed el-Kâtib'in atandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu fermanla Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm divan ve halk işleriyle ilgilenme, çalışanlarına ve mutasarrıflara halkı hoş tutma konusunda ellerinden geleni yapmalarını emretme, iktâ sahibi olan kişilere aynen eskiden sahip oldukları iktâ verme gibi birçok işle ilgili olarak yetkili kılınmış ve bütün emirler, ordu mensupları, vilâyet büyükleri, seçkinleri ve hizmetçilerin de Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm'a saygı ve hürmette kusur etmeyip önemli her konuda ona danışmaları emredilmiştir.

29- Rey Eyâlet Fermanı

Rey eyâletinin idaresine yapılan görevlendirmeyi belirten bu fermanda yıllardan beri adâlet ve insaftan yoksun kalarak yaşayan Rey eyâletinin idaresine görevlendirmenin çok yakıcı sıcaklardan dolayı geç kaldığı ancak; nihayet sağlıklı kararları, cesareti, sağlamlığı, beğenilir karakteri, temiz niyeti ve uzun süre görevde bulunarak edindiği tecrübelerinden dolayı Mueyyed Kıvâmu'd-dîn Muînu'l-islâm ve'l-Müslimîn İnânc Kutluk Belka Hâce Bek Ebû el-Fezâil el-Muzaffer b. Enûşirvân'ın eyâlet idaresine atandığı belirtilmiştir. Ayrıca bu fermanla Mueyyed Kıvâmu'd-dîn'e Rey vilâyetinin bütün ordu işlerini düzene sokma ve kayıt altına alma, malî işleri kontrol etme, özel mallar, sahiplerinin öldüğü veya yaşadığı belli olmayan mallar, muhaliflerin malları, darphanenin gelirleri, mirasçısı olmayan veya ceza yoluyla elde edilen divan gelirleri ve divana ait diğer gelirlerin hesabını tutma ve toplama, güçlülerin zayıflara zulüm etmesini önleme, maliye divanı için akıllı, güçlü, dindar, halkı rahat ettirecek, divan işlerini zapt edebilecek ve doğru karar alma kabiliyeti olan bir vekil tayin etme, cinayetleri cezalandırma ve ceza miktarını belirleme yetkileri verilmiştir. Ayrıca Rey ve etrafında bütün seyyidler, kadılar, imâmlar, âlimler, seçkinler ve şeyhleri onun fermanına tabi olup itaat etmeleri, saygı ve hürmette kusur etmemeleri ve tüm önemli işlerde Mueyyed Kıvâmu'd-dîn'e danışmaları vurgulanmıştır.

30- Belh Eyâlet ve Zâbitlik Fermanı

Bu fermanda; Horasan Emiri olarak daha önce dedesi ve babası da aynı görevle görevlendirilen, temiz fitratı, ileri görüşlü olması ve fazlasıyla çalışkan olmasıyla bilinen Mueyyed Muzaffer Mânsur Âdil'in atandığı ve buna ek olarak

Belh ve etrafının zâbitlik ve idaresi görevinin de Mueyyed Muzaffer Mânsur Âdil'e verildiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca kendisine halkın refah ve rahatını, vilâyetin düzen ve güvenliğini sağlama, vilâyeti ve halkı koruyup kollama yetkileri verilmiş olup halka eşit ve adil davranması, şeriat ile ilgili konuları Adli divana, alışverişler, harçlar ve malî işler ile ilgili konuları Başkanlık divanına gönderip Müslümanların işlerinin hızlı ve iyi bir şekilde yapılması emredilmiştir. Belh ve etrafının seçkinleri, ünlüleri, şeyhleri olmak üzere bütün halk, seyyidler, kadılar, imâmlar, emirler ve ordu mensuplarının da Mueyyed Muzaffer Mânsur Âdil'e saygı ve hürmette kusur etmeyip ona itaat etmeleri ve bütün önemli işlerde ona danışmaları istenmiştir.

31- Türkmenler Zâbitliği Tefviz Fermanı

Türkmenler zabıtlığıne yapılan görevlendirmeye ilgili olarak çıkartılan bu fermanla; Gurgan ve etrafı Türkmenlerinin zâbitlik görevine orduya başçılık etme ve halka şefkat gösterme konusunda çok becerikli ve çok dayanıklı olan Şemsû'l-Mille İnanc Belka Uluğ Candar Bey'in kardeşi komutanların komutanı Muzaffer Mânsur'un verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Muzaffer Mânsur'a emir ve ordu atlarının bakımı, halkı hoş tutma, yanlış kişiler ve olayları onlardan uzak tutma, bozguncular ve mütecavizleri uzaklaştırma sorumluluğu verilmiş olup Gurgan ve etrafının bütün emirlerinin, aşiret şeflerinin ve önde gelen Türkmenlerin önemli işlerde Uluğ Candar Bey'e müracaat etmeleri ve itaatkâr olmaları istenmiştir.

32- Mazenderan'ın İhtisabı Hakkında Ferman

Bu fermanla Mazenderan ihtisabına üztün özellikleriyle meşhur olan imâm Hâce Evhâdu'd-dîn İhsanu'l-lillah iffet atanmış, narh ölçülerinin adil ve itidalli

olmasını sağlama, Ana Cami başta olmak üzere bütün camiler ve diğer ibadet yerlerinde müezzin, mükebbir⁶³ ve salâvat zamanları gibi şeriat kurallarının uygulayıp meşru olmayan şeyleri nehyetme, bozguncuları cezalandırıp onları düşmanlık yapmaktan, cami duvarı yanında, halka açık yerlerde ve mezarlıklarda içki içmekten men etme ve kadınların erkeklerle birlikte bilim meclislerinde hazır olmalarını ve vaazları dinlemelerini önleme yetkileriyle donatılmıştır. Ayrıca Mazenderan zâbitleri, vali vekilleri, dirlik sahipleri, mutasarrıflar, ünlüler, başkanlar ve seçkinlerinin Evhâdu'd-dîn'e saygıda kusur etmeyip din ve şeriat işlerinde ona danışmaları emredilmiştir.

33- Mazenderan İktâ Fermanı

Mazenderan vilâyetine yönelik düzenlenen bu fermanla; Mazenderan emiri Emir İsfesâlâr Sirâcu'd-dîn'e yaptığı hizmetlerden dolayı Mazenderan'da değeri 30 bin Nişabur dirhemi olan bir iktâ verildiği belirtilmiştir. Mazenderan'a giden vekil ve görevlilere de Sirâcu'd-dîn'in iktâlarına müdahale etmeme ve tasarrufta bulunmama emredilmiştir.

34- Türkmenler Zâbitliği ve Diğer İktâlar Hakkında

Bu fermanla Dihistan zâbitliği, o vilâyetin idare vekâleti, Şehristan yönetimi ve o bölgede bulunan Türkmen ordusunun düzeninin sağlanması görevinin Cemâlu'd-dîn'e verildiği belirtilmiştir. Ayrıca Gurgan bölgesinde onun adına olan iktâlar bu ferman ile karara bağlanmış olup Mangışlak ve etrafının emirleri,

⁶³ Tekbir getiren kimse.

seçkinleri ve aşiret başları ve de bütün Dihistan halkının Cemâlu'd-dîn'e itaat edip onun emrine amade olmaları vurgulanmıştır.

(34)- İmâm Şafii -Allah ondan razı olsun- Sahabesinin Riyaset Fermanı

Bu fermanla birlikte Samânî Hanedanından Zahid Tâcu'l-İslâm Kıvâmu'd-dîn Ebû Sa'îd Abdu'l-kerîm b. Muhammed b. Mânsur es-Sâmânî Horasan şehrinin ilim ve fetva makamına atanmış olup, dini işleri, minber ve mihrabın sorumluluğu, Merv ve etrafının riyaseti, Şafii Müslümanlara ait Mescid-î Câmî'de vaaz meclisi kurma ve askerî medrese olmak üzere bütün medreselerde, şehir meydanlarında ders verme ve vakıfların sorumluluğu ile görevlendirilmiştir. Ayrıca Merv ve etrafının Türk ve Arap emirleri ve âlimleri olmak üzere bütün seçkinler ve önde gelenlerinin bu fermana itaat edip Tâcu'l-İslâm'a saygıda kusur etmemeleri belirtilmiştir.

[34]- Sonraki Mektup

Bu mektup sultanın korunmuş bölgelerine karşı ihtimam gösterildiğinin, onun hanedanının izzet ve ihtiramının ve o korunmuş bölgenin maslahatlarının her şeyden üstün tutulduğunun anlatılması için baş kadı Muînu'd-dîn ve Hâce İmâm Cemâlu'd-dîn'in bölgeye gönderildiğini belirtmek için yazılmıştır.

35- Sonraki Mektup

Bu mektupta Büyük Sultan (sultan-ı muazzam) Alâu'd-dünyâ ve'd-dîn'in yaptığı işlerden duyulan memnuniyet, cesaret ve ününden bahsedilmiştir. Ayrıca Horasan mülküne girildiği ve baş kadı büyük imâm Zahiru'd-dîn Ebû el-Feth Yusuf b. İsmail ile Tâcu'd-dîn Melik Nimrûz Şah Gazi'nin kardeşi Melik Mueyyed

Muzaffer Mansur Âdil'in de devletin sadakatli adamlarından olduğu ve bütün önemli işlerde büyük sultanın onlarla istişare etmesi gerektiği vurgulanmıştır.

36- Sonraki Mektup

Bu mektup büyük sultanın (sultan-ı muazzam) her zaman işbirliği, itaat, sadakat içinde ve inanç dolu olduğunu belirtmek için yazılmış olup, Büyük Sultan'ın büyük imâm Muînu'd-dîn Ebû el-Alâ Muhammed b. Mahmud ile birlikte mektup ve selam gönderdiği ve bundan duyulan memnuniyet vurgulanmıştır.

İHVÂNİYÂT

Yukarıda da belirttiğimiz gibi özel yazışmalar, kutlama, baş sağlığı, teşekkür, çağrı, şikâyet gibi konulara dair mektuplarla âlim ve mutasavvıfların didaktik amaçlı mektupları ihvâniyât türünü oluşturmaktadır. Sultan Sencer döneminde Muntecebu'd-dîn Bedî tarafından kaleme alınmış *Atabetu'l-Ketebe* adlı eserin sonunda bulunan mektuplar ihvâniyât başlığı altında verilmiş olup bu bölümdeki mektuplar altmış dört adettir. Beşinci mektubun başlığından da anlaşıldığı üzere Reşidu'd-dîn Vatvât'a aittir. Son iki mektubun Reşidu'd-dîn Vatvât'a⁶⁴ ait olduğu ise eserde dipnot düşülerek belirtilmiştir.

Bu bölümde bulunan mektupların tamamında muhatap belli değildir. Muhatabın ismini vermek yerine yer yer “filan” kelimesi kullanılmıştır. Aynı şekilde mektupların tamamında tarih belli değildir. Bazı mektuplarda ise kesin bir tarih

⁶⁴Arap, Fars dili ve edebiyatında kendi zamanının önde gelen şair ve münşilerinden biridir. İnşâ konusundaki yeteneği sayesinde Harizmşah Sultanı Atsız b. Muhammed'in (1128-1156) sarayında Dîvân-ı İnşâ reisliğine kadar yükselmiştir. Bedî ile aynı dönemin inşâcılarıdır, yani çağdaşlardır. Daha fazla bilgi için bkz. Derya Örs, “Reşidu'd-dîn Vatvât” *İslâm Ansiklopedisi*, C.42, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s.573-574.

vermek yerine kamerî ayların⁶⁵ isimleri zikredilip “şu ayın sonu yahut başı idi” gibi ibarelere yer verilmiştir. Bedî, mektuplara övgü dolu cümleler ile başlamış, kendisi ile ilgili samimî duygularını, her daim yüce meclis için dua ettiğini belirttikten sonra esas konuya geçiş yapmıştır ve mektuplarının çoğunu “inşâallahu teâla” bazı yerlerde “inşâallahu teâlâ vahdehu” gibi dua sözcükleri ile bitirmiştir.

Yazdıklarından anlaşılıyor ki ömrünün sonlarını divandan uzak geçirmiş olmasına rağmen bu süre zarfında da yönetim ile halk arasında bir köprü vazifesini üstlenmiştir. “Padişahın eski ve samimî duacılarından olan ben kulunuz ve hizmetkârınız lütufları ve destekleri için şükredip dua etmekteyim. Çok zayıf ve güçsüz olmama rağmen padişahın yüce fermanı ile Cuveyn halkına önder oldum”⁶⁶, “Bu ihtiyaç dolu gönül sayfasına baktığımda ömrün geri kalanını yüce padişahın dergâhında geçirmediğim için çok üzülüyorum. Ancak dönüp hizmet için gerekli ilk araç olan güçsüz ve kuvvetsiz vücuduma baktığımda çok şaşırıyorum ve düşünceye dalıyorum. Bu vücut ve bu güç ile var olan bu duruma katlanmaktan başka çarem olmadığını, devlete hizmet ve dua etmekten başka kabul edilir ibadetlerden olan divan işlerini yoluna koymakla meşgul olmam gerektiğini biliyorum. Bu nedenle divan görevlileri ile halkın istekleri arasında arayış bulmaya çalışıyorum. Çünkü her iki tarafın ahvâli de görülmeli ve bilinmelidir”⁶⁷. Halkın sıkıntılarını, dertlerini, isteklerini mektuplarında özenle dile getirdikten sonra “O isteğin karşılanması konusundaki ümidi Allah Teâlâ’nın rahmetinden sonra yüce lütfunuzadır”⁶⁸,

⁶⁵ Kamerî ayların adları sırasıyla şunlardır: 1. Muharrem, 2. Safer, 3. Rebî’ul-evvel, 4. Rebî’ul-ahir, 5. Cemâdiyu’l-evvel, 6. Cemâdiyu’l-ahir, 7. Receb, 8. Şâban, 9. Ramazan, 10. Şevval, 11. Zilka’de, 12. Zilhicce.

⁶⁶ Muntecebu’ d-dîn Bedî, a.g.e., s.144.

⁶⁷ Muntecebu’ d-dîn Bedî, a.g.e., s.129.

⁶⁸ Muntecebu’ d-dîn Bedî, a.g.e., s.124.

“Şüphesiz Allah Teâlâ'nın fazlından sonra ümidimiz odur”⁶⁹ şeklinde cümleler ile son vermiştir.

Belirttiğimiz üzere ihvâniyât başlığı altında yer alan mektuplar Bedî'nin ömrünün sonlarına doğru yazdığı özel mektuplardan ibarettir. Son dönemleri olması sebebi ile kimi zaman güçsüz takatsiz olduğu zamanlar olmuştur. İşte bu zamanlarda da yazması gereken mektuplar olduğunda yazması gerekenleri birilerine yazdırmıştır. Bunu yirmi yedinci mektubun içerisinde bulunan “*Çeşitli sorunlara maruz kalıp hastalık ve ümitsizlik yatağına düştüm. Bu rahatsızlığım halen devam etmektedir. Öyle ki ne hareket etme gücüm var ne de elime kalem alacak takatim. Alıştığım o mektuplardan mahrum kalma azabı bu rahatsızlık ve güçsüzlükten daha çok ağır geldi. O kerem kemalinden böyle davranmasını beklemezdim. Kendi elimle yazamadığım için çok fazla uzatmıyorum ve sadece hatırlatma ile yetineceğim*” ifadelerinden rahatlıkla anlayabiliriz.

Hayatının son dönemlerinde yüce meclis ile halk arasında bir köprü vazifesini üstlenmiş olan Bedî, yazdığı yahut yazdırdığı mektuplarını güvenilir kişiler tarafından “yüce meclise” göndermiştir. Kimi zaman da devlet kademelerinden mektuplar almıştır. Yüce meclisten aldığı mektuplar ile tüm sıkıntılarını unuttuğunu, gönlünün huzura erdiğini içten ama abartılı cümlelerle mektuplarına yansıtmıştır. “*Şüphesiz mektup almak hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar canıma can katıp gönlümü rahatlatır. Şayet bu olayın gerçekleşmesi (mektup alma) gecikirse önceki mektuplar okunur, dostlar tarafından söylenen şiir ve yazılarla o cevher dolu deniz kokulu hatırı canlı tutulur*⁷⁰. “*Şimdi filan kişi filan dergâhtan geri geldi ve yüce meclisin mektubunu gönderilen hediyelerle birlikte arz etti. Aldığım hediyeler*

⁶⁹ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.133.

⁷⁰ Muntecebu'd-dîn Bedî, a.g.e., s.137.

karşısında o kadar mutlu oldum ki onları hemen açmak istedim. Daha sonra kaderin bana bıraktığı küçük aklıma ışık olsun diye yüce mektubu gözümün üstüne koyup ona hak ettiği gibi davrandım. O yüce mektubu öpüp gözüme sürdüm”⁷¹. “Lütuflarla bezenmiş, çeşitli keramet ve merhamet teknikleri ile dolu mektubunuz yetiştii. Canımın ve gönümün hemdemi oldu. Gamla dolu olan günlerimden onu okuyarak uzaklaşıyor ve ona sığınyorum. O doğal ve içten olan lütuflar sayesinde rahatlıyor ve o meclis için övgü ve dualarımı arttırıyorum”⁷².

Gönderilen ve alınan mektuplar olduğu gibi gönderilip de ulaşmayan yahut hiç gönderilmeyen mektupların var olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. İhvâniyâtın tanımında didaktik yani öğretici amaçlı mektuplarında bu başlık altında toplanmış olması gerektiğini göz önünde bulundurursak kâtiplik mesleğini bilenlere ve kâtiplik mesleğini öğrenmek isteyenlere örnek olması için yazılıp hiç gönderilmeyen mektupların da var olması muhtemeldir. Ancak bu mevzunun kanıtlanabilirliği hayli güçtür.

⁷¹ Muntecebu’ d-dîn Bedî, a.g.e., s.139.

⁷² Muntecebu’ d-dîn Bedî, a.g.e., s.143.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ATABETU'L-KETEBE'NİN TÜRKÇE TERCÜMESİ

MUKADDİME

Devlet; insanların maksat ve hedefidir. Maksatların elde edilmesi devletin rehberliği ve yardımı olmadan gerçekleşmez. Yüce Yaratıcı yarattığı hiçbir varlığı kendi durumuna uygun bir devlet söz konusu olmaksızın yaratmamıştır ve devleti belirli bir ecele kadar ona mürşit kılmıştır. Her yaratılan devletin aracılığıyla kendi yiyecek ve gücünü arayıp bulur. Tehlikelerden, ... , sakınır ve korunur. İnsanlar hayvanlardan farklı olarak akıl ve duyma gücüne sahiptirler... ve onun vasıtasıyla iyiliğe yönelirler, doğru yolu bulurlar, kötülükten sakınırlar. Cevherlerin, arazların ve cansız maddelerin de devletleri vardır. Nitekim “Sonsuza dek var olmak ancak devletlerin varlığıyla mümkündür” derler. Onun mesken ve barınaklara etkileri, gece ve gündüzün değişmesi, zamanın geçmesiyle yaşadıkları değişimler bilinmeyen bir şey değildir. Onun varlığı taşların özellikleri ve nitelikleri kadar apaçık ortadadır. Devletin etki ve emareleri her sözden daha belirgindir. Onun üstünlüğü o derecededir ki Yüce Kur’ân da onun sıfatları Yüce Allah’a dayandırılır. “Allah. Musa ile konuştu”⁷³. Allah’ın selamı onların üzerine olsun nebilere ve resullere inen kitaplar o devletin yüceliğinin delil ve kanıtlarındandır. Mensur sözün manzum söze önceliği ve üstünlüğü yüce ve mukaddes Allah’ın kelamına benzerliğinden kaynaklanmaktadır. Bu benzerlik ve uygunluk en büyük fazilet ve övünçlerindedir. Sözü nazmetmek ve kafiye ile birleştirmek; daha süslü görünmesi, kaydının daha

⁷³ Kur’ân, Nisâ (4), 164.; Eserde konuştu kelimesi, علم الله şeklinde yazılmıştır; كلم الله şeklinde olsa gerek.

kolay olması ve halkın dilinde daha fazla yaygınlaşması için icat edilmiştir. Zamanın söz ustaları ve belâgat ustaları mensur sözü seci tekellüfünden ve karineler getirmekten uzak tutmuşlardır. Ancak kolay olan ve yaygın bulunan karine ve secileri makbul görmüşlerdir. Çünkü kâtip seci bulmakla ve kafiyeleri takip etmekle kafasını meşgul edip sözün maksadından ve konunun aslından uzaklaşır, amacından sapar ve sözü gereksiz yere uzatır diye düşünmüşlerdir. Belâgat sözün akıcılığından ve anlamın özlülüğündendir. Her devirde her zümre ve millet arasında sözün anlamları farklı farklı kelime ve tabirlerle ifade edilmiştir. Akıl sahipleri, hikmet erbapları, sözlerin ve kelimelerin anlamlarını bilenler, sözlerin anlamlarının inceliklerini bilenler bu şekilde hareket etmişlerdir. Bu minval üzerine eserler yazmışlardır. Felsefi, deneyimsel ve mühendislik ilimlerini, sözlerin anlam güzelliklerini ve ortaya konan hakikatleri bu şekilde sergilemişlerdir. İslâm dininin güneşi doğunca, Allah'ın selamı onun üzerine olsun, Muhammed'in dini ortaya çıkınca İbranice, Süryanice, Pehlevice sözler, daha önceki milletlerin ifade ve sözlerinin tamamı bozuldu, ortadan kalktı. Yüce Allah'ın sözü Yüce Kur'ân, Arap Devleti'nin bayrağını yükseltti, onun mevki ve büyüklüğünü arttırdı. Mektuplar ve resmî yazışmalar Arap dili ile gerçekleşir oldu. Bu şekilde zamanla Farsça yazmaya yönelmiş olan Saffârîler, Deylemiler, Sâ mânîler dönemine kadar devam etti. Sonunda padişahların sarayında Derî (Fars) dili canlandı. Meşhur anlaşmalar ve mektuplar bu dille yazılmaya başlandı. Bu kaide yayıldı ve genel bir âdet-gelenek halini aldı. Öyle ki Sultanlar ve padişahlar hilafet makamıyla yapılan hizmet ve çalışmalarda Arap padişahlarla yazışmalarında Arapça yazmak durumunda oldukları için kâtiplik ilmi öğrenenler Arap diline yöneliyorlardı ve o değerli bilenlerden yararlanmaya rağbet gösteriyorlardı. Bu nedenle bu adet-gelenek kalıcı oldu. Bu

mesleği güzelleştirenler ve bu ilme kafa yoranlar bu bakımdan değerli görülüyorlardı. Benim ise çocukluk çağında bu sanatı ve onun gereklerini öğrenme düşüncesi gönlümde yer etti. Bunun sebebi şuydu: Şeyhlerden, âlimlerden ve bilginlerden; dedelerimden birinin Şemsü'l-Meâlî Kâbus b. Veşmgîr'in⁷⁴ kâtibi olduğunu duydum. O atamın o görevdeyken yazmış olduğu Arapça risâlelerinden bir kaçı elime geçti. Onları okumam o değerli ilmi araştırmama ve o yüce sanatla uğraşmama vesile oldu. 516 (1122-1123) senesinde âlemin padişahının, Allah saltanatını daim etsin, Arap ve Acem sultanı Sultan-ı A'zam'ın (Sultan Sencer) saltanat merkezi olan Merv'e, vardım. Gazne'ye gidip oranın üstün faziletliileri ile görüştüktan sonra babamın Hâce Şehid Şerefu'd-din Zahir Beyhaki⁷⁵ ile olan eski dostluğuna dayanarak onun yanına gittim. Büyük sipehsalar, Allah'ın rahmeti üzerine olsun, İzzu'd-din Ener zamanında o Hâce, lütuf ve faziletleri ile yüce ve kutsal prensipler düzenlemekteydi. Meclis-i Âla (yüce meclis) tarafından cihan ülkelerinin Dîvân-ı İstîfâ (maliye bakanı) makamına atanmasının vaadinden bir müddet sonra o göreve atandı. Ben de onun hizmetine katıldım. Onun hizmetine katıldığımında edebiyat hususunda yetkindim. Sunduğum şiir ve nesirlerden bunu anladılar ve kendi meclisinin yazışmalarını bana vermeyi takdir buyurdular. Bu görevi aldığım zaman bir takım büyük düzenlemeler ve teşrifatlar gerçekleşti. Bir müddet onun himayesinde hizmet ettim. Faziletli, erdemli ve emektar büyük âlimin yanında Arapça ve Farsça bir şeyler yazıyordum ve İzzu'd-din Ener'in hizmetinde

⁷⁴ Şemsu'l-meâlî Kâbûs b. Veşmgîr b. Zeyyâr-i Deylemî, *Kâbûsnâme* adlı eseri ile tanınan Zeyyârîlerin (Ziyârîler) dönemin meşhur padişah ve önemli yazarlarından. Arapça mektupları mevcut olmakla birlikte Arapça ve Farsça şiirleri de var olup elimize ulaşmıştır. Onun mektuplarının mecmuasını Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed-i Yezdâdî toplayıp *Kemâlu'l Belâğâ* diye adlandırmıştır. Bu eser şuan elimizde mevcuttur. Bkz., Zebihullâh Safâ, *Târih-i Edebiyât der İran*, İntişârât-i İbni Sina, C. I, Tahran, 6. Baskı, 1347, s.640.

⁷⁵ Sultan Sencer'in devlet erkânından biridir. Bkz., Mehmet Atalay Köymen, Selçuklu Devri Kaynaklarına Dâir Araştırmalar I. (Büyük Selçuklu Devrine Âit Münşeat Mecmuaları), TTK, Ankara, 1951, s.615.

kâtiplik yapıyordum. Bilim tahsilinde, yazı ve hattatlık ilminde bütün sırlara vakıf olan o büyük üstad her vakit yazılarımı kendi mübarek kalemiyle düzeltiyordu, ekliyordu, tashih ediyordu, şefkatle tenbih ve öğütlerde bulunuyordu. Ben bu durumdan ötürü mahcubiyet duyuyordum ve o sanatı öğrenmekte daha çok çaba göstermeye gayret ediyordum. Aynı sene içerisinde büyük üstadın Merv'den Mazenderan'a hareket etmesi icap etti. Yol güzergâhında olan kutsal Meşhed'den, Allah'ın selamı onun üzerine olsun, Razavî Ali hazretlerinin türbesinin bulunduğu Tus'a geçtik. Oraya varınca vacip olduğu üzere onu ziyarete koştum. Yüce Allah'a, yazdıklarımın ötürü utanmayayım ve hocanın karşısında sıkıntı yaşamayayım diye beni görevimde yeterli beceriye sahip etmesi, maharetli kılması ve zihin açıklığı vermesi için yürekten yalvarış ve yakarışlarda bulundum. Günün sonuna dek bu dilek ve isteklerde bulundum. Duadan sonra dışarıya çıkıp hocamın yanına gittim. Zamanın faziletlilerinden biri tarafından yazılmış; inşâ ilminin bütün inceliklerini içeren, çoklu anlamlar barındıran bir mektubu elime tutuşturdu: *“Bunu oku, eğer muktedir olabilirsen bu yazıya uygun ve münasip bir cevap yaz”* dedi. Bu söz beni derinden etkiledi, gayret ve çaba göstermeme vesile oldu. Onun yanından kalktım ve odama gittim. İçimdeki o hırs ve alevle mektubun cevabını yazdım ve acele ile hocamın yanına döndüm, ona verdim. Mektuba düşünceli baktı ve yüz ifadesinde mutluluk görünmeye başladı. Mektubun tamamını okuyup bitirinceye kadar her cümlesinde okumayı bırakıp bana beklemediğim iltifatlarda bulunuyordu. Mektubu okumayı bitirince bana *“İşte mektup yazma sanatı budur ve kâtiplik böyle olmalıdır”* dedi. Birkaç övgü dolu söz dudaklarından döküldü ve müstevfisine (defterdar) ondan bir nüsha almasını ve Beyhak kâtibini kendi çocuklarına göndermesini emretti. O övgülerin o kutsal türbenin nimet ve bereketinin etkisi olduğunu ve o büyük

seyyidin, ona ve onun ceddine selam olsun, kerametlerinden olduğunu anladım. Ondan sonra ne yazdım ise, her ne kadar muhtasar olsa ve nezdinde muteber olmasa da, hak gözeten okuyucular yazılarımı övdüler. Büyük âlim olan hocamın sözleri ile kendimi Meclis-i Âla'da buldum. Hâlbuki Divan-ı İnşâ'da (tahrir divanı) henüz bir vazifem olmamıştı. Büyük komutan Atabek İlalmış'ın görevi hazretlerin yanında değildi ve Mazenderan'da oturuyordu. Bu yüzden sarayda bulunduğum her an Evâmir-i Âliye (büyüklerin emirleri) ile mülettefât (mektuplar) yazıyordum. Bu vesile ve bahane bana sarayı ziyadesiyle teşrif etme fırsatı veriyor ve beni saraya yaklaştırıyordu. Dîvân-ı Risâlet (başkanlık divanı) kâtiplerinden bazılarının ricaları üzerine emirnâme örnekleri de yazıyordum. 524 (1130) yılının aylarında Semerkand'ın fethi gerçekleşti ve hemen ardından Hakan Saîd Muhammed'i, Allah'ın varlığı ve ispatıdır, çatışmalardan ve savaşlardan sonra yaralı bir halde sedye üzerinde Semerkand kalesinden saraya getirdiler. Büyük bir hürmet ve saygı ile yüce meclis tarafından karşılandı ve Padişahın fermanının hükmü ile saygınlık ve cömertlik içerisinde Belh'e doğru yola koyuldu. Yüce Allah onun hükümdarlığını sonsuza dek sürdürsün, Maveraünnehr ve Türkistan şehrinin padişahlığını onun amcasının oğlu Kağan Hasan Tegin'e bahşetti ve onu padişahlık tahtına oturttu. Devrin emiri âlim Ali Bey'i risalet ve elçilik için başkente gönderdi ve bu zaferin haberini yamalarını emretti. Fethin hikâyesinin gerektiği gibi yazılması için tahrir divanına istekte bulundu. Müminlerin emirinin en şereflişinin bu tavrı, Allah destekleyenlerini daim etsin, beni bu mektubu yazmaya istekli kıldı. Günde iki saat divandan ve saraydan uzaklaşıp seferde olup biten her şeyi içeren fetihnameyi yazdım. Fetihnâme bittiği zaman kâtiplik sanatında mahir olan Nâsirû'd-dîn Bûtûbe, Allah rahmet eylesin, dönemin sözü geçen ve vezirlik makamının sahibi idi. Önceki

vezirler ve erdemli seçkinler gibi birçok fazilet ve adap vasfı vardı. Bu kişi tarafından ziyadesi ile övüldüm. Allah onu yüce etsin, övgü dolu sözlerini taht sahibinin (padişahın) huzurunda da dile getirdi. Onun faziletinin ve büyüklüğünün yetkinliğinden beklendiği gibi o beğendikleri hizmete Sultan-ı A'zam'ın (Sultan Sencer) mamur hazinesinden değerli hediyeler verdiler. Yazdığım bu fetihnâme-yi âlim Ali Bey ile Bağdat'a gönderdiler. Her daim arkadaşlarım ve büyüklerim Arapça ve Farsça yazmış olduğum risalelerin nüshalarını talep ediyorlardı. Yazdıklarımı değerli bulmadığım için üstatların adet ettikleri gibi yazılarımı saklamıyordum ve arşiv etmiyordum. Büyüklerin istekleri çoğaldığında, herkes istediği vakit yahut yazı yazma eğilimi gösterdiğinde ona ulaşsın diye saklamaya başladım. Yüksek makam sahibi, yüce ve adil vezirlerin başı Nâsiru'd-dîn Sadru'l-islâm vel-Müslimin'in⁷⁶ fermanıyla Kıvâmu'd-dîn Nizâmu'l-islâm'a defalarca söylendi. Padişah fermanları (menşurlar), anlaşmalar (ahidler), risaleler ve mektuplar eklendi. Bu zanaatı bilenler ve bu zanaatı işitenler dikkatli bir şekilde mülâhaza edebilsinler, yanlışları ve bozuklukları ıslah edebilsinler ve yanlış lâfzî kusurları doğru olanla değiştirebilsinler diye bu mecmuaya Atabetu'l-Ketebe adı verildi, başarı sadece Allah'tandır.

1- Nişâbûr Nizâmiye Medresesi'ne⁷⁷ Tavzif

(Hâce Muhyiddin Muhammed b. Yahya'ya)

Dünyanın katmanlarının özellikleri ve insan gruplarının dereceleri farklıdır. Herkesin mertebe ve derecesi, ilim ve akıl seviyesine göre farklılık gösterir. Öyleki Yüce Kur'ân, "Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü

⁷⁶ Sultan Sencer'in veziridir.

⁷⁷ Eserde مدرسه نظامیه نیشابور şeklinde yazılmıştır, مدرسه نظام نیشابور şeklinde olsa gerek.

övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”⁷⁸ diye haber verir. Bu mana ve bu durumdan ötürü bazılarını diğerlerinden üstün yarattı. Yaratılmışların en şerefli olan hakikat büyükleri ve akıl sahipleri övgüye değer Allah’ın ruhunu taşırlar. İyilik ve adap esasları alanında peygamberlerin varisi olan şeriat imâmları, din alimleri, zikrin ve sırların sahipleri ki, Allah’ın selamı onların üzerine olsun, cümlemizin evliyâsıdırlar. İslâm devletinin yüceliği onların iyi amelleri ve şanları ile nurlanır. Peygamberlerin mührü ve resullerin seyyidinin yoluna yeminli olan bu büyüklerin vaazları ve yasakları ile İslâm devleti aydınlanıp muasır olur. Eğer Yüce Allah ben kuluna ebedî bahtiyarlık verecekse bu dünyada ve ahirette seçkin ve hayırlı kişilerin yanında olmayı; şeriat ilminin en üst düzeyine ulaşmakta hırslı olmayı; yüksek binaların dikilişini, hayırlı amellerin temelini hazırlama başarısını ve din alimlerinin eğitim seviyesini bana bahşetsin. Nitekim Yüce Allah, Hâce Şehid Nizâmu’l-mülk’e bağışladı. Onun temiz özüne ve kalbine feyiz verdi. Öyle bir feyiz verdi ki dünya mülkü feyizlerinden dolayı onun emri altına geçti. Bütün insanlar ve yaratılmış diğer bütün canlılar onun ihsânlarından faydalandılar. Onun adâletli ve insafı muamelesinden dolayı ona teşekkür ettiler. İslâm alemi onun idaresi ve fermanları ile zafere ulaştı. Onun ihtişam ve görkemi doğudan batıya tüm canlıların üzerine doğdu. Dünyanın sonuna ve bütün canlıların yok olmasına kadar bütün ibadetlerin temelleri ve manası, denizde karada var olan her şey bütün alimler, abidler, imâmlar ve zahidlerin yaşadıkları yerler; seçkin ve ileri gelen kimselerin geçtikleri yollar ve geçitler onun benzersiz temiz inancına ve yüce himmeti üzerine tanıklık edecekler. Beden dili cihanda şöyle çağrı yapacak;

⁷⁸ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

Arapça şiir:

Bu yücedir ve ondan başkası sefildir; Bu kudretlidir ve ondan başkası hiçtir.

Nizâmu'l-mülk yaptıkları ile baki kalacaktır ve o ölümsüz, fani olmayan hakikattir.

Yeryüzünün her dörtte bir yerleşeni Nizâmu'l-mülk'ün güzel yapı ve binaları ile süslüdür. İslâm âleminin hiçbir şehri o süslerden ve ziynetlerden yoksun ve eksik kalmamıştır. Biz Yüce Allah'tan hükümetin başında olduğumuz dönemde eyâletimizin gelişme göstermesini ve yenilenmesini diliyoruz. Onu cihanın önemli ve mühim işlerinde öne çıkaralım. Bu yolda müyesser oluncaya kadar her türlü çabayı harcayalım. Şehid Hâce Nurullah'ın kabrinin kutsal yoluna yaklaşalım ve bu yaklaşma Yüce Allah'a yaklaşmamıza vesile olsun. “Ne mal ne de evlattan fayda olmayan o gün sadece Allah'ın huzuruna temiz kalp ile gelenler kurtulur”⁷⁹. Ama memleketlerin idare edilmesi için, Horasan ve Irak diyarında iktidarı elde tutmak için Nişâbü'r'da zikredilen ve bilinen hayırlı işlerin gerçekleşmesi üzerine ihtimam gösterelim. Bekleyen işler üzerine çaba sarfedelim, özellikle Allah'ın rahmetinin beşiği ve müslümanlığın hakikatinin temeli olan Nizâmiye Medresesi hususunda çaba safetmekte istekli olalım. Burası hidayet yolunun anahtarı, dindarlık ve takva ışıkları olan fıkıhçılar ve din alimlerinin mesken edindikleri yerdir. O âlimler, daima bu büyük medresenin danışmanı, rehberi ve hocası olmuşlardır. Öyleki dünyanın dört bir yanından ünlü alimler onların yanına gelmişler, onların hizmetinde olmaya rağbet etmişler, onların ilim ve usullerinden yararlanıp öğrenmişlerdir. Bizim hayatımız büyük imâm, Allah onun ömrü kadar bize ilgi duysun, Muhyiddin Muhammed b. Yahya'nın güzel yüzü, geniş ilmi ve temiz ahlâkını görmekle geçti. Dinî bilimler

⁷⁹ Kur'ân, Şu'arâ (26), 88. ve 89.

âleminde hatırı sayılır ve bütün büyük şii ve sünni âlimler ile şairler onun iktidarına itaatkârdırlar ve onu övmekle meşguldürler. Muhyiddin temizlik ve dindarlıkta hakka sarılmakta ve o makamı yüceltmektedir. Öyle ki yüce insanların ruhları, Allah mekânlarını cennet etsin, ona teşekkür ediyorlar. Çağdaşları onu makamını tebrik ediyorlar. “Sen onların içindeyken Allah, onları (senin kavmini) cezalandıracak değildir”⁸⁰. Yüce Allah’ın bana bahşettiği hayırlardan sonra yeryüzünün en meşhur okullarından ve ilim arayanların en kıymetli mekânları olan Nizâmiye Medresesini Muhyiddin’e sunmayı, mevkilerin en üstünü olan muallimlik görevini ona bağışlamayı, gerekli gördük, hatta farz bildik. Dürüstlüğüyle, güzel huyuyla, inancıyla, bilgi derinliği ile tanıyıp bildiğimiz Muhyiddin’e bu önemli görevi gerektiği gibi yerine getirmesi için fıkıh, medrese, vakıf ve gerekli bütün düzenleme işlerini onun ilim, iffet ve diyanetine teslim ettik. Yüce Allah’tan bu işte muvaffak olmayı niyaz etsin. Nasıl ki kendinden önceki imâmlar böyle yaşadı, Allah mekanlarını cennet etsin, o da böyle yaşasın. Muhyiddin’in muazzam büyüklüğünü bildiğimiz için bu hayırlı büyük işi ona verirken nasihatte bulunmaya lüzum yoktu, bu sebeple bu konu üzerinde çok konuşup sözü uzatmadık. Öyle beğenilen kaideler düzenleyip sunacak ki, hayırlı işlerin yapıldığı haberi en uzaklara kadar ulaşacak; O, önemli din bizlerin boş yüreğine işleyecek; Günden güne bu güzel anmalar yayıldıkça yayılacaktır. Nihayetinde ilim severler ve ilim arayanlar en ücra bölgelerden bu ilim ve şeriat kalesine gönül rızasıyla koşacaklar ve Muhyiddin’in dönemini ganimet almak olarak sayacaklar. Talebelerin ondan aldıkları ilmin faydaları, ifadelerin çokluğu yüce devlete ulaşacak ve muhterem Şehid Hâce Nizâmu’l-mülk huzura ve rahata erecek, inşaallah. Nişâbur’un meşhurları, din

⁸⁰ Kur’ân, Enfâl (8), 33.

adamları, büyükleri, kadıları, ileri gelenleri ve sözü geçenleri, Allah onları payidar kılsın, bu tefvîz ve atamayı tasdik etmelerinin göstergesi olarak sevinç ve memnuniyet içerisinde karşılarlar, saygı gösterirler, kutlama hediyeleri gönderirler, işlerin yapılmasında Muhyiddin'e yardım edip itaat ederler, saltanat ve meclis sarayında harcamaları bütün samimiyetleri ile düzenleyip Muhyiddin'in makamına bağlılıklarını takdim ederler. Muhyiddin'in yanında toplanan alim ve din adamlarına hürmetle saygı gösterirler. Onları tıpkı yakınları ve aileleri gibi özel bir şekilde aziz tutarlar, vakfın vergi toplama memurları, saygınlıkları payidar kalsın, Muhyiddin'in görüş ve uygulamaları doğrultusunda onların maaş ve aylıklarını belirlerler ve onların gönüllerini hoş tutmaya çalışırlardı. Medrese binası ve her türlü ıslahlarda tamamıyla hakim olur, uyum içerisinde sağlamlaştırılırdı. Bütün işlerde yanlışlık yapılmaması için Muhyiddin sulh içinde emir verirdi. Muhyiddin'in görüşüne itaat edip riayet ederlerdi. Bizim memnuniyet ve gazabımız onun şükür ve yakınmalarından bilinirdi, inşâallahu vahdehu.

2- Nişabur Kadılığına Tavzif

İmâdu'd-dîn Muhammed b. Ahmed b. Sâid Hakkında

Bütün mülklerin maliki Yüce Allah'tır ve O'nun lütufları bütün halkı kapsamaktadır. Dünyada var olan her şey onun fazilet ve kereminin neticesidir. Yoktan var ettiği her canlıya kendi tabiatı ve kemalinin hak ettiği mertebeye kadar yükselmeyi bahşetmiştir. Nimet verip keremini tamamlayıp ihsânını aşikâr edip varlığını kanıtlayarak herkesi etkileyen Yüce Allah, dünya hükümdarlığını bizim yönetimize bırakmıştır. Ahvâlimize fazlasıyla teveccüh gösterip bizi Allah'ın yeryüzündeki gölgesi makamına erşdirmiştir. İsmimizi dünyaya yaymış ve ülkeyi

yenilgiye uğrayanlardan alıp hak edene bırakmıştır. Bizim kararımız ve düşüncemizi dünyaları fethedecek kadar güçlü kılmış, bayrağımızı her zaman onaylamış ve muzaffer kılmıştır. Bu sayede dünyanın yedi kıtasında bütün liderler ve padişahlar bizim evladımız, hizmetkârlarımız veya parayla aldığımız kullarımızdırlar. Bizim hizmetimize bağlılar, bize itaat edip kulluğumuz ile mutlular. Gerçi insanoğlu Allah'ın nimetlerinin şükrünü yerine getiremez ve hayal gücü onları saymaya bile yetmez. Ancak imkân ve güç yettiği kadar bu nimetlerin şükrünü yerine getirmek farzdır. Bizim de bu zikirten amacımız Yüce Allah'ın verdiği ve bizi onlarla özelleştirdiği nimetler ve lütufların bazılarını saymaktır. Amacımız göstergeleri ve kanıtları güneşten daha parlak olan, keşif ve yazıya gerek olmayan büyüklüğümüz ve ihtişamımızı göstermek değil. Amacımız fazilet ve büyük lütfu ile bize verdiği nimetlerin kısmen de olsa şükrünü yerine getirmektir. Biz Yüce Allah'ı yâd etmek, onun lütuflarını ve nimetlerini tekrar etmekle yükümlüyük. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de "Rabbinin nimetlerini artık anlat"⁸¹ buyurmuştur. Allah'ın selamı üzerine olsun, Hazreti Peygamber söz, Allah kelamının yansımasıdır, nimetler hakkında konuşarak, onların şükrünü yerine getirin, Yüce Allah verdiği nimetlere şükrettiğimiz takdirde onları artırmayı vaat etmiştir, buyurmuştur. Nitekim Kur'ân'da buyurmuştur: "Şükrederseniz nimetlerinizi artırırız"⁸². Bu bağlamda, eğer nimetlerin çoğalması ve bağışların yüz göstermesini istiyorsanız, onun mübarek ismini yâd ediniz. Allah'a bütün haller için şükredelim. Allahın şükrünü yerine getirmenin farklı yöntemleri ve yolları bulunmaktadır. Onlardan biri din ve şeriat kurallarını uygulamaktır ki biz onu her zaman diğer işlere üstün tutmuşuz ve bu konuda elimizden geldiği ve kaderin izin verdiği kadar çaba göstermişiz. Diğer, hane

⁸¹ Kur'ân, Duhâ (93), 11.

⁸² Kur'ân, İbrahim (14), 7.

halkının terbiyesi ve onlara karşı ihsân etmektir. Onlara nimet ve değer vermeyi ve dinî işlerde onları önde tutmayı farz biliriz. Bu şekilde yüce yaratandan mülk bayrağımıza yardım etmesini ve devlet temellerimizi sağlamlaştırmasını talep ediyorum. Saidiyan Hanedanı hayırlı iş yapma, fazilet gösterme, gurur verici ve övgüye değer özelliklere sahip olma konusunda çok ünlüdür. Bu hanedanın önde gelenleri din işlerine yatkınlık ile meşhur olup buldukları konumu değerli görüp çok sevmişler. Bizden önceki padişahlar da kendi dönemlerinde onlara yakınlık gösterip onları hoş tutup destekleme ve korumayı hayırlı ve uğurlu görmüşler. Biz de devletimizin güneşi parladığı andan itibaren bu güne kadar bu anlamda her zaman ecdadımızın davrandığı gibi davranmaya çalışıp hiç bir zaman bu hanedana saygıda kusur etmemişizdir. Bunlardan sevilen bir öncü, kaderin hükmü esasında ve kendi seçimiyle, miras kalan bu işten kendini menedip inzivaya çekildi. Bu nedenle, biz de yine de o kutlu sülaleden olan meşhur ve güvenilir, güzel davranışlı ve iyi huylu, övülecek özellikler ve beğenilecek davranışlara sahip birini seçip ecdadından miras kalan bu makamı ona verdik. Bu özelliklerin tamamını eşsiz imâm Kadi'l-Kuzat (kadılar kadısı) İmâdu'd-dîn Şeyhu'l-islâm Ebû el-Berekât Muhammed b. Ahmed b. Saîd'i, Allah saygınlığını daim etsin, anlatıyor. Kendisi o değerli hanedan ve sülaleye mensuptur. Kendi ecdadının yolundan gitmiş onların gösterdiği nur ile aydınlanmış ve yolunu bulmuştur. Onlara bağlıdır ve onlardan destek alır. Her zaman bizim meclisimizde ilgi ve alâka görmüştür. Biz de onun kemali, sağlamlığı ve iyi huyunu tecrübe ile tanıdık ve ona güvenimiz tamdır. Onu büyük görevlere tayin etmek için bekletiyorduk ta ki şimdi kararımız değişti ve Yüce Allah'tan hayırlısını diledikten sonra şimdiye kadar ecdadının yetkisinde olan Nişabur ve etrafının hükmünü ona vermeye karar verdik ve onu bu önemli dinî görev için tayin ettik. Bu büyük ve

önemli işi onun cesaret, diyanet, ilim ve iffetine emanet ettik. O bölgenin düzeni konusunda onun iyi huy, sağlam karar, derin bilgi ve kâmil dinine güvendik. Bütün gayreti ile bu hassas mesleğin gereklerini yerine getirsin ve bu emanetin layığı yapısın. Bu dünyada ve öbür dünyada bu meslekten ve iyi veya kötü bütün söylediklerinden dolayı sorumlu olduğunu bilsin. İyilikleri için mükâfatlandırılacak ve kötülükleri için cezalandırılacaktır. “O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah’ındır”⁸³. Bütün hallerde yüreklerden haberdar olan Allah Teâlâ’ya karşı takva sahibi olsun. Bütün hallerde (açık-gizli) o yüce makamı göz önünde bulundurmanın dünyadaki işlerinin yolunda gitmesine ve ahrette kurtuluş bulmasına sebep olacağını bilsin. “Şüphesiz Allah (kötülükten) sakınanlar ve iyilik edenlerle beraberdir”⁸⁴. Gerçi hepimiz Allah Teâlâ’ya itaat etmek ve her işte onu göz önünde bulundurmakla memuruz, ancak din âlimlerinin bu konudaki durumları özeldir. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: “Ancak kulları içinde ancak ulema (âlimler/bilenler), Allah’a karşı huşu duyar”⁸⁵. Bu mesleğe İmâdu’d-dîn’i tayin ettiğimiz ve o bölge halkının şeriat ile ilgili maslahatlarını ferman ile onun tedbirine bıraktığımız için ona örtüleri kaldırmanın ve kapıları açmanın en temel şart olduğunu emrediyoruz. Böylece genel ve özel herkes onun yanına çıkabilir ve davalarında ona müracaat edebilir, ondan delil ve aydınlık ister ve amaçlarını şeriat kuralları doğrultusunda gerçekleştirir. İmâdu’d-dîn de haysiyet ve itibarına yakışır bir şekilde davaları dinlerken sebatlı olup iyi düşünsün. Sözde ve eylemde dava taraflarını eşit tutup bu konuda şeriatın hükmettiği gibi davransın. Üst ve alt kesimi, tanınmış ve tanınmamış kişileri hükümler ve olaylar karşısında eşit tutsun. Şahitleri dinleme ve onlar içinden doğru ile yanlış ayırma konusunda ihtiyat şartını yerine

⁸³ Kur’ân, İnfîtâr (82), 19.

⁸⁴ Kur’ân, Nahl (16), 128.

⁸⁵ Kur’ân, Fâtir (35), 28.

getirip çaba gösterebilirsin. Söylediği ve yaptığı her şeyde Yüce Allah'ın kelamı olan Kur'ân'a göre davranışın ki Allah buyurmuştur: “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”⁸⁶. Onun nuruyla aydınlansın ve peygamberlerin başı Hazreti Muhammed'in söylediklerine sarılsın. Şeriat ile ilgili konularda hüküm verdiğinde bu ikisine göre davranışın. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin”⁸⁷. Hüküm verirken bunu uygulamayı farz bilsin. Şeriat ile ilgili konularda bir sorun ortaya çıktığında onu imâmlar ve büyük âlimlere danışsın. Böylece söz ve eylemi şeriat inceliklerine uygun olur ve hakikatten sapmaktan, hata yapmaktan ve iki dünyada itiraz ve kötü sonuçlardan korunmuş olur. Nitekim masum ve korunmuş olan Hazreti Mustafa da, Allah'ın selamı ona olsun, hatalar ve sapmalardan korunmak için istişare etmeye emredilmiştir. “İş konusunda onlarla müşavere et. Karar verip azmettiğin zaman da artık Allah'a tevekkül et (ona dayanıp güven)”⁸⁸. Yetimlerin malını koruma ve onları emin ve güvenilir kişilere emanet etmeyi onlar rüşd (yetişkinlik) çağına gelene kadar farz bilsin. “Yetimleri nikâh çağına gelene kadar deneyin. Eğer reşid (olduklarını ergenlik çağına ulaştıklarını) görürseniz mallarını kendilerine teslim edin”⁸⁹. Emanetler, senetler, tavsiyeler, ifadeler, siciller ve fermanları korumada tam anlamıyla dikkat ve kararlılık gösterebilirsin. Müslümanların mallarının düzenli ve tertipli olup zarar, kusur ve heba olmaktan korunması için onların tapu, senet ve sicil işlerini şeriat kurallarını bilen, güvenilir âlimler ve salihlere emanet etsin. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: “Ey iman edenler, birbirinize belirli bir süreye kadar

⁸⁶ Kur'ân, Fussilet (41), 42.

⁸⁷ Kur'ân, Haşr (59), 7.

⁸⁸ Kur'ân, Âl-i İmrân (3), 159.

⁸⁹ Kur'ân, Nisâ (4), 6.

borçlandığımız zaman onu yazın (senet yapın). Aranızdan bir kâtip onu adâletle yazsın”⁹⁰. İmâdu’ d-dîn’e bütün söylediğimiz bu deliller ve korkular hakkında iyi düşünmesini ve bütün bunları, onun hakkında gösterdiğimiz samimiyet, lütuf ve rahmet olarak algılamasını emrediyoruz. Kadılık meclisinin vekâletini şimdiye kadar olduğu gibi büyük ve saygıdeğer imâm Fahrud-dîn İmâdu’l-İslâm İmamı’l-Eimme Abdulaziz b. Abdu’l-Cebbâr El-Kufi’ye, Allah saygınlığını daim etsin, versin. Çünkü Fahru’ d-dîn’in bu görevle meşgul olduğu andan itibaren bugüne kadar, onun ilim, takva, dindarlık kemali ve fazlına yakışır bir şekilde davrandığını görüp her zaman onu onaylayan haberler almışızdır. Bu nedenle bütün gönüller ve diller onu övmektedir. Bizim de onun hizmetlerine, ilim ve iffet ile süslenmiş olan kişiliğine güvenimiz tamdır. İmâdu’ d-dîn de bunun farkında olsun ve Fahru’ d-dîn’e karşı saygı ve hürmette kusur etmesin. Din ve şeriat işlerini olması gerektiği gibi icra etme ve devletimiz için hayırlı dualar kazanmaları için bütün bölgelere dürüst, takvalı ve âlim vekiller tayin etsin. Allah yardımcı olan ve işleri kolaylaştırandır. Şeyhler, âlimler, imâmlar ve seyyidler olmak üzere Nişabur’un bütün seçkinleri ve önde gelenleri, hüküm işlerinin başında İmâdu’ d-dîn’i görüp şeriat ile ilgili işlerde ona müracaat etsinler ve o makamın hüküm meclisine karşı saygıda kusur etmesinler. O büyük başkanlık sarayı ve Nevvâb Emir İsfahsalâr Mueyyu’ d-dîn o makamın hüküm meclisinin hürmetini yerine getirme konusunda dikkatli olup bu konuda elinden geleni yapsın. İmâdu’ d-dîn tarafından yardım istenildiği konularda yardım etsinler ve onun rızasını alarak bizim meclisimiz nezdinde yakınlık bulsunlar. Bu anlamda gösterdikleri bütün değerli çabaların memnuniyetle karşılanacağını ve karşılık bulacağını bilsinler, inşâallahu teâlâ vahdehu.

⁹⁰ Kur’ân, Bakara (2), 282.

3- Mazenderan Eyâlet ve Vilâyetine Tavzif

Yüce Allah'ın kendi lütfuyla yarattığı her şeyde türlü inceliklerini vardır. İnsanoğlunun tasarladığı sınırsız bilim ve teknolojiler o alanın incelikleri idrak etmekten acizdirler ve o yüce marifet alanının niteliğini anlayamazlar. İlim adamları, hüküm erbabları onları anlamakta her ne kadar daha fazla çaba gösterse ve daha fazla keşfetmeye kalksa da acizlik sıfatı onları daha çok etkisi altına alır. Kusura ve noksana doğru yönelme ihtimalleri daha da artar. “Yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir”⁹¹. Öyle mukarrer ve öyle musavver ki halkın her sınıfının derece ve rütbeleri var, her sınıfın da kendi içerisinde rütbe ve dereceleri var. Öyle ki O, Yüce Allah şöyle diyor; “Bazılarının derecesini bazılarından üstün kıldık”⁹². Yüce Allah herkese rütbe ve makamda keramet göstermiştir. Herkes o nimetleri ve ihsânları anarak şükretmelidir. Yüce Allah'ın “şükrederseniz nimetlerinizi artırırız”⁹³ buyurduğu âyeti ona da şamil olsun. Bizim hanedan devletinin sancağı doğuda ve batıda yükselinceye, yeryüzündeki memleketlerin sultanlarının taç ve tahtı, atalarımızın isimleriyle süsleninceye ve onların emirleri doğudan batıya dünyanın dört bir yanına nüfuz edinceye ve zalim şahlar ile Sasani şahları isteyerek yahut istemeyerek farketmeksizin bize itaat edinceye ve oralarda adâlet sağlanıncaya, güzel eserler zuhur edinceye, Muhammed'in kaideleri yayılınca ve Muhammed'in şeriatı güçleninceye kadar- imkan dahilinde emek harcanmış, bu vesile ve bu yolla devletin devamı sağlanmış, nimetler arttırılmış. Doğuda ve batıda dünyanın dört bir yanında bilinir ki, Âlemlerin Rabbi, insanoğlunun padişahı, yeryüzündekilerin yaradanı dini aziz kılmış,

⁹¹ Kur'ân, A'râf (7), 54.

⁹² Kur'ân, Zuhruf (43), 32.

⁹³ Kur'ân, İbrahim (14), 7.

müminlerin emirinin Allah yolundaki ensarlarının kanıtını ve âlemin sultanları ile şahlarının baki kalabilme nedenini kendi merhamet ve rahmet gölgesine almış, ister saygıya değer birisi olsun isterse aşağılık birisi olsun adâlet ve insafının tadını tattırılmış ve musibet pençesini onların üzerinde azaltmıştır. Dünyada kendi rütbesini o kadar yükselmiş ki, Allah'ın selamı onun üzerine olsun, Peygamber efendiye söylenen şu Arapça iki beyit onun vaziyetini anlatır.

Arapça şiir:

O nur yüzlüdür, onun hürmetine yağmurlar yağar; yetimlerin bir timsali dulların da bir koruyucusudur.

Haşimoğullarından helak olacak kimseler ona sığınır; ona sığınanlar bolluk ve nimetlere sahip olurlar.

Yüce Allah'ın bize bahşettiği lütuflar ve nimetler o kadar çoktur ki hepsine şükranımızı yerine getirmemiz tasavvur bile edilemez. Bizi bu padişahın nezdinde ikinci İskender eğitti. Onun güzel ahlâkı ile süslendik. onun temiz huyunun parıltısından bahşetti ve biz bu nimetler için şükrediyoruz, onun buyruğunda itaatliyiz. Başarılı olmak Yüce Allah'tandır. Mazenderan eyâletinin halkının ızdırab içinde olma haberlerinin doğunun ve batının padişahı cihan hükümdarına yetişmesi biraz zaman aldı. Yüce padişah o diyarın düzene girmesi, o diyar halkının huzursuzluğu ve üzerlerinde olan sitemlerin giderilmesi için gereken tedbirlerin alınmasına emretti. Şimdi ki o verilen emir yerine getirildi. Mazenderan eyaleytinin tüm işleri tamamen bizim divanımıza bırakıldı ve bizim görevlendirdiğimiz adamların emirleri, fermanları ve yasaları orada geçerli oldu. Adâletin yayılması, insaf gösterilmesi, zayıfların üzerinden zalimlerin ellerinin çekilmesi, ister zengin ister fakir herkesin eşit seviyede korunması, müslümanların aziz tutulması, onlara

merhamet gösterilmesi ve karada-denizde güvenliğin sağlanması için vilâyet konusunda hayır dileyip Yüce Allah'tan başarılı olmayı istedik. Doğunun ve batının sultanı dünya padişahının, Allah onları aziz ve galip kılsın, edep ve siyaset konusunda padişahlık gereklerini yerine getirdiğini gördük. Kendi seleflerimiz İslâm sultanlarından, Allah mekanlarını nur eylesin, duyulan ve bilinen eserlerinden feyz alıp miraslarından istifade ettik. Onun zikrinin dünyanın dört bir yanına yayılması ve güçlü devletimizin ilkelerinin baki kalmasına hayır dualar etmeleri için Yüce Allah'ın adâlet ve merhametinin emaneti olan halk için huzur ve refah sağladık. Bu nimetlerin ve iyiliklerin ihsânı olsun diye Mazenderan eyâlet ve vilâyetini İslâm âleminin saygın başkomutanı Mueyyu'd-devle ve'd-dîn'e verdik. Müminlerin emirinin, Allah saygınlığını daim etsin, hükümdarlığının yükselişinde ve baki kalmasında vefalı olsun ve bütün işleri ve sözleşmelerin yapılmasını, hapis hükümlerinin verilmesini, serbest bırakılma hükümlerinin yetkinliğini, diğer önemli emirleri verme yetkinliğini onun sorumluluğu ve iktidarına verdik ve onu orada kendi halefimiz yaptık. Müslümanların maslahatları ne ise onu yapsın, o bölgenin ordu işlerinden sorumlu olsun, insanların zengin-fakir yahut saygın-sıradan vatandaş olmalarına bakmayarak işlerini tertip etsin. Özellikle Gurgan şehrinin ve nahiyelerinin halkının kaderini ister Türk olsun ister Arap, ister şehirli olsun ister köylü ona bıraktık. Şefkat, dindarlık, iyi niyet ile davranması, adâlet ve insafî yerine getirmesi, mazlumların hakkını alması, müfsidler ve zalimlere hak ettikleri cezaları vermesi, dürüstlüğü kendi tarikatı yapması, halka huzur ve gönül rahatlığı sağlaması için bölge halkını onun koruması altına verdik. Mazenderan'ın emirleri, ünlüleri, itibarlıları özellikle Gurgan bölgesi imâmları, fıkıhçıları, şeyhleri ve halkının bizim görüşümüze riayet etmesi için bu fermanı yayınladık. Yüce Allah'ın bu nimeti için

şükür etmeyi unutmasınlar, herkes gönül rahatlığı ile kendi mesleğinde çalışmaya devam etsinler. Din ve dünya rızık kazanıp emirlerini öğrensinler. Huzur ile yaşamlarını sürdürsünler. Yüce devlete hayırlı dualar etsinler. Bu vesile ile Yüce Allah rızık ve nimetlerini arttırır, inşaallahu teâlâ.

4- Gurgan⁹⁴ ve Çevresi için Tavzif

Yüce Allah, fazileti ve lütfu ile dünya padişahlığını bize verdi. Dünya işlerini düzene sokma, sorunları çözme ve insanların maslahat kurallarını belirleme yetkisini bizim iktidarımıza nasip etti. Ağaları, zorbaları karşımızda rezil edip emirlerimize ve yasaklarımıza bağladı. Doğduğum ilk günden bugüne kadar onun yüce lütufları ve bilimleri karşısında şükretmenin mümkün olamayacağını gördük. Öyle ki varlık ve fesat dünyası hiçbir zaman refah ve zor günlerden arındırılmayacaktır. Eğer bazı zamanlar bir iş neticesinde kötü kalpli birisi bizden ona zarar geleceğini düşünmüş ise veya yaptığımız işin onun arzularına yahut hayatının normal akışına ters olduğu endişesine kapılmış ise bu iş vuku bulurken veya onun ihtimali zayıflarken, eşi benzeri olmayan kayıp perdesinden o lütuf ve irfan görünür. Dünya insanlarına ispat olmuştur ki bize biat ve itaat etmek onların yararınadır ve geleceklerinin iyi olmasına sebep olur, bizim aleyhimizde olup isyan ve ihanet içinde olmak pişmanlıkla sonuçlanır. Biz her zaman başımızla, cehrî zîkrimiz ile nimetlere şükrün hüküm ve koşullarını gözetmişizdir. “Rabbinin nimetlerini artık anlat”⁹⁵ âyetini kendimize hatırlatmışız ve “Eğer şükrederseniz size nimetimi arttırırım”⁹⁶ âyetinin emarelerini görmüşüz. Allah’ın bize emaneti olan halkın gönlünü iyi ve hoş tutmaya; imkânımızın elverdiği ölçüde adâleti icra etmeye çalışmışız. Devletin orta tabakaları

⁹⁴ Eserde kelime حرجان şeklinde yazılmıştır, گرگان şeklinde olsa gerek.

⁹⁵ Kur’ân, Duhâ (93), 11.

⁹⁶ Kur’ân, İbrahim (14), 7.

arasında yurdun dört bir yanına ve memleketin farklı bölgelerine muhtelif iş bilen temsilciler atayıp Müslümanların işlerinin tertip ve düzenini onlara emanet etmişizdir. Bunlardan birinin yanlış yaptığını görüp duyduğumuzda ihmal etmeden ve süre tanımadan onu azletmeyi görev bilmişizdir. Bu sayede Allah'ın fazlı ile devlet işleri irademiz doğrultusunda yürümektedir ve yurdun dört bir yanı düzen ve istikrar içindedir. Emir ve hükümdarların hepsi, Türkistan topraklarından Hint diyarına ve Rum'dan Fas'a kadar olan büyük bir coğrafyada bizim kullarımız ve çalışanlarımızdır. Bu ülkelerin her bir mülkiyeti bizim toprağımızdır ve bizim hizmetimizdedir. Bizim çalışanlarımızdan, hizmetlilerimizden biri Emîr Muhammed Yolabe dir. Onu Gurgan vilâyeti hâkimi olarak tayin etmiştik. Hizmetimizde halkı gözetip iyi işler yaptı. İyi mizaçlı, sadık biriydi. Şüphesiz işlerini başından sonuna iyilik ve hayırla bitirirdi. Ömrünü hizmete ve şükür etmeye adadı ve kendi zamanının nimetlerinden fazlasıyla yararlandı. Bizim takdir edilir en önemli özelliklerimizden biri geçmişlerin hakkına riayet etmektir. Ölenlerin hakkını haleflerine vermeyi uygun görmediğimiz için onun makamını oğlu Hasan'a verdik. Onun, hizmetini yerine getirme, nimetlere şükür etme, halkın ve ordunun maslahatları için çalışma konusunda babasının hizmet yolundan ve izinden gideceğini umarak ona çeşitli nimetler ve lütuflarla özel muamelede bulunduk. Onun gördüklerini ve öğrendiklerini uygulayacağını sandık. Bir süre bu şekilde davrandı. Daha sonra özel itina ve teveccühümüz sayesinde büyüyüp güçlendi. Kendisine verilen makam ve azmi ile ferahlığa ve zenginliğe kavuştuğunu gördü, gurura kapıldı ve şeytana uyup isyan etti. Yüce Allah'ın dediği gibi “İnsanoğlu ihtiyacı kalmadığını sanınca muhakkak isyan ederek haddini aşar”⁹⁷. Bu nedenle eğer birisi şeytana uyarak

⁹⁷ Kur'ân, Alak (96), 6. ve 7.

insanlara yardım etmeyi bırakıp halka zulüm ediyorsa siyaset yoluyla vilâyet ve halkı geri almak için harekete geçmek, ortaya çıkan fitneyi yatıştırmak ve o kendini beğenmiş hakire yaptıklarının bedelini ödeterek halkı onun istilasından, zulmünden ve belâsından kurtarmak icap eder. İrademizin bayrakları oraya vardığında herkes o hakirin neye uğradığını ve yaptıklarının karşılığını nasıl bulduğunu gördü. Yıllar boyu topladığı ordu onu öyle bir hata ve karanlığa götürmüştü ki şeytan bile böyle bir hata ve karanlıktan kaçınır ve bu hatanın sonuçlarına katlanmak istemez. Bizim ordumuza saldırmaktan bile kaçınmadı. Ancak Yüce Allah'ın buyurduğu “onları öyle bir uzaklaştırırız ki sanırsın hiç yoklardı”⁹⁸ âyeti onlar için gerçekleşti ve bir göz kırpmada o vefasız hakirin büyük ordusu hezimete uğradı. Hezimete uğrayan ordu bizden aman istediler. Hizmetçi ve kullarımız yardım isteklerini kabul ettiler. Allah'ın bize bahşettiği huy, onun lütfettiği büyüklük ve yücelikle umutsuzların küstahlığını ve suçluların hatalarını bağışladık. “Bugün size kınama yok, Allah sizi affetsin”⁹⁹. Onların hata ve suçlarına iptal çizgisi çektik. Gurgan ve çevre ahalisine lütuf ve şefkat gösterdik. Lütuf ve şefkatle Amul, Taberistan gibi ona bağlı bütün şehir, toprak ve denizlerinde yaşayan halka daha fazla teveccüh gösterdik. Onlara diğer memleket sakinlerine kıyasla daha fazla ilgi ve teveccüh göstererek ayrıcalık tanıdık. Onlara bir süre uzak kaldıkları emniyet, sağlık, insaf ve adâleti yaşattık. Yüce Allah'tan hayırlısını diledikten ve bu vilâyetlerin önde gelen kişileriyle istişare ettikten sonra bu vilâyetlerde bulunan ordu ve halkı, hisar ve kaleleri, bütün mal ve mülkü, deniz ve toprakları Melik-i Müeyyed-i Mansur Gıyasu'd-dîn ve'd-dünya Meliku'l-İslâm Mesud'a¹⁰⁰ emanet ettik. Bu kişi Selçuklu temiz neslinin en hayırlısı

⁹⁸ Kur'ân, Yûnus (10), 24.

⁹⁹ Kur'ân, Yûsuf (14), 92.

¹⁰⁰ Sultan Sencer'in amcası Mehmed Tapar'ın oğlu Mesuttur.

ve en iyisidir. Bizim yanımızda büyümüş, ahlâkımızı öğrenmiş, iyi terbiye almış ve padişahlık için gerekli bütün araç gereçlerin hepsini edinmiştir. Din erkânını yüceltme, şeriat doğrultusunda çaba gösterme, Allah'ı unutmama, onun kulları ve kendi çalışanlarını hoş tutma konusunda öyle bir mertebeye ulaşmıştır ki çok genç olmasına rağmen tecrübeli ve yaşamın her yüzünü görmüştür, yaşlılar bile ondan yararlanmalı ve maslahat öğrenmelidir. Bu kişiye, Allah bekâsını uzun etsin, ülkeyi savunmada ona en iyi araçları sağladık. İyi eğitip halkı onun yönetimine umutlandırdık ve bu konuda kararlıyız. Öyle ki bölge halkına ilgi ve teveccühümüzden dolayı böyle bir kararı verdik ve buradan bu kararı ilan ediyoruz. Yüce Allah'ın Kur'ân'da buyurduğu gibi, “Daha hayırlısını veya bir benzerini getirinceye kadar hiçbir âyeti neshetmez (yürürlükten kaldırmaz) veya unutturmayız”¹⁰¹. Çok açıktır ki bu değişim ve dönüşümde benzerliklere yer yoktur. Bu iş için tayin ettiğimiz kişiyle bir önceki arasında o kadar net ve aşikâr farklılıklar var ki eğer şeytanı kovup Süleyman'ı yerine getirdik dersek, akıllar bu sözün akıl ve mantığa uygun olduğunu onaylarlar. Bizim de böyle bir şey söylediğimiz için tövbe etmemiz gerekmez. Nitekim bir şey sürdüğünde ve bittiğinde, kulluk ederken ve hükmederken, aç kalırken ve nimetlerden faydalanırken yani her durumda Allah'a şükretmek gerekir ve bizim mutlak fermanımızdır. İhsan sahibi değerli kardeşimizin anlaşma yapma, anlaşmayı bozma, işlerin peşini tutma, bahşişte bulunma, yoksun bırakma, azletme, mutemetlik, affetme, siyaset yürütme, şefkat gösterme ve uzaklaştırma konularında hüküm ve emri bizim hüküm ve fermanımızdır. Onun emir ve tedbiri bütün bölgelerde ve farklı durumlarda bizim emir ve tedbirimizdir. Ona bütün gizli ve açık işlerinde Yüce Allah'ın rızasını her şeyden üstün tutmasını

¹⁰¹ Kur'ân, Bakara (2), 106.

emrediyoruz. İki cihanda mutlu olması için ihlâs ve alçak gönüllülük ile Allah'a tevessül etmesini (yönelmesini) ve onun rızasını kazanmak için uğraşmasını emrediyoruz. Allah'ın da Kur'ân'da buyurduğu gibi "Her kim ki Allah'tan korkar ve sakınırsa, işte onlar kurtuluşa erenlerin kendileridir"¹⁰². Ona şeriat yasalarını ihya etmeyi, din kurallarını yüceltmeyi, peygamberlerin mirasçısı olan hâkimleri, imâmları, âlimleri aziz tutma ve yüceltme konusunda gereğini yerine getirmeyi, onların hükümlerini icra etmelerinde destek olmasını emrediyoruz. Ayrıca Mangışlak köyü ve ovası civarında bulunan kâfirlerle cihat etme ve onları öldürüp yok etmesi konusunda hazırlıklı ve cengâver olmasını emrediyorum. "Allah için hakkıyla cihat edin, o sizi seçti"¹⁰³. Bu bağlamda deniz, kara yolları ve geçitlerini yolcular için güvenilir kılsın, bölgede bulunan zabıt ve görevlilere ikaz ve çalışma şartları konusunda gereğini yerine getirsin. Hükümdarlık hududunu koruyup ahlâksızlara, zalimlere, hırsızlara ve yol kesicilerine yasalara göre hükmetmeyi farz bilsin. Çünkü Allah Teâlâ'nın dediği gibi, "Allah'a ve Resûlune karşı savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak ya öldürülmeleri ya asılmaları yahut ellerinin ve ayaklarının çapraz kesilmesi yahut da buldukları yerden sürülmeleridir"¹⁰⁴. Kalelere akıllı, iş bilen, emin koruyucular tayin etsin, bir dakika bile bu konudaki, düzen ve kararlılıktan ödün vermesin. Derecelerine ve kıdemlerine göre Horasan, Irak ve Mazenderan büyükleri olmak üzere hizmetindeki bütün emirler ve büyüklerin hürmetinde kusur etmesin ve onlarla istişare etmeyi maslahatların en önemlisi bilsin. Onların fikir ve sözlerini iyi dinlesin ve o fikirleri iyice değerlendirsın. Tecrübeli kişilerle istişare ettikten sonra en doğru ve en hayırlı düşünceyi benimseyip kullansın. Bu şekilde alınan karar doğru, düzgün, hata ve

¹⁰² Kur'ân, Nûr Sûresi (24), Ayet 52.

¹⁰³ Kur'ân, Hac Sûresi (22), Ayet 78.

¹⁰⁴ Kur'ân, Mâide (5), 33.

kusurdan arınmış bir karar olur. Vilâyeti zapt edip maslahatı hâkim kılıp düzeni korumada en temel şey kalpler arasında birlik sağlayıp onları hoş tutmaktır. Asla yakınlar ile hizmetkârlar ve köleler ile emirlerin arasında, ister açık ister gizli, zıtlık ve düşmanlık oluşmasına izin vermesin. Çünkü ordunun ve yakınların arasındaki farklı istekler ve çeşitli düşünceler düzensizliğe sebep olur, bu düzensizlikten fitne doğar ve bireyler zayıflar. Her kesin hakkını, maaşını ve rızkını onun hak ettiği kadar belirlesin. Hizmetindekilerin kırılmaması için ve ürkeklerin cesaretlenip hizmete girmeleri için herkesin bildiği açık ve bariz bir suç konusunda gereken tepkiyi gösterip gerekli cezaya hükümsin. Birisinden açık bir suç ve ihanet görürse onu affetmesin ve bu şekilde suçun devamını sağlamsın. Çünkü padişahlığın devamı siyaset hükmünü yerine getirmekten geçer. Bütün valiler, emirler ve atadıklarını halka zulüm etmemeleri konusunda, haraç ve vergileri divanda yazılı kurallara uygun bir şekilde, zamanında ve hoş yöntemlerle almaları ve fazla zorlamamaları konusunda uyarısın. Bunlardan her kimse ki altlarına adâletli ve insafli davranıp onları hoş tutarsa “Şüphesiz Allah, adâleti, iyilik yapmayı ve akrabalara yardım etmeyi emreder. Hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. Siz tezekkür edersiniz diye size öğüt verir”¹⁰⁵. Divan-ı Mezalim (adâlet divanı) sahibine mazlumların sözünü dinlemede çok dakik ve dikkatli olmasını, bu konuda gerekli incelemeleri yapmasını, mazlumun hakkını zalimden almasını ve onu adâlete kavuşturmasını, yanlış yola sapma, taraf tutma, yağcılık ve iki yüzlülüğten kaçınmasını emretsin. İzzetli Melik Ecell¹⁰⁶ oğlu ki bu tefvizde (tayin) biz kendisine bu şekilde hitap ediyoruz, kesin bilsin ki yüce yaratan buyurmuştur: “Ey Davud! Muhakkak ki biz

¹⁰⁵ Kur’ân, Nahl (16), 90.

¹⁰⁶ Irak Selçuklu Hükümdarı Tuğrul’un lakabıdır.

seni yeryüzünün halifesi kıldık. Bunun için insanlar arasında hak ile hükmet"¹⁰⁷. Hüküm böyledir, Gurgan, Taberistan, Dihistan, Bistam ve Damgan halkı, büyükleri ve eminleri kısaca bütün hür ve köleleri ki, Allah saygı ve hürmetlerini daim etsin, köylerinin padişah ve amiri olarak değerli evladımızı bilirler. Hem sözde, hem de canı gönülden onun hizmetindeler ve onun dediği her şeye tabi ve itaatkârlar. Onun hizmetini etmede dikkatliler ve buyurduğu her şeyi yerine getirme konusunda çaba gösterirler. Gecikme yapmadan ve ikna çabalarına girmeden onun emirlerini bizim emirlerimiz sayarlar. Onun rıza ve öfkesini bizim rızamız ve öfkemiz olarak bilirler. Hak, hukuk ve ihtiyaçlarını talep ederken onun divan ve yardımcılarına giderler. İhtiyaç sahipleri, önde gelenler ve bütün halk ihtiyaçları konusunda onun tayin ettiği emin kişilere başvururlar, malikler ve amirler ise mal, yasa ve hukuk divanını onun mührüyle sonlandırırlar ve bizim devletimiz için hep hayırlı duaları etsinler, inşaallahu teâlâ.

5- Mazenderan Riyasetine Tavzif

Devlet istikrarı ve ülke düzenini sağlama temellerinden, adâlet kurallarını yaydıktan ve şeriat usulünü hâkim kıldıktan sonra hiçbir şey hakkın ve hukukun korunmasından daha güzel bir şey değildir, yani en temel şey hakkın ve hukukun korunmasıdır. Bu yolda kazanılan başarının devamı Allah Teâlâ'nın yardımı ve lütfu ile sağlanır. Emir Reis Tâcu'd-dîn Ebû el-Mekârim Ahmed b. El-Abbâs'ın, Allah bekâsını daim etsin, ecdadı devlette makam sahibi kişiler olmuş ve kendi haklarını ona miras bırakmışlar. Tâcu'd-dîn de bu hizmet yolunda büyüklerinden öğrendiği gibi davranıp onlarla aynı sırada yer almaya çalışmıştır. Çok genç olmasına rağmen,

¹⁰⁷ Kur'ân, Sâd (38), 26.

onun kararına, doğru ve parlak tedbirine bıraktığımız bütün ince ve büyük işlerde, o işi ilerletme ve yönetme konusunda cesaretli, yeterli ve becerili davranmıştır, öyle ki dönemin tecrübeli kişileri onu yapmaktan aciz kalmış ve kendi yetersizliklerini de itiraf ve ikrar etmişler. Onun son derece yeterli ve kararlı olduğundan eminiz. Davranışlarından büyük görevler üstlenmeyi hak ettiğini gördük. Ne zaman onu farklı hallerde açıkça veya gizlice denediysek, doğru seçim yaptı ve bütün soru ve cevap, hesap ve kitaplar karşısında açıklaması oldu. Bulduğu her yerde yed-i beyza (beyaz el mucizesi)¹⁰⁸ gösterdi. Kendi yaşıtları ve akranlarından hep bir adım önde oldu. Akranlarına kıyasla fazlasıyla yeterlilik, makam ve yücelik sahibidir. Bizim onda gördüğümüz yetişkinlik ve zekâ göstergelerini akıl ve zekâsı ile çok belirgin deliller ve kesin kanıtlarla ispatlamış. Her huzura çıktığında yeni bir şans ve kabul, sonsuz lütuf ve azizlik ile karşılanıyordu. Bizim meclisimizde de, akranlarının çok azının bile elde edemediği ve öyle bir zirveye ulaşmadığı yakınlık, sıcaklık ve büyüklük görüp hep yükselir ve daha yüce mertebelere yetişir. Tâcu'd-dîn asaletli ve itidalli olduğu, köklü ve önemli bir hanedanın soyundan geldiği ve iyi karakterlere sahip olduğu için ve de hak ettiğini elde etmesi ve hanedanının da hakkının verilmesi için devlette yüksek işler yapmayı hak ediyor ve bu nedenle bu göreve tayin edilmiştir. Her ne kadar Mazenderan riyaseti onun gözetimine verilmişse de yüceliği yanında çok küçük kalır çünkü ona yakışan görev almak değil görev vermektir. Ama bu meslek ona miras kaldığından;

Arapça şiir:

¹⁰⁸ Hz. Musa'nın, Firavun ve çevresindekilere gösterdiği mucizelerden biri elini koynuna sokarak bembeyaz çıkarmasıdır. Hz. Musa'nın bu mucizesi Kur'ân da şu şekilde haber verilmektedir: (Musa)Elini koynundan çıkardı, seyredenler parıl parıl parlayan bembeyaz bir el gördü. Firavun çevresindeki ileri gelenlere "şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır, sihri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor ne buyurursunuz dedi" Bkz. Kur'ân, Şu'arâ (26), 33-35.

Mızrağın boğumdan boğuma geçmesi gibi şeref de nesilden nesle (atadan ataya) geçer.

Orası çok büyük ve geniş bir vilâyettir. Çok büyük bir kıyası ve büyük bir yüz ölçümü var. Orası için endişeliyiz ve Tâcu'd-dîn'in varlığı ve cesareti olmadan oranın işlerini zapt etme ve maslahatını belirleme mümkün değil. Allah'ın emaneti olan halk da onun yeterliliği, takdiri ve şefkati olmadan rahat, varlıklı ve huzur dolu olmazlar. Ona tahtın yanından uzaklaşıp o tarafa gitmesi için izin verdik. Onun gidişi şerefine diğer cihan büyükleri ve ülke hükümdarlarının görmediği bir teşrifat hediye ettik. Çok pahalı ve değerli kıyafetler, altın eyerli atlar, mücevher işlemeli gerdanlıklar ve silahlar. Bütün Mazenderan, Gurgan, Dihistan, Esterabad, Bistam ve Colfadegan başkanlığını ve bu şehirlerin içinde var olan her şeyin yetkisini ona devrettik. Her durumda, aşikâr veya gizli hallerde Allah Teâlâ'nın rızası için çalışsın ve bunu iki dünya saadetinin sermayesi bilsin. Yaptığı ve yönettiği her işte Allah rızasını canı gönülden dikkate alsın. Onun adının her şeyden daha mübarek olduğunu bilsin. Onun bütün iyilikleri ödüllendirip kötülükleri cezalandıracağından emin olsun. Halkı hoş tutma, onları nahoş olaylardan koruma ve onlarla ilgilenme konusunda dikkatli ve ilgili olsun. Çünkü onların bütün maslahatlarını ona zimmetledik ve onların bütün acil ve süreli işlerinden sorumlu yaptık. Allah'ın Resûlullah'a Kur'ân'da söylediği gibi "Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz"¹⁰⁹. Peygamber evladı, evliyâ, hâkimler, âlimler ve silah ehline karşı saygı ve sevgide kusur etmesin. Genel halka da derece ve makamlarına göre değer versin ve onlar için adâletli ve insafı bir hâkim olsun.

¹⁰⁹ Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: "Hepiniz çobansınız ve hepiniz götüğünüzden sorumlusunuz. Erkek, ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Buna göre hepiniz birer çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz." Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tah. Muhammed Zuheyir b. Nâsir, C.2, Daru Tavki'n Necât, Mısır, 1422. s.5.

Zalimin sözüne itibar etmemek, mazluma insaf ile davranmak ve mazlumun hakkını zalimden alma konusunda çaba gösterebilirsin. “Şüphesiz Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalığı ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp anlamanız için size öğüt vermektedir”¹¹⁰. Eğer diğer bölgelerin halkı, eğitim ehli ve diğer mükellefler haraç, öşür, otlak vergisi vb. vergilerini zamanında ödemişler ise görevlilerin onlara karşı yanlış davranışlarını önlesin. Onların malını, mülkünü, hayvanlarını ve vergilerini yanlış hükümlerden korusun. Onu temsil edecek güvenilir vergi memurları tayin etsin ve vilâyetlerin haraç yasasını ona bıraksın. Bir mülkü birinden diğerine devrettiğinde dinin buyurduğu gibi işlem yapsın ve emanete hıyanet etmesin. Bütün şehirlere, bölgelere ve konumlara güçlü, dindar ve bilgili temsilciler atasın. Halkın işleri insaf ile ve kurallardan güç alarak yapılsın, vergiler konusunda arsa sahipleri ile malzeme sahipleri arasındaki ortaklıklarda eşit davranılsın. Zayıfları güçlülerden korusun ve zenginlerin fakire zulüm etmesini önlesin. Hâkimler hükmederken, hükümleri onaylarken ve haklar konusunda karar verirken yanlarında kesinlikle bir yardımcı veya eğitilmiş biri bulunsun. Bu kişiler her daim onların ahvâlinde haberdar olsun. Bu hüküm meclislerinin hepsine âlim, bilgili ve bilinçli bir vekil tayin etsin. Bu vesileyle, onların verdikleri hükümlerden ve yaptıkları işlerden haberdar olsun. Bu kişi sözde veya fiilde şeriat kurallarına uygun olmayan durumları, halletmeli ve gidermelidir. Halledemediği durumları ise Tâcud’dîn’e haber vermelidir. Hak yolundan ve doğruluktan sapan her şeyin düzeltilmesi ve itidalli hale getirilmesini farz bilmelidir ve onun için de gerekeni yapmalıdır. Diyanet işlerini şeriat kurallarına göre yapmalıdır. Çünkü mülk ve devlet din ve şeriat esasına dayalı olursa sağlam ve düzgün olur. Eğer Kur’ân’ın, “Ona

¹¹⁰ Kur’ân, Nahl (16), 90.

önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”¹¹¹ ve “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin”¹¹² buyrukları doğrultusunda hareket etmediğinden şüphe edilirse, sonsuz bir şekilde ve hiç ödün verilmeden cezalandırılacağını farz bilsin. Hakkı sahiplerine ulaştırmak için miras konusunda çok dikkatli olsun. Yalancı hırslardan ve günahkâr ellerden korunsun. Eğer bir malın mirasçısı bilinmiyorsa, onu halkın hazır bulunduğu emin bir ortamda açıklasın ve hak sahibi mirasçı bulunup hakkı teslim edilinceye kadar kadı ve Tâcu’d-dîn’in mührü ile mühürleyip hazineye teslim etsin. Vakıf durumlarını araştırma ve harcama şeriatın buyruğudur. Ve bu konuyu ihmal etmeyi doğru bulmuyoruz. Tâcu’d-dîn’in temsilcisi bu konularda çok ciddi olmalı ve vakıfların işlerini canlandırmak için eli yettiği bütün bölgelerde çalışmalıdır. Mütevellilerden biri ihanet ederse, konuyu telafi etmeyi şart bilmeli ve haini cezalandırmalıdır. Bu amaç takip edildiği müddetçe mekteplerde ve camilerde Tâcu’d-dîn’in ismi ve kuralları geçerli olur. Eğitim ve öğretim, vaaz ve beş vakit namazlarını cemaate ikame ettirme (imâmlık) işlerini layık gördüğü, ilimli, takvalı ve inançlı birilerine vermeli ve bu özelliklere sahip olmayan ama bu işleri yapanları bundan men etmelidir. Müslümanlığın yol ve yöntemini, yolcuların can ve mallarını, hırsızların ve soyguncuların yağmasından koruma konusunda elinden geldiği ve takdirin izin verdiği kadar çaba göstermelidir. Bir hırsız veya soyguncuyu yakaladığında vilâyetin kadıları, evliyâ ve ağaları ile birlikte devlet ve şeriatın kurallarını ona uygulamalıdır. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: “Allah’a ve Resulüne karşı savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak ya öldürülmektir ya asılmaktır yahut çapraz olarak ellerinin ve

¹¹¹ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

¹¹² Kur’ân, Haşr (59), 7.

ayaklarının kesilmesidir yahut da buldukları yerden sürülmeleridir”¹¹³. Müslümanların altın ve gümüş hisselerinin zarara uğramaması için dinar ve dirhem olan madeni paraların ayarında çok dikkatli olmalıdır. Stokçular ve açgözlülerin önünü kesmek için piyasadaki fiyatlarla ilgili her zaman bilgi sahibi olmalıdır. Gıda maddelerinin fiyatını her zaman ucuz tutmalı, kurallar ve ölçütler konusunda her zaman itidalli olmalıdır. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da buyurduğu gibi, “Ölçüyü tam yapın, eksik verenlerden olmayın. Doğru terazi ile tartın”¹¹⁴. Şehir kapılarına da emin, akıllı v iş bilen zâbitler görevlendirmesini emrediyorum. Böylece buralarda vuku bulan her olaydan haberdar olur. Cezaları suçun miktarı ve suçlunun verdiği zarar kadar belirlesin ve bir kişinin dış görüntüsüne bakarak onu suçlamasın. Müslümanların saygınlığını ihlal etmekten, belirli ve belirsiz iftiralarından, farklı bölgelere taarruz etme ve yanlış işlerin peşinde gitmekten sakınsın. Nedensiz ve doğru olmayan her hangi bir iş yapmasın. İzzetli Melik Ecell Ruknu'd-dünyâ ve'd'dîn Tuğrul'un oğlu ve büyük hacip emir Necmu'd-devle ve'd-dînî ve Kutbu'd-dînî Emiru'l Umerâyî'nin torunlarının iş başına getirdiği kişiler o vilâyetlere öncelik ve değer verme konusunda ellerinden geleni yapmalı ve tüm sorumluluklarını yerine getirmeliler. En baş lider ve öncü olarak onu görmeliler. Onunla istişare etmeden ve onun fikrini almadan her hangi bir işi resmen ve dinen başlamamalıdır. Ortaya çıkan bütün olaylarda, gizli ve aşikâr her işte onun sözünü dinleyip uygulamalıdır. Bölgenin bütün meseleleri ile ilgili onun hükmünü ve çözümlerini geçerli bilmeliler. Emirler ve yasaklarda ona itaat eden, alım satım ve faiz işlemlerinde onun mahkemelerine müracaat eden, Onun uygun ve doğru bulduğunun tersine hiç bir şey yapmayan, bir dirhem bile gümüş para verip almayan atadığı temsilciler, onu ayakta

¹¹³ Kur'ân, Mâide (5), 33.

¹¹⁴ Kur'ân, Şu'arâ (26), 181. ve 182.

tutma ve yüceltme konusunda hakkıyla davranmalılar. Onun emirlerine ve hizmetkârlarına saygıda kusur etmemeliler. Emirlerinin ve hizmetkârlarının ise gözleri ve kulakları Tâcu'd-dîn'in işaretinde olmalıdır (pür dikkat onu dinlemeliler). Onu temsil edenin bilgisi, kararı ve yönlendirmesi olmadan her hangi bir şey yapmamalılar. İl ve ordu liderlerini onun fikrini alarak ve onun onayıyla seçmeliler. Onun uygun gördüğü gibi davranıp halkları, kendileri, malları, evleri emniyette ve güvende olmalılar. O vilâyetin soyluları ve alt kesimi, Türk'ü ve Arap'ı olmak üzere bütün halkı ve ordusu verilen hükme itaat etmeli ve Tâcu'd-dîn'e itaat etmede ve ona tabi olmada birlik ve uyumlu olmalılar, inşaallahu teâlâ.

6- Mazenderan Riyaseti İçin Ferman

Mazenderan riyaset hanedanı öyle bir hanedandır ki yüceliği dünyanın dört bir yanına yayılmıştır. Onun şerefli, saygılı ve kadim olduğuna dair haberler doğudan batıya dünyanın her köşesinde duyulmaktadır. Hanedanın bilgin ve âlimlerinin her biri fazilet konusunda dönemlerinin önderi, sanat, iffet, doğruluk ve hoşgörüde öncüleridir. Mazenderan riyaseti bu hanedanda babadan oğla miras kalmıştır. Bu büyüklük ise günler, aylar ve yıllardan beri süre gelmiştir. Emirlerin büyüğü Tâcu'd-dîn Ebû el-Mekârim Ahmed b. Abbas b. Ahmed ise, Allah istikrarını daim etsin, bu hanedanın en değerli üyesidir ve salih atalarının sadık evladıdır. Rahmetli atalarında bulunan bütün iyi beceriler, özellikler ve de takdir edilir karakterlerin tamamı onun kerametli zatında toplanmıştır. Bu nedenle gönüller onun sadakat ve sevgisini kabullenmiş, diller ise onun hamd ve övgüsünü söylemektedir. Allah'ın yardımıyla yüce meclislerde ikram ve hediyeleri kabul görmüş, refakat, lütuf, yücelik ve hürmette öyle bir mertebeye ulaşmıştır ki akranları bu mertebeyi hayal bile

edemezler. Allah'ın takdiri de onun mertebesini artırmaktan yana olduğu için Tâcu'd-dîn cesaretli, yetenekli, zeki, son derece bilgili ve özgür ruhlu biridir ve Mazenderan'ın büyük riyaset makamı bile onun hak ettikleri yanında çok yetersiz kalır (çok daha fazlasına layıktır). Ancak Gurgan halkına karşı çok şefkatli olduğumuz, onlara teveccüh ettiğimiz ve onları aziz tutmayı amaçladığımız için Tâcu'd-dîn'i oraya doğru gönderdik. O vilâyetin tamamının yararına olacak bir şekilde karar verdik. Böylece Tâcu'd-dîn, Allah onun mertebesini artırsın, huzurumuzdan ayrılmak için izin buldu. Onun gibi bilgili ve döneminde eşi benzeri olmayan kulumuzu, akranlarının ve dünyadaki diğer hükümdarların hayal bile edemeyeceği nimetlerden faydalandırıp değerli ve pahalı kıyafetler ve hediyelerle aziz tuttuk. Tâcu'd-dîn'in terbiyesi ve onun işinin sağlamlığı konusunda çok iyi düşündüğümüz uzaktan ve yakından herkese malumdur. Biz de sevgimiz ve samimiyetimizi Tâcu'd-dîn'e göstermek ve ispat etmek için bu işlerin olağan akışında olduğu gibi vilâyet riyaset fermanını yenileme büyüklüğünü gösterdik. Ona her durumda Allah Teâlâ'yı düşünmesini emrediyoruz ki kurtuluşunun sebebidir. Allah'ın her durumda onun yaptığı her şeyden haberdar olduğundan kuşku duymasın. Söylediği, yaptığı ve düşündüğü her şeyin er ya da geç hesabını vereceğini bilsin. Yaptığı hayır veya şer, ihsân veya kötülük için ödül veya ceza alacağını bilsin. Her iki dünyada da bütün yaptıklarından sorumludur. “Her kim zerre kadar hayır işlerse onun mükâfatını görür. Ve her kim zerre kadar şer işlerse onun karşılığını görür”¹¹⁵. Gurgan genel halkıyla aynı ortamlarda bulunup sohbetleşsin. Büyükler, evliyâlar, kadılar, şeyhler ve akillerine saygıda kusur etmesin. Bilgi, iffet, makam ve büyüklükleri kadar onlara saygı gösterebilirsin. Onlar ile altları ve üstleri arasında şefkatli

¹¹⁵ Kur'ân, Zilzâl (99), 7. ve 8.

ve öğüt veren bir arabulucu olup adâlete ve insafa hükümsin. Onların halka yahut halkın birbirine zulüm ve eziyet etmesine izin vermesin. Mümkün mertebe fazladan taleplerde bulunulup harçlar alınmasına müsaade etmesin. Zorunlu ve gerekli bir harç olduğu zaman da, onun doğru bölünüp doğru tahsil edilmesini sağlasın. Makam sahipleri ile mülk sahipleri arasında belli bir seviyeyi tutturup güçlünün zayıfa eziyet çektirmesini önlesin. Hırslarına yenik düşüp zengini fakire tercih etmesin. Herkese eşit bir şekilde hitap etsin. Halka değer verirken veya onları aşağılarken bizden duyup gördüklerini temel alsın. Onu tanıdığımız için böyle yapacağından eminiz. Halkı rahat ettirerek bize minnet duymalarını sağlasın ve bunun çok değerli ve önemli bir hizmet olduğunu bilsin. Nasıl ki biz yüce meclisimizde, Allah yüceliğini daim etsin, onu yüceltip ikram ve ihtişam ettiysek, o da yüce Allah'ın bize emaneti olan ve bizim de ona emanet ettiğimiz ve sorumluluklarını ona yüklediğimiz halk ile çok iyi geçinip onlara karşı çok iyi davransın. “Şüphesiz Allah (kötülükten) sakınanlar ve iyilik edenlerle beraberdir”¹¹⁶. Divan-ı Riyaset (başkanlık divanı) ile ilgili bütün işlerde halkın hayrını ve iyiliğini düşünsün. Altın ve paraların ayarı konusunda dikkatli olup sahteciliği önlesin. Tartıların doğru tartması ve ölçütlerin doğru ölçmesi konusunda gerekli dikkat ve özeni gösterebilir. Böylece Müslümanların alış veriş ve gelir giderleri dine uygun bir şekilde ilerlemiş olur. Allah Teâlâ da bu konuda şöyle buyurmuştur: “Ölçüyü ve tartıyı eksik yapmayın. Gerçekten ben sizi hayırda (bollukta) görüyorum. Ve muhakkak ki ben, ihata eden (kuşaktan) günün azabının üzerinizde olmasından korkuyorum”¹¹⁷. Stokçular ve fırsatçıların oluşacak muhtemel boşluğu kötüye kullanmalarını önlemek için piyasadaki fiyatlardan haberdar olup onları kontrol altında tutsun. Her hangi bir ilahi doğal afetler olmadan

¹¹⁶ Kur'ân, Nahl (16), 128.

¹¹⁷ Kur'ân, Hûd (11), 84.

Müslümanları kıtlık belâsıyla karşı karşıya getirmesin. Pazar sorumlularına bu konuda sıkı tembih etsin. Bu konuyu hafife alıp uymayanları cezalandırmayı farz bilsin. O vilâyette Müslümanlar ve yolcuların çevresini ve yollarını hırsız, haydut, eşkıya ve yolsuzlardan temizlesin ve onların sağlıklı ve emniyetli bir şekilde yol kat edip maksatlarına ulaşmasını sağlasın. Hırsızlara, haydutlara ve eşkıyalara karşı müsamaha göstermeden âkil kadırlara danıştıktan sonra cesaretle kanun hükmünü onlar hakkında uygulasin. Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi, "Allah'a ve Resulüne karşı savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak ya öldürülmektir ya asılmaktır yahut çapraz olarak ellerinin ve ayaklarının kesilmesidir yahut da buldukları yerden sürülmeleridir"¹¹⁸. Vakıflar ve buralardan elde edilen mahsul ile ilgilenip kusur ve hasar oluştuysa telafi etsin. Her hangi bir mütevelliden ihanet ve azaltma (çalma) gördüğü takdirde haini görevden alıp cezalandırmayı şart bilsin. Hayır işlerini teşvik etme ve vakıf mahsullerini amacına ve hak sahiplerine ulaştırma konusunda çalışkan olsun. Ortaya çıkan dini işlerde yalan yanlış ve hile yapılmasını ve batılın hakka üstünlüğünü önlemek için çok dikkatli olsun. Çünkü bu durum bir alçağın bir Müslüman'a karşı haksızlık etmesine sebep olur ve biz bundan sorumluyuz. "O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah'ındır"¹¹⁹. Özellikle miras, yetim malı ve de ihtiyaç sahiplerine yardım etme konusunda çok dikkatli olup fazlasıyla çalışıp çaba göstereceğini ve yetim malı yiyenlerin ellerini bu işten kessin. "Muhakkak ki yetimlerin mallarını zulümle (haksızlıkla) yiyenler, karınlarını sadece ateş ile doldururlar ve onlar yakında alevli ateşe atılacaklardır"¹²⁰. Divan-ı Şihneğî (zâbitlik divanı) işlerinden her daim haberdar olup onların halka karşı yanlış davranışlarını

¹¹⁸ Kur'ân, Mâide (5), 33.

¹¹⁹ Kur'ân, İnfitâr (82), 19.

¹²⁰ Kur'ân, Nisâ (4), 10.

önlesin. Suçluya işlediği kusur ve suç kadar ceza versin. Haksız yere hiç kimseyi azarlayıp cezalandırmasın, çünkü bunun vebalı her iki cihanda da çok ağır olur. Şehir ve bölgedeki bütün camiler ve minberlerin yetkisi Tâcu'd-dîn'e aittir. Her kimi fazilet, dindarlık, kemal ve iffet konusunda daha yeterli ve üstün görürse, bu dini sorumlulukları yerine getirmeyi ona devretsin ve eğer bu görevi yapan birinin bu özelliklere sahip olmadığını görürse, onu bu görevden almayı farz bilsin. Şehrin bütün bölgelerinde akıllı ve iş bilen temsilcileri iş başına getirsin. Böylece Müslümanların işleri sağlam kurallar doğrultusunda ilerler ve bütün işler halkın iyiliği için yapılır. Gurgan ve etrafının başları, seçilmişleri, zâbitleri, halk için çalışanları ve bütün görevde olanlar ki, Allah onları daim etsin, hepsi tebrik için Tâcu'd-dîn'in yanına gelip ona bağlılıklarını bildirip sırtlarını onun riyaset ve öncülüğüne dayamalıdır. Tâcu'd-dîn'in onların yararı için çalışacağından emin olup bölgede onun varlığını ve makamını Allah'ın lütuf ve nimetlerinden bilmeliler. Güçlü ve Allah'ın nuru olan devletimizin temellerinin daha güçlenmesi için hayırlı dualar etsinler. Tâcu'd-dîn'e danışmadan ve onun fikrini almadan her hangi bir şey yapmasınlar. Her hangi dinî bir işlem, alışveriş ve anlaşmada ona danışmadan ve onun fikrini almadan harekete geçmesinler. Bizden her hangi bir talepte bulunmak isterlerse de onun elçiliğine başvurup onun divanından medet almalıdırlar. Şehir zâbitleri, ona danışmadan ve onun fikrini almadan baş görevlileri ve gece bekçilerinin tayini konusunda karar vermesinler. Kısaca bütün işlerde ve özellikle de çok önemli olan bu iki hususta Tâcu'd-dîn'in doğru ve isabetli kararlarından sapmasınlar. Köy başkanları ve sorumluları onun divan yasalarına uysunlar ve onun izni olmadan başkanlık ve sorumluluk konusunda hak iddia etmesinler. Diktatörlük ve başına buyruk olmaktan kaçınınsınlar. Bu amaç doğrultusunda hareket edildiği

sürece hoş ve hayırlı şeyler yaşanacak, kötü ve nahoş olaylar yaşanmayacak. Bütün atadıklarımız Tâcu'd-dîn'in makam üstünlüğünü kabul edip ona saygı duymalıdır. O bölgenin arazi sakinleri, çiftçiler ve malzeme vekilleri adaklar ve haraçlardan muaf tutulsun. Tâcu'd-dîn'in bütün söyledikleri ve yaptıklarını kabul edip onun rızasının bizim rızamız olduğunu bilsinler, inşâallahu teâlâ.

7- Gurgan Vilâyetine Tavzif

Gelişme ve bayındırlık padişahlığın temeli ve hükümdarlığın esasıdır. Adâlet ve insaf olmadan dünya ayakta durmaz. Hükümdarın adâlet ve insafı ise sadece iş bilen, iyi huylu ve inançlı valiler aracılığıyla sağlanır. Hükümdar sadece bu kişilerin vasıtasıyla halka karşı adâletli ve insafli olabilir. Bir süredir Gurgan vilâyeti ve çevresinin sıkıntıları ile ilgili bilgiler duyuyoruz ve bize Allah'ın emaneti olan bu bölgenin halkının iyiliği konusunda endişelerimiz var. O bölgenin de Yüce Allah'ın izniyle bizim eyâletlerimizden biri olup divanımızın tedbirinde olmasını istiyoruz. Böylece farklı bölgelerden ona reva görülen zulüm ve düşmanlığı önleyip oraya yönelen hırsların önünü kesip halkı önceden belirlediğimiz temsilcilerin emin ve sağlıklı himayesine bırakabiliriz. Allah Teâlâ'nın her daim bize verdiği ihsân ve lütufların şükranı olarak o halkın da adâletten yararlanmasını sağlamalıyız. Daha önceden günler ve olaylar bu amaca ulaşmanın yolunu kapatmıştı, ancak her şeyin bir zamanı vardır. Şimdi Allah'ın yardımıyla padişahın yüce fermanı etkili olmuştur ve o vilâyet ve ona bağlı olan her şey bizim divanımıza bağlanmıştır ve bizim atadığımız temsilcilerin emirleri, yasakları, çözümleri ve kararları ile yönetilecek. Buraların yönetimini, vilâyet idaresini ve halkla nasıl davranacağını bilen iyi kuralları yayan, din kuralları ve dünya idaresinden anlayan çok değerli kardeşimiz,

Allah saygınlığını daim etsin, İzzu'd-dîn İmadu'l-islâm'ın küçük kardeşi Emir İsfefsâlâr Ecell'e veriyoruz. Bu işleri yerine getirmesi için bizim temsilcimizdir. Divan işlerinin yürütülmesi, Türk ve Arap bütün halkın, çalışanların, ordunun yönetimi konusunda karar vermeyi ona bıraktık. Çünkü onun makamı bizim makamımızdır ve onun varlığı orada bizim varlığımız demektir. Bu konuyla ilgili aklımızdan geçenler ve söylemek istediklerimizin yazma yoluyla anlatılması mümkün olmadığı için divan mensubu olan seçilmişlerden ve yakınlarımızdan itibarlı ve güvenilir bir elçiye ihtiyaç duyduk. Divanımız ve nezdimizdeki makamı ve dürüstlüğü herkes tarafından bilinen âlimlerin en büyük ve en özeli olan Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm Müeyye'd-devle Necmu'l-meâlî Seyyidu'l-kuttâb'a, Allah saygınlığını daim etsin, iki önemli meslek olan İnşâ ve ülke asillerinden sayılma görevini verdik ve İzzu'd-dîn'in kardeşinin, Allah bekâsını daim etsin, yanına gönderdik. Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm'ı dinlesin ve onu fazlasıyla aziz tutsun. Çalışanlar ve görevlileri atama ve halkı rahat ettirme gibi bütün vilâyet işlerinde ona danışmayı farz bilsin. İzzu'd-dîn'in kardeşinin, sağlıklı düşünüp doğru karar vereceğinden emin olup onun bize itaat edeceğini ve Müslümanlara karşı şefkatli olduğunu bildiğimiz için fazla tavsiyelere gerek duymuyoruz. Vilâyetin bütün ordu birlikleri, genel halk ve vergi memurlarını onun hizmetine verdik. Ülkenin hayrına ve istikrarına vesile olacak ve halkı rahat ettirip hayırlı dualarını alacak, işleri gönül rahatlığı ile yapsın diye her hangi bir konuyu açma ve kapatma, iptal etme ve kesinleştirme yetkisini ona verdik. Vergi memurlarının verdiği kararlar konusunda çok dikkatli olsun. Hizmetindeki kişilerin maaşlarını var olan eski meşru yöntemlerle belirlesin. Eğer birisi, bizim fermanımız ve İzzu'd-dîn'in kardeşinin izni olmadan hileli yöntemlerle malını artırdıysa onu geri

alsın. Maveraünnehir seferinden sonra tasarruf ettiğimiz bütün topraklar bizim divanımıza aittir. Bu nedenle hepsini bir bütün olarak tutup bizim fermanımız ve imzamız olmadan hiç kimsenin sahiplenmesine izin vermesin. Bu emre göre, bütün Gurgan vilâyetinin emirler, serdarlar, önemli kişiler, ordu başları, âkiller, kadılar, imâmlar ve şeyhler, Allah azizlik ve saygınlıklarını her daim etsin, İzzu'd-dîn'in kardeşine tabi olmalı, her işte onun fikrini almalı ve onun uygun gördüğü şekilde davranmalılar. Kendi ihtiyaç ve isteklerini ona söylemeli, gerçekleşmesini ondan talep etmeliler. Onun verdiği hükmü bizim hükmümüz olarak bilsinler ve her hangi bir itirazdan uzak ve korunmuş olarak bilsinler. Ordu ehli ona itaat etmekle, halk ise hayır dua etmekle meşgul olsunlar ve onunla devamlı istişare içinde olsunlar, inşâallahu teâlâ vahdehu.

8- Tus Nahiyeleri ve Nogan'a Tavzif

Evliyâ ve ulemaya ki din ve İslamiyet'in temelleri onların üzerine kuruludur, dini işlerin sorumluluğunu verme farzdır ve üzerlerine bırakılan konularda onları eğitmek ve desteklemek gereklidir. Böyle bir işin sorumluluğu ve külfeti altından ancak bilim ve iffette bilindik bir aileye mensup, bilim ve bilgi bakımından çok uzman, takva ve kararlılık ile tanınan, bütün halk tarafından seçilmiş olup onlarla iyi ilişkileri olan ve herkes tarafından sevilen ve övülen kişi kalkabilir. Bu özelliklerin hepsi, bilim konusunda dönemin en iyilerinden, takvada ise en güvenilir ve en takvalılardan olan, Allah bekâsını daim kılsın, âlimlerin en büyüğü baş kadı Zâhid İmâdu'd-dîn Ebû Sa'd Muhammed b. İsmâil'de saklıdır. Nogan kasabası ve etrafının ve Tus köylerinin hükümeti ve yargı işlerini bu kişiye verdik. Bu görevi ona verdiğimizden beri yıllar geçmesine rağmen ne zaman onu sınıadıysak veya

olağanüstü bir olay olduysa yaptığı işler ve verdiği hükümlerle haktan ve hakikatten sapmadığını gördük. Bu kararların Müslümanların yararına ve onların iyiliği için olduğu, onların övgülerinden de çok açık ve aşikârdır ve güçlü devletimizin hayır dualar almasına vesile olmuştur. Bu nedenle bu fermanı yenileme gereği duyduk ve bu bölgelerin yargı yetkisini tekrar bu kişiye verdik. Onun bilim ve iffetteki kemali ve iyi özelliklere sahip olmasından anlaşıldığı üzere büyük bir emanet olan bu dini görevi yerine getirme ve sorumluluğunun hakkını verme konusunda çaba gösterip onaylayıp imzaladığı her şeyden büyük veya küçük, az veya çok tam anlamıyla sorumlu olacaktır. “O gün her nefis, hayırdan ne yaptıysa onu hazır olarak bulur ve kötülükten ne yaptı ise, onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını temenni eder”¹²¹. Bu nedenle çok dakik ve dikkatli olmalıdır. Hata ve yanlışlardan uzak olması için Kur’ân ve hazreti peygamberin buyruklarını düşmanlık, dava tarafları ve şahitleri dinleme konusunda kendisine rehber etmeli ve önceki imâmların yaptıklarına tabi olmalıdır. Saygın Melik Efrâsyâb’ın, Allah azizlik ve yüceliğini daim etsin, yüce divan temsilcileri ve mutemetleri İmâdu’d-dîn’in ihtişam ve büyüklüğüne karşı saygıda kusur etmemeli, onun yargı meclislerini yüceltme ve verdiği din ve şeriat hükümlerini icra etme konusunda ellerinden gelen her şeyi yapmalılar. Eğer bunun tersine başka bir şey olursa o hükmün kapalı ve anlaşılmaz olduğu için verildiğini bilsinler. Yargı ve vakıflar konusunda eskiden beri babalarının sorumlu olduğu, onlardan İmâdu’d-dîn Rüknu’l-İslâm’ın temsilcisine miras kaldığı ve geçmişteki örneklerini buna emsal teşkil ettiği gibi davransınlar. Ülkenin vakıf divanı, Allah onu korusun, buraya müdahale edemez ve bu konuda İmâdu’d-dîn’in temsilcisiyle az veya çok her hangi bir sohbette bulunamaz. Bütün bölge başları,

¹²¹ Kur’ân, Âl-i İmrân (3), 30.

emirler, şeyhler ve genel halk bu ferman doğrultusunda iş yapmalı ve her türlü taraf tutma ve önemli dinî konularda İmâdu'd-dîn'in tarafını tutmalı ve onun yargı meclisine fazlasıyla saygı göstermeliler, inşaallahu teâlâ.

9- Belh'teki Birkaç Medresenin Öğretim Görevinin Tefvizi

Yüce Allah'ı her işte göz önünde bulundurma, din bayrağını yüceltme, dinî törenler ve gösterileri canlandırmayı görev edinme, peygamberlerin mirası ve şeriat bilimlerinin hazinesi olan seyyidler ve âlimlere karşı saygıda kusur etmeme, sünnet yolunun âlimleri ve liderlerine karşı saygılı olup onları hoş tutma, devletin devamı ve istikrarı için mülkün temelidir. İlahî nimetlerden yaralanmış, bilim ve marifet nuru ve kokusu ile süslenmiş, Allah'ın lütfünden nasiplenmiş, güzelliği ve tesiri bütün dünya halkına yayılmış, peygamber sülalesinden bir dal bulunursa, herkes kendi fitratı, algısı ve yeteneği kadar ondan yararlanır. “Ne mal ne de evlattan fayda olmayan o gün sadece Allah'ın huzuruna temiz kalp ile gelenler kurtulur”¹²². Hataların karanlık vadisinden takva ve hidayet nuru ile yol bulur. Zararların en büyüğü olan dünya kırıntılarını toplama hırsını, din ganimetlerini elde etme yoluyla yani dünya ve içindeki her şeyi yaratan Yüce Allah'a itaat ve ibadet yoluyla ödenebilir. Nitekim Yüce Allah “Ben, cinleri ve insanları sadece bana kulluk etsinler diye yarattım”¹²³ diye buyurmuştur. Peygamber soyundan gelen böyle birine saygı göstermek tüm halka farzdır. Yüce Allah'ın isteği ve iradesiyle, dünyanın doğusundan batısına bütün topraklar ve denizlerin hükümdarı olan bizim için bu özelliklerin hepsinin, Allah bekâsını daim etsin, Emir Seyyid Zahîru'd-dîn'de olduğu kesin ve malumdur. Kendisi peygamberlik makamına bağlılık, risalet mertebesini yüceltme, Al-i Yasin

¹²² Kur'ân, Şu'arâ (26), 88. ve 89.

¹²³ Kur'ân, Zâriyât (51), 56.

sözleşmelerini düzenleme, çeşitli bilim ve kurallara hâkimiyet, iyi özellikler ve faziletlere sahip olma konusunda en ünlü büyüklerdendir. Bu konuda dönemin büyük şeyhlerini ve geçen asrın âlimlerini geride bırakmıştır. Bulunduğu dönem itibarıyla kendinden önceki âlimler ve seyyidlerin sonudur. Kendinden sonraki âlimler ve seyyidlere de fazilet konusunda önceliği var. Sülalesi dönemlerinin önde gelenleridir ve yeryüzünün padişahları olan bizim sülalemizden, Allah ruhlarını kutsasın, her zaman ihsân ve ikram görmüşler, din ve devletin iyiliği konusunda güvenilir kaynaklar olmuşlar. Zahîru'd-dîn de hayırlı ecdadının sadık evladıdır. Takdir edilir özelliklere sahiptir. Bilim ve teknikte de tecrübelidir. O kadar bilgilidir ki dünyadaki diğer âlimler ve fazilet sahipleri onun bilim ve fazilet nurundan ve marifet denizinden yararlanırlar. Ne zaman yanımıza gelme şerefine erişip huzurumuza çıktıysa vaazlarda bulunup bu vesileyle yanımızda ve gönlümüzdeki yerini yüceltmıştır. Biz de onun makamı ve ihtişamını artırmışız. Ecdadının geleneği olan Mazenderan âlimlerinin liderliği, cami, medrese, mezarlık ve vakıfların idaresini ve bu mekânlarda vaaz meclisi kurmayı ve bunların bütün sorumluluğunu ona verip böylece ailesindeki geleneği olduğu gibi sürdürmek istedik. Ancak kendisi Belh'e giderek orada makama oturup din ve devletin yararına eğitim verip vaazda bulunmak istediği için bu doğrultuda ferman vererek tercihi ona bırakıp istediğini yaptık. Önceki fermanımız geçerli olmak kaydıyla Tekşî ve Kûze Medreseleri ve Serseng Camisi'nin müştemilatının idaresini ona bırakarak bu ferman ile önceki fermanımızı bir daha onaylıyoruz. Burada halka eğitim verip vaazda bulunarak onlara faydalı olsun. İlim, din, inanç ve imandaki kemaline yakışır bir şekilde dinî vecibeleri yerine getirsin. Belh diyarı onun varlığıyla yücecek ve diğer diyarlara fark atacak. Zahîru'd-dîn, Alâe'd-dîn'in oğlu ve İmâdu'd-dîn-i Emir Horâsânî'nin kardeşi Emir

İsfehsalâr'ın özel teveccühü ile rahat ve huzur içinde yaşar. Âlimlere, imâmlara ve bütün Müslümanlara bilimsel açıdan yararlı olur ve devletimiz için hayırlı dualar alır. Zahîrû'd-dîn, Serahs'ta huzurumuza çıktı. Biz de ona bilim ve faziletteki kemaline yakışır bir şekilde diğer âlimler ve seyyidlerden ayrıcalıklı olarak makam vererek, saygı gösterip yücelttik. Hak ettiği makamı elde etti ve devletimize dua etti. Devletimizin yüceliği ve ebedî saadet ile sonuçlanacak Yüce Allah'ın rızasını elde etmek için ve hayırlı işler yapma konusunda vaazda ve ikazlarda bulunup teşvik etti “O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah'ındır”¹²⁴. Bizim meclisimizde dinleyici olma şerefini elde etti. Fazlasıyla saygı ve hoşgörü gördü. Bütün konuşmalarının başında ve sonunda şükretti. İmâdu'd-dîn'in kardeşi ve Alâu'd-devle ve'd-dîn'in oğlunun yaptığı iyi işleri, beğenilen özellikleri ve faziletlerini tekrar tekrar vurgulayıp yaydı. Ayrıca o vilâyetlerde, adâleti yayıp halkın işlerini kolaylaştırıp onları refaha kavuşturdu. Bu nedenle halk ve devletin her ikisinin de, Allah onları korusun, hayırlı dualarını aldı. Örneğin mülkte ve devlette çok hayırlı işler yaptı. Kullarımız arasında sadakati hâkim kılıp adâlet ve insafi yayıp bu anlamda çok değerli işler ortaya çıkardı. Zamanını iyi bir kul olarak, güzel hizmetlerde bulunarak ve iyi niyet sergileme ile geçirdi. Hayırlı işler yaparak, ihtiyaç sahiplerine yardım ederek, hayırlı işler yapan ve ibadet ehlinde hayırlı dualar talebinde bulunarak, doğru kararlar alıp vergiler ve haraçlar toplayıp Horasan diyarını çok iyi bir şekilde idare etti. Gerçi biz değerli kardeşimiz ve değerli kardeşimizin oğlunun sadakat ve samimiyetinden eminiz ve tecrübe de bunu göstermiştir. Bunları anlatmaya ve yazmaya gerek duymuyoruz, ancak son günlerde birçok kişi Zahîrû'd-dîn'in has hizmetkârlarımızdan olduğuna ve sürekli

¹²⁴ Kur'ân, İnfitâr (82), 19.

sahip olduğu nimetlere Őukrettiđine Şahit olup onun beğenilir özellikleri ve işleri ile ilgili açık ve net bilgiler verdiler. Bu nedenle bu konudan tam olarak emin olup ona büyük ve takdir edilir yardımlar göndermeye karar verdik. Bu fermanımız Zahîru'd-dîn hakkında verdiğimiz önceki fermanı onamaktadır. Değerli kardeşimiz ve değerli kardeşimizin oğlu, Allah onları korusun, bizim Zahîru'd-dîn hakkındaki iyi düşüncelerimizden ve ona karşı artan sevgimizden haberdar olup ona bahŐettiđimiz saadet ve yakınlık Şerefine vakıf olsunlar. Onun bizim emanetimiz olduğunu bilsinler ve ona saygıda kusur etmesinler. Ona verdiğimiz ve bu fermanla onadığımız TekŐi ve K ze Medreselerinin ve Serseng Camisi'nin müŐtemilatında ders verme hakkı ve bunların sorumluluğunun Zahîru'd-dîn'in hakkı olduğunu bilsinler. Bu vakıfları idare etme konusunda Zahîru'd-dîn'in rahatsız edilmesine izin vermesinler. Simgeran ve Zergeran mescidinde, Atabeki medresesinde,  plik iler hanında ve bu handaki kütüphanede vaaz meclisi kurma hakkının ona ait ve ona özel olduğunu bilsinler. Şehrin merkez camisinde münazara için ayrılan makamı  m mu'Ő-Şark Zahîru'd-dîn'in beğendiği Őekliyle ona versinler. Bütün âlimler ve imâmlar Zahîru'd-dîn'in makamını yüceltmek için onun bütün münazara meclislerinde hazır bulunsunlar ve ona yardımcı olsunlar. Âlimler ve imâmlar Zahîru'd-dîn'e saygıda kusur etmesinler. Özellikle  plik iler hanı ve oranın düzeni ile ilgili âlemlerin büyük seyyidi, adâletli Nâsıru'd-dîn tarafından yazıldığı ve Zahîru'd-dîn'e verildiği gibi davranılsın.  m m el-Şark Zahîru'd-dîn'in rızası olmadan her hangi bir Şekilde orada bir Şey yapılmasına izin verilmesin. Buradaki kitap hazinesini Değerli kardeşimiz, Allah bekâsını daim etsin, divanını güvenilir âlimlerine teslim edip iyi, pak, güvenilir ve yetkin birine bıraksınlar. Oraya iyi baktığı sürece değerli kardeşimiz bu fermana uysun ve itaat etsin. Zahîru'd-dîn Tâcu'l-islâm'ı aziz tutma ve ona saygı gösterme

konusunda ellerinden geleni ve onun rahat etmesi için gerekli hazırlıkları yapsınlar. Ona karşı her daim saygılı olsunlar. Onun işine zeval gelmesini önlesinler. Her dakikayı onu yüceltmek için harcasınlar. Onu oraya tayin ettiğimiz için her daim şükretsınlar. Onun bizim meclisimizde yüce bir konuma sahip olduğunu bilsinler. Verdiğimiz fermanı icra etmek için ellerinden geleni yapsınlar. Zahîru'd-dîn'in rızasını alarak ve ondan yana şükretmeye devam ederek bize yakınlaşabilirler. Ona işini yapması için gereken her şeyi temin edip her anlamda rızasını kazansınlar. Kerem sahibi değerli kardeşimizin vekilleri var oldukları sürece bu fermana boyun eğsinler ve Zahîru'd-dîn'in gönlünü hoş tutmaya çalışsınlar. Onu kızdırmak ve kırmaktan kaçsınlar. Şehrin önde gelenleri ve büyükleri hepsi İmâmu'ş-Şark Zahîru'd-dîn'in şehre girişine değer versinler ve onun bu makamda oluşunu fırsat bilsinler. Onu yeniden o bölgeye göndermemizi bizim o bölgeye karşı olan lütuf ve sevgimiz olarak algılasınlar. Eğer bu fermanın tersine bir şey duyarlarsa, onu görmezden gelmesinler ve dikkate alsınlar. Bize danışmadan ve bizim bilgimiz olmadan bu konuda her hangi bir şey yapmasınlar, inşâallahu teâlâ.

10-Serahs Hutbe Sorumluluğuna Tavzif

Dinî bilimlerinin hazinesi ve şeriat kurallarının koruyucusu olan imâmlar ve âlimlere saygı göstermek devletin devamı, istikrarın sebebi ve mülkün temelidir. Böylece ebedi saadete vesile olan Allah rızası kazanılır. Dini kuralları yaşatma ve din önderlerine saygılı olma yolunda çaba gösterdiğimiz ve dini görevleri yerine getirdiğimiz için dünya işlerimizin yolunda gittiğine inanıyoruz. Bu nedenle de yüce Allah'ın devletimize olan lütufları ve gaybdan yardımları her geçen gün daha da artmaktadır. Ona, bize verdiği görünen bütün nimetler için devamlı şükretmek lazım

ve onu açıkça methetmek gerek. Ziyâu'd-dîn Şeyhu'l-İslâm Ebû Muhammed el-Fazl b. İbrahîm el-Ziyâdî' nin babası İmâm Eşref Zâhid, Allah bekâsını daim etsin, dünyadaki diğer önde gelen imâmların kabul ettiği biridir. Devletin devamı ve sünnet ehlinin hayatlarının bereketli geçmesi onun dualarına bağlıdır. Bu nedenle, vatani olan Serahs'ın dinî sorumluluğunu ona vermek istiyoruz. Dünya işleri onun istişaresi sayesinde düzenle yürüyecek. Daha önce ferman verip uygun olan şeyleri söylemiştik. Serahs'ın, o mübarek mekânında hutbe okuma ve mescid-i câmi (ulu cami) eğitim verip ikazda bulunma hakkı Ziyâu'd-dîn'e aittir. Bu işleri uygun gördüğü şekilde yapıp güçlü devletimiz için hayırlı dualar kazanır. Müslümanlara yol gösterme, onları vaazlar, menetmeler ve teşvik yolu ile tenbihleyip hayırlı işler yaparak kurtuluş bulmalarına yardımcı olur. Bazı Cuma günlerinde bilim ve takvadaki kemali herkese malum olan oğlunu kendi halefi olarak tayin edip ona temsil yetkisi versin. Vasi olarak tayin edilen kişi ondan gördüğü ve öğrendiği gibi davransın. Büyük ve küçük herkes Ziyâu'd-dîn Şeyhu'l-İslâm'a itaat etmeli, onun varlığını ve makamını din ve dünya ganimeti olarak kabul edip devlete hayırlı dualarını artırmalı, inşâallahu teâlâ.

11- Vilâyet Eyâletine Tavzif

Yüce Allah'ın onayı ve yardımıyla devletimizin bayrağı her zaman zaferle yücelmiştir. Kelamı yüce ve gücü muhteşem olan Allah'ın bize karşı olan lütuflarının kanıtı ve göstergeleri her zaman kutlu yaşamımızda görünmüştür. Verdiği nimetlerle, imâmlarını aziz tutup bizim saygınlığımızı artırmıştır. Bu nedenle onun rızasını kazanmak için elimizden gelen her şeyi yapıyoruz. Yaptığımız her şeyde günahlardan sakınıp istediğimiz şeylerin gerçekleşmesini onun iadesine bırakıyoruz.

İki dünyada da isteklerimizin ve muradımızın gerçekleşmesi için onun lütuf ve fazlına ümit bağlıyoruz. Biliyoruz ki bütün sevap ve günahlarımızı mükâfatlandırıp cezalandıran odur. Ona şükredip hamdı senada bulunursak devletimizin güçlenerek istikrar bulacağını farkındayız. Yüce Allah'a şükretmenin çeşitli yolları ve yöntemleri var. Bunların en iyisi haktan yana olmaktır. Devletin temeli buna dayalıdır ve mülk düzeni bununla sağlanır. Padişahlık ve hükümdarlık da bu temelin üzerine kurulup gelişir. İzzetli Ebû Bekr b. İmâdu'd-dîn'in oğlu komutanların emiri Ecell'in, Allah bekâsını daim etsin, güçlü devletimizin üzerinde çok fazla hakkı olduğu herkese malumdur. Bu hakkı görmezden gelmek reva değil. Bu nedenle her zaman ona özel ilgi ve alâka göstermişizdir. Onun makam ve mertebesi, akranları olan diğer devlet büyüklerinin makam ve mertebesinden üstündür. Ona fazlasıyla değer veriyoruz, huzurunda ve yokluğunda ona her zaman iltifatta bulunuyoruz. O da bu ihsân ve iltifatlar sayesinde zafere ulaşmıştır. Eğer bundan önce ondan hakkı olanı sakınıp ona tam olan teveccühümüze rağmen kızdıysak ve halka zulmetmemesi konusunda uyardıysak, bundan amacımız adâleti ikame etmektir. Çünkü hükümdar Allah tarafından bunun için görevlendirilmiştir. “Şüphesiz Allah adâleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder”¹²⁵. Başka bir yerde “İnsanlar arasında hakemlik yaptığımız zaman adâletle hükmetmenizi emreder”¹²⁶. Ayrıca onun bu sonuçlardan ders almasını ve adının her zaman iyi anılmasını istedik. Şimdi izzetli Alâu'd-devle ve'd-dîn'in oğluna olan sevgi ve şefkatimiz yenilendi. Onun seçkin, belirgin ve iyi özelliklerine, bilimdeki kemaline ve yolundaki güzelliğe ve de hizmet yoluna bağlılığına olan inancımız arttı. Bundan dolayı da onun makam ve mertebesi belirgin bir şekilde arttı. Zamanla bizim nimetlerimizden daha fazla yararlanacak ve

¹²⁵ Kur'ân, Nahl (16), 90.

¹²⁶ Kur'ân, Nisâ (4), 58.

yanımızdaki makamı ve derecesi yücelecektir. Ona daha önce verdiğimiz arsa ve mallar, divanımızın meşru kuralları çerçevesinde belge ve senet ile önceden hükmettiğimiz gibi ona aittir ve oralara yapılan bütün taarruzlar (gasp etmeler) temizlenmelidir. Türk ve Arap bütün halk, değerli evladımız hakkındaki iyi düşüncelerimizden haberdar olsun diye bu fermanı yazdık. Onun hakkında ve de vekiller ve eminlerinin hakkında çok iyi düşündüğümüzü bilsinler ve onları rahatsız etmesinler. Onlara saygıda kusur etmesinler ve bu fermanın dışına çıkmassınlar. O divanın temsilcilerine düşmanlık etmekten kaçınınsınlar ve onlara şükretmeyi fırsat bilsinler ve görevden alınmaları için talepte bulunmassınlar, inşaallahu teâlâ.

12- Serahs Riyasetine Tefvîz

Devletin devamı ve mülkün temeli adâlet ile sağlanır. Hükümdar ise adâleti hâkim kılıp Allah Teâlâ'nın rızasını kazanarak iki cihanda da kurtuluş bulur. Gerçi Yüce Allah'ın fazlı ve rahmeti ile dünyanın doğu ve batısı, topraklar ve denizlerinin padişahlık ve hükümdarlığı bize verildiği andan itibaren, adâleti hâkim kılma ve halka ihsân etme yolunda çaba göstermiş ve yaratanın emaneti olan bütün dünya halkına, lütuf ve sevgi göstermişizdir. Özellikle bu konuda her zaman Serahs halkı ayrıcalıklı olmuştur. Onları Allah'ın emaneti ve Hatun Said'in, Allah rahmet eylesin, yadigârı olarak görüp hayır dualarını almak için her zaman adâletli davranıp özel ilgi göstermişizdir. Bu nedenle onların başında bu eski hanedana mensup olup hassas işlerde yeterince tecrübeli, dünyanın acısını tatlısını tatmış, hayatın rahatlık ve zorluklarını yaşamış, gençliğini farklı bölgeler ve dönemlerde bir şeyler öğrenerek harcamış ve yılları eskitmiş birinin olmasını uygun gördük. Bu özellikler Necmu'd-dîn'in, Allah etkisini daim etsin, temel özellikleridir. Hayatının en güzel çağını bizim

devletimize hizmet ederek, mübaşir ve mülabis (önemli işlerde padişahın yanında olup istişare veren kişi) olarak geçirmiştir. Bu görevlerin tamamında da takdir edilir çabalar gösterip güzel işler başarmıştır. Geçmişini ve özelliklerini göz önünde bulundurarak dua ettikten sonra Serahs ve müştemilatının riyasetini ona vermeye karar verdik. Devlet erkânının geleneği doğrultusunda onu bu vazifeyi yerine getirmek için görevlendirdik. Necmu'd-dîn açık yüreklilik ve fasih sözler ile ve de dostlukları geliştirerek, o bölgeye başkanlık edip cesaret ve akli olmasından da belli olduğu gibi koşulları yerine getirmek için elinden geleni yapar. O bölgenin imâmları, âlimleri, şeyhleri ve büyüklerini hoş tutmak için çaba gösterip herkesin hakkını derecesi ve mertebesine göre ve hak ettiği şekilde versin. Halkı rahat ettirme, huzura erdirme, zayıfların hakkını güçlülere alma ve zenginlerin fakirlere hükmetmesini önleme konusunda elinden geleni yapsın. Halktan haraç ve vergi alma konusunda, ordu mensupları ve divan sorumlularına gerekli talimatı verip olağanüstü durumlarda halkı bu ödemelerden muaf tutsun, onların güvenlik ve adâlet içinde yaşamalarını sağlasın ve hayırlı dualarını alsın. Allah yardımcısı olup işlerini kolaylaştırsın. Bu vesileyle emrediyoruz ki, Serahs imâmları, hâkimleri ve şeyhleri olmak üzere şehrin bütün büyükleri ve önde gelenleri, Necmu'd-dîn'in şehre girişini izzet ve ihtişam ile kutlasınlar ve ona saygıda kusur etmesinler. Onu başkan ve öncü olarak bilsinler, bütün işlerde onun istişaresine başvurup fikrini alsınlar ve onun uygun gördüğü şekilde davransınlar. Onun vekiline saygıda kusur etmesinler ve divan işlerinde ona gitsinler. Horasan'ın gururu büyük emir Bahau'd-dîn de divanının sahibi Necmu'd-dîn'e yardım ve eşlik etmede elinden geleni yapsın. Divan işlerini yerine getirme konusunda her ikisi de işlerin hayırlı olması için çalışsınlar, işbirliği yapıp hayır yolundan uzaklaşmasınlar. Çünkü halk bu sayede huzura erer. Zabıt divanının vekili

bütün işlerde Necmu'd-dîn'in vekiline danışmalı ve işleri onun uygun gördüğü şekilde yapmalıdır. Birlikte halkın iyiliğini düşünüp devlet için hayır dualar almalılar. Türk ve Arap herkes bu fermana uymalıdır. Ülkenin diğer riyaset makamlarına, saygınlık ve makamda daha üstün olan bu Dâru'l-Riyasete (başkanlık makamı) her daim saygılı olmalılar. Bu görevin koşullarını tamamen Necmu'd-dîn'in vekâletine bıraksınlar, onun gelenek ve göreneklerine göre davransınlar, inşâallahu teâlâ.

13- Rey Eyâletinin Temsilciliği

Devletin temeli ve mülkün esası adâletin ikame edilmesi ile sağlanır ve Allah-ü Teâlâ'nın nimetleri, onlara şükredildiği müddette devam edip artar. Bu ikisi (adâlet ve şükür) devletin istikrarı ve nimetlerin devam etmesi için ön koşuldur. Bu iki anlam hükümdarlığın başlangıcı ve temeli olmalıdır. Bunlar aracılığı ile amaçlara ulaşma yolunda çaba gösterme aklın sonucu ve saadetin işaretidir. Yüce Allah, bu yolda çaba gösteren kişiye merhamet edip kendi rahmet ve lütfu ile ona yol gösterir. Bu da Allah'ın verdiği önceki nimetlerin ve marifetlerin üstüne eklenir ve onları tamamlar. Bu nimetler her hangi bir şekilde kesintiye uğramaz ve onların güzelliği bütün halkı kapsar. Bütün varlıklar, kendi istidat ve potansiyeline göre, onun ince lütfundan pay alır, O (Allah), şanı yücedir. Sıkıntılara ve güzelliklere karşı her hükümdar ona teşekkür eder. Tüm durumlarda aranan ve umulandır, bu sırrı keşfettik ve bu konu bizim için çok açık ve bariz bir şekilde malum oldu. Bu nedenle her zaman ona bağlılığımız artmış ve emrimizde olan, söz ve fermanımızın geçtiği her yerde adâlet ve insafın hâkim olmasını, halkın emniyet ve sağlık içinde huzur bulmasını, eyâletlerimizin ise düşmanlar ve asilerin hırsları ve saldırılarından

korunmasını istemişizdir. Adâlet, zulüm, ihsân ve isyanın dereceleri vardır. Bunların nasıl algılanıp uygulanacağı ve de Yüce Allah nezdinde memur, amir, küçük büyük herkesin bunlardan dolayı nasıl cezalandırılıp mükâfatlandırılacağı kesin ve katidir. Bütün bunları söylemekten amacımız şudur: Yıllardır Rey vilâyeti bize bağlıdır ve dünya hükümdarı Sultan Said Muhammed'in, Allah rahmet eylesin, fermanı ve vesayeti üzerine bize miras kalmıştır. Cihan hükümdarı, en büyük Sultan (Sultan-ı A'zam) Sencer'de, Allah kudretini daim etsin, onu takrir edip bize devrederek lütufta bulunup bizi şereflemiştir. Şimdi de dünya hükümdarı, büyük sultan (Sultan-ı Muazzam) Giyasu'd-dünya ve'd-dîn Mesut, Allah destekçilerini aziz kılıp iktidarını güçlendirsün, bu vilâyeti yeniden bize bırakıp hükmümüzü burada geçerli kıldı. Bize malum olmuştur ki bu vilâyetin ve şehrin halkı geçmiş zamanlarda çeşitli kederlere maruz kalıp acılara müptela olup adâlet ve şefkatten uzak kalmışlar. Bu nedenle bunlara sevgi gösterip ihsân etmeyi büyük farz bildik. Olayların acısını bu vilâyetten silmeyi ve zulmü ortadan kaldırmayı farz bildik. Hayırlısını dileyip Allah Teâlâ'nın yardımıyla Rey vilâyeti ve şehrinin vekâletini Ziyâu'd-devle ve'd-dîn Nusretu'l-islâm ve'l-Müslimin Ebû el-Feth Yusuf b. Hârzemşâh'ın kardeşi âlemlerin büyük komutanlarının emiri Mueyyed-i Muzaffer'e verdik. Onun soyu, karakteri ve hukuku, yüce ve güçlü devletimizde herkes tarafından bilinir. Mülkün iyiliği için verdiği emekler ve edindiği makamlar herkese malumdur. Onu Rey vilâyeti ve şehrine vekil ve vasi olarak tayin ettik. Aldığı doğru kararlar, akıldaki kemali, iyi huyu ve zekâsına yakışır bir şekilde, diğerlerinin düşünce ve anlayışından uzak olan dikkat, tedbir ve büyük olaylara hâkimliği ile o vilâyet ve şehirde düzen sağlamayı kendine farz bilsin. Zalimlerin mazlumlara zulmetmesini ve güçlülerin zayıflara haksızlık etmesini önlesin. Şehrin büyükleri ve ünlülerine o cümleden imâmlar,

hâkimler ve şeyhlerine fazlasıyla saygı gösterebilirsin. Şehir ve vilâyeti ilgilendiren konularda vekillerine kendisiyle danışmaları gerektiği konusunda talimat versin ve vekilleri onun fikrini almadan karar vermesinler. Eşkıya ve zalimler ile mücadelede bütün yöntemleri kullansın. Hâkimler ve imâmlar ile istişarede bulunduktan sonra Müslümanların hayrına olan şeriat kurallarını icra etsin, çünkü bu kurallar din ve dünya temelini oluşturup devamlılığı sağlar. Nitekim Allah Teâlâ, “Allah’a ve Resulüne karşı savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak ya öldürülmektir ya asılmaktır yahut çapraz olarak ellerinin ve ayaklarının kesilmesidir yahut da buldukları yerden sürülmeleridir”¹²⁷ buyurmuştur. Yolların güvenliğini temin etmeyi, tacirler, yolcular ve gurbette olanları huzura ve rahata erdirmeyi şart bilsin. Bu iş için gereken her şeyi yapsın. Şehrin farklı noktalarında asker görevlendirmeyi özellikle de kötülüklerin kol gezdiği noktalarda zabıta vasıtasıyla düzeni sağlamayı farz bilsin. Gece namazının bitirildiği saatten itibaren sabahın ilk saatlerine kadar pazarlar ve mahalleleri koruyup gerekli düzeni kurup hırsızlıklar ve yolsuzlukları önlesin. Şehre bir görevli gönderip özel, genel, yabancı ve yerli herkesi ilgilendiren fiyatları kontrol altında tutsun. Gıda maddelerinin fiyatını her zaman ucuz tutup, kurallar ve ölçütler konusunda her zaman itidalli olsun. Allah Teâlâ’nın Kur’ân’da buyurduğu gibi, “Doğru terazi ile tartın”¹²⁸. Bütün işlerde Allah Teâlâ’yı göz önünde bulundursun. Yaptığı her şeyin iyi veya kötü karşılığını alacağından emin olsun. Büyük veya küçük yaptığı her şeyden sorumlu olduğunu bilsin. Müslümanların mallarını korumak, dul ve yetimlere haksızlık etmemek için dini işleri takviye etmeyi ve şeriat kurallarına göre davranmayı farz bilsin. Zenginlerin fakirlere, devlet adamlarının halka zulmetmesini

¹²⁷ Kur’ân, Mâide (5), 33.

¹²⁸ Kur’ân, Şu’arâ (26), 182.

önlesin. Devletimiz için devamlı hayırlı dualar edilmesini sağlasın. Bütün vilâyet büyükleri, hâkimler, emirler, imâmlar, esnaf, devlet adamları ve şeyhler, devlet ile ilgili her şeyde komutanların emiri Ziyâu'd-devle ve'd-dîn'in, Allah bekâsını daim etsin, divanına ve onun vekiline gitsinler. Ziyâu'd-devle ve'd-dîn'i Rey eyâlet ve vilâyetinde benim vekilim olarak bilsinler ve onun atadığı vekillere saygıda kusur etmesinler. Onun uygun gördüğü kuralların dışına çıkmassınlar. Vilâyet ordusu ve devlet adamlarının başta gelenleri bütün önemli işlerde Ziyâu'd-devle ve'd-dîn'in kardeşine tabi olsunlar. Mülk ve devlet işleri, eşkıya ve asiler ile ilgili onun uygun gördüğü gibi davransınlar. Onun rızasının bizim rızamız olduğunu bilsinler. Kendi istek ve taleplerini onun vasıtasıyla bizim divanımıza ulaştırsınlar. Bütün şehir ve vilâyet halkı onun görevlendirdiği kişileri sevip saysınlar. Alışagelmiş şekilde zabıt haklarını ödesinler ve devletimiz için hayırlı dualarda bulunsunlar, inşaallahu teâlâ.

14- Gulpayegan Kadılığının Tefvizi

Yargı işlerini yürütme ve kadılık, din işlerinin en büyük mesleği ve şeriat işlerinin en ince ilmidir. Bu görevi din imâmları ve şeriat âlimleri içinde, onu hak eden birine vermek farzdır. Büyük kadı İmâm Mecdu'd-dîn Muhammed, Allah saygınlığını daim etsin, bu görevi üstlenmeyi hak ediyor. Kendisi iyi ve övülecek özelliklere sahiptir. Takva ve bilimde kendi akranlarından mümtazdır ve eşi benzeri yoktur. Bu nedenle Gulpayegan kadılığı görevini ona veriyoruz. Dua ettikten sonra bu önemli dini vazifeyi onun hizmetine verdik. Onun bilim, terakki ve doğruluk yoluna bağlılığından da anlaşıldığı üzere bu işin üstesinden gelir ve her işte Allah'ın rızasını göz önünde bulundurur. Allah'ın hakem olacağı o büyük günden korkar ve tarafların ona getirdiği davalarda uyanık olup iyi düşünüp doğru kararlar alır.

Davalarda Allah'ın kelamı olan Kur'ân'ı ve peygamberin, Allah'ın selam ve salâvatı ona olsun, buyruklarını, din halifelerinin eserleri ve kitaplarını ve Müslümanların imâmı Ebû Hanîfe Numân b. Sâbit'in yolunu temel alır. Böylece bütün dinî işlerde, bu dünyadaki acı sonuçlardan korunup uzak olur. Hüküm meclisinde hazır olan dava taraflarını sözel ve davranışsal olarak eşit tutsun. Onların her hangi birine zaafından veya ilgisinden dolayı farklı davranıp iltifatta bulunmasın. Ona verdiğimiz bu büyük emanetin ön koşulu olarak o büyük gün geldiğinde bütün yaptıklarından sorumlu olacağını bilsin. İyi veya kötü ne yaparsa gerektiği gibi mükâfatlandırılacağı veya cezalandırılacağından emin olsun. Böylece bize ve kendisine her iki dünyada da güzel övgüler ve büyük sevaplar kazandırmış olur, yüce ve yanılmaz Allah onu başarılı kılsın.

Bütün başkanlar, şeyhler ve halk, Mecdu'd-dîn'i kendi kadıları olarak kabul edip şeriat işlerinde ona gitsinler. Bütün davalarda ona gidip onun uygun gördüğü şekilde davransınlar. Ona saygıda kusur etmesinler ve rızasını kazanmaya baksınlar. Zabıta vekili de ona saygıda kusur etmesin ve şeriat işlerinin yolunda yürümesi ve verilen hükümlerin icrası konusunda çaba göstereyin. Mecdu'd-dîn'in gönlünü hoş tutmaya çalışsın. Onun teşekkür veya şikâyette bulunmasını en temel gösterge olarak bilsin. Bu konuda onu geri almamız için her hangi bir yazı yazmayıp talepte bulunmasın, inşâallahu teâlâ.

15- Merv Maliye Divanına (Divan-ı İstifa) Temsilci Tavzifi

Merv bölgesi mülkün tahtı ve devletin karar merkezidir. Selçuklu hanedanına zafer ve kabul mesajları burada gelmiştir. Bu nedenle bu bölgeye, işlerinin ve maslahatlarının intizam üzerinde yürümesi için diğer bölgelerden daha fazla alâka,

halkına da her zaman özel ilgi ve şefkat göstermişizdir. Buradaki önemli işleri, divanımızda akranlarına göre daha fazıl ve bilgili olan, her zaman övgüler alan, büyük işleri başararak kendini ispatlamış, tecrübeli, bütün işlerin inceliğine vakıf, her zaman doğru seçimler yapan, emin ve yeterli kişilere emanet etmişizdir. Yüce Allah'tan hayır diledikten sonra irademizi gösterip yıllardan beri bizim fermanımız ile o vilâyetin maliye işlerinden sorumlu olan âlimlerin yücesi Zeynu'dîn Ebû el-Alâ Sâid b. El-Hüseyin El-Mustevfi'yi tekrar bu iş için görevlendirdik. Bu işte onun cesaret, yeterlilik, kifayet, iyi niyet ve gözü tok olmasına güvenimiz tamdır. Övgüye değer özellikleri sayesinde meşhur olmuştur ve devlet için yaptıkları öyle değerlidir ki en iyi natıklar (konuşmacılar) bile onun yaptıklarını anlatmakta yetersiz kalır. Ona verilen bütün nimetler ve gösterilen bütün saygılar, hak ettikleri yanında çok eksik kalır. Onun devletimiz hakkında yazıp yayınladığı şiir ve yazılar ölümsüzdür ve ebediyete kadar baki kalacak. Boynumuza koyduğu bu hak her zaman devam edecek ve dünyada yapılan iyiliklerin hiç biri onun telafisi olamaz. Merv maliye işleri her zaman onun vekillerinin sorumluluğunda olmuş, Zeynu'd-dîn, Allah bekâsını daim etsin, de kendisi bu ince işte onlara yardım edip destek olmuştur. Bazen Merv malî işlerinin bizim emrettiğimiz gibi yürümediğini ve bazı kişilerin Zeynu'd-dîn'in yokluğunu fırsat bilerek ödemelerini divanın onayladığı ve halkı rahat ettirecek şekilde ödemediğini duyduk. Bu konu Zeynu'd-dîn'in yazdıklarından da açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu nedenle Zeynu'd-dîn'in, Allah bekâsını daim etsin, kendisini bu iş için seçip bu işlerle onun ilgilenmesini istedik. Gerçi dergâh ve divan onun varlığından mahrum kalacak ve yaptığı iş o olmadığı için bekletilip ihmal edilecek, ancak bu kararın daha hayırlı olacağını düşündük. Şehir, köy, bucak, kasaba olmak üzere bütün Merv bölgesinin malî işlerinin sorumluluğunu ona

devrettik. Alışverişleri yapma, yılın üçtelik ve kırklıklarını toplama gibi maliye divanı vekâletini ona verdik. Gönül rahatlığı ile ve iyi olacağını ümit ederek bu işleri yapmasına, eski ve yeni hesapları kayıt altına almasına izin verdik. Bütün bölgelere güçlü ve iş bilen vekiller göndersin. Bu kişiler yapılan malî işlerin hepsini kayıt altına alıp bu işte doğruluk ve emanetten vazgeçmesinler. Hiçbir şeyi gözden kaçırmayıp hesapları çok açık bir şekilde tutup zamanı geldiğinde divana denetçi gönderip işlerin nasıl olduğu konusunda izahatta bulunsunlar. Ayrıca Zeynu'd-dîn, haraç ve seyyid payı miktarlarını, maaşları, medrese, cami ve benzer mekânların giderlerini kendisi belirleyip bütün hak sahiplerinin haklarını ayrı ayrı tayin edip bu harcamaların doğru bir şekilde yapılması için emin birini tayin etsin. Eğer beytülmaldeki parayı belirlenen konulardan başka bir yere harcamış ise en kısa sürede onu telafi edip hak sahiplerine iade etsin. Eğer hayırseverler tarafından ilk defa bir mal verilmişse ve harcanılması gereken yer belli ise bu miktarı gelir gider defterine kaydetsin. Eski hesapları dikkatli bir şekilde bir daha kontrol edip eğer her hangi bir şey unutulmuş veya yanlışlık yapılmış ise onu gidermeyi ve düzeltmeyi farz bilsin. Bütün temsilcilerimiz Zeynu'd-dîn'e saygıda kusur etmesinler. Bu görevin başında Zeynu'd-dîn'in olduğunu bilsinler ve onun vekillerini rahat ettirmek için gereken her şeyi yapsınlar. Bütün divan vekilleri, vergi hesaplamaları ve artışları konusunda doğru karar verilmesi için ona danışsınlar. Vekilimiz komutanların emiri, Zeynu'd-dîn'e fazlasıyla saygı gösterebilir ve işini iyi icra etmesi için ona gereken malzemeler ve kolaylıkları sağlasın. Başkanlık makamından mümkün olan her türlü muvafakat ve yardım alınsın. Bütün zorunlu payları ve açıklamaları onun vekiline yazdırsınlar ve ona itimat etsinler. Bütün vekiller, çalışanlar, mutasarrıflar, işlem yapanlar, büyükler ve halk Zeynu'd-dîn'i hak sahibi temsilci olarak görsünler.

Divanın da uygun gördüğü buyruklarını gönül rızasıyla kabul edip herhangi bir şeyi eksik etmesinler. Dünya büyüğü Nâsihu'd-dîn, Allah bekâsını daim etsin, bu fermanı icra etmede elinden geleni yapıp Zeynu'd-dîn'e saygıda kusur etmesin ve onun kalemine itimat etsin. Onun gönlünü hoş tutmaya ve rızasını kazanmaya baksın. Bu fermanı açık ve net bir şekilde yerine getirsin, inşâallahu teâlâ.

16- Yazışma Divanına (Divan-ı Tuğra) Temsilci Tefvizi

Hükümdarlık ve padişahlığın farklı dereceleri ve yöntemleri, din ve devletin de mertebeleri ve kuralları vardır. Bu yoldan yürüme ve bu kurallara uyma konusunda gerekli dikkat ve ihtimam gösterilip orta yol bulunursa din ve devletin temeli her gün daha da sağlamlaşır ve hükümdarlığın esası daha da yücelir. Düzensizlikler son bulur ve gönüller rahat eder. Yüce Allahın yardımı olmadan “Allah dilediği kimseyi yardımı ile destekler”¹²⁹ bunların hiçbiri gerçekleşmez. Mülk ve devlet de onun iradesi ve gücü olmadan, saygı görmez ve yücelmez. “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”¹³⁰ özelliğine sahip olan Kur’ân-ı Kerim’de de yer aldığı gibi, “Eğer Allah size yardım ederse, kimse sizi yenemez”¹³¹. Dünyayı âbâd etme, memleket usulü ve halk maslahatlarını düzene oturtma işi de ancak silah ve kalem konusunda emin, güvenilir, iş bilen asker ve hizmetçileri iş başına getirerek sağlanır. Onların yetkileri de tayin edildikten sonra kişiliklerine göre belirlenir. Hizmetçiler ve çalışanlara tasarrufta bulunmaları için yetki vermek ve onların iyi ve kötü bütün huylarını tanımak için çok zaman geçmesi gerekir. Onları denedikten ve sınavdan geçirdikten sonra her birinin cesareti, dehâsı, yeterliliği ve becerisi kadar

¹²⁹ Kur’ân, Âl-i İmrân (3), 13.

¹³⁰ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

¹³¹ Kur’ân, Âl-i İmrân (3), 160.

ona görev vermek ve devlet işlerinin düzenini ona emanet etmek gerekir. Yıllar sonra dünya büyüğü Ziyâu'd-devle ve'd-dîn Müeyyedu'l-islâm ve'l-Müslimin'in, Allah bekâsını daim etsin, faziletli ve kifayetli olduğuna ikna olduk. Ona verdiğimiz bütün görevlerde, tedbir ve cesaretine bıraktığımız bütün işlerde öyle güzel şeyler yapıp işlerin üstesinden geldi ki kendi akranları onları yapmaktan aciz kalmıştır. İstedığımız takdirde o işi sonuna kadar götürüp ondan dolayı bizi rahatlatmıştır. Bu nedenle de her geçen gün ona olan güvenimiz artmıştır. Onun da meclisimizdeki yeri ve makamı yücelmiştir. Onun divandaki makam ve mertebesini artırmaya karar verip Allah Teâlâ'nın izniyle Divan-ı Tuğra (tuğra divanı) ve Divan-ı Vezaret (vezaret divanı) vekâletini ona devrettik. Emirler ve yasaklar, din ve devlet maslahatları ve mülkün işlerini halletme yetkisini onun yetenekli, faziletli ve iş bilen ellerine emanet ettik. Onun kişiliğinden de anlaşıldığı üzere, ülkenin maslahatlarını düzene sokma konusunda düzgün ve doğru kararlar alıp bizi bu konuda rahatlatacak. Hizmetçiler ve çalışanların erzak ve maaşlarını belirleyip Allah Teâlâ'nın emaneti olan halkı rahat ettirme ve yüceltme yolunda çalışacak. Ona, Müslümanları rahatsız eden yanlış ve uygun olmayan, halka zulüm ve eziyet eden örf ve âdetleri ortadan kaldırmasını emrediyoruz. Dünya mülkünün kurallarını yeniden yazıp düzenleyerek onların iyi hatırlanmasını ve hayırlara vesile olmasını sağlasın. Onun verdiği kararlar mirasçıların en iyisi olan Allah, dünyayı ve onları miras alana kadar devam edip geçerli olsun. Ayrıca divanın en ince işlerinden olan Divan-ı İnşâyı (tahrir divanı) yönetmeyi de farz bilsin. Eminlerin yazdığı memleket ahvâli, sırlar ve diğer yazıları gözden geçirsin ve onların kullandıkları kelime ve anlamlar hakkında bilgi sahibi olsun. Çünkü kişinin yazdığı onun akıl ve bilgisinin göstergesidir. Yazılmış ve dünyanın farklı noktalarına ulaşmış ferman, kitabe ve sözün, günler, aylar ve yıllar

boyu zevâle uğramadan, yok olmadan yaşaması için hata ve yanlışlıktan arınmış olması, dünya ve içinde yaşayan insanların hayrı ve maslahatına olması gerekir. Bu fermanlar halk nezdinde söylenir, yazılır ve o defter saklanır. Bütün devletin ileri gelenleri, din erkânı, millet, seçkinler, çalışanlar, hizmetçiler ve kalem erbabı Ekfau'l-Kifât¹³² hakkındaki düşüncemizden ve ona olan inancımızdan haberdar olsunlar diye bu fermanı verdik. Bu iki önemli makam ve pozisyon onun yetkisinde olduğu için bütün mülk ve devlet maslahatlarıyla ilgili konularda ona gitsinler. Onun son derece zeki ve akıllı bir şekilde düşünüp aldığı kararlara itiraz etmeyip aksine davranmasınlar. Ona destek olup itaat etsinler. Mülkün dört bir tarafında yaşayan ünlüler, seçkinler, halkın farklı katmanları denizlerde ve toprakta, bayırda ve dağlarda yaşayan herkes, ulaklarını vezaret divanına gönderip olup bitenden Ekfau'l-Kifât'ı haberdar etsinler. Onun aracılığı ve göstereceği ilgi sayesinde bizim makamımızdan istekte bulunup isteklerine ulaşabilirler, inşâallahu teâlâ.

17- Esterabad Kadılık ve Hutbe Yetkisinin Tazifi

Bilimin değeri ve âlimin derecesi en yüksek değer ve en yüce makamdır. Bu nedenle Yüce Allah âlimleri, din adamlarıyla eşit tutmuştur ve onları kendi biricikliğine şahitlik konusunda meleklerin mertebesine ulaştırmış ve onların yardımını keramet etmiştir. Nitekim kıymetli Kur'ân'da da buyurur: “Allah şahitlik etti. Muhakkak ki ondan başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de adâletle kaim (şahit) oldular ki ondan başka ilâh yoktur”¹³³. Allah korkusu ki ebedî saadet ve kurtuluş vesilesidir bilimin sonucudur. Nitekim Allah Teâlâ buyurur: “Ancak kulları

¹³² Muhtemelen Ziyâu'd-devle Ve'd-dîn Müeyyedü'l-islâm ve'l-Müslimin'in sıfatıdır.

¹³³ Kur'ân, Âl-i İmrân (3), 18.

içinde ancak ulemâ (âlimler), Allah'a karşı huşu duyar"¹³⁴. Eğer bir insanoğlu bilim ve takva ile süslenirse ve Allah'ın büyük bir lütfu olan bu değerli nimetten yararlanıp özel kılındıysa üst mertebeye ulaşıp kemal derecesine yetişti demektir.

Arapça şiir:

İkisi özgür bir nefis için bir araya geldiğinde her türlü yüceliği her yere ulaşır.

Ve baş kadı büyük İmâm Ziyâu'd-dîn Mecdu'l-islâm, Allah bekâsını daim kılsın, eski hanedana mensuptur. Güçlü devletimizin has duacılarından ve bütün övgüye değer özellikler onda toplanmıştır. Kendi döneminin ilim ve takvasına sahiptir ve dönemin diğer âlimler ve imâmlarından bu iki fazilet ve sanat ile ayrılmış ve müstesna olmuştur. Uzun süre Esterabad'ın kadılık, hükümet ve hitabet görevini üstlenmiştir ve bu dinî görevleri yerine getirme konusunda beğenilir bir yol izlemiş, herkes tarafından övülmüş ve şeriat kurallarını uygulamada öncü olmuştur. Bu fermanı, yüce ve büyük padişahımızın fermanı doğrultusunda verdik. Baş kadı Ziyâu'd-dîn var gücü ve gerçek bir şevkle ile işleri halletmeye meşgul olsun ve din kurallarını ikame etmeyi farz bilsin. Büyük bir emanet olan yargıyı kendi ilim, iffet, diyanet, iyi huy ve tabiatı ile iki yüzlülükten ve şehvetten uzak tutup, takva ile süsleyip doğru bir şekilde şeriat caddesine oturtsun. Hüküm meclisinde, ondan önceki İslâm kadıları ve din âlimlerinin oturduğu gibi otursun. Dünyevî vesveseler ve dünya meşgalelerini kendinden uzaklaştırıp nefsin isteklerini yüreğinden silip doğru bilgiler esasında davransın. Öyle bir makamdadır ki hak ile batılın ayracıdır, mal, can ve nefeslerin hâkimidir, âlimler ve imâmlar onun makamına hayran olup hayrete düşerek düşünürler. Bu makam Allah Teâlâ'nın rızası veya gazabına sebep

¹³⁴ Kur'ân, Fâtır (35), 28.

olup kişiyi cennet veya cehenneme götürür. Bu nedenle bu tefviz ve sorumluluğu en değerli emanetler ve en önemli işlerden bilsin. Davalara son verme, düşmanlığı bitirme, helâl ve haramı belirleme, hibe etme, yasakları tayin etme, rüşt çağına gelene kadar yetim malını koruma konularında dikkatli olsun ve hüküm ettiği zaman haktan yana olsun. “Ne mal ne de evlattan fayda olmayan o gün sadece Allah’ın huzuruna temiz kalp ile gelenler kurtulur”¹³⁵. Kur’ân’ı, “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”¹³⁶ kendi rehberi olarak seçip peygamberin söylediklerini takip etsin. Müslümanların imâmı, Allah rahmet eylesin, Numân b. Sâbit’in yolu ve mezhebinin takipçisi olup kendisinden önceki imâmların eserlerini rehber olarak alsın. Bu vesileyle verdiği hükümler itiraz ve istihzadan bağışık olup korunur ve Müslümanların işleri şeriat yolunda devam eder. Ayrıca hesaplarda ve hitabette düzen kurmayı şart ve farz bilsin. Cumalarda ve bayramlarda İslâm minberlerinde güçlü devletimize hayırlı dualarda bulunsun. Bozguncular ve mütecavizleri bastırma, onların zulümlerini önleme, tartıları ayarlama ve fiyatları düzenleme konusunda elinden geldiği kadar çalışsın ve her açıdan iyi ve övgüye değer işler yapsın. Allah muvaffak etsin ve işlerini kolaylaştırsın.

Büyük komutan Ziyâu’d-devle ve’ d-dîn’i ve diğer emirler, mutasarrıflar ve görevlilerimiz Mazenderan emiri Ziyâu’d-dîn Mecdu’l-islâm’a hürmet ve saygıda kusur etmesin. Şeriat işlerinin ilerlemesi ve hüküm meclisinin hürmeti için gereken her şeyi temin etsinler. Ziyâu’d-dîn Hüseyin’in gönlünü hoş ve rahat tutmayı farz bilsinler. Bu görevin sorumluluğu onda olduğu sürece camiler, minberler, şahadet ve ibadet yerlerini ona bıraksınlar. Hiç kimse Ziyâu’d-dîn’in izni ve gönlü olmadan

¹³⁵ Kur’ân, Şu’arâ (26), 88. ve 89.

¹³⁶ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

vaaz meclisi kuramaz. Onun verdiği hükme isyan edenlerin Ziyâu'd-devle ve'd-dîn tarafından cezalandırılmasını emrediyoruz. Baş kadıyı desteklemeyi farz bilsinler. Özellikle vakıf malını, bu malları hak sahiplerine ulaştırma yetkisini ve ona ait mülk ve araçları onun kesin hakkı bilsinler. Onu yanlış bir şekilde hitap etmekten kaçınsınlar. Mülk kiracıları, ona düşen harçlar ve payları eksiksiz ödesinler. Vakıflardan âlimler, zahitler ve seyyidlere düşen payı eskiden olduğu gibi ödeyip helal olduğunu bellesinler. Onun vekili kadı İmâdu'd-dîn'e saygıda kusur etmesinler. Ziyâu'd-dîn'in rızasını ve şikâyetini bizim rızamız ve gazabımız bilsinler ve bizim fermanımıza itaat etsinler, inşâallahu teâlâ.

18- Gurgan Evkaf Divanı Temsilciliği Tavzifi

Gurgan kasabası ve etrafının vakıf sorumluluğunu büyük imâm Azizu'd-dîn Esiru'l-İslâm'a, Allah saygınlığını daim etsin, tefviz edip vakıf koşullarına göre oranın maslahatlarını düzenleme talimatı verdik. İşlerin en incesi ve en önemlisi olan şeriat işlerini yürütmeyi onun ihtimamına bırakıp onun tedbir, uzmanlık, bilinç ve iyi huyuna emanet ettik. Bu işi yürütmesi için iyi huylu, güvenilir, şeriat ve alışveriş işlerinin detaylarına vakıf bir mübaşire ihtiyacı var. Bu nedenle güven, cesaret ve yeterliliği ile tanınan, doğru yol ve makam ile meşhur olan Hâce Amid Ziyâu'd-dîn'i bu önemli dinî vecibeyi yerine getirmesi için Azizu'd-dîn'in vekili olarak tayin ettik. Vakıfların durumunu belirleyip var olan sorunları giderip onları âbâd ve ihyâ etmek için çaba gösterebilir. Geçmişten kalan aidatları geri isteyip eğer bir kesinti oluşmuş veya ihanet yaşanmış ise onu gidermek için elinden geleni yapsın. Halledemediği bir durum var ise gerekli telafî işlemlerinin yapılması ve saygı temelini devam etmesi için divana müracaat etsin. Gurgan şehri ve etrafının seyyidleri, hâkimleri, imâmları,

başkanları, çiftçileri ve vekilleri – Allah onları aziz etsin ve yardımcıları olsun – olmak üzere seçkinleri, ünlüleri ve müteveli heyeti Ziyâu'd-dîn'e saygı ve hürmette kusur etmesin. Ona Azizu'd-dîn'in vekâletini yapma ve mesleğinin görevlerini yerine getirme konusunda yardımcı olsunlar. Ondan her hangi bir şey saklamasınlar. Başkanlık divanına ve zabıta evine müracaat edip yardım isteyen kişilere yardımcı olma konusunda ihtimam göstereyin. Bu konuda eğer bir yardımcı veya zaptiyeye ihtiyaç duyulursa görevlendirmesi yapılsın. O işin ilerlemesi ile ilgili ihtiyaç duyulan şey yerine getirilsin. Bütün İslâmî mezhep ve gruplar, sahip oldukları vakıflar listesinin bir nüshasını ona versinler. İnkâr ve acıya sebep olmamak için onlardan herhangi bir şey saklamasınlar. Azizu'd-dîn'in vekilinin onaylamadığı alıkoymalar ve tasarruflar geri verilsin ve onun izni olmadan herhangi bir tasarrufta bulunulmasın. Her durumda bu fermana itaat edilsin, inşâallahu teâlâ.

19- [Gurgan] Evkaf Sorumluluğunun Tefvizi

Devletin istikrarı için Yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve nimetlerinin devam etmesi için şükretmek şarttır. Allah Teâlâ'nın rızasını kazanma ve şükürünü ikame etmenin yolu, hakkın yerini bulması, şeriat ve din maslahatları ile ilgili kuralların uygulanmasından geçer. En önemli din maslahatları ve işlemlerinden biri de vakıf işlerinin düzenidir. Vakıflar, hayır işlerinin kalıcılığını ve şeriat emarelerinin belirginleşmesini sağlar. Böylece ihtiyaç sahipleri onların faydalarından yararlanır ve hayır emareleri sonsuza kadar kalıcı olur. Ancak Gurgan ve etrafı vakıflarının sorumluluğu eğer dindar, emin ve iş bilen birine tefviz edilmezse, onlarla ilgili davalar her geçen gün artar ve vakıfların en temel sonucu, hayır emareleri yok olur. Bu nedenle Gurgan ve etrafındaki vakıfların sorumluluğunu, has hadımlarımızdan

(hizmetçilerimizden) olan, inançlı, iyi huylu, temiz, emin, dindar, şeriat kurallarına riayet eden, Allah rızası için çalışan, büyük İmâm Azizu'd-dîn Esiru'l-İslâm'a, Allah saygınlığını daim etsin, verip bu büyük hayır işinin sorumluluğunu onun cesur ve yetenekli ellerine bıraktık. Söylediğimiz gibi her zaman (herkesin gözü önünde veya gizlice) Allahın rızasını kazanmaya çalışsın. Tasarruf ettiği her şeyden sorumlu olacağını bilsin. Yaptığı her şey için mükâfatlandırılacağı veya cezalandırılacağı günü unutmadan iyi veya kötü, sevap veya günah, büyük veya küçük yapacağı her şey hakkında iyi düşünüp hesap yaptıktan sonra vakıf işleriyle ilgilensin. Vakıflar ve vakıfnameleri geri istesin ve hepsinin durumu hakkında bilgi sahibi olsun. Önceki hâsılâtın kime ait olduğunu ve nasıl harcılandığını belirlesin. Eğer mutasarrıflar belirlenen kurallar doğrultusunda davranıp hâsılâtı hak sahibine vermişler ise onların işlerine devam etmesine izin versin. Eğer aksine davranmışlar ise ilgili kişilerin cezalandırılması için durumu divana bildirsin. Bütün vakıf işlerini, Allah korkusu olan iş bilen bir emine emanet edip onlardan bu işi hafife almayacakları, ihanet etmeyecekleri ve hile karıştırmayacakları yönünde teminat istesin. Böylece Azizu'd-dîn vakıflardan elde edilen gelirleri koşullar ve hükümler doğrultusunda hayır işleri için harcayıp iyi işler ortaya çıkarır. Vakıfları âbâd edip hâsılâtını belirlenen yerlerde kullanır. Divan eminleri marifetiyle, vakıfları yetim ve kul hakkı yiyenlerin tasarrufundan, gaspçılar ve sahtekârların taarruzundan korur. Bu işi, iyi huylu ve dürüst iş bilenlere emanet etsin. Kusur bulanlar ve istihzacıların, itiraz ve istihzalarından sakınsın. Bu işten kendisine iyi bir ün ve isim, bizim için de büyük bir sevap kazansın. Seyyidler, imâmlar ve hâkimler olmak üzere bütün çalışanlar, zaptiyeler, başkanlar, çiftçiler ve ilgili herkes bu fermana itaat edip Azizu'd-dîn'e saygı ve hürmette kusur etmesin. Şehir ve bölgedeki âbâd veya harap, eski veya yeni

bütün vakıfları ona bıraksınlar. Şeriat mezhebinin farklı grup ve aşiretleri sahip oldukları her şeyi içeren detaylı bir nüsha hazırlayıp ona versinler ve ondan her hangi bir şey saklamasınlar. Şehir ve bölge vekilleri ve zabitleri de bir şeylerin saklanması konusunda koruyucu ve yardımcı olmasınlar, tersine Azizu'd-dîn'in vekillerini güçlendirme konusunda ellerinden geleni yapsınlar. Onları şikâyet etmekten ve onlardan nefret edip uzak durmadan kaçsınlar ve saygıda kusur etmesinler. Vakıflar divanı ile ilgili işlere müdahale etmesinler. Engel olma ve sorun çıkarmadan sakınsınlar. Türk ve Arap, ordu mensupları ve genel halk olmak üzere herkes bu fermana itaat edip Azizu'd-dîn'in vekillerine kaşı meslekî koşulları yerine getirsinler. Eskiden beri devam eden vergiye devam edilsin ve onlar da bu miktara ikna olup vakıf hâsılatını söylendiği gibi belirlenen yerlere ulaştırıp emanet ve dürüstlük yolunun yolcusu olsunlar, inşâallahu teâlâ.

20- Bistam Riyasetine Tefviz

Divan işlerini düzene sokma ve halkın ahvâlini iyileştirme din ve devlet maslahatıdır. Bir süredir değerli ve bereketli Bistam ve halkının acılara maruz kaldığı yönünde duyular aldık. Bu nedenle, bu yükü onların üzerinden kaldırmaya, onları rahat ettirmeye, zorlukları onlardan uzaklaştırmaya, onların rahatlaması ve yücelmesinin esbabını sağlamaya karar verdik. Bu kasaba ve etrafının riyasetini Şerefu'd-dîn'e tefviz etmeye karar verip onu Allah Teâlâ'nın emaneti olan bölge halkının maslahatlarını düşünme ve sağlama konusunda sorumlu yaptık. O, cesaretli, iyi huylu, isabetli kararlar alan ve doğruluktan vazgeçmeyen biridir. Böylece, iyi bir vekil tayin ederek bu işi düzene sokmak için çalışıp korkarak kaçanların gönlünü alıp lütuf ve ilgi göstererek onları geri getirecektir. Onun kişiliğinden de belli olduğu

gibi, ordu mensupları, seçkinler ve genel halk olmak üzere herkesi meclisimizde iyi tutup gerekli ilgi, alâka, saygı göstererek onları yüceltip ihsân edecektir. O halkın arasında adâlet ve insafi hâkim kılacak, iyi ve doğru kurallar belirleyip yanlış kuralları ortadan kaldıracak ve her alanda övgüye değer işler yapacak. İyi bir isim ve ün yapma ve hayırlı dualar alma yolunda çalışacak. Maliye divanı (Divan-ı İstifa) makamı Şerâfu'd-dîn'e verilmiştir. Bu önemli ve ince işte onun özgürlük, kifayet, yeterlilik ve cesaretine itimadımız tam olmasından ötürü divanın maslahatları doğrultusunda gerekli gördüğü yerlere emin ve sağlam bir vekil tayin edip alışveriş ve hesap işlerini onun güvenilir ellerine emanet edeceğini biliyoruz. Bistam'ın riyaset vekâletini Reşîdu'd-dîn'e verip bu iki mesleğin sorumluluğunu ona tefviz etsin. Bistam ve etrafının seçkinleri ve eminleri, Türk, Arap olmak üzere halkın bütün katmanları Şerâfu'd-dîn'e fazlasıyla saygı ve hürmet etsinler. Başkanlık ve alışveriş işlerinde ona müracaat edip onun uygun gördüğü gibi davransınlar. Diğer görevliler ve malikler Reşîdu'd-dîn'e danışmadan ve onun bilgisi olmadan herhangi bir şey yapmasınlar. Ona saygıda kusur etmesinler ve onun sözüne ve yazısına güvensinler. Başkanlık ve maliye kurallarını eskiden olduğu gibi memnuniyetle karşılasınlar. Vergilerin, mirasçısı olmayan malların ve benzeri eski hesapların durumunu ona ve divan vekiline anlatsınlar. Komutanların emiri, riyaset ve istifa divanı işlerini yoluna koymayı farz bilsin. Divan işlerini canlandırmak için elinden geleni yapsın ve zamanı geldiğinde övülsün diye divan vekillerinden dolayı her daim şükretsın, inşaallahu teâlâ.

21- Nişabur'un Kadılık Tavzifi

Büyük ve yegâne imâm Burhânu'd-dîn'in derecesi, rütbesi, fazileti, kemali ve zühdü meclisimizdeki yerinden bellidir. Öyle ki onun mübarek nefesi ve hayır duasının bereketine, yakınlığımız ve ihtiyacımız herkese aşikâr ve meclisimizdeki derece ve makamının yüceliği uzak ve yakından herkese malumdur. Kendisi daha önce şariat işleri ve Nişabur kadılık divanı ile ilgilenmek istemediğini ve inzivaya çekilmek istediğini belirtmişti. Ancak Nişabur halkı kadılık ve hüküm işleri ile ilgili sorunlar yaşamaktalar. Ayrıca şariat, sünnet ve dinî hükümlerin en önemlisi olan kadılık ve hüküm işlerinin zarar görmeden sıhhatli bir şekilde yapması için ona Nişabur kadılığını tefviz ettik. Bu işi yaparken halkın genel maslahatlarını göz önünde bulundursun. Bu önemli ve hassas işi yapma sorumluluğunu ona verdik. Bu fermanı ona vererek izzet ve keramet yoluna gönderdik. Bu önemli vazife kardeşimiz Burhânu'd-dîn'in sorumluluğunda olduğu müddetçe, şehir halkı devamlı bize şükürnâme yazıp onun sayesinde halkın huzur içinde yaşadığını bildirirlerdi. Onun varlığı sayesinde devletin hayır dualar aldığını anlatırlardı. Biz de onun makamını yücelttik ve onun da dindarlık ve eminlik derecesini arttırdık. Bu esnada artık onun bu önemli işten elini çektiği ve böylece bütün halkın sorunlar yaşadığını söylediler. Bu nedenle kardeşimiz Burhânu'd-dîn güçlü ve kendinden emin bir gönülle hizmet etsin. Nişabur ve çevresinin kadılık görevini önceki kaideye göre ilk fermanın hükmüne sebat gösterip kadı divanını yeniden tertip etsin. Bu önemli işin canlanması ve gelişmesi için gereken her şeyi yapsın. Tahtın yanında bire bir görüştüğümüz gibi bu işin koşullarını ve âdetlerini yerine getirsin. Düşmanlıkları bitirme, davaları çözüme ulaştırma, şahitleri dinleme ve adâleti hâkim kılma konusunda var gücüyle çalışıp işleri olması gerektiği gibi yapsın diye yeni bir ferman çıkardık. Nişabur ve

etrafının seçkinleri, seyyidleri, imâmları, şeyhleri ve bütün halkı bunu bizim fermanımız olarak kabullenip Burhânu'd-dîn'e saygı ve ikramda kusur etmesinler. Şeriat ve kadılık ile ilgili bütün işlerde onun kadılık divanı ve vekillerine müracaat edip onun vekillerini yetkili merci bilsinler. Herkes bu fermana itaat etsin. Allah izzetini daim etsin, Büyük komutan Mueyyedu'd-devle ve'd-dîn'in çalışanları, bu hassas meslek için gerekli olan bütün hazırlıkları yapıp bu yolda her türlü düşmanlıktan kaçınınsınlar. Eğer daha önce bu fermanın tersine bir hüküm yazıp onu bizden saklamışlar ise onu geçersiz sayıp bu fermana itimat etsinler. Çünkü bu önemli görev Burhânu'd-dîn'e verilmiştir, değişmeyecektir. Bu unvan Burhânu'd-dîn ile özdeşleşmiştir. Herkes bunu böyle bilsin. Mueyyedu'dîn'in vekilleri, Burhânu'd-dîn'in vekillerinin müracaat ettikleri konularda ellerinden geleni yapsınlar. Onun işaret ettiği gibi davransınlar ve bizim adımıza Burhânu'd-dîn'e fazlasıyla destek olsunlar ve her anlamda bu fermanın hükmüne uysunlar, inşaallahu teâlâ.

22- Hüküm ve Ordu Kadılığının Tefvizi

Dünyada Allah Teâlâ'nın koruduğu, din kurallarının uygulandığı ve şeriat maslahatlarının öngörüldüğü devlet kalıcı olur. Bu konuda kismetimize düşen ve Allah Teâlâ'nın onayı ile gerçekleşen her şeyi devletin güçlenmesi ve memleketin genişlemesinin göstergesi olarak algılarız. Her zaman iki dünya saadetinin garantisi olan bu yolda yürüme ve bu ganimeti elde etmeye çalışıp Allah'tan bu özelliğimizi korumasını ve altlarımıza karşı her zaman adâletli ve merhametli olmamızı sağlamasını istemiştir. Onun derin fazlının gölgesinde olup ona sığınıyoruz. İmkânımız yettiği kadar dinî işleri düzene sokmaya çalışıyoruz. Kadılık ve hükümet, millet ve devlet erkânının temellerindedir ve bu konularda dikkatli ve ihtimamlı

olmak farzdır. Bu nedenle bunların sorumluluğunu övgüye değer özelliklere sahip takvalı, dindar bir âlimden başka birine vermek doğru olmaz. Bu nedenle istihare ettikten sonra ordu mensupları ve tabakaları arasındaki hükmetme ve yargı işini, Allah saygınlığını arttırsın, baş kadı Mecdu'd-dîn'e verdik. Yüce fazlı, zekâsı, iffetteki kemali, yolundaki doğruluğu, iyi ve beğenilir yöntem ve özelliklerine yakışır bir şekilde bu dini görevi üstlenip Allah'ı her zaman göz önünde bulundursun. Dünyevî hırslar ve kazanımlardan kaçınıp. Düşmanlıklara son verme ve davaları çözüme ulaştırma konusunda her zaman dikkatli olup son derece uyanık ve bilgili olsun. Verdiği hükümlerin Allah'ın kelamı Yüce Kur'ân'a uygun olması yönünde çaba göstereceğin. Çünkü "Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir"¹³⁷. Kur'ân'ın da buyurduğu gibi "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin"¹³⁸ peygamberin buyrukları doğrultusunda davran. Bütün işlerde önceki imâmlara tabi olup Müslümanların imâmı Ebû Hanife Numân bin Sâbit'in mezhebini temel alsın. Ülke vakıflarının da onun emrine olmasını hükmediyoruz. Az veya çok hepsini denetlesin ve hâsılatını toplasın. Oradaki sorunları giderecek ve oradakileri asalakların tasarruf ve taarruzundan korusun. Bu işte sağlam bir şekilde ilerlesin ve hâsılatı gereken yerlerde harcayıp hak sahiplerine ulaştırıp devletimiz için hayırlı dualara sebep olacak işler ortaya çıkarsın. Komutanların emirleri, Türk ve Arap ordunun bütün seçkinleri ve eminleri Mecdu'd-dîn'e karşı saygıda kusur etmesinler. Şeriat önünde eğilmeyi ve hüküm meclisinin ihtişamını yerine getirmeyi farz bilsinler. Dinî ihtilaflarda ona gitsinler ve onun verdiği hükümlere itaat edip şeriata tabi olsunlar. Baş kadıya düşmanlıktan kaçınınsınlar. Vakıf mütevellileri ondan

¹³⁷ Kur'ân, Fussilet (41), 42.

¹³⁸ Kur'ân, Haşr (59), 7.

herhangi bir şey saklamadan hâsılat hakkında ona bilgi versinler. Onun uygun gördüğü şekilde davranıp rızasını kazansınlar. Çalışanlara hak ettikleri ödeme yapılsın ki bu konuda bizim yanımıza gelmeye ve talepte bulunmaya gerek duymasınlar, inşâallahu teâlâ.

23- Görevlendirme

Devlet maslahatlarını düzene sokma, ancak iş bilen, yeterli ve emin büyüklerin istihdamı ile sağlanır. Bu iş doğru yapılırsa devlet işlerinin geneli ve özelinde ve de halk maslahatlarında rahatlama sağlanır ve mülkte doğru karar emareleri görünmeye başlar. Bu nedenle Maliye divan (Divan-ı İstifa)'nından yazılan şerhe istinaden, Gurgan ve etrafından vergi toplama işini, soylu bir hanedana mensup, ciddi ve tehlikeli işlerle uğraşıp cesaret ve doğruluktan vazgeçmeyen Hâce Amîdu'd-dîn'e, Allah saygınlığını daim etsin, verdik. Bu mesleğin düzenini sağlama ve gerekli yerlerden vergi ve haraçları tahsil etme yetkisini onun yeterlilik ve iyi özelliklerine bıraktık. Onun beğenilir özellikleri ve becerisine yakışır bir şekilde bu mesleğin gereğini yerine getireceğinden eminiz. Divanın hakları ve harçlarını alışagelmiş bir şekilde tahsil edip halkı hoş tutsun. Yeni âdetler getirmekten kaçınınsın. Cesaret ve yeterlilikle divana ait malları toplansın. Böylece bolluk kapıları açılır ve halk rahat edip huzura kavuşur. Bu hükme istinaden hiç kimse Nâsihu'd-dîn'e saygıda kusur etmesin ve ona bu işte destek olmayı farz bilsin. Herkes onun vekillerine saygı göstere sin. Divan mallarını açıklandığı gibi ona devredip vergi ve haraç toplama işinde ona müracaat etsin. Onun uygun gördüğü şekilde davransın. Halk ona itaat edip onun nefretini kazanmaktan kaçınınsın. Bu konuda bizim yanımıza

gelmeye ve talepte bulunmaya gerek duymasınlar. Türk ve Arap bütün çalışanlarımız bu fermana itaat etsin, inşaallahu teâlâ.

24- (Cuveyn) Zâbitliğinin Tefvizi

Halkı rahat ettirme, onlara karşı merhametli olma, onların işlerini düzene sokma, aralarında adâleti hâkim kılma ve düşmanların zulmünden koruma farzdır ve Yüce Allah'ın rızasına sebep olur. Yıllardır, Cuveyn zâbitliği Tâcu'd-dünya ve'd-dîn'in değerli kız kardeşi Nur Belka'ya¹³⁹, Allah iffetini daim etsin, emanettir ve bu işin sorumluluğu onun vekilleri ve eminlerine tefviz edilmiştir. Tâcu'd-dünya ve'd-dîn ise zabıtlık vekâletini iyi karakterli, beğenilir hizmetkârlarımızdan olan ordu komutanı Seyfu'd-dîn Yarankuş'a, Allah izzetini daim etsin, bırakıp bu mesleği ona bağışlamıştır. Duyduğumuz kadarıyla bölge halkı Seyfu'd-dîn'den memnunlar. Seyfu'd-dîn de onlara karşı iyi davranıp onları rahat ettirmek için çaba gösterir. Bu nedenle onu övüyoruz ve Seyfu'd-dîn bu işi yaparken kendine güvensin ve işin gereklerini yerin getirsin diye bu fermanı verdik. Halkın huzur kaynağı, bizim de dualarına ihtiyaç duyduğumuz imâmları, âlimleri, hâkimleri ve hayırseverleri rahat ettirmek için çalışsın ve onları her açıdan rahat ettirsin. Dönemin büyükleri olan bu kişilere danışmadan ve onların fikrini almadan herhangi bir divan işi yapmasın. Zengin veya fakir, meşhur veya gariban bütün halkı hoş tutsun. Kendisini herhangi yanlış bir davranış veya uygunsuz hitap şeklinden korusun. Halkın şikâyet ve nefretinden sakınsın. Halkı rahat ettirip refahını sağlasın. Onları yankesiciler, hırsızlar ve ordu mensuplarının zulmünden korusun. Müslümanları huzursuz edip onlara zarar veren eşkıyalar ve haydutları özellikle dağlarda ayyar adıyla gezen

¹³⁹ Sultan Sencer'in kız kardeşidir.

grupları, Lorlar¹⁴⁰ ve hırsızları o bölgeden tamamıyla temizlesin. O vilâyetten onların yolsuzluğunu temizlemeyi en önemli görev bilip onları savunan herkesi cezalandırmayı farz bilsin. Onun vekili olarak çalışıp da halka zarar veren kişileri işten uzaklaştırıp ona herhangi bir divan mesleği vermesin. Zâbitlik divanı sorumluluğunu daha önceden Seyfu'd-dîn'in vekâletini yapan, halkın rızasını kazanmış, yeterlilik ve doğru yol ile meşhur olan Segetu'd-dîn'e versin ve ona hürmet etsin. Cuveyn vilâyetinin bütün halkı, ağaları, seçkinleri, şeyhleri, imâmları, seyyidleri ve âlimleri Seyfu'd-dîn'i kendi zâbitleri olarak bilsinler ve zaptiye işleri ile ilgili ona müracaat etsinler. Onun vekillerine saygıda kusur etmesinler. O bölgenin hayrına olan işlerin yapılmasında ona yardımcı olup desteklesinler. Bütün zaptiye işlerini ona bıraksınlar. Seyfu'd-dîn'e destek verip ona halk ve divan işlerini halletme konusunda yardımcı olsunlar ve devlete hayırlı dualar kazandırsınlar, inşaallahu teâlâ.

25- Teskin Etme

Memleket işlerini tefviz etmek ve sorumluluğunu devretmek için güvenilir ve yetenekli kişilerin seçilmesi devletin devam sebebidir. İstihare ettikten sonra onları işe almak ise Allah'ın lütfu ve keremidir. Dünya büyüğü Muînu'd-dîn Yeminu'l-islâm ve'l-Müslimîn'i yıllar sonra ülke eminleri ve çalışanları arasından ve bir sürü sınavdan geçirdikten sonra seçtik. Bu nedenle her zaman ona değer verip saygı göstermişizdir. Büyük ve önemli işleri yapma konusunda onun cesaretine, iyi huyuna, zekâsına ve doğru yolda olduğuna güveniyoruz. Bu nedenle, onun derece ve rütbesini kendi akranlarından üstün tutmayı farz bildik. Bizim iznimiz ve fermanımız

¹⁴⁰ Loristan'da yaşayan ve hırsızlıkla geçinen halk.

ile değerli kardeşimiz Karahanlı ulu Hakan'ın divan hizmetine girdi ve hizmetine girdiği andan itibaren güzel eserler ortaya çıkarmaktadır. Onun tavsiyelere uyduğu ve çaba gösterdiği açık bir şekilde bellidir. Ondandır cesaret ve yeterlilik emarelerini gördükten sonra, övgüye değer özelliklerine güvenimiz artmış cesaret ve iyi özelliklerine itimadımız iki kat olmuştur. İrademiz bu iyi hizmetlerinin karşılığını çok yakın bir zamanda görmesi ve değerli kardeşimize olan saygı, ikram ve lütfun her daim artması, devam etmesi yönündedir. Muînu'd-dîn'in yokluğunda divan başkanlığı ve dergâhımızda onun oğlu her zaman hizmette hazır bulunup bu hizmetlerin hakkını ödeyip izzet ve saygı görürdü. Bu nedenle hizmetten uzaklaşmamasını ve burada hizmete devam etmesini istedik. Ancak Muînu'd-dîn tarafından ricada bulunulup onu oraya istedikleri için gitmesine izin verdik. Özel kalemimizden ona yakışır bir teşrifat hediye ettik. Ayrıca özel hazinemize Muînu'd-dîn için de yakışır bir teşrifat hazırlanmasını ve Rızâu'd-dîn'in oğlu ile birlikte gönderilmesini emrettik. Muînu'd-dîn bizim meclisimizde her zaman lütf, merhamet ve ilgi göreceğinden emin olmalıdır. Değerli kardeşimizin divan hizmetlerinde gönül rahatlığıyla ve gelecekte emin bir şekilde çalışmalıdır. Uzmanlık, zekâ ve yeterliliğine yakışır bir şekilde, semereleri günler boyu devam etsin diye divan hizmetinde övgüye değer işler ortaya çıkarmalıdır, İnşâallahu Teâlâ.

26- Seyyidler Başkanlığı Tavzif Fermanı

Seyyidlerin, Allah onların şerefini artırarak daim etsin, hukukunu korumak farzdır. Hakkı korumanın bir göstergesi olarak da, onların başkanlığına dindarlık, güvenilirlik, iyi huy ve iş bilirlilik ile meşhur olmuş, bilgili, Allah'ın rızasını kazanmak için çaba gösteren, din ve dünya maslahatlarını bilen birini tayin etmek

gerekir. Bu sıfatlar ve övgülerden bazı özellikler büyük emir Murtaza Cemâlu'd-dîn Ebû el Hasanu'l-alevî'de, Allah saygınlığını daim etsin, bulunmaktadır. Genç yaşlarından itibaren sâdât-ı kirâm ve şeyhlerin özelliklerinden olan, haysiyet, iffet ve sabır gibi özellikleri edinmiştir. Övgüye değer özellikler ve faziletlere sahip olma konusunda akranlarına fark atmış ve öncülük etmiştir. Bu nedenle de onun bu sıfatlarından yola çıkarak, yüce meclisimizin fermanı ile Gurgan, Dihistan, Esterabad ve bu eyâletlere bağlı diğer bölge ve nahiyelerin seyyidler başkanlığını miras hakkı olarak, seyyidler seyyidi, büyükler büyüü Cemâlu'd-dîn'e verip hediyeler bahsettik. Önceden olduğu gibi bu mesleği ona verip bu büyük emanetin sorumluluğunu tekrardan ona yükledik. Bu makamın gereklerini yerine getirmeyi farz bilsin ve büyüklere saygıda kusur etmesin. Herkese bilim ve iffeti kadar saygı gösterson. Belli mahallerden onların maaş ve erzakını temin etsin. Hayırseverleri destekleyip zalimleri cezalandırsın. Onların soyları hakkında bilgi sahibi olsun. Peygamberlik ve imâmlık makamını iddiacılardan, yalancılardan ve düzenbazlardan korusun. Gerekli incelemeler ve araştırmaları yaptıktan sonra bu kişileri (yalancı ve düzenbazları) seyyidler topluluğundan uzaklaştırsın. Sâdât-ı kirâmı iyi ve hoş tutmak için çalışıp kendisi için iyi bir ün ve devletimiz için hayırlı dualar kazansın. Bu ferman doğrultusunda bütün Gurgan ve Dihistan seyyidi Cemâlu'd-dîn'i kendi öncüleri ve liderleri olarak görsünler. Önemli işlerde ona müracaat edip onun uygun gördüğü şekilde davransınlar. Ona itaat edip tabi olmayı farz bilsinler. Türk ve Arap bütün divan vekilleri ve şehirdeki çalışanlar, Cemâlu'd-dîn'e karşı saygı ve hürmette kusur etmesinler. Onun rızasını kazanmak için ellerinden geleni yapsınlar. Ona her daim hürmet etsinler. Seyyidleri yüreklendirme veya uzaklaştırma, ödüllendirme veya cezalandırma gibi işleri ona bırakıp bu işlere karışmasınlar. Seyyidlerin adına olan

bütün bilim kürsüleri ve minberlerin hükmünü ona tefviz etsinler. O da onları ilim ve takva ile süsleyip önyargı, pervasızlık, fitne ve entrikalardan uzak tutsun ve bunun tersine davranan kişilere saygı göstermesin. Cemâlu'd-dîn ve diğer seyyidlerin maaş, erzak ve ihtiyaçları belirlenen bölgelerden temin edilsin. Engellemelere ve kusurlara izin verilmesin. Herkes Cemâlu'd-dîn'in rızasını kazanmak için çalışsın. Onun şükür veya şikâyet etmesinin bizim meclisimizde çok büyük etkisi olacağını bilsin. Söz ve yazısının etkili olacağı ve işitileceğinden emin olsun ve onun gönlünü hoş tutmaya çalışsın, inşâallahu teâlâ.

27- Tus Kadılığı Tavzifi

“Muhakkak ki Allah emanetleri sahibine teslim etmenizi ve insanlar arasında hakemlik yaptığınız zaman adâletle hükmetmenizi emreder, muhakkak ki Allah onunla size ne güzel öğüt veriyor ve muhakkak ki Allah en iyi işiten ve en iyi görendir”¹⁴¹. Yüce Allah'ın iradesi ve gücüyle devletimizin bayrağı dünyada yüceldiği, onun onayı ve izniyle kutlu gölgemiz dünyanın dört bir yanında olduğu sürece, memleket işlerini halletme, kuralları yürürlüğe sokup yürürlükten kaldırılma iktidarımızın kontrolünde olduğu müddetçe ve dünyanın dört bir yanında - doğusundan batısına, denizlerinden topraklarına padişahlar bizim tayin ettiğimiz ve bizim fermanımıza tabi kişiler oldukları sürece, her zaman yüce yaradanın fermanına itaat etmek, ihtiyaç sahiplerine ihsân etmek, imâmlar, kadılar ve ev halkının hukukunu derecelerine göre riayet etmek için çaba gösterdik. Devletin temelini sağlayacak din işlerinin hak edenlere ve yetkinliği olanlara miras kalmasına izin verdik veya onları tayin ettik. Bu yolu takip ederek mülk ve devlet kurallarını

¹⁴¹ Kur'ân, Nisâ (4), 58.

oturtmaya çalıştık. Yüce Allah'ın her gün daha da artan ve bize yardımcı olan nimetlerini lütuf ve bereket olarak gördük. Bu nedenle onun nimetleri artarak devam etti. Doğru bir karar ile düzenlenmesi, herhangi bir kusur ve yıkımdan uzak olması ve fazlasıyla çaba gösterilmesi gereken işlerden biri kadılık mesleğidir. Bu işin halkın maslahatlarıyla doğrudan ilişkili olduğu çok açık ve nettir. Bu iş için atanan kişi bu büyük emanetin ağırlığını taşıyabilmeli, bilim, şeriat ve doğru yolda çok uzun bir geçmişi olmalı, din ve dünya konusunda yapılan hayırlı işler ile ilgisi onun değeri ve işinin önemi ile denk olmalı, derecesi seçkin âlimlerin yanında düşük olmamalı. Zulüm bir şeyi yanlış bir yere koymak olarak tanımlanmıştır. Buradan yola çıkarak, o zaman adâlet bir şeyi doğru bir yere koymaktır. Biz Allah tarafından halk içinde adâleti hâkim kılmak, işi iş bilene, hakkı hak edene vermek ve onu o makam ve mertebede desteklemek ile memuruz. Görüldüğü gibi büyük emir Celâlu'd-dîn, Allah saygınlığını daim etsin, Tus vilâyeti ve etrafı için kadılık konusunda iyi bir mirasçıdır. Uzun bir süre bizim nezdimizde mübaşir ve mülabis olarak görev yapmış ve güzel işler ortaya çıkarmıştır. Devletimiz nezdinde miras edindiği ve kazandığı birçok derece ve rütbesi mevcut olup dini işlerin sorumluluğunu üstlenecek derecede bilim ve iffete sahiptir. Bütün bu özelliklerine ve geçmişine dayanarak istihare ettikten sonra Tus vilâyetinin tamamının kadılık görevini ona verip bu önemli ve hassas görevi onun için uygun gördük. Onu bu işten sorumlu yapıp bu büyük ve ağır emanetin sorumluluğunu ve kontrolünü onun bilim ve iffetteki kemali, dindarlık ve cesaretine bıraktık. Allah Teâlâ'yı göz önünde bulundurma ve takvalı olmayı en önemli amacı olarak belirlesin. Her zaman makamı yüce ve ihsânı büyük olan Allah'tan ihsân ve lütfunu talep etsin. Takva ile yol gösterici sünnetler izinden yürüyerek amaçlarına ulaşmaya çalışsın. “Şüphesiz Allah (kötülükten) sakımanlar ve

iyilik edenlerle beraberdir”¹⁴². Davalar ve düşmanlıkları halletme konusunda “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”¹⁴³ özelliği olan Kur’ân’ı rehber olarak seçip Kur’ân’ın buyurduğu gibi “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin”¹⁴⁴. Peygamberin buyrukları doğrultusunda davransın. Tavsiye yoluyla öğrendiği kadılık incelikleri ve örf adetlerine riayet edip istihzadan uzak dursun, inşaallahu teâlâ.

(27)- Merv Divan Başkanlığına Tavzif Fermanı

Devletin devamı ve memleketin nizamı, Allah Teâlâ’nın emaneti olan halkı hoş tutmanın semeresidir ve biz onlara ihsân etmekle görevliyiz. Allah Teâlâ’nın dediği gibi, “Allah’ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsân et”¹⁴⁵. Allah’ın fazlıyla, dünyanın doğusu ve batısının hükümdarlık ve padişahlığı bizde olup bayrağımız güneşin çıktığı her yerde dalgalandığı sürece halka karşı adâlet ve şefkat ile davranıp böylece imkânımız yettiği kadar Allahın verdiği nimetler ve ihsândan dolayı şükretmeye çalışırız. Özellikle mülk ve hanedanın kıymetlisi ve bizden önceki padişah ve sultanların yönetim merkezi olan Merv bölgesinin halkına özel ilgi ve alâka gösterip onlara akıllı ve bilgili bir koruyucu (bekçi) görevlendirdik. O kutlu (devlet ve saltanat sahibi padişaha ait olan) toprağın sorumluluğunu tedbir ve bilinç sahibi, büyük işlerde görev almış, dönemin sıcak ve soğuşunu tatmış, meslekte uzmanlaşmış, sınavlardan geçerek bütün işlerde tecrübe kazanarak güvenimizi kazanmış, rütbe ve dereceyi hak etmiş, yiğit birine vermek istedik. Bunların tamamı Muînu’d-dîn’in özelliklerindedir. Devlet hizmetinde gençliğini geçirerek değerli

¹⁴² Kur’ân, Nahl (16), 128.

¹⁴³ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

¹⁴⁴ Kur’ân, Haşr (59), 7.

¹⁴⁵ Kur’ân, Kasas (28), 77.

tecrübeler kazanmış. İyi hizmetlerde bulunarak, tahtın nezdinde derece ve rütbesi artmış ve öyle bir yere gelmiştir ki akranlarının akli bile ona ermekten âcizdir. Ona verilen bütün nimetler hak ettikleri yanında çok az kalır. Bütün bunlara dayanarak Merv malî işlerinin sorumluluğunu ona tefviz ettik. O vilâyette has divanımıza ait ve maliye divanını (Divan-ı İstifa) ilgilendiren alışverişler, terfiler ve benzeri işleri onun tasarruf ve yetkisine bıraktık. Bu önemli ve hassas görevi onun cesaret, bilim ve iyi özelliklerine emanet ettik. Bu fermanı gönül rahatlığı ile ve gelecekte emin bir şekilde verdik. Bu önemli görevi yerine getirsin ve bütün mallar ve mertebelerin kontrolünü sağlasın. Yeterlilik ve iş bilirlik emareleri göstere. Halka şefkatli davranın. Devlet malını artırmayı farz bilsin. Bakanlık divanı vekilleri, maliye divanı eminleri ve seçkinlerine danıştıktan ve onların onayını aldıktan sonra, ferman ve divanın gelenekleri doğrultusunda harcama yapsın. Vilâyet halkı ve çiftçilere karşı yanlış davranılmasına izin vermesin. Onları yüceltmek ve rahat ettirmek için elinden geleni yapsın ve devletimiz için hayırlı duaları alsın. Bu yolda Allah başarısını artırsın. Eyâlet ve başkanlık divanı, kadılık meclisi, din imâmları ve büyükleri, şehir ve vilâyet seçkinleri, Muînu'd-dîn'e saygıda kusur etmesinler. O vilâyette onu bizim vekilimiz olarak bilip divan işlerinde ona müracaat etsinler. Malî Divan'a karşı saygılı olup malları tahsil etme (vergi toplama) konusunda ona yardımcı olsunlar, inşaallahu teâlâ.

28- Başka Bir Tür

Gurgan vilâyeti ve etrafında olup ona bağlı olan her şey ve her yer bizim divanımızın emrindedir ve o vilâyetin idaresi bizim eminler, vekiller ve çalışanlarımızın elindedir. Ancak çok sık bir şekilde o vilâyette sorunlar olduğunu,

çalışanlarımızın dağınık, halkın rahatsız, teçhizatımızın bozuk ve işlerin karışık olduğu yönünde bilgi aldığımız için o bölgeye ilgi gösterip bu sorunları giderip halkı rahat ettirmek istedik. Faydaları herkesi kapsayacak bu iş için meclisimizde diğer yakınlarımız ve güvendiklerimizden mertebesi daha yüce ve divanımızdaki makamı diğer çalışanlar ve kalem sahiplerine kıyasla daha yüksek olan âlemlerin büyüğü Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-İslâm Müeyyedü'l-mülk Yeminu'd-devle Azizu'l-mülk ve's-Selâtin Ali b. Ahmed el-Kâtib'i, Allah saygınlığını daim etsin, seçtik. Yokluğu bizim yüreğimizi ve gönlümüzü etkileyecek, cesareti ve iyi özellikleri olmadan düzene girmeyen birçok işte sorun yaşanacak ancak diğer tarafın maslahatlarını, başka maslahatlardan üstün görüp onu oraya gönderiyoruz. Oraya vardığı an, emirler, çalışanlar, ordu mensupları ve vilâyet seçkinlerinin her birinin derecesine göre vaatlerde bulunup onları cesaretlendirerek gönüllerini alsın. Devletimizin herkese ihsânda bulunacağını, onlara verilen arsaların artacağını vaat etsin. Başkanlık, zâbitlik ve malî divan işlerini düzene soksun. Söylediğimiz ve bu fermanda da açıklandığı gibi her işin sorumluluğunu onu yapabilen ve hak eden birine versin. Onun kişilik özelliklerine yakışır bir şekilde bizim düşüncemiz doğrultusunda ve devletin hayrını garanti edecek işler yapsın. Divan ve halk işleriyle ilgilensin. Divan mübaşirleri ve malî işlerden sorumlu olan kişilere sorumluluklarını iyi bir şekilde yerine getirmeleri, insaf ve doğru yoldan sapmamaları için tavsiyelerde bulunsun. Herkese karşı davranışlarında Allah'ı göz ardı etmesin. Hayırlı işler yapma ve halkı rahat ettirme konusunda elinden geleni yapsın. Onların geçmişte çektikleri acıları huzura ve güvene çevirsin. Bizim rızamızın halkın huzur ve rızası, onların hayır duasının devletimizin en değerli hazinesi olduğunu bilsin. Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-İslâm'a bizden duyduğu ve gördüğü bütün iyilikleri halk için

uygulamasını emrettik. Mümkün olduğu kadar onlara ihsân edip şefkat göstereyin. Çalışanlarına ve mutasarrıflara halkı hoş tutma konusunda ellerinden geleni yapmalarını emretsin. Gereksiz konuşmalar yapmayıp yeni âdetler icat etmesin. Bizim hizmetimizde çalışan ve iktâ sahibi olan kişilere aynen eskiden sahip oldukları iktâ versin. Hiç kimse bu konu için tartışma yapmasın ve sahip olduklarıyla yetinsin. Daha fazla hizmet edip itaat gösterirlerse biz de onların nimet ve iktâlarını artırırız. Mâverâünnehr seferinden sonra elde edilen her şeyi özel divana bırakıp izin ve destur olmadan hiç kimseye bir batman (men)¹⁴⁶ tahıl veya bir dinar altın bile vermesinler. Daha sonra bütün ordu bir araya geldiğinde, her birine gerektiği kadar devlet arsalarından verilir. Bütün emirler, ordu mensupları, vilâyet büyükleri, seçkinleri ve hizmetçiler âlemlerin büyüğü Muntecebu'd-dîn Azizu'l-mülk ve's-Selâtin'e saygıda kusur etmeyip onun söylediklerini bizim sözüümüz ve kararlarını bizim kararımız olarak bilip onun uygun gördüğü şekilde davransınlar. Onun gönlünü hoş tutup sevgisini kazanarak bizim meclisimize yaklaşmaya çalışsınlar. İsteklerini ve taleplerini onun aracılığıyla ve onun dilini ve kalemmini kullanarak bize iletinler. Genel ve özel her konuda onun sözüne ve kalemine güvenimizin tam olduğunu bilsinler. Vilâyet seçkinleri, seyyidler, kadılar, şeyhler ve bütün halk bütün önemli işlerde Muntecebu'd-dîn'e müracaat etsinler. Kardeşimiz büyük komutan Mûeyyedu'l-Muzaffer İzdu'd-dîn İmâdu'l-islâm Alp Karahanî Arslan'a teyit mektubu gönderip Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm'a karşı her daim saygılı olması, ona tefviz edilen vekâlet konusunu yerine getirmesi için destek olması ve ona karşı saygıda kusur etmemesini emrettik. Onu bizim meclisimizde çok hassas bir yeri olduğunu bilip ona övgü ve takdir etsin, inşâallahu teâlâ.

¹⁴⁶ Üç kilogramlık bir ağırlık birimi.

29-Rey Eyâlet Fermanı

Yüce Allah derin fazlı ve lütfu ile dünya padişahlığını bize nasip etmiş, dünya işlerini halletme ve dünyalıkların maslahatlarını düzene sokmayı bizim iktidarımıza emanet etmiştir. Devletimizin bayrağını kendi gücü ve azametinin emaresi olarak belirlemiş, denizde ve karada, dağlarda ve bayırlarda yaşayan bütün canlıları bize emanet edip bizim irade ve hükmümüzün gölgesinde bırakmıştır. Doğu ve batıda bulunan, çağın bütün Kisrâları¹⁴⁷ ve zalimleri fermanımıza boyun eğmiş ve meclisimizin hizmetini yapmaya başlamışlardır. Bu kavmin (Sasani Kavmi) uzakta ve yakındaki bütün seçkinleri de emir kulumuz olmuştur. Yüce Allah, Arap ve Acem bütün önceki hükümdarların gözünden uzak tuttuğu ve onlara kapattığı bütün dereceler ve mertebeleri bize ve bayrağımıza açmış ve bizi bu yolda amacımıza ulaştırmıştır. Bütün bu nimetler için şükretmek, gece gündüz, açık bir şekilde veya gizlice, bunlar için zikirde bulunmak ve onları saymak, bunu da alışkanlık haline getirmek, farzdır. Yüce Allah'ın nimetleri sayısız ve sınırsızdır ve onları saymak için gösterilen bütün çabalar yetersiz kalır ve Allah Teâlâ'nın da buyurduğu gibi, "Allah'ın nimetlerini saymak isterseniz, sayamazsınız"¹⁴⁸. Öyle ki, imkânımız ve gücümüz yettiği kadar ona verdiği nimetlerden dolayı şükretmek gerekir. Nimetler için şükretmek onların artmasına sebep olur. Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi "Şükrederseniz nimetlerinizi artırırız"¹⁴⁹. Onun nimetlerine şükretmenin farklı yolları ve yöntemleri bulunmaktadır. Hükümdarlar da bunu yerine getirmekler görevliler. "Muhakkak ki Allah adâletli olmayı ve ihsânda bulunmayı emretmiştir"¹⁵⁰. Biz her

¹⁴⁷ Kisra; Sasani hükümdarlarına verilen lakap.

¹⁴⁸ Kur'ân, İbrahim (14), 34.

¹⁴⁹ Kur'ân, İbrahim (14), 7.

¹⁵⁰ Kur'ân, Nahl (16), 90.

zaman devletimizde, güneşin çıktığı andan itibaren günün bittiği vakte kadar bu iki temel fazileti (adâlet ve ihsân) ayakta tutmaya çalışmışız. Düşüncemiz ve niyetimiz her zaman bunları hâkim kılmak ve uygulamaktan yana olmuştur. Devletimiz ve memleketimizdeki bütün ilerlemelerin Allah Teâlâ'nın lütfu ile olduğuna ve bu niyetin ve düşüncenin sayesinde ve onun bereketi ile gerçekleştiğine inanıyoruz. Şu anda bayrağımız zaferle, Harezmi (Harizm) diyarından Horasan mülküne ve devlet tahtına geri döndüğü ve o taraftan yana içimiz rahatladığı için ülkenin önemli bölgelerinden olan Rey eyâleti ve etrafının düzeni ile ilgilenmek istedik ve kutlu niyetimiz o yöne doğru yöneldi. Malum olduğu gibi bu şehir ve vilâyetin halkı yıllardan beri çeşitli olayların ve vekillerin gazabına uğrayarak adâlet ve insaftan uzak kalmışlar. Ancak biz, Allah tarafından onlarla ilgilenmekle yükümlü ve onların durumundan sorumlu olduğumuz için Allahın buyurduğu “O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah'ındır”¹⁵¹ güne kadar onları ihmal etmeyi doğru bulmayıp kötü vekillerin pençesinden kurtarmayı farz bildik. Ancak havaların çok sıcak ve yakıcı olması sebebiyle bir duraklama yaşandı. Genel olarak bütün halka ve özellikle de Rey halkına karşı iyi niyetli ve son derece merhametli olduğumuzdan dolayı ve de bayraklarımız yol almadan hareketsiz kaldığı sürece o bölgenin bizim lütuf ve merhametimizden yoksun, halkın ilgisiz ve kullarımız olan o bölgedeki emirler, ordu mensupları ve hizmetçilerin bir araya toplanamayacağı ve bizim nimetlerimizden yararlanamayacağını düşündüğümüz için sıcakların biraz dinmesi ve havanın serinlemesi ile bu önemli ve hassas mesuliyeti taşıyabilecek, onu hak eden ve hizmeti ile bize yakın olan devlet seçkinlerinden birini oraya göndermeye karar verdik. İçimiz rahat etsin diye oranın bütün halk ve

¹⁵¹ Kur'ân, İnfitâr (82), 19.

ordu maslahatlarını düzene sokma sorumluluğunu ona verdik. İstihare ettikten sonra bu önemli görev için Âlemlerin büyüğü faziletli Mueyyed Kıvâmu'd-dîn Muînu'l-islâm ve'l-Müslimîn İnânc Kutluk Belka Hâce Bek Ebû el-Fezâil el-Muzaffer b. Enûşirvân'ı, Allah saygınlığını daim etsin, tayin ettik. Din ve dünya hayrına olan bu önemli işte onun sağlıklı kararları, cesareti, sağlamlığı, beğenilir karakteri, temiz niyeti ve uzun süre görevde bulunarak edindiği tecrübelerine güvendik. Bizim devlet terbiyemizi almıştır, aldığı büyük ve önemli görevlerde çeşitli sınavlardan geçerek rızamızı kazanmış ve övgü almıştır. Bu nedenle, ona akranlarının ve meslektaşlarının hayal bile edemeyeceği kadar yakınlık gösterip lütufta bulunmuşuzdur. Öyle ki genel ve özel, uzak ve yakın herkese bu konu malumdur. Bu nedenle de her hangi bir isteği olan kişiler, özellikle de etrafımız ve yakınımızdaki insanlar isteklerini iletme ve elde etme konusunda ona müracaat ederek mektuplarını onun aracılığıyla gönderip onun sayesinde isteklerine ulaşmışlardır. Gerçi onun vekilinin sorumluluğuna bırakılan divandaki arz mesleği aynı şekilde devam edecektir, ancak onun oradaki yokluğu belirgin ve etkili olacaktır. Buna rağmen o vilâyetin (Rey) ordu ve halkının maslahatlarını tercih edip onu o vilâyetin vekili olarak tayin ettik. Rey vilâyetinin bütün ordu işlerini düzene sokma ve kayıt altına alma, malî işleri kontrol etme, özel mallar, sahiplerinin öldüğü veya yaşadığı belli olmayan mallar, muhaliflerin malları, darphanenin gelirleri, mirasçısı olmayan veya ceza yoluyla elde edilen divan gelirleri ve divana ait diğer gelirlerin hesabını tutma ve toplama yetkisini ona devrettik. Cesaret, yeterlilik, bilinçli ve samimiyetine yakışır bir şekilde ve elinden geldiği kadar işleri düzene sokup bütün açıkça veya gizlice yapılan işlerde, Allah Teâlâ'yı göz önünde bulundursun. Ona karşı her zaman takva ve tevazu sahibi olup onun lütfundan medet umsun. “Şüphesiz Allah (kötülükten) sakınanlar ve iyilik edenlerle

beraberdır”¹⁵². Belirli ve gerekli kalemlerden divan mallarını tahsil edip bu kalemleri açık ve net bir şekilde kayıt altına alsın. Bunlardan kullarımızın adına olan ve mülkün maslahatları açısından onlara verilmesi gereken kısmı ayırıp onlara vererek haklarını riayet etsin. Divana kalan kısmı ayrı tutup ne yapacağı ile ilgili hüküm gelene kadar beklesin. Güçlülerin zayıflara zulüm etmesini önlesin. Seyyidler, imâmlar, âlimler, hayırseverler ve şeyhlere karşı saygılı olup onlara hürmet etsin. Maliye divanı için akıllı, güçlü, dindar, halkı rahat ettirecek, divan işlerini zapt edebilecek ve doğru karar alma kabiliyeti olan bir vekil tayin etsin. Bu kişi divanın malî işleriyle ilgilenip hâsılatı toplasın. Böylece Kıvâmu’-d-dîn gönül rahatlığı ile onun tedbir ve cesaretini gerektiren diğer önemli ve hassas konularla ilgilenip bunların her birinde övgüye değer icraat ortaya çıkarsın. Bu vekâlet işinin Kıvâmu’-d-dîn’in sorumluluğuna verdiğimiz için emirler ve ordu başçılarının bir kaçına onunla birlikte yola çıkmalarını ve ona eşlik etmelerini istedik. Ona itaat etmelerini ve tabi olmalarını emrettik. Onun uygun gördüğü şekilde davranıp itaat edip onunla işbirliği yapsınlar. Hizmette bulunan ve kayda değer işler yapan diğer emirler ve ordu başçılarının da tamamı toplanıp mülkün ve devletin iyiliği ve bizim rızamızı kazanmak için Kıvâmu’-d-dîn ile işbirliği yaparak tek ses olup onun uygun gördüğü şekilde vilâyet işlerini düzene sokma, divan işlerini yürütme, halkı alçaltma veya yüceltme ve devletimiz için hayırlı dualar alma konusunda ellerinden geleni yapsınlar. Kıvâmu’-d-dîn’in rızasının bizim rızamız olduğunu bilsinler. Her işte onun dediği gibi, divan işlerinde uygun gördüğü gibi davransınlar. Zulüm etmenin kötü olduğunu ve aşağılanacağını bilsinler. Bütün kullarımız, yani bütün emirler ve ordu başçıları, ordu mensupları ve arsa sahipleri Kıvâmu’-d-dîn’in ayağını uğurlu bilip ona

¹⁵² Kur’ân, Nahl (16), 128.

saygıda kusur etmesinler. Mülk ve devlet işlerinde onun uygun gördüğü şekilde davransınlar. Onu her şeyden haberdar etsinler. Onlara gelir sağlamak için bırakılan arsalar konusunda, onun uygun gördüğüne razı gelip onun emriyle tasarrufta bulunsunlar. Kıvâmu'd-dîn orada bizim vekilimiz, aynı zamanda divanın sahibidir. Bu nedenle onun vekâletine değer verip onun rızasını kazanmaya çalışsınlar. Bizim onun söylediğine ve yaptığına güvenimizin tam olduğunu bilsinler. Mülk ve devlet ile ilgili her hangi bir şeyi ondan saklamasınlar. Az veya çok, önemli veya önemsiz her şey konusunda ona bilgi verip ortaya çıkan yeni olaylarda onun uygun gördüğü şekilde davranıp onu kendi rehberleri olarak görsünler. Rey ve etrafının bütün seyyidleri, kadıları, imâmları, âlimleri, seçkinleri ve şeyhleri onun fermanına tabi olup itaat etsinler. Kıvâmu'd-dîn'i bizim vekilimiz ve onun vekilini de divan mallarının yetkilisi olarak bilsinler. İşlerinde ona müracaat edip isteklerini ona arz etsinler. Onun tayin ettiği vekile karşı saygıda kusur etmeyip divan malları ve hâsılatını ona bıraksınlar. Az veya çok bütün malî işlerin durumunu açık bir şekilde ona bildirsinler. Zâbitlik divanının da aynı maliye divanı ve özel divan gibi onun sarayına tabi olmasını emrediyoruz. Cinayetleri cezalandırma ve ceza miktarını belirleme konusunu ona bıraksınlar. Onun uygun gördüğünün haricinde iş yapmasınlar. O tarafa doğru gönderdiğimiz bütün kullarımız, ordu mensupları ve emirler ona itaat etmeyi bizim fermanımıza itaat etmek olarak bilsinler. Bütün işlerde ona danışıp onun fikrini alsınlar. Onun, ordu ve halkı rahat ettirmek, onları alçaltmak veya yüceltmek için uygun gördüğü kuralları yerine getirsinler. Birine yeni bir görev verme veya azletme konusunda, onun istediği gibi davransınlar. Çünkü bütün bunlar için izni olan ve bu işleri tamamlama yetkisi bulunan odur. Kıvâmu'd-dîn de devamlı

halkın yararına ve hayrına çalışsın ve bu vesileyle güçlü devletimiz için hayırlı dualar kazansın, inşâallahu teâlâ. Yegâne olan Allah'a hamd olsun.

30- Belh Eyâlet ve Zâbitlik Fermanı

Devletin istikrarı ve mülkün düzeni, adâleti hâkim kılıp ihsânı yaygınlaştırma sonucu sağlanır ve biz Allah tarafından bunları yapmakla görevliyiz. Nitekim Allah Teâlâ Yüce Kur'ân'da buyurmuştur: “Muhakkak ki Allah adâletli olmayı ve ihsânda bulunmayı emretmiştir”¹⁵³. Diğer bir yerde de “Allah'ın sana ihsân ettiği gibi sen de ihsân et”¹⁵⁴ demiştir. Şeriat sahibi ve peygamberlerin efendisi de, Allah'ın selam ve salâvatı ona olsun, “bir saat hayır işiyle uğraşmak yetmiş yıl ibadetten daha iyidir” demiştir. Adâlet hakkın yerini bulması ve işin hak edene verilmesidir. Yüce Allah'a şükretmek için hizmetçilere, kölelere, din ve dünya mübaşirlerine kısaca bütün dünya halkına, hak ettikleri dereceler ve mertebeler verilmelidir. Her zaman farklı yöntemlerle önemli olan noktalarda devleti destekleyerek onun rızasını kazanıp, onda iz bırakan sağlam ve övgüye değer araç sahiplerinin hakkı da riayet edilmelidir. Bunun uğurlu geleceği ve bu sayede memleket temellerinin daha da sağlamlaşacağı kesindir. Bu şekilde devletin kuralları daha da sağlamlaşacak ve Allah Teâlâ'nın gücü, iradesi ve merhametiyle bu kuralları ikame etme ve harekete geçirme konusunda nimetlerin arttığı ve memleketin geliştiğinin emareleri görünecektir. Çünkü Allah'a şükretme nimetlerin artmasına sebep olur. Nitekim buyurmuştur: “Şükrederseniz nimetlerinizi artırırız”¹⁵⁵. Bu âyetten de anlaşıldığı gibi, Allah'ın yardımı ve sağladığı kolaylıkla ihsânı da devamlı olur. Devletimizin bayrağı yüceldiği ve Allah'ın yardımıyla bütün âlemde -doğuda ve batıda, uzakta ve yakında,

¹⁵³ Kur'ân, Nahl (16), 90.

¹⁵⁴ Kur'ân, Kasas 28), 77.

¹⁵⁵ Kur'ân, İbrahim (14), 7.

denizlerde ve karada- dalgalanmaya başladığı andan itibaren yer üzerindeki yedi âbâd ve gelişmiş ülkenin padişah ve hükümdarı bizim tarafımızdan seçilmiş ve kendi rızasıyla veya cebren bizim kul ve kölemiz olmuştur. Bunlar dünyanın dört bir yanında bize hizmet etmekle tanınmış ve boyunlarına bize karşı minnet boyunduruğu asmışlar. Komutanların komutanı şehid Kumâc, Allah rahmet eylesin, kendisi memleketin sayılı şahsiyetlerindendi, bize hizmet etmeye başladı ve bu açıdan mülk ve devletin ortağı oldu. Mülk bahçesinde büyüyüp boy atan bir fidandı. Gökyüzünde beliren bir hilaldi, zamanla bizim baht ve padişahlık güneşimizden yararlanıp düşüncemizin ışığıyla beslendi. O şehit, doğduğu andan itibaren öldüğü ana kadar üstün akıl ve sağlam düşüncesinin yardımıyla bizim yanımızda zaman geçirdi ve köleliğin en alt mertebesinden kardeşlik mertebesine ulaştı. Bizim vekâletimizi yapma şerefıyla dünyada ün sahibi oldu ve bu ün ve makam ile diğer emirler, ordu mensupları ve seçkinlerden ayrıldı. Kendisi bizim fermanımız ile dünya padişahlarının hacet ve ümitlerinin referansı ve başvuru noktası oldu. Gerçekten de hangi cevher akıldan daha yücedir. Onun aracılığıyla insan tahmin edilecek bütün mertebeler ve derecelerden sıyrılıp öyle bir mertebeye ulaşır ki bu münasebetle şöyle demişler;

Arapça şiir:

*Şerefe ulaşan yolda insanların birbirinden farklı olduğunu görmüyorum,
belki binde bir.*

Onun oğlu komutanların komutanı Alâu'd-dîn Ebû Bekr, Allah rahmet eylesin, o kutlu ağacın faydalı bir dalıdır. Daha gençlik yıllarında çeşitli eğitimler alarak akranlarını geride bırakmış ve çok kısa bir sürede devletimize hizmet yolunda kayda değer işler başarmış ve bu konuda Horasan emiri olan babasını kendine örnek

olarak ömrünü bizim işlerimizde ve rızamızı kazanmak için sarf etmiştir. Bugün doğu tarafından sınır koruyucusu ve fetihler sahibi olan komutanların komutanı Mueyyed Muzaffer Mânsur Âdil devletinde babası ve dedesinin haklarının mirasçısı ve onların vekilidir. Bizim merhamet ve lütuf beşiğimizde terbiye görmüş, meclisimizin şefkati ve merhametiyle beslenmiştir. Devletimizde duyduğu ve gördüğü her şeye akıl kulağı ve bilgi doğasıyla tercüman olmuş bu vesileyle emirler ve yasakları öğrenmiştir. Her zaman ona karşı ilgi ve alâka göstererek, kendisine yol gösteren ve şefkatli bir koruyucu tayin etmişizdir. O da bu sayede, daha küçük yaşlarda bütün genç ve yetişkinlik adabını öğrenmiş ve bilim, sanat ve bütün ahlâki değerlerde birçok tecrübeli yaşlıyı geride bırakmıştır. Onun övgüye değer özellikleri hakkında ne kadar çok düşündüsek ve sırlarını çözme konusunda ne kadar fazla çaba gösterdiysek, o kadar devlet işlerinde büyük ve önemli görevler alması konusunda ikna olup babasından ve dedesinden miras kalan büyük devlet işlerini ona tefviz etme sebeplerinin daha güçlü ve daha fazla olduğunu gördük. Ölenlerin mirasçılarına bıraktığı hakka riayet etme, babaların makamını oğullarına verme ve onları samimî ve sadık bir ilgi ve alâka ile yetiştirme, devlet geleneğimizdir. Horasan Emiri İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğlu, Allah saygınlığını daim etsin, öyle övülesi özelliklere sahiptir ki akranları ve yaşlıları bu özellikler hayal etmekten bile acizler. Onun özelliklerinden olan temiz fitratı, ileri görüşlü olması ve fazlasıyla çalışıp çaba göstermesi, bu hanedanı yeniden canlandırmaya yardımcı olur. Babasının yokluğuyla bozulan ve bizi endişelendiren düzenin onun sayesinde daha iyi olduğunu görüyoruz. Onu her sınıdığımızda, derecesi ve makamının daha da yücelmesi gerektiğine inanıp memleketin önemli işlerinde ona itimat ederek bu işleri ona tefviz etmeyi hak ettiğini görüyoruz. Hayır diledikten sonra doğu tarafından sınır koruyucusu olan Horasan

Emiri İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğlu tahtın yanına çağırıp saygı ve lütfun göstergesi olarak babası ve dedesinin makamını ona devrettik ve bu mekân ve makamı önceden de olduğu gibi ona bağışladık. Onun sahip olduğu dirlikleri (padişah tarafından verilen arsalar) aynen olduğu gibi, arz divanı (divan-ı arz) nezdinde de detaylarını açıklayıp kayıt altına alarak ona bıraktık. Sahip olduğu diğer arazileri belgeler ve tapular ile kayıt altına aldık. Dedelerinin hizmetinde olan bütün ordu, çalışanlar ve kulları da onun emrine verdik. Onların sorunlarını halletme ve işlerini düzene sokma emrini onun cesaret, yeterlilik, bilim ve iyi huyuna bıraktık. Rahmetli babası ve dedesine, babamızın devleti tarafından verilen bütün özel kaftanlar, at, taşlı gerdanlık, kalkan, kemer, kılıç, davul, bayrak, çadır, pehlivanlık ve ordu başçılığı için gerekli diğer alet, nişan ve benzeri her şeyi ona da verdik. Horasan Emiri İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğluna böyle yakınlık göstererek onu aziz tutmayı farz bildik. Dedesi İmâdu'd-dîn Kumâc'ın kontrolünde olan Belh ve etrafının zâbitlik ve idaresini de ona verdik. Bu önemli ve büyük işi de onun tedbir ve doğru kararına emanet ettik. Bu ferman yazıldığı andan itibaren geçerlidir. Böylece Horasan emir İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğlu dirlikleri ve kendi arazisini burada söylendiği gibi tasarruf etsin. Halkı hoş tutacak, imâmlar, seyyidler, âlimler, seçkinler ve şeyhlere karşı saygıda kusur etmeyecek, dürüst vekiller ve vergi memurları tayin etsin. Güçlülerin zayıflara zulüm etmesini önlesin. Yılın belirli dönem ve mevsimlerinde divan hakkını tahsil ederken, önceki yasalar ve adetlere göre davransın. Gereksiz kurallar ve yeni icatlardan kaçınsın. Güçlü devletimiz için halkın hayırlı dualarını kazansın. Horasan Emiri İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğlunun vekillerine ise ordu mensupları ve kölelerin maaşlarını belirlendiği gibi ödemelerini ve onların gönlünü hoş tutmayı emrediyoruz. Ordunun bütün katmanlarındaki emirleri, seçkinleri, genel

ordu mensuplarını İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğluna tabi olup ona itaat etmelerini emrediyoruz. Onun uygun gördüğü gibi davransınlar. Devlet ve mülkün işlerini halletme ve maslahatları doğrultusunda ellerinden geleni yapsınlar. Onun bu konuda uygun gördüğü şekilde davranıp ona tabi olsunlar. İşleri halletmek için bir araya gelerek hep birlikte hareket edip tembellik ve umursamazlıktan kaçsınlar. Ortaya çıkan yeni olaylarda ona müracaat etsinler. Tek bir dakika bile ona itaatten vazgeçmesinler. Bizim rızamızın İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğlunun rızasında olduğunu bilsinler. Belh kenti İslâm'ın kubbesi, devletin merkezi ve memleketin tahtıdır. O bölgenin halkının diğer memleketlerin halkına kıyasla yanımızda özel ve ayrı bir yeri var. Bu nedenle Horasan Emiri İmâdu'd-devle ve'd-dîn'in oğluna bu şehir ve vilâyette Allah'ı göz önünde bulundurarak yönetimin temelini koymasını emrediyoruz. Çok büyük ve hassas bir iş üstlendiğini bilsin. İyi veya kötü, yaptığı ve söylediği her şeyin bu dünyada tarafımızdan cezalandırılacağını veya ödüllendirileceğini, öbür dünyada da yaptığı sevap veya günah her şeyden sorumlu olacağını bilsin. “O gün her nefis, hayırdan ne yaptıysa onu hazır olarak bulur ve kötülükten ne yaptı ise, onunla kendisi arasında uzak bir mesafe olmasını temenni eder”¹⁵⁶. Eğer ona vesayet ettiğimiz, tavsiye edip ve sakındığımız, hayır veya şer, yarar veya zarar, iyilik veya kötülük her şeyin bu temele dayalı olduğu bilincine varırsa işin sonunu başından düşünür ve karşılaştığı her şeyde doğruluk ve dürüstlük yolunu izler. Aklındaki ve kalbindeki her şeyden ve de sırlar âleminden Allah'ın haberdar olduğunu bilir. Yeryüzünde ve göklerde hatta zerre kadar olsa bile hiçbir şeyin ondan gizli olmadığına vakıf olarak bütün gelişmelerde onun lütuf ve keremine sığınır ve ondan yardım ister. İçindeki her şeyin onun yanında aşikâr olduğundan ve

¹⁵⁶ Kur'ân, Âl-i İmrân (3), 30.

o malum gün geldiğinde yaptığı iyi veya kötü her şey için ödüllendirilip veya cezalandırılacağından emin olsun. “O gün kimse kimseye hiçbir fayda sağlayamayacaktır. O gün buyruk yalnız Allah’ındır”¹⁵⁷. İki dünya saadetini içeren bu girişten sonra, Horasan Emiri İmâdu’d-devle ve’d-dîn’in oğluna o vilâyet ve halkını koruma konusunda var gücüyle çalışmasını ve halkın tamamına karşı adâlet ve insaf ile davranmasını emrediyoruz. Onlardan her hangi bir zulüm ve taarruzu uzak tutsun. Onları hırslı ve aç gözlü kişilerden korumak için elinden geleni yapsın. Seyyidlere saygı duyma ve onların derece ve mertebesine göre davranmayı farz bilsin. Onların maslahatlarla ilgili söylediklerini dinleyip uygulasin. Ona müracaat edilen zulümlerin giderilmesi için harekete geçsin. Duyduğu şeyler hakkında iyi düşünüp söyleyenin niyeti ile ilgi gerekli araştırmaları yapsın. Bilgi ve tecrübe sahibi kişilere danışması gerekiyorsa, gerekli istişareleri yaptıktan sonra yanıt ve hüküm versin. Şeriat ile ilgili konuları Adlî divana, alışverişler, harçlar ve malî işler ile ilgili konuları Başkanlık divanına gönderip Müslümanların işlerinin hızlı ve iyi bir şekilde yapılması, icraatlar hakkında güzel şeylerin duyulmasını sağlasın. Ödüllerin hak edilmesi için güvenilir ve emin insanları bu işlerin başına getirsin. Zâbitlik işleri için iş bilen, iyi huylu bir vekil tayin etsin. Bu kişi zâbitlik işlerini düzene sokmak için ayağa kalkıp bu konuda hayır ve maslahattan vazgeçmesin. Zulüm ve haksızlığın önüne geçip işlenen cinayetlere uygun cezalar belirleyip suçluların sol ellerini alsın. Mütecavizler ve bozguncuları cezalandırıp hayır işi yapanları desteklesin. Mütecavizler, bozguncular ve haydutları şeriat kurallarına göre cezalandırmayı farz bilsin. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: “Allah’a ve Resulüne karşı savaş açanların, yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası, ancak ya öldürülmektir ya

¹⁵⁷ Kur’ân, İnfîtâr (82), 19.

asılmaktır yahut çapraz olarak ellerinin ve ayaklarının kesilmesidir yahut da buldukları yerden sürülmeleridir”¹⁵⁸. Bu konuda, imâmlar, müftüler ve din âlimlerine danışmayı ve onlardan izin almayı farz bilsin. Müslümanların ve yolcuların kullandığı yollar, caddeler ve geçitlerin güvenliğini sağlamayı, kötüler ve bozguncuları buradan uzak tutmayı farz bilsin. Fitne ve haydutluğun bulunduğu yerlere emin ve güvenilir görevliler tayin etsin. Onlar da gördükleri ve yaptıkları şeyler hakkında eyâlet divanına bilgi versinler. O da çok ciddi ve hızlı bir şekilde bu olumsuzlukları önlemeye çalışarak haydutlar ve yan kesicilere karşı müsamaha göstermeden onlara karşı şeriat kurallarını uygulasin. Halkın refah ve rahatını, vilâyetin düzen ve güvenliğini sağlama konusunda elinden geleni yapsın. Ülkenin dört bir yanında adâlet ve insafa dayalı işler yapma ve bunları yayma konusunda çaba göstereyin ve bu işlerin nezdinizde en hayırlı ve en güzel işler olduğunu bilip güven ve övgü kazanmak için bunları daha fazla yapmaya gayret göstereyin, Allah’ın izni ve onun yardımıyla.

Belh ve etrafının seçkinleri, ünlüleri, şeyhleri olmak üzere bütün halk, seyyidler, kadılar, imâmlar, emirler ve ordu mensupları gerektiği ve hak edildiği için verilen bu tefviz ve sorumluluğu şükür ve dua ile karşılasınlar. Kendi hayır ve iyiliklerinin onun içinde (fermanın içinde) saklı olduğunu bilsinler. Kutlu çaba ve düşüncemizin günler, aylar ve yıllar geçtikçe Horasan Emiri İmâdu’d-devle ve’d-dîn’in oğlunun mertebe ve derecesini yüceltmekten yana daha da artacağını bilsinler. Onun sarayımızda ve tahtın nezdinde makam ve derecesinin büyük sülalesinin makamı ile aynı olduğunu bilsinler ve ona karşı her gün daha fazla saygı ve hürmet göstermek için ki bütün bunları hak ediyor, fırsat kollasınlar. Onun oraya varmasını

¹⁵⁸ Kur’ân, Mâide (5), 33.

dört gözle beklesinler. Ona bu ferman çerçevesinde tabi olup itaat etsinler. Onu görmezden gelmenin cezalandırılacağını bilsinler. Memleket işlerinde, Horasan Emiri İmâdu'd-devle ve 'd-dîn'in oğlunun tayin ettiği vekillere gitsinler ve onlara itaat etsinler. Eskiden beri zâbit vekillerine verilen vergiyi aynı şekilde devam ettirip eksik etmesinler ve bu fermanın bütün haller ve durumlarda geçerli olduğunu bilerek uygulasinlar, inşâallahu teâlâ.

31- Türkmenler Zâbitliği Tefviz Fermanı

Adâlet ve ihsânı ikame etme bütün dünya dilleri ile övülmüştür. Bütün sevgili yaratılanlar, mülk sahipleri, farklı din ve mezhep mensupları, benzer veya çok değişik tarikat erbapları bu iki özelliğin (adâlet ve ihsân) övülmesi hatta bu konunun abartılması gerektiği konusunda hemfikirler. “Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir”¹⁵⁹ buyrulmaktadır. Kur’ân’da da “Muhakkak ki Allah yakınlarla (akrabalara) adâletli olmayı ve ihsânda bulunmayı emreder; hayâsızlık, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. Öğüt alırsınız diye size öğüt veriyor”¹⁶⁰ denilmiştir. Dünyada her kim ki emir sahibidir; Allah’ın rızasını, halkın iyiliğini düşünüp bu dünya ve öbür dünyayı kazanmak için çalışmalıdır. Din ve dünya isteklerinin bu ikisi sayesinde elde edebileceğini bilmelidir. Bütün alışkanlıkları ve özellikleri iyi ve övgüye değer olan ve yaptıkları bütün eserler kalıcı ve ebedi olan ecdadımızın yani önceki sultanların özelliklerinden, Allah onlara rahmet eylesin, adâleti ve ihsânı seçtik. Bunun yararı insan, hayvan, cin, dört ayaklı, sürüngen, kuş, av, hatta çekirge ve karıncaya kadar bütün varlıkları kapsamaktadır. Bu varlıkların her biri Allah’ın

¹⁵⁹ Kur’ân, Fussilet (41), 42.

¹⁶⁰ Kur’ân, Nahl (16), 90.

istediği ve uygun gördüğü kadar ondan faydalanır. Hükümdarlığın birinci temeli adâleti hâkim kılmaktır, daha sonra ihsânı yaymaktır. Çünkü halk eğer zalimin zulmünden güvende olmazsa geçimini sağlayamaz. İhsanın etkisi halk içinde ancak adâletin temeli sağlandıktan sonra görünür. Bizce adâletin mertebesi halk arasında o derece yüceltilmelidir ki hiçbir fakir ve zayıf, zengin ve güçlünün sadakasına ihtiyaç duymasın. Bütün görevliler, ordu mensupları ve hizmetçilerimiz de o kadar bilinçli olmalı ki herhangi bir güzergâh ve geçitte, zayıf bir kimse, onlardan gördüğü zarardan dolayı feryat etmesin ve ordunun altında ezilme korkusuyla kaçacak yer aramasın. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de buyurmuştur: “Nihayet karınca vadisine geldiklerinde bir karınca şöyle dedi, ey karıncalar yuvalarınıza girin de Süleyman ve orduları bilmeden sizi çiğnemesinler”¹⁶¹. İlgi, alâka, sevgi ve lütfu en çok hak eden halk gelişmiş ve âbâdlıktan uzak yaşayan çöl halkıdır. Onların başlarına gelen olayların haberi saraya geç ulaşır. Ayrıca onların uğraştığı iş ve yaptığı meslek bütün insanların yararına. Onların nimetlerinin artmasına ve içlerinin rahat etmesine sebep olur. Bütün halk onların yaptığı işin hayır ve bereketinden nasiplenir. Böyle bir bakış açısı ile Gurgan ve etrafı Türkmenlerinin zâbitlik görevini, emir ve ordu atlarının bakımını Şemsû'l-Mille İnanc Belka Uluğ Candar Bey’in kardeşi komutanların komutanı Muzaffer Mânsur’a, Allah saygınlığını daim etsin, verdik. Orduya başçılık etme ve halka şefkat gösterme konusunda çok becerikli ve çok dayanıklıdır. Bizim yanımızda büyümüş, bizim ahlâk ve âdâbımız ile süslenmiştir. Büyüklük ve kerametleri kendinde toplama, mânâ bilgileri ve inceliklere hâkimiyet konusunda akranlarını geride bırakmış, öncülük ve üstünlük delilleri göstermiştir. Bu işin koşullarını yerine getirecek kadar marifetli ve bilgilidir, ancak âdet yerini bulsun

¹⁶¹ Kur’ân, Neml (27), 18.

diye, bu fermanda ona Allah'ın emaneti olan halkı hoş tutmasını, yanlış kişiler ve olayları onlardan uzak tutmasını emrediyoruz. Şeyhlere hürmette kusur etmesin. Bozguncular ve mütecavizleri oralardan uzaklaştırsın. Layık ve dürüst vekiller tayin etsin. Zâbitlik hukuku ve haraçlarını vakti ve zamanında toplasın. Bu konuda eskiden beri devam eden kurallara göre davranıp yeni kurallar getirmesin. Bütün kabile büyükleri ve önde gelenleri kendi evleri ve otlaklarına yerleştirip onlara haklarını vererek gasp ve vahşet yapmalarına izin vermesin.

Bu ferman doğrultusunda Gurgan ve etrafının bütün emirleri, aşiret şefleri ve önde gelen Türkmenleri, önemli işlerde kardeşimiz Uluğ Candar Bey'e müracaat edip isteklerini onun divanına iletсин. Onun uygun gördüğü şekilde davranıp bütün işlerde ona tabi olup uygun gördüğü işi yapsınlar. Zâbitlik vergilerini (rüsüm) eskiden beri olduğu gibi onun tayin ettiği vekillere ödesinler. Otlaklar hukukunu (para karşılığını) belirlendiği gibi onun vekiline verip bütün durumlarda itaatkâr olsunlar. Böylece daha fazla nimet ve şefkati hak etmiş olurlar, inşaallahu teâlâ.

32- Mazenderan'ın İhtisabı Hakkında Ferman

Din maslahatlarını düzenleme ve şeriat kurallarını destekleme, devletin istikrarını ve memleketin gelişimini sağlar. En hayırlı işler ve en güzel meslekler bütün insanlar ve halkın farklı grupları için yararlı olanı, etkileri ve bereketleri devamlı ve yaygın olandır. İhtisab¹⁶² mesleği bu mesleklerden biridir. Temeli iyilikleri emretme ve kötülüklerden nehyetme üzerine kurulmuştur. Faydaları bütün halkı kapsar ve herkes ondan yararlanır. İmâm Hâce Evhâdu'd-dîn İhsanu'l-lillah

¹⁶² Şehirde gezerek ölçüler ve miktarların doğru olmasını, yiyeceklerin helâl olmasını, altın ve gümüşün saf olmasını ve benzeri konuları denetleyen Hükümet memuruna Mühtesib, yapılan işe İhtisab denir.

iffet, doğru yol, iyi huy ve sağlam akide özellikleriyle ünlenmiştir. Şeriat kuralları hakkında bilginlik, dindarlık ve sünnetleri yaşatmak ile meşhur olduğu için Mazenderan'ın ihtisab işlerini onun cesaret ve diyanetine emanet ettik. Daha fazla şevk ve heves ile bu işleri yapıp bu işin koşullarını yerine getirmeyi farz bilsin diye bu önemli din görevinin sorumluluğunu ona verdik. Bu işin temeli takva ve diyanete dayandığı için bütün hallerde Allah Teâlâ'yı göz önünde bulundursun. İmkânı yettiği kadar bu işin gereklerini yerine getirsin. Yani iyilikleri emredip kötülüklerden nehyetsin. Allah'ın buyurduğu gibi ona itaat etsin. Allah Teâlâ buyurmuştur: “Muhakkak ki Allah yakınlarla (akrabalara) adâletli olmayı ve ihsânda bulunmayı emreder; hayâsızlık, fenalık ve azgınlığı da yasaklar.”¹⁶³. Alışverişlerde her hangi bir tarafa yazık olmasın ve Müslümanlar zarara uğramasın diye tartılar ve ölçütlerin adil ve itidalli olması konusunda dikkatli olsun. Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da buyurduğu gibi, “Doğru terazi ile tartın”¹⁶⁴. Ana Cami başta olmak üzere bütün camiler ve diğer ibadet yerlerinde müezzin, mükebbir ve salâvat zamanları gibi şeriat kurallarını uygulayıp meşru olmayan şeyleri nehyetmeyi farz bilsin. Peygamber efendimizin buyruğu olan “Cuma günleri camilere toplanın” sözünü uygulasın. Bozguncuları cezalandırıp onları düşmanlık yapmaktan, cami duvarı yanında, halka açık yerlerde ve mezarlıklarda içki içmekten menetsin. Kadınların erkeklerle birlikte bilim meclislerinde hazır olmalarını ve vaazları dinlemelerini önlesin. Her durumda hayır işleri yapma ve hak bayrağını yüceltme konusunda çaba göstereyin. Her zaman iyi yol izlesin ki, her daim ona karşı güvenimiz artsın.

Fermanımız şöyledir ki Mazenderan zâbitleri, vali vekilleri, dirlik sahipleri, mutasarrıflar, ünlüler, başkanlar ve seçkinler Evhâdu'd-dîn'e saygıda kusur etmesin.

¹⁶³ Kur'ân, Nahl (16), 90.

¹⁶⁴ Kur'ân, Şu'arâ (26), 182.

Onu, bizim görevlendirdiğimizi bilsinler. Sorumluluğu ona bırakılan din ve şeriat işlerinde onu desteklesinler. Her durumda ondan yana olup bunu açık bir şekilde göstereyin. İyiliklere yönelin ve onun bereketinin güçlü devletimizin parlak günlere ulaşmasını, Allah her daim parlak etsin, sağlasınlar, inşâallahu teâlâ.

33- Mazenderan İktâ Fermanı

Mazenderan emiri Emir İsfesâlâr Sirâcu'd-dîn, Allah saygınlığını daim etsin, güçlü devletimizde, Allah erkânını parlak etsin, her zaman haktan ve hukuktan yana olmuştur. Kabul edilir vesilelerden destek alarak devletimize karşı yaptığı beğenilir hizmetler, itaat ve kölelikte gösterdiği ve göstermeye devam ettiği sadakat ve bütün bunların artarak devam ettiği herkese malumdur. Bunların tamamı Sirâcu'd-dîn Necmu'l-islâm'ın övgüye değer, meşhur, yücelmesini ve nimetlerden faydalanmasını sağlayan özelliklerinden sadece bir kısmıdır. Büyük hazretinin makamına çıktı ve Yüce padişahın köleliğini yapmak için gönüllü olup huzura çıkma şerefi buldu. Bu yüce makam da ona karşı yaptığı hizmetler, ilim ve bilgisine yakışır bir şekilde ikramda bulunup nimetlerden faydalanmasına karar verdi. Dönemin kurallarına uygun bir şekilde ona dirlik bahşetti ve Mazenderan'da değeri otuz bin Nişabur dirhemi olan bir iktâ fermanı yazıldı. Biz de bu ferman ile o hükmün geçerliliğini onayarak, o vilâyete gidecek olan bütün vekil ve görevlilerimize, Sirâcu'd-dîn'in iktâlarını aynen bu imzada olduğu gibi kesin bilip onlara herhangi bir müdahale etme ve tasarrufta bulunmayı caiz görmemelerini emrediyoruz. Sirâcu'd-dîn'e karşı olan iktâlar ve lütfumuzun yakında daha da daha artacağını bilsinler. Çünkü o seferde ve huzurda çok yüksek hizmetler göstermiştir. Bütün bu lütuflar ve ikramlar onun yaptıkları karşısında fazla değildir, ona yapılan bütün ihsânlar hak ettikleri yanında

çok eksik kalır. Herkes bizim Sirâcu'd-dîn'e karşı olan iyi düşüncelerimizden haberdar olsun ve onu yetiştirme konusunda çok ciddi olduğumuzu bilsin diye bu fermanı verdik. Onun rızasını kazanmak için çaba gösterebilirler. Onun için iktâ ve dirlik belirlesinler. Onun divanımızın has ve güvenilir üyelerinden olduğunu, söylediklerini dinleyip yazdıklarının çok etkili olduğunu bilsinler. Onun düşmanlığını kazanmaktan kaçınınsınlar ve bu fermanı geri almamız için her hangi bir talepte bulunmasınlar, inşâallahu teâlâ.

34- Türkmenler Zâbitliği ve Diğer İktâlar Hakkında

Komutanların komutanı büyüklerin büyüğü Cemâlu'd-dîn'in güçlü devletimiz nezdinde makam ve mertebesi, onun geçmişten beri sabit ve kesin olan hukuku ve övgüye değer yüceliği herkese malumdur. Onun hakkındaki iyi düşüncelerimiz, onun iyiliğine olan inancımız, onun dürüstlüğüne ve aklına olan güvenimiz herkes tarafından bilinir. Ne zamanki yüce mecliste onun mertebesini yüceltme ve ona karşı olan saygı ve nimetleri artırma kararı alınırsa biz de bu doğrultuda harekete geçerek bu işin gereklerini yerine getirmeyi farz bilip bu konuda elimizden geleni yaparız. Gurgan bölgesinde onun adına olan iktâları detaylı bir şekilde bu ferman ile karara bağlıyoruz. Yüce makamın verdiği ferman doğrultusunda Dihistan zâbitliğini, o vilâyetin idare vekâletini, Şehristan yönetimini ve o bölgede bulunan Türkmen ordusunun düzenini sağlamayı ona bırakıyoruz. Oralarda yaşayan seçkinler ve ordu mensuplarını, göçebe ve şehirde yaşayan bütün halkı ona emanet ediyoruz. Onları hoş tutup tamamına ilgi ve alâka göstererek mülkün işlerini yapmak için harekete geçsin.

Bu ferman doğrultusunda bütün Mangışlak ve etrafının emirleri, seçkinleri ve aşiret başları ve de bütün Dihistan halkı ona itaat edip Cemâlu'd-dîn'in emrine

amade olsun. Önemli işlerde ona müracaat edip onun uygun gördüğü gibi davransın. Onun belirlediği vekillere saygı gösterip onların sözlerini dinlesin. Ona tabi olup itaat etmeyi vacip bilsinler, inşaallahu teâlâ.

(34)- İmâm Şafii -Allah ondan razı olsun- Sahabesinin Riyaset Fermanı

İmâmlar ve din âlimlerini yüceltme ve onlara saygı gösterme devletin istikrar nedeni ve mülkün temelidir. Daima bu anlamı desteklemeye ve bu erkânı güçlendirmeye çalışıp onun için çaba sarf etmişiz. Hakka tapan ve şeriat yoluna baş koyan eski hanedanı güçlendirme, ilim ve iffet ehlinin derecesini yüceltme konusunda her zaman yüce yaratandan yardım istemişiz. Bu vesileyle onun lütuf ve merhametinden yararlanmışız. Baht ve bereket etkileri devletimizde görünmeye başlamıştır. Bu nedenle ne zamanki hayırlı işler yapmaya irade edip bunlar için daha hevesli ve istekli hissederek din ve şeriat işlerini yapma konusunda başarı sağladıysak bunların hepsini yüce Allah'ın bir lütuf ve merhameti olarak değerlendirdik. Bu nedenle, ona ne kadar şükretsek azdır ve bütün dünya saadetleri bu şükrü yerine getirmekten acizdir. Sâ mânî Hanedanı Horasan'da dinî bilimlerin kaynağı ve yüce Allah'ın cömertlik ve kerametinin indiği mekândır. Bu nedenle, oranın ilim ve fetva makamını, o hanedandan ilim ve edepte kendi akranlarını geride bırakmış, bilimde uzman ve makam sahibi olan birine vermeye karar verdik. İmâm Zahid Tâcu'l-islâm Kıvâmu'd-dîn Ebû Sa'id Abdu'l-Kerîm b. Muhammed b. Mânsur es-Samânî o hanedanın düğüm noktasıdır ve onun edep ve bilim nuru bütün dünyada yayılmıştır. Dünyanın doğusu ve batısında bilim kazanmakla meşgul olan babası Tâcu'l-islâm Muhammed'in, Allah ondan razı olsun, her zaman yanında olmuştur. İslâm dünyasının beğenilir bir önderi, sadık bir halifesi ve hak eden bir mirasçısıdır

ki bilim ve âdâp peşinde nebevî hadisleri farklı rivayetler ile öğrenmek için kendi vatanı olan Merv'den hicret etti. Yüce Kur'ân'ın "Ona önünden de ardından da batıl gelmez. O; hikmet sahibi, her türlü övülmeye layık olan Allah tarafından indirilmiştir"¹⁶⁵ ve "Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi de size yasak ettiyse ondan vazgeçin"¹⁶⁶ talimatı doğrultusunda hareket etti. Dünya âlimleri, bilim adamları ve İslâm imâmlarının meclisinde oturmayı ve onlarla yakın olmayı tercih etti. Hayatının en güzel dönemi olan gençlik yıllarını bu işi için sarf etti. Bunlardan ötürü güvendiğimiz kişileri gönderip ona karşı saygı ve ikramın göstergesi olan bu fermanı ilettik. Ona gerçekten de hak ettiği babaları ve dedelerinden miras kalan makamı, dinî işleri, minber ve mihrabın sorumluluğunu vermeyi vaat ettik. Ancak ne zamanki Tâcu'l-islâm Kıvâmu'd-dîn Fahri Horasan bizim meclisimize çıkma şerefi buldu, biz de onun bilimler hazinesinin anahtarı olan kutlu varlığından faydalanıp vaazlar aldık. Onun bilim, kemal ve cömertliği hakkında duyduklarımız, gördüklerimiz karşısında çok eksik kaldı. Bu nedenle ona olduğundan çok daha fazla saygı ve ilgi göstermek istedik. Verdiğimiz vaatlere vefa ederek hak ettiği ve devletimiz için sübut bulmuş miras edindiği hakları ona vermeye karar verdik. Ona büyüklerinden miras kalan makamı verdik. Bu nedenle övgüye değer özelliklere sahip olan çeşitli bilimlerin detaylar ve marifetine hâkim olan ve bu konuda çok öncü olup liderlik ve taklit edilmeyi hak eden Tâcu'l-islâm Kıvâmu'd-dîn'e bu görevi vermeyi farz bildik. Hayırlısını dileyip çok detaylı düşündükten sonra Merv ve etrafının riyasetini, Şafî Müslümanlara ait Mescid-î Câmî'de vaaz meclisi kurmayı ve askerî medrese olmak üzere bütün medreselerde, şehir meydanlarında ders vermeyi ve vakıfların sorumluluğunu Tâcu'l-islâm ve'l-müslimin Kıvâmu'd-dîn'e verdik. Bütün

¹⁶⁵ Kur'ân, Fussilet (41), 42.

¹⁶⁶ Kur'ân, Haşr (59), 7.

din ve şeriat işlerinin maslahatını onun cesaret, bilgi, dindarlık ve uzmanlığına bıraktık. Ona bu büyük, önemli ve hassas işlerin sorumluluğunu yükledik. Bu işte ecdadının davranış, huy ve sünnetini ihya edip güzel işler ortaya çıkarmak için elinden geleni yapsın. İyi huyu, temiz düşüncesi, dindarlığı, akıldaki kemali, doğru kararı, zekâsı ve bilgeliğine yakışır bir şekilde âlimlere saygı gösterip halkın ve yardım severlerin hakkına riayet etsin. Onun ihtimam ve tedbirine bırakılan bu dini işleri itiraz, istihza ve alaycılıktan korusun. Bütün işlerde Allah Teâlâ'yı göz önünde bulundursun, çünkü onun yaratılışından amaç budur. Allah'ın karşısında huşuda bulunmak herkes için farzdır ancak âlimler bunun için özel olarak görevlendirilmişler. Nitekim Allah Teâlâ buyurmuştur: "Kulları içinde ancak âlimler Allah'a karşı huşu duyar"¹⁶⁷. Merv ve etrafının Türk ve Arap emirleri ve âlimleri olmak üzere bütün seçkinler ve önde gelenleri bu fermana itaat edip ona tabi olsunlar. Bütün işler ve işlemler olmak üzere her konuda Tâcu'l-islâm ve'l-müslimin Kıvâmu'd-dîn'e danışsınlar. Onun işlerine müdahale etmek ve düşmanlık yapmaktan kaçınsınlar. Ona saygıda kusur etmesinler. Vakıfların sorumluluğu, harcamaların yapılacağı, birilerinin yakınlaştırıp uzaklaştırması konusunda Tâcu'l-islâm'ın kararına tabi olup onun bu konudaki hükmünü geçerli, kararını kesin bilsinler. Onun sözünün bizim meclisimizde geçerli olduğunu, teşekkür ve şikâyetlerinin kabul edilir ve etkili olduğuna vakıf olup bu fermana itaat etsinler, inşaallahu teâlâ.

[34]- Sonraki Mektup

Bu yazımızı -Allah, yüce sultanın bekâsını uzatsın, onun gücünü ve kudretini daim kılsın, büyük lütuflarını ve güzel bağışlarını arttırsın- Saltanat ve sancağın

¹⁶⁷ Kur'ân, Fâtir (35), 28.

merkezi Serahs'dan kırk beş yılı¹⁶⁸ sonlarında yazdık. Allah'ın lütufları üzerimize bizi tamamen saran bir giysi, tamamen açık kapılar, bizi kuşatan geniş gölgeler ve bereketli yağmurlar halinde inmiştir. Bu vesileyle onun üzerine şükür ve hamd eder, seçkin peygamber Muhammed'e ve bütün yakınlarına salât ederiz;

Biz her daim sultanın korunmuş bölgesini korumaya çalışıp yapılan övgüye değer ve iyi işleri tekrarlayıp onların her zaman var olmalarını ve parlamalarını sağlamışız. Şu anda devamlı korunması gereken korunmuş bölgeyi inceleme zamanı geldi ve o güzel kokuları incelemekten mutlu olduk. Onun her bir faslında ki inceliklerden bir incelik ve lütuflardan bir lütuftur övgüyü hak ettik. Bayrağımızın hayırlısıyla Irak'tan Horasan'a vardığını duyduk. Bu nedenle Allah Teâlâ'ya nimetlerini her daim artırdığı için şükretmek farzdır. Arınmış ve tabiattan etkilenmiş huy ve sağlam özelliklerde garip ve yeni şeyler göstermedi, destekleri dostluk ve yoldaşlıkları artırdı. Baş kadı Muînu'd-dîn'i, imâm Hâce Cemâlu'd-dîn ile birlikte göndereli birkaç gün oldu. Onların sohbetlerini yazdık ve onların diliyle mesajlar gönderdik. Şüphe yok ki çok yakın bir zamanda varacaklar ve bizim sevgi ve muhabbetimizi ve de korunmuş ülkeye karşı endişeli olduğumuzu anlatacaklar. Birkaç ay Allah'ın yardımıyla devlet-i hümayun'da dünya işlerini yoluna koymaya çalışıp evlatlar ve seçilmişleri mülkün farklı makamlarına tayin edip Allah'ın emaneti olan halkın işleriyle ilgilendik. Ancak her durumda yüce sultanı göz ardı etmeyip onun hanedanının izzet ve ihtiramını ve o korunmuş bölgenin maslahatlarını her şeyden üstün tuttuğumuzu ona anlatacaklar. Fazla çabamız ve iyi düşüncemizin etkisi ve onun bahtının yardımı çok açık bir şekilde görünmektedir ve Allah'ın

¹⁶⁸ Eserin mukaddimesinde Muntecebu'd-dîn Bedi'nin belirttiği üzere 516/1122-1123 yılında Merv'e varmıştır. “*Saltanat ve sancağın merkezi Serahs'dan kırk beş yılı sonlarında yazdık*” ifadesinden bu mektubun 539/1145 yılının sonlarında yazılmış olması muhtemeldir.

nimetlerinin yardımı da her daim artmaktadır. Kader kendisi de evliyâ ve düşmanları yüceltme ve alçaltmada kendi hükmünü verir ve bu bizim için kâfi ve yegâne olan Allah yeterlidir.

35- Sonraki Mektup

Bu yazımızı -Allah, şerefli evlat yüce sultan Alâu'd-dünyâ ve'd-dîn'in bekâsını uzatsın, onun gücünü ve kudretini daim kılsın, niyet edip gayret gösterdiği ve yapmaktan hoşnut duyduğu, yerine getirmeye karar verdiği önemli işlerin dizginlerini elinde bulundursun- kırk beş yılının Rebû'l-evvel sonlarına doğru Herat'ın dışında yazıyoruz. Devletin işleri, Allah onu sabit kılsın, istenilen şekildedir. Durumlar da şimdilik düzen içindedir. Biz ardı ardına gelen nimetlerden ötürü Allah'a hamd eder, onun apaçık görünen lütuflarından dolayı ona şükrederiz. Onun seçkin peygamberi Muhammed'e ve temiz ailesine de salât olsun.

Sultan-ı muazzam (büyük sultan) değerli oğlumuz Alâu'd-dünyâ ve'd-dîn'e karşı şefkatimiz, sevgimiz ve onun korumasında olan topraklara karşı duyduğumuz endişe iki tarafın ahvâli ve maslahatlarının benzerliği açısından herkese malumdur. Bu duygu babalık ve evlatlık hakkına dayanarak daha da güçlenmiştir. Bu nedenle her zaman büyük sultan değerli evladımızın bölgesinde düzenin korunması bizim için önemlidir ve onun için rahat olması bizim de gönlümüzü rahatlatmıştır. Çünkü her zaman evlatlığının güzel yanını göstermiş, sadakati ile bizim vilâyetimize bağlılığını ispat etmiş ve vefa yolunda adım atmıştır. Daha geçmiş zamanda Muhammed Hendesî'nin güzel günlerinin sona erdirilmesinden tutun da yakın zamanda ihtişamının ateşini söndürüp onun kesik başını Rey sarayına göndermesi ki böyle bir şeye tarihte güç yetmemiş ve yetemez, hafızalarda unutulmadı. Bu nedenle

de değerli evladımız büyük sultanın ünü Irak'ın uzak bölgelerine ve garb diyarına kadar ulaşmıştır. Bu sırada o kesilen bir baş karşılığında birçok başların başı kesildi. Bu konuyla ilgili imâmların imâmı baş kadı Muînu'd-dîn Cemâlu'l-islâm Muhammed ile mesajlar gönderip her anlamda bu konuyu hayırla ve iyilikle yöneltmek istiyoruz. Öyle ki vardığı zaman, büyük imâm Hâce İmâdu'd-dîn Şeyhu'l-islâm İmâmu'l-müminin Abdu's-Samed'in onayında konuyu iletmiş olsun. Bu arada bilim, akıl, kemal ve olaylara vakıflık konusunda dönemin saygınlarından olan baş kadı büyük imâm Zahiru'd-dîn Ebû el-Feth Yusuf b. İsmail tahtın huzuruna geldi. Bu kişi değerli evladımız büyük sultan tarafından vasi tayin edildiğine yakışır bir şekilde, selam ve hayırlı dualarda bulunarak, arzu ettiğimiz şekilde Horasan mülküne girişimizi kutlamak, gönlümüzü kazanmak, gönül verdiğini ve samimiyetini göstermek için törenler düzenledi ki bunları anlatmaya ihtiyaç yok. Orada yaşanan olayların tamamını ondan duyduk ve onlar hakkında düşünmeyi farz bilip ona tamamıyla güvendik. Büyük Sultan değerli evladımızın verdiği kararı ve bu önemli işte her iki taraf ile ilgilenmesini memnuniyetle karşıladık. Kutlu niyetimizin Herat'a yönelmesinin amacı değerli evladımızın memleketine yakın olmak ve o semtin hoş ve mutlu kokularında nefes almaktı. Bu şekilde mülk işlerinde istişarelerin devamlılığı daha sağlam olur. Komutanların emirine, Allah saygınlığını daim etsin, hizmete varmasını emrettik. Ayrıca Tâcu'd-dîn Melik Nimrûz Şah Gâzi'nin kardeşi Melik Mueyyed Muzaffer Mansur Âdil'i de çağırdık. Her ikisi de devletin en sadakatli adamıdır. Bütün önemli işlerde bu kişiler ile istişare edilsin. Onları dinleyip duydukları hakkında düşündükten sonra karar versin. Değerli evladımız sultana her iki tarafın içini rahatlatacak ve Allah'ın nimetlerine ters düşmeyecek şeyin yapılması bildirilsin. Bu durumu değerli evladımız büyük sultana duyurmak için çok tez

zamanda rebûlâhir ayında geri gelecek. Zahiru'd-dîn Şeyhu'l-islâm biz yalnızken huzurumuza geldi. Konuşmanın her anlamında hayırlı kelimeler duydu ve bütün gizlilik ve inceliklerden haberdar oldu. Tam anlamıyla güven mertebesine ulaştı ve elçilik görevini üstlendi. Bizim şefkat, sadakat ve ilgimizden öğrendiklerini temsil ettiğini, ona güvendiğimizi ve gönlümüzün memleket ile ilgili konularda ta Fas diyarına kadar rahat olduğunu bilmelidir. İşleri düzene sokmalı ve ortaya çıkan yeni konular, nahoş olaylar ve isteklere karşılık verme konusunda onlar alışılana kadar her daim dikkatli olmalıdır, inşâallahu teâlâ.

36- Sonraki Mektup

Bu yazımızı -Allah, değerli evladımızın dünya ve dinin üstünde olanın İslâmın ve Müslümanların tacı olan yüce sultanın bekâsını uzatsın. Allah onun hükümranlığını ve doğru görüşünü uzun eylesin. Nimetlerini onun üzerine yağmur gibi akıtsın. Himmetini onun üzerinde açık bir şekilde yüceltsin- kırk beş yılının zilkade ayının yirmisinde Belh'de yazıyoruz. Büyük ordularla birlikte Allah devletin hallerini yıllarca düzenli kılsın. Bunun üzerine şükür ve hamd eder, onun seçkin peygamberi Muhammed'e ve temiz ailesine salât ederiz.

Büyük sultan (sultan-ı muazzam) değerli evladımız, Allah onu ve ona verdiği nimetleri daim etsin, bize karşı her zaman işbirliği, itaat, sadakat ve inanç dolu olmuştur. Bu konuda yaptıklarına bakılırsa verdiği sözün uzak mesafelerden etkilenmediği bellidir ve diyarların uzak veya yakın olması onu etkilememiştir. Biz de her zaman onun sorumluluğunda olan bölgeden endişeliyiz ve büyük sultan değerli evladımızın içinin rahat olmasını kendi rahatlığımız olarak görürüz. Baş kadı büyük İmâm Muînu'd-dîn Ebû el-Alâ Muhammed b. Mahmud huzura vardı ve

değerli evladımızın mektubu ve selamını gönderdiği hediyeler ile birlikte ilettiler. Üstlendiği görevi yerine getirdi ve bu konuda o kadar dakikti ki her cümlesini güzel ve anlamlı kelimeler ile süsledi. Bunun bu dönemde her hangi bir şekilde eşi ve benzeri duyulmamış ve görülmemiştir. Bu konuda duyduğumuz her şey değerli evladımızın hayırlı evlatlığı ve iyi özellikleri konusundaki düşüncelerimizi daha da güçlendirdi. Onun sağlam özellikleri ve iyi düşüncesi konusunda bilgilendik ve güvenimiz kat kat arttı. Muînu'd-dîn'e bu yolculukta amaca ulaşmak için zorluklara katlandığından dolayı ikramda bulunduk ve belirlenen miktarı verdik. Ona çok yakında çalışkan ve dürüst olmasının karşılığı verilir. Onun saraya varışından önce o bölge tarafından görevlendirilen serdarlar varmış ve rahat etmişlerdi. Şimdi mesafe yakın olduğundan dolayı mülkün durumu hakkında bilgilendirmeler yapıp sorulara cevap verilmeli, her hangi bir zıtlığı barındırmayan tarafların hayır ve iyilikleri ile ilgili istişarede bulunulmalı ve bu konuda incelemeler ve karşılıklı konuşmalar fazlasıyla yapılmalıdır. Böylece bunlar alışkanlık haline gelir ve övgülere layık olur, inşâallahu teâlâ vahdehu.

1-İHVANİYAT

1-Birinci Mektup

Arapça şiir:

Necd'deki bahar çiçeği ve defnedenden ayrıldıktan sonra ona bir daha kavuşmak var mı?

O bahçenin etrafında yakın dostların oturup kalktığı yerde şarap içmek var mı?

Güzel ve hoş bir döneme ait olan bu izler, ancak Abdülhamid geri dönerse döner.

Dostluğun temeli ezel günü atılmış ve fitratın başladığı an ruhlar bir araya getirilerek tanıştırılmış. Bu nedenle ortaya çıkan yeni hadiseler ve devran değişikliğinin gücü bu dostluğu bozmaya yetmez. Bu dostluğu güçlendirmek ve yaymak için halk arasında yaygın olan konuşma veya yazışmalara, dil veya kalem yardımı ile yapılan aldatma, tecavüz ve nifak gibi alışkanlıklara başvurmaya gerek yok. Yürekler birbirlerine sırlarını söyler ve kalpler onaylar. Bütün sırlara vakıf olan Allah onların kendi kendine yetmesini sağlar. Zaman ve kaleme ihtiyaç duymadan karşılıklı birbirlerinin ihtiyaçlarını giderirler. “Bu Allah için büyük (güç bir iş) değildir”¹⁶⁹. Yüce meclisin aziz ve değerli daveti ben hakire ulaştı. Kutlu adımların saadetinin müjdesini verdi. Bu şükredilmesi gereken bir nimet ve büyük bir saadettir. Öyle bir düzen gerektirir ki o düzeni ancak bütün kirlilikler, iki yüzlülükler ve riyadan arınmış temiz ve pak bir nefis sağlayıp inşa edebilir. Sonuç olarak canı gönülden bu daveti kabul edip onunla birlikte olma lütfunu fırsat bilip bunun tekrarıyla müjdelenmek ve bilinçlenmek istedim. Güzelliğini nesir ve şiirden alan ve her bir satırı bir inci kadar değerli olan bir yazı gelmiştir. Yüce meclisten gelen mektup o kadar güçlü ve içindeki şiirler o kadar güzel ve hayret vericidir ki ona karşı olan övgü dolu sözleri ve duaları Arapça mı yazsam yoksa Farsça mı bilmiyorum. Allah’a hamd olsun ki o güzel ve hoş sözleri inceleyebiliyorum. Eğer cevap vermemek edepsizlik anlamına gelmeseydi, bu güzel davet karşısında Türkçe konuşmamak, başka bir deyişle Kur’ân karşısında hezeyan da bulunmamak için ona cevap vermezdim. Ancak cevap vermemenin yanlış anlaşılacağını düşünüyorum.

¹⁶⁹ Kur’ân, İbrahim (14), 20.

Utandırarak ve gülünç olma korkusuyla bu satırları yazıyorum ve bu kutlu adımın Cacerm'e¹⁷⁰ hayır getirmesini diliyorum. Yüce meclisin bahşedici bir şekilde mübarek adımını bu topraklara atmasının devletin parlamasına sebep olacağına inanıyorum. Aslında her zaman imalı veya açık bir şekilde bu ziyareti vaat edip gönül çelen cümleler ile ona işaret etmiştir. Ben hakir de dünyadan ümidini kesmiş bir şekilde o güzel vaade yürek vermiş olarak teselli buluyordum. Arzuların karanlık gecesinde aydınlık sabahın açılışından ümitleniyordum. Ben hakir devamlı hayatın farklı halleri ile ilgili düşünüp hayatta yaşanan açık ve gizli her şeyin güvenilmez olduğunu, kaderin bize yaşattığı acı ve tatlı her şeyin iç içe olduğunu, yaşanan her şeyin aslında ömürden gittiğini, bütün bunların bir rüzgâr gibi nasıl hızlı geçerek iyi ve kötü her şeyin bir hayal ve rüyaya dönüştüğünü biliyor ve geleceği de bu esasta değerlendiriyorum. Bundan önce gönlümün kaydığı ve âdet olduğu üzerine mutluluk sandığım her şeyden elimi eteğimi çekiyor ve uzak duruyorum. Bu dünya lezzetlerinden faydalanmayı ki insanoğlu doğası gereği bunlardan yararlanmak ister, kendime yasaklıyor ve bunları aklımdan çıkarıyorum. Elbette ki hür, sadık, samimî, değerli, iyi gün ve kötü günde insanın mutluluğu ve kaderini paylaşan dostların varlığı, eşi benzeri olmayan bir nimettir. Allah'ın verdiği diğer nimetler de ancak bunlarla birlikte daha iyi ve güzel olur. Kerem ve lütuf diyarı Cacerm'e bu kadar yakın bir mesafedeyken bu değerli davete icâbet edememek nasıl mümkün olur. Şüphesiz bir gecelik bir yol için bu kadar kıvrınmak ve ümitsizliğe düşmek kesinlikle hastalık veya fesatlık göstergesi olur, neuzübillah.

¹⁷⁰ İran'ın kuzeydoğusunda, Kuzey Horasan Eyâleti'nde bir şehir.

Arapça şiir:

Benimle kendisi arasında sadece bir gece olduğu halde ben Leyla'yı terk ediyorum, O zaman (o halde) ben çok sabırlıyım.

Bu aşağılayıcı kelimeleri kendim için kullanıyorum, Yüce meclis yanlış anlamasın. Çünkü farklı tarafların yanlış anlama ihtimali var. Hâşâ ben hakir kendi kendime düşmanlık yapıyorum. Yüce meclisin keremine çok güveniyorum ve biliyorum ki eğer fırsat bulursa, ümitsizce hasret besleyen ben hakiri, o saadetten mahrum etmez ve bu nimeti verir. Defalarca bilgi istendiği ve hizmete çıkmam için lütuflar ve vaatler ile dolu imzalı fermanlar ve mektuplar geldiği için düşüncemi ifade etmek istedim. Ben hakir farklı nedenlerden ötürü ki onlardan biri hastalıktı, Yüce meclise çıkamıyordum. Ancak şimdi o yüce makam mesafe açısından yaklaştığı ve hastalığım da hafiflediği için gitme kararı alıyorum. Hizmet ve dua âdâbını yerine getirdikten sonra Hicaz'a gitmek için izin isterim. Benim kararım budur ve Yüce meclisin hizmet saadetine ulaştıktan sonra onun imzalanmasını ve yüce fikri ile onu bereketlendirmesini isterim. Ümit ediyorum ki muradım gerçekleşir ve hayat bana bu amaca ulaşmayı kolaylaştırır. Allah Teâlâ, yüce meclisine küçükleri davet etme ve ağırlama şansı versin ve başarılar ve mutluluklarla dolu yaşam kısmet etsin. Fazlı ile Allah bize yeter ve o ne iyi bir yardım edicidir.

2- Sonraki Mektup

Yüce efendimiz Burhânu'd-dîn Kudretü'l-islâm ve'l-Müslimîn'in yüce meclisinin ömrü devlette uzun, Allah teâlâ onun koruyucusu ve yardımcısı olsun. Ben müştak ve muhlis hizmetkâra yüce makamın büyük adımlarına eşlik etme müjdesi vardığında o büyük makamın huzurunda olma saadeti bulacağım için çok

heyecanlandım. Bu şekilde din ve dünya ihtiyaçlarımı karşılama saadetini bulup o büyük makamın hizmetine çıkararak devlete dua ve şükretme merasimi ve adabını yenilerim. Kaderin ince yağın bir yağmur gibi ardı arkası kesilmeyen ve peş peşe dizilen sorunlar ve maniler ile geride kaldım ve farklı durumlarda ortaya çıkan bütün bu maniler ve arıza durumlarını (hastalıkları), tedbir, çaba ve çeviklik ile yendim. Ancak doksan yaşını doldurmuş anamın hizmetinden eksik olmayı ve onu tamamen bakımsız bırakmayı uygun bulmuyorum. Çünkü yirmi çocuk ve torundan geriye sadece ben kaldım. Ancak efendimizin kesin kararı üzerine böyle bir mazeret söylemek yakışık olmaz ve o yüce makama böyle bir şey yazılmaz.

Arapça şiir:

Allah onların yüksek sesle konuşmalarını yasakladı ve özürlerini de kabul etmedi.

Durum böyle olunca düşündüm ki o zayıf kadının rızasını alarak, hakiki maksat ve amaç olan efendimizin hizmetine başlayabilir ve bu şekilde musibetler pençesinde esir olan gönlümü ve canımı ferahlatıp rahatlatabilirim. Böylece efendimizin ki Allah gölgesini Müslümanların üstünde daim etsin, uygun gördüğü bir zaman yüce dergâhına doğru gidebilirim.

Fazla uzatmanın edep sınırlarını aşacağına inanıyorum. Bu nedenle lafı kısa kesip öyle bir konuya yöneliyorum ki bu konu hakkında düşünmek ve onu tamamlamaya çalışmak tam anlamıyla kapsamlı bir hayır işidir. Bu hakirin vatani olan bu bölge gerçi küçük bir bölgedir ve fazla genişlemeye imkânı yok; ancak bütün din ve dünya mesleklerinin burada eskiden beri belli bir kural ve kaidesi var. Eğer bu kuralda çok küçük bir değişiklik ve kusur olursa sorun çıkar ve tartışma başlar. O cümleden hakemlik mesleğidir ki bu virane diyarda en önemli meslektir. Burada

halkın su ve haraç yasası, Kadı İbrahim Dihistânî'nin elindedir. Onun ecdadına verilen bu mesleğin yasaları İslâm büyükleri ve Horasan kadıları tarafından imzalanmış ve açıklanmıştır. Hilafet divanına arz edilen bu yasalar esasında da diğer hükümler verilir ve imzalanır. Ta ki şimdi yetki sırası büyük kadı imâm Mecdu'd-dîn Necmu'l-hukemâ Ebû Bekru'l-hükemâ Ebû Bekr'e yetişmiştir. Efendimizin yüce meclisinin vekilleri miras kalan bu meslek için onu tayin edip yeniden ferman yazdılar. Şu anda iki yıldır Kadı Mecdu'd-dîn bu görevi üstlenip sadık bir şekilde ecdadının koyduğu kuralları devam ettirmektedir. Ayrıca bu meslek için gerekli bütün özelliklere de fazlasıyla sahiptir. Geçen sene bu hizmetkâr, Nişabur'da efendimizin, Allah ihtişam ve ikbâlini kat kat artırsın, huzurundayken bu kadı hakkında konuşuldu. Ancak ben onun hakkında çok fazla övgü dolu sözler söyleyemedim. Çünkü onun özellikleri ve davranışları hakkında çok fazla bilgi sahibi değildim.

Arapça şiir:

Hiç kimseyi denemedikçe övme ve hiç kimseyi de deneyimin olmadan kötüleme.

Bu yazıyı bu bölgede bir buçuk yıl hizmetten sonra yazıyorum. Bu süre içinde Kadı Mecdu'd-dîn hakkında çok araştırmalar yapıp onun beğenilir özellikleri hakkında birçok incelikler görüp iffeti, takvası, erdemi ve Allah'tan korkusu karşısında hayrete düştüm. Dinî işlemlerin bozulduğu ve tabiatların doğruluk ve sünnetten saptığı böyle bir devirde, bu işin ancak takva ve faziletten gömlek giymiş hür ve dindar birinin hakkı olduğuna inanıyorum. Sanırım bu bölge halkı onun bu görevden alınacağı ile ilgili bir şeyler duymuşlar. Çünkü iki veya üç kez bireysel ve gruplar halinde yanıma gelip bu durumu efendimizin yüce makamına iletmemi

istediler. Bu kadıdan memnun olduklarını ve ondan az veya çok itiraz veya istihza edilmesi gereken her hangi bir yanlışlık görmediklerini ve duymadıklarını anlattılar. Biz dervişler temeli diyanete dayalı olan haraç ve su işlerinde bu kişiden başka kimseye itimat edemeyiz ve eğer bunun aksine bir karar verilirse hepimiz perişan oluruz ve dervişliği bırakarak bu mesleğin hak edilen kişiye verilmesi için Nişabur'a gitmek zorunda kalırız, dediler. Ben de bir hizmetkârınız olarak bu halkın anlattıklarını olduğu gibi size iletmeyi ve bu görevi yeniden Burhanu'd-dîn'e vermeniz için size yalvarmayı kabul ettim. Ben hizmetkârınızın ondan emin olduğumdan, din ve dünya salahını onda gördüğümünden bu yazıyı yazdım. Sizden bu iyiliği bahşetmenizi istiyorum. Çünkü yardıma ihtiyacı olan bir halkın huzur, rahat ve kurtuluşuna sebep olacak. Gözümü ve kulağımı sizin uygun ve revâ göreceğiniz şeref ve nimete açıp umut ediyorum ki büyük bir hayra vesile olacak bu ısrarım için azarlanıp suçlanmam. Bu büyük yanlışlığı feshetmek için ferman verilir ve bu iş büyük nimetler ve kerem ile sonuçlanır, inşâallahu teâlâ.

3-Bir Sonraki Mektup

Fılanın ömrü uzun olsun. Heyecan ve coşkunun hikâyesini yazmak, İdris'in ilminden ve Şeytan'ın küfründen daha meşhur olan dostluktaki sadakati anlatmak ve bütün canların haberdar olduğu ve yüreklerde iz bırakan olayları detaylarıyla kaleme almak bihaberlerin ve işi gücü olmayanların işidir. Cemâlu'd-dîn'in yüce meclisi birçoğunun pişmanlıkla sonuçlandığı divan işleri ve dünya meselelerini düşünmekten fırsat bulamamasına rağmen bu konularda söylenmesi gereken birçok fasıl ve babı çok uzun belirlemiştir. Ben hakirin, onun olmadığı bu virane köşede nasıl avare olduğu saklı kalmamalıdır. Bir süredir Hüsamu'd-devle ve'd-dîn'in döndüğü sırada

huzura çıkıp mübarek elini öpme saadetini bulma ve bu vesileyle ömrümü geçirdiğim dostların sohbet ve hizmetinden yararlanma ümidiyle bekliyorum. Hasta ve illetli olduğum için kendime gelip yola çıkmak istediğim sırada yüce bayrağın Nişabur'dan ve daha sonra da Merv'den haberi geldi. Böylece hizmete koşma arzusu daha da arttı, sükûnet ve huzurum kaçtı. Nasıl daha hızlı bir şekilde yüce makamın huzuruna yetişip Allah'ın lütfu ve inayeti ile yüce dergâhın toprağını öpebilirim ve onun hasretiyle yanan ve yorgun düşen gönlüme bir ruh ve rahatlık gelir diye düşündüm. Bu düşüncem sonuçsuz kaldı ve uzun süredir müptelâ olduğum ayak ağrısına baş ağrısı da eklendi ve mektepte duyduğum Lefif-i Makrun¹⁷¹ misali bu iki illetten dolayı yola çıkmaktan menedildim. Öyle ki ne yere adım atabildim ne de kâğıda yazı yazabildim. Şimdi birçok istifradan sonra çok da olmasa sağlığıma kavuştum. Ancak halen korkuyorum. Eğer acele edip harekete geçersen illet tekrar döner ve kötü kader hangi saadetin peşinde olduğumu anlayarak, yolumu kesip maniler çıkararak bu biçarenin niyetinin önüne geçip kararımı önleyip güvenlik düşüncesini ortadan kaldırarak yağma ve keder düşüncesini hâkim kılar. Mecburen Nişabur'a gelme kararı aldım. Orada Allah'ın yardımıyla bir dost bulup onunla birlikte efendimiz Hüsamu'd-dîn'in yüce meclisinin hizmetine yetişip ışıksız ve güçsüz kalan gözümü ve gönlümü onun devleti ve kereminde yeniden bulmak istiyorum. Ondan sonra din ve dünya işleri ve ihtiyaçlarının tahsil ve tedbiri ile meşgul olurum. Umut ediyorum ki mümkün olduğu sürece ben hakirin ihtiyaç ve bendelik zikrini hizmette taze tutup vekâlet koşullarını her anlamda yerine getirir ve o hazrete hizmet etme ve aynı mecliste oturup sohbet etme saadetine ulaşan değerli büyüklerim ve dostlarım benim hizmetimi ve selamımı iletirler.

¹⁷¹ Lefif fiil; İki kök harfi de illetli harf olan fiile denir. Lefif fiil iki çeşittir: 1- Lefif-i makrun 2- Lefif-i mefruk. Lefif-i makrun, illetli iki harf yan yana gelirse bu lefif-i makrun olur ve yalnız ikinci ile dördüncü babdan gelir.

4-Bir Sonraki Mektup

Filanın ömrü uzun olsun. Gerçi son yıllarda halkın birçoğu ümitsizliğe kapılıp birçok hadise karşısında yenik düştüler ve acılar ve kederler çok fazla oldu, ancak ben hakir, kaderin acıları ve kötülüklerinden daha fazla nasiplendim. Bunları anlatmanın aziz yüreğimize bir acı daha yaşatmaktan başka faydası yok. Bunları anlatmaktan amacım şudur; her ne kadar ahvâlim bu kadar kötü olsa da sırlara vâkıf olan Allah bilir ki o yüce makamın huzurundan uzak kalmak ve onun hasreti bütün bu acıların yanında çok daha hafif kalır. Ne zaman nimetler sahibi padişahın topluluğu ve onların hizmetindeki yokluğum aklıma gelse ahvâlim değişiyor ve muzdarip oluyorum. Kendimden geçiyorum ve diğer acı ve kederlerimi unutuyorum. O yüce makamın nuru ve kötülüklerden arınmışlığına inanarak bu konuda beni anlayacağını biliyorum. Kendisi benim sadece makam ve onun yanında sayılma ve destek görmeye ihtiyacım olmadığını, maddî hayatımın devamının o yüce makama hizmet etme ve onunla birlikte olmaya, onun keremi ve lütfunu görüp nimetlerinin kapsamında olmaya bağlı olduğunu biliyor. Böylece hayatın güzel ve ömrün yaralı geçmesinin sebebi olan, onun yanında ve onunla birlikte olma saadetinden mahrum kalmanın, bu mazlum ve kederliyi nasıl bir hale soktuğu anlaşılır. Bu dert ve kederle hayatın nasıl geçtiğini bilmiyorum. Sonuçta bu hizmet yazılı geldi. Ne ise hastalık ve güçsüzlük yüzünden -yüce meclisten uzak olsun- ve yola çıkma malzemeleri hazır olmadığı için yola çıkamadım. Bu manilerin hiçbirini ciddiye almayı onları gidermek için çözümler düşünerek, hastalık geçer geçmez hizmete hazır olacağımı planlıyordum. Ancak ömründen doksan yıl geçmiş, sağır ve kör olan ve sadece Kur'ân okuyup dua etmek için bir dili olan ve namaz vakitlerinde çok zor ve meşakkatli bir şekilde yüzünü toprağa koyan anamın rızası çok büyük bir manidir ki

onun için her hangi bir çare bulamıyorum. Ben hakirin yer değişikliği haberi onun kulağına gittiğinde benimle yola çıkma tehlikesini göze aldı. Gidersen beni de al ya da memnuniyetimi istiyorsan gitmekten vazgeç diye feryat etti. Onunla çok konuşup sayısız açıklamalar yaptım. Allah'ın izni ile yüce sancaklar kutlu zafer ile Nişabur'a yakın olan Serahs ve diğer mevzilere ulaşırsa gitmeme izin versin. Doğrusu ben hakir yolculuk tehlikesi ve yorgunluğuna kolay bir şekilde tahammül edebilirim ancak anamın son günlerini mutsuz ve rahatsız bir şekilde geçirmesinden korkuyorum. Şimdiye kadar akıl bunları ifade etmeye mani olurdu, ancak iş çok uzadığı için bu durumu yüce huzuruza iletmeyi farz bildim. Ne zaman ki Müslümanlık inceliklerini dikkate alma ve koruma ile ilgili sohbet edilirse yüceler yücesi Allah'ın nazarında bu durumu büyük keremine yakışır bir şekilde anlatsın. Eğer Üveys Karanî¹⁷² hikâyesini de ona eklerse kesinlikle etkili olur.

Üveys Karanî, Hazreti Muhammed Mustafa Peygamberimiz - Allah'ın selamı üzerine olsun - zamanında Yemen'de yaşamaktaydı. İmanda ve İslâmda evliyâ derecesindeydi. Ne zaman Yemen tarafından büyük bir Müslüman grubu Peygamber'i ziyaret için gelse Sahabe Üveys'in de bu grup içinde gelmesini beklemekteydi. Yemen'den gelenler Peygamber'e Üveys'in kalbi imân nuru ile dolu olmasına rağmen gelmiyor diye iletirler. Hazreti Peygamber - Allah'ın selamı üzerine olsun - onun çok yaşlı bir anası var. Ona hizmet ettiği için bizim ziyaretimize gelemiyor ve bundan da mazurdur, der. Yüce meclise bu hikâyenin anlatılması

¹⁷² Anadolu halk kültüründe Veysel Karanî diye anılan Üveys Karanî, Yemen'deki Murad kabilesinin Karan aşiretine mensuptur. Hz. Peygamberi zahiren görmemekle birlikte manen kendisinden feyiz aldığı ileri sürülmektedir. Tasavvufta büyüklerini görmedikleri halde rüya gibi manevi bir yolla onlardan feyz alan kişilere Üveysî, bu şekilde feyz almaya Üveysîlik denilir. Daha fazla bilgi için bkz. Necdet Tosun, "Veysel Karanî", *İslâm Ansiklopedisi*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul, 2013, s.74-75.

Müslümanlığın inceliklerine dair güzelliklerin şerh edilmesi hususunda başarı ve ilhama yol açsın, böylece büyük bir sevap kazanılsın.

5-Reşit Vatvât yazıyor: Muhammed Bin Arslan'ın Bazı Büyüklere Yazdığı Uzlaşma Mektubu¹⁷³

Arapça şiir:

Abdülhamit şerefli bir yere ulaştı, hür ve özgün bir köle gibi ona hizmet ederler.

Onun yüce makamı insanlar için bir Kâbe oldu, uzak yerden gelinip ziyaret edilir.

Saygın insanları güzelce seçip ayırdı, onun lütfuyla bütün boyunlara gerdanlık takıldı.

Yücelik vakti gelince onun yüceliğinin sancağı gökyüzünü aştı, bundan daha öte yücelik makamı var mı?

Ey Abdülhamid şan ve şerefın erdemi seni muhafaza etsin,

Senin başına zamanın felaketlerinin gelmesinden korkuyorum.

Geçip giden felaketlerden sonra felek seni yeniden şerefli ve mutlu kıldı.

İnsanların sır dünyası şahidimdir ki, benim inancımda sana bağlı kalmak vardır.

Hayat boyu izzet içinde kal ki, uçsuz bucaksız yeryüzü bu gücün yanında basit kalsın.

Uzun bir ömür ve rahat bir yaşamla düşmanların burnunu sürtüp rahatlık içinde kalasın.

¹⁷³ Bu mektubun başlığından anlaşılacağı üzere mektup Muntecebu'd-dîn Bedî'ye değil de çağdaşı ve meslektaşısı olan Reşidu'd-dîn Vatvât'a aittir.

Sadakatin merkezi ve coşku ateşinin meşalesi olan orada sadece kayıp âlemin ahvâlinde haberdar olamayan Seyyid Bâhanu'd-dîn'i, Allah temelleri sağlam devletimizde ömrünü uzun ve nimetlerini bol etsin. Yüce meclisin huzuruna çıkıp onu anlatmaya kalkmak, sonu hüsrana olacak gereksiz bir zahmete katlanmak, resmî görevleri yerine getirmekle meşgul kişilerin peşinden gitmek bence akıl yolundan ve birlik kaidesinden oldukça uzaktır. Özellikle onu geçmişten beri tanıdığım ve edindiğim tecrübe ve sağlam fikirlere dayanarak bu anlamların yazımında fasıllar ve bölümlerin uzatılması ve artırılmasına ihtiyaç olmadığını düşünüyorum. Bu nedenle sözü kısa kesip toparlamanın daha doğru olacağını düşünüyorum. Dünya hadiselerini ve bir avuç zavallı olan bize yaptıklarını anlatmak istiyorum. Ben hakire yaşattığı kadersizliklerden mi, bedenime ve ruhuma çektiği acılardan mı yoksa yüce meclisin yaşadığı acılardan mı bahsetsem, bilmiyorum. Allah'ın fazlı ve yardımıyla ve pak inancı sayesinde bu zorluklarından kurtulmuş ve onlardan sıyrılmıştır. Çünkü zannımca ve hesaplarıma göre adını duyduğum ve etkisini burada gördüğüm bu akıl odur ve bu istişarenin neticesi yalnızlığı paylaşma olur - ki ben de çok az istişare ederim. En iyisi zamanın selamet içerisinde olmasından dolayı şükredip onun devamını sağlamak gerekir. Ben hakir İsûr (?) olayının haberi yayılmaya başladığından beri yüce meclisin başarı ile Cacerm'e geldiği müjdesini duyana kadar hayatın devamını sağlayan ve yaşama nedeni olan zevklerden herhangi bir şey tatmadım. Gerekli sadakaları verip oraya gelmeye ve yüz yüze hayırlı olsun demeye karar verdim. Ruhumu terbiye edecek o saadetten nasiplenmek istedim. Eğer hizmete katılmam gerekirse yüce padişah Yeminu'd-dîn Ezdî'nin yüce meclisine hizmet etmeyi kabul edip yıllardan beri arzuladığım o hizmete başlayarak hizmet ve taraftar olma adabını, sadakat ile yerine getirdikten sonra birkaç gün rahatlayıp o hazret ve

devletin mis kokularında nefes alarak yorgun ve yaralı gönlüme merhem bulmak istedim. Böylece bu zorluk ve meşakkatten kurtulup geri kalan ömrümü her hangi bir değeri olmayan boş konuşmalardan kurtarayım. Belki de felek endişelendiği için durdu. Akla gelmeyen ve caydırıcılar istekler tahtın önüne koydu. Aynı gün nazım ve nesir olarak âdâp inceliklerinin toplamı olan yüce hitabesi okundu. Onun karşısında bütün Arap ve Acem dilinde söylenip yazılanlar geçerliliğini kaybetti. Bütün endişeler ve sıkıntılar yine baştan başladı. Bölge arasında bulunan Husrevser'e gitmek icap etti. Öyle ki yüce ferman ulaşmış ve ordu yüz atlıyla bölgenin sınırlarına gelmişti. Halkı rencide etmeden padişah fermanını icra etmek gerekirdi. Bu başarıda yed-i beyzâ (beyaz el)'in¹⁷⁴ kendisini gösterdiğini, karamsar olmalarına rağmen Allah'ın işleri kolaylaştırdığını (yardım ettiğini) yüce meclis biliyor.

6-Sonraki Mektup

Dünyada en çok değer verdiğim yüce hitabeni alır almaz öptüm. Mesajı getiren o filan kişi duyup emin olduklarını tebliğ ediyordu ve ben onun tarafından okunan heyecan verici mesajları dinlerken Yüce Allah'ın dostluğuna dayanarak ona arz edip mesaj bitene kadar kendi kendime Allah'ım işlediğim gûnahtan ve ona nisbet edilmekten sana sığınırım. Eğer onu söylediysem onun gizli ve açık karşılığını da biliyorum, diyordum. Duyduklarımdan hayrete düştüm. Bu nedenle her fasıl için akla müracaat ederek ve düşünerek bir cevap buldum. Filan kişinin akıl ve bilincine güveniyorum ve neyi duyduysa onu anlattığını biliyorum. Onun pak ve temiz

¹⁷⁴ Hz. Musa'nın, Firavun ve çevresindekilere gösterdiği mucizelerden biri elini koynuna sokarak bembeyaz çıkarmasıdır. Hz. Musa'nın bu mucizesi Kur'an'da şu şekilde haber verilmektedir: (Musa)Elini koynundan çıkardı, seyredenler parıl parıl parlayan bembeyaz bir el gördü. Firavun çevresindeki ileri gelenlere "şüphesiz bu bilgin bir sihirbazdır, sihri ile sizi yurdunuzdan çıkarmak istiyor ne buyurursunuz" dedi. Bkz. Kur'an, Şu'arâ (26), 33-35.

inancına dayanarak, bilgi sahibi olduğu şeyleri sır olarak kabul edip olduğu gibi aktardığını biliyorum. Kuşkusuz o meclis sırların açığa çıktığı gün böyle düşündüğü için utanç ve özür duyacağını biliyorum. Şu anda sabırdan başka herhangi bir çare bulamıyorum.

Arapça şiir:

Ey benim hikâyem dışında bütün işlerde isabetli görüş sahibi olup da kendisine doğru görüşü gösterdiğim kişi,

Ben kötü zamanda bulunarak günah işliyorum, sen bunu kin ile yapılan bir haksızlık (zulüm) say.

Hâşâ hâşâ o, hilekârların ve ispiyoncuların koğularına kulak vermez (kulak asmaz).

Eğer mesajların cevabını alıp bu cevapları detaylı bir şekilde düşündükten sonra benim doğru yolda olduğumu görüp bunu hissederse önemli işlerde hizmet etme nimetini benden almasın ve yücelik göstererek yardımları ve desteklerini esirgemesin, inşaallahu teâlâ.

7-Sonraki Mektup

Âlemlerin büyük seyyidi Mazenderan Padişahı Bahâu'd-dîn'in şerefli meclisinin ömrü uzun ve bahtlı olsun. Heyecanımı tanımlayacak herhangi bir kelime bulamıyorum. Aklıma gelen cümleleri de beğenmiyorum. Kardeşim Bahâu'd-dîn'in yüce meclisinin bunları yanlış anlamasından korkuyorum. Bu nedenle bu heyecanlı, pak ve temiz hizmetkârını, abartılı şeyler yazmaktan mazur görsün. İlk olarak her şeyin yolunda olduğunu söylemek istiyorum. Uzun zamanadır bu yalnızlık ve ayrılık günlerimin tek dostu gelen mektuplardır. Günlerimin boşa geçmesini sadece onları

okuyup inceleyerek önleyebilmekteyim. Herhangi bir mektup alma şerefinden mahrumum. O yüce makamdan böyle bir lütuf beklemek çok güzeldir. Eğer o yazmadığı sürece benim de yazmayacağımı düşünüyorsa hâşâ bu mümkün değil. Çünkü benim fırsat bulamamamın bir nedeni var ve yüce meclisinin günlerinin bu kadar karışık geçmesini istemem. Umarım bu boş mazeret ve geçersiz nedene dayanarak önümüzdeki günlerde verdiği söz ve alıştırdığı nimetten bizleri uzak düşürmeyi reva görmez. Söylemek istediğim bir diğer konu şudur ki, Hâce Muhtaru'd-dîn Cemâlu'l-fâzî ve'l-Kuttâb Ebû el-Hasan el-Leys el-Beyhakî -Allah saygınlığını daim etsin- dönemin seçkinlerinin, imâmlarının, ediplerinin ve fazıllarının önde gelenidir. Onun nazım ve nesirdeki anlatım, maharet, belâgat ve bilgisi dikkate alınsın. Onu başka şekilde anlatmaya gerek yok. Ben hakir ile olan dostluğu ve hukuku da çok fazla övülecek ve anlatılacak kadar uzun değil. Zamanın gereği, o yüce makama doğru yöneldi ve incinmiş yüreğini ümitler ve arzularla doldurdu. Bu hakirden de bu yolculuğa çıkmak için izin istedi ve çok büyük bir heyecan ve mutluluk ile o tarafa doğru yola çıktı. Ona değer verilmesini, bilim, fazilet ve hanedanının hakkına riayet edilmesini umuyorum. İran'ın padişahı Mazenderan şahı Yeminu'd-devle ve'd-dîn'in yüce meclisinde ben muhlis hizmetkârın hizmetleri ve duaları anlatıldıktan sonra Muhtârü'd-dîn tanıtılıp anlatılsın. Öyle bir tanıtılsın ki etkileri onun yaşamında görünsün, ona gıpta edilecek (imrenilecek) şekilde fazlasıyla değer ve kıymet verilsin. Ayrıca bu çerçevede devlet ve vilâyetin büyükleri ve başında olan kişilere de yazılar yazılıp Muhtaru'd-dîn tanıtılsın. Onun hakkında yapılan her şeyin ben hakire karşı yapılan bir lütuf olduğu bilinsin. Onu mutlu edecek cömertlik ve özen her daim yapılsın, inşâallahu teâlâ.

8-Sonraki Mektup

Âlemin büyük komutanı emir Ziyâu'd-devle ve'd-dîn Mueyyedu'l-islâm ve'l-Müslimîn, vezirlerin başı reislerin padişahı Alp Rüstem Gâzi Bey'in -devletteki ömrü uzun olsun- nimetlerine layık görülmüş. Yüce Allah kullarının birçoğunun istek ve ihtiyaçlarını o yüce makam aracılığıyla vermiş, dünya âkillerinin dillerini ve yüreklerini onun vilâyeti, sevgi, övgü ve duası ile süslemiştir. Bu nedenle böyle büyük bir nimetin şükrünü yerine getirmek yüce Allah'ın nimet ve şefkatinin artmasına ve iki cihanda mutlu olmaya neden olur. Âlimler, fazıllar, takva ve iffet erbabını seçme ve yetiştirme konusu şükretmenin en iyi ve en makbul yoludur. Bu iş iyi bir isim ve ünün yayılmasına ve büyük bir sevabın kazanılmasına sebep olur. Nimetler sahibi padişahlar başı o yüce makam bilmelidir ki imâmın şerefli büyük Hâce Muhtârü'd-dîn Zeynu'l-islâm Ebû el-Hasan el-Leys, Allah muvafakat eylesin, dönemin en bilgili âlimlerinden ve asrın en âlim imâmıdır. Takvalı, asaletli ve itaatkârdır. Aynı zamanda o yüce makamın divan ve devletinin duacıdır. Bunlarla övünüp bunlardan destek alır. Ben hizmetkârınız onunla gençliğinden ve öğrencilik yıllarından beri birlikte olduğum için ona güvenim tamdır. Yazdığı bütün mektuplarda, asrın satırlarına yazılmış, gizlice ve açıkça, uzakta ve yakında herkesin dilinde olan ve her tarafta söylenen ve duyulan o yüce meclisin incelikleri, bilgileri ve o hazretin güzel ve övgüye değer işleri ve yaptıklarına karşılık her zaman minnet duymuş ve şükretmiştir. Ben hizmetkârınız da onu her zaman hizmette bu kadar sadık ve duacı olmasından dolayı övüp onu amaçlarına ulaşacağı konusunda ümitlendirdim. Çünkü devlet erkânının taraftarlığını yapmak ve devletinin devamlı ve daim olması için dua etmek mübarek bir iştir, saadete ulaşmanın ve saygıdaki nihayetin göstergesidir. Nitekim eğer rızık için hiçbir kapı yoksa büyüklerin

yöneldikleri yere yönel denilmiştir. Muhtâru'd-dîn, Sur diyarında ikamet etmiştir. Orası takvalıların ibadet ettiği bir mekândır ve ona ecdadından miras kalmıştır. Ben hizmetkârınız daha fazla uzatmadan onun bu mübarek makamda içinin rahat olması için yüce divan vekilleri tarafından özel ilgi ve alâka görmesini istemektir. Öyle ki yaşamını refah içinde ve saygın bir şekilde devam ettirip ömrünün geri kalan kısmını da geçmişte olduğu gibi devlete dua etmekle geçirmeli. Hizmette geçirdiğim uzun yıllara ve o yüce makamın lütfuna olan güvenimden dolayı bu şekilde talepte bulunma cesaretinde bulundum ve ümit ediyorum ki isteğime icâbet edilir ve gerekli ferman verilir.

9-Sonraki Mektup

Selam ve saygılarımı sunuyor ve nasıl heyecanlı olduğumu anlatmak istemiyorum, çünkü onu anlatmak mümkün değil.

Arapça şiir:

Bir şeyi yapabilecek durumda değil isen (gücün yetmiyorsa) onu bırak ve yapabileceğine (gücünün yettiğine) yönel.

İstikrar ve güzellikte şeriatın mucizelerinden olan yüce ve değerli mektubunuz yetti. Onunla ilgili çok düşünüp ibarelerin bu kadar akıcı, kelimelerin birleşimi ve anlamların bu kadar dakik kullanımındaki yetenek ve maharet karşısında hayrete düştüm. Bu mektupta hışım ile rıza bir aradadır. Ahvâl ve esrar açığa çıkmış ve bir an bile onun lütuf ve iyiliğinden boş olmayan gönüller şefkat ile dolmuş ve bütün bunlar laf olmaktan çıkıp eyleme geçerek, bu anlamda fikir ile zikir arasında sözün ne kadar etkili olduğu görünmüştür. Allah nazarlardan korusun diye “ve in

yekâd”¹⁷⁵ âyetini okudum. Belâgat ve fazilette bir yüzüğün taşı kadar kıymetli ve değerli olan o fasılları okuduktan sonra özet olarak hislerimin değiştiğini gördüm. Dünyadaki her şey sürekli değiştiği için bunu garipsemedim. Lafı çok uzatmıyorum ve karmaşık ibareler kullanıp mübalağa etmeden kısaca şunu demek istiyorum. O büyük evladımız acı çekmemeli, endişeli olmamalı ve gönlünü ferah tutmalı. Eğer işler gönlünce ilerlemiyor, hak ettiği karşılığı bulamıyorsa bile, baht ve saadetin sermayesi, dönemin güzelliği sayılabilecek, sanat, fazilet ve akranlarına üstünlük sağlayacak bütün güzellikler ve iki dünyada güvende olmayı sağlayacak gençlik onda mevcuttur. Bütün bunlar için şükretmeli, gönlünü ferah tutmalı, amaçlarına ulaşmak için fırsat kollamalı ve dönemin ona yaşattıklarını tahammül etme konusunda çevik olmalı.

Arapça şiir:

Şu an görmekte olduğun alay eden kişilere karşı sabırlı ol, şüphesiz ben güçlü bir şekilde ayakta olduğum halde yine de zamandan endişe ediyorum.

O büyük evlat yukarıdaki cümleyi dikkate almalı. Daha önce bizimle istişare edip işleriyle ilgili gitme veya kalma konusunda yol göstermemi istemişti. Cevapta o büyüğün düşüncesini bu gibi hatta daha fazla önemli olan işlerde çok doğru ve isabetli gördüğümü yazmıştım. Herkes toprağının aldığı güneşi en iyi bilendir ve neyin daha iyi olduğuna karar verirse onu yapar. Gitme ve kalma konusunda temel olarak onun zaferinin kutsiyetinin rızasını göz önünde bulundurup rahatlmasına sebep olacağı için ondan izin almaya çalışmasını yazmıştım. Umarım bunları söylerken hataya gitmeyip selamete neden olan temel inceliklerde pişman olacak bir

¹⁷⁵ Ve in yekâdullezîne keferû le yüzlikûneke bi ebsârihim lemmâ semîûz zikra ve yekûlûne innehu le mecnûn (mecnûnun). İnkâr edenler zikr’i (Kur’ân’ı) duydukları zaman neredeyse seni gözleri ile devirecekler. (Senin için) “Hiç şüphe yok o bir mecnûndur (delidir)” diyorlar. Bkz. Kur’ân, Kalem (68), 51.

şey yapmamışım. Şimdi de bütün bunlar hakkında tekrar düşünmek lazım. Gerçi geç olmamış ve o evlat kendi işinin iyiliğini herkesten daha iyi bilir ve başka biri ne kadar da şefkatli ve bilinçli olursa olsun özetten başka bir şey bilemez. Her zaman yazmasını ve düşüncesindeki değişiklikleri bildirmesini bekliyorum. Bu vesileyle teselli bulsun, inşâallahu teâlâ.

10-Fasıl

Dünyadaki hiçbir şeyin kalıcı olmadığı malumdur ve insandan güzel isimden başka bir şey kalmayacak. Bu iyi isim, yaşamın değil sonsuz hayatın belirtisidir. İyi isimden başka hiçbir şey dünya tasarruflarından kurtularak kalıcı olamaz. İyi isim ise söz ustaları olan şairlerin belâgat büyüsü olmadan başka bir şekilde yayılamaz ve kalıcı olamaz. Nitekim demişler.

Farsça şiir:

*Kişinin bekâsını sağlayan, güzel şiirdir öyle ki gök ve yıldızlara kadar
uzanmıştır,*

*Belki de benim seni överek yazdığım şiirler bir defterden öbür defterlere
dolaşacak.*

Bu girişi büyük hâkim Emir Necibu'd-dîn Bediu'z-zaman Yahya ile ilgili yazdım. Şiir gücü ve inceliklere hâkim olma konusunda akranlarından daha farklıdır. Bu sanatın bilimine vâkıf ve onda uzmandır ve iyi huylara sahiptir. Bu nedenle hizmetlerinde olduğu dönem büyükleri sonsuz hayata kavuşup kendilerinden iyi isim bırakmak ve öbür dünyada kurtuluşlarını sağlayacak hayır dua almak için ona fazlasıyla saygı gösterebilirler, Allah teâlâ başarılarını sağlasın.

11-Sonraki Mektup

İslâmın şerefli faziletliyelerinden kardeşim Reşidu'd-dîn'in –Allah bekâsını daim etsin- yazdığı şiir değerli evlat Mueyyu'd-devle Esedullâh'ın elinden alındı. Güzel vaatler, inciye benzer sözler, faziletlerin en değerlisi memnuniyet ile dolu bu şiirle ilgili çok düşündüm. Bu denli güzel kelimeler ve anlamaların kullanımı karşısında hayrete düşerek kullanılan âdâptan yararlandım. Onun kaynağında Allah Teâlâ'nın gözü olduğunu gördüm ve “Ve in Yekâd” âyetini okudum. O mecmuada kelimeler gıpta edilecek derecede kapsamlı sözcüklerle açıklanmış. Ahlâksız insanlarla birlikte ve beraber olmayı terk etme yönündeki karar akıllıca isteklerin özü ve kararların en seçkinidir. Bu karar daim olmalı ve onu yerine getirmek için çaba gösterilmeli. Böylece iyi olan şeye o beraberlik, birliktelik ve yakınlık olmadan Allah Teâlâ'nın yardımıyla ulaşılır.

12-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

*Ne zaman evimi ve akrabalarımın olan günlerimi hatırlasam, elimi
ciğerime koyarım ki ciğerim çatlamasın.*

Yüce Allah, devlet mülkünün bahçesini adâlet ve insaf nuru ile bezesin; kerâmet ve yücelik ağaçlarını taze, canlı ve faydalı kılsın; fazilet, kerâmet, âdâp ve hikmet çeşmelerini her daim akıcı ve dolu yapsın. Bu mutluluk ve saadet, dünya ve dünyalılar arasında ancak Mecdu'l-melik Azizu'd-dîn'in yüce meclisinin bekâsının devamı ve onun emir ve nehiyelerinin geçerliliğinin korunması ve yaptığı yüce işlerin etkilerinin yayılması ile sağlanır. Nitekim şimdi mevcuttur ve bundan sonra da var olacak. Zalim kader son zamanlarda büyükler ve hür insanlara çok acılar çektirdi ve

sandığında var olan bütün âfet ve belâ oklarını onların yüreğine ve ciğerine sapladı. Acayip zorluk ve belâları onlara yaşattı. Nitekim Kur’ân da buyurmuştur: “Her gebe kadın karnındaki çocuğunu düşürür ve insanları sarhoş görürsün, fakat onlar sarhoş değiller”¹⁷⁶.

Ancak Mecdu’l-Melik’in cihan padişahı, adâlet ve merhamet kaynağı Allah Teâlâ’nın fazilet ve rahmetinin indiği makam Alâu’d-dünya ve’-d-dîn Meliku’l-islâm ve’l-Müslimîn’in divanında hak ettiği başkanlık makamını bulduğu ve bu makama oturduğu müjdesi dönemin samimî ve mazlum insanları tarafından duyuldu. Hükümdarlığın istikrarının kanıtı ve göstergesi olan kendisinin kerem, fazilet, adâlet ve yüceliğinden kaynaklanan eylemleri her geçen gün daha da artmaktadır. Bu nedenle büyük belâlardan kurtularak geriye kalan halkın geçmişteki refahlarına kavuşacağı ümidi kesilmemektedir. O yüce makamın kutlu kalemi mülkün dört bir yanında maslahatları ve iyilikleri tasvir ettiği sürece güvenlik ve mutluluk görüntüleri göz erbâbının akıllarından silinmeyecek ve gözlerinden saklanmayacak. Musibetler ve belâlar ateşine düşen ve bu belâlarla özdeşleştirilen ben hizmetkârınız hizmetçilerin en hakiri, devletin en küçük makamı ve en has duacılarındanım. Benden önce hiç kimse bu kadar belâyâ maruz kalarak hayatını devam ettirememiştir. Eğer o merhamet rüzgârı esmeseydi ve alıştığım lütuflar ümit suyu gibi yanmış ve canı boğazına gelmiş bana ulaşmasaydı daha önce bu diyardan göç eden geçmişler kervanından geriye kalmazdım. Bu son beş ayda yağmur gibi birbirinin peşinden bu zavallıya yağın musibetler karşısında hayrete düştüm. Ne onların gitmelerinin (ölümlerin) sebebini ve ne kendimin bu acı ve zahmet içinde sağ kalmamın nedenini biliyorum. Kendisine güvendiğim bir kardeşim vardı ve o, ben

¹⁷⁶ Kur’ân, Hacc Suresi, Ayet 2.

hizmetkârın yokluğunda 90 yaşındaki validemin hizmetini yapmış ve geçmişlerden geriye kalan yetimler ve kadınlara bakıyordu. Kendisi bu hafta Allah'ın rahmetine kavuştu. Kendisine ve ondan önce vefat eden kişilere ait otuz veya kırktan fazla küçük çocuk ve dul kadını bana bıraktı. Allah ne isterse onu yapar ve ne irade ederse ona hükmeder. Bu nedenle elde ve yürekte o yüce makama layık bir hizmet yapma ve onu bu mektupta anlatma şevki ve hevesi kalmadı. Bu mektubu bunun için yazmadım. Hizmetkârlarına olan lütfu ve merhametine güvenerek herhangi bir arabulucu kullanmadan birkaç ibare ve satır yazmak istedim. Eski hizmetlerin hatırına bu acı çekmiş ve yüreği yanmış hizmetkârını da hatırlasın ve beni bağışlananlardan saysın ve kerem göstererek ricada bulunduğum maslahatları vermeyi gerekli görsün. Böylece bu hakir hizmetkârınız değersiz ve kanaat köşesinde sükûnet içerisinde ömrünün geri kalanını ibadetle geçirip huzur ile yüce Allah'ın şefkat ve kereminden sonra en büyük sığınak olan devlet için dua etmeye meşgul olur.

Başarılı bir şekilde bu hizmeti arz eden Muhammed, Allah onun izzetini daim kılsın, bu hizmetkârınızın kardeşi sayılır. Birkaç hayırsever aşiret başkanı ile birlikte kendi halini ve bölgenin durumunu anlatmak, teveccühünüze sığınarak indirim istemek ve vergi toplanması konusunda mühlet almak için şefkatinizden yararlanmak üzere yüce makama geldi. Bu konu ile ilgili yüce meclisten gösterilecek her türlü çaba ve ricasına cevap olacak işaret her iki dünyada da hayra vesile olacak, övgü ile yâd edilecektir, Allah başarıyı verir.

13-Sonraki Mektup

Son zamanlarda Horasan, cihan padişahının -Allah izzetini güçlü kılsın- adâlet ve devlet nuru sayesinde önemli bölgelerinden biri haline gelmiş, onun isabetli kararları ve mübarek kalemi vasıtasıyla şefkat ve muhabbet rüzgârı mazlumların soluk canı ve gönlüne ulaşmıştır. Sanırsın Horasan geçmiş dönemlerdeki parlaklığını geri kazanmıştır. Bu sayede zavallı halk da cehennemden en alt derecelerden cennet nimetlerine ulaşmış ve devlette iyi havadisler yaşanmıştır. Sonuç olarak bu güne kadar zulüm pençesinde esir olan mazlumlar Allah Teâlâ'nın nurunun yansıması olan o yüce padişahın adâlet nurunun tecellisini uzaktan gördüklerinde o yüce makam ve ikbâl devletine doğru yüz çevirdiler. Mazlumlar arzularının gerçekleşmesi için onu aydınlık sabahının ümidi olarak görürler. Bazıları benim o yüce meclisin hizmetkârı olduğumu bildikleri için yazılar yazarak bazı isteklerde bulunurlar. Kendi isteklerini elde etme konusunda o kadar istekliler ki başka bir âlemdeler ve ben hizmetkârı zor durumda bıraktıklarının farkında değiller.

Hizmeti ulaştıran Şehâbu'd-dîn Ebû Nasr, Allah izzetini daim etsin, bir süre Horasan, Mazandaran ve Irak'ta bu hizmetkârınızın yanında ve bana tabi olarak rızkının peşinde ve onu elde edeceğini hayal ederek ömrünü geçirmiştir ve bazı zamanlar da yüce makamın kutlu teveccühünden yararlanmıştır. Onun gönlünü elde ederek yüce Allah'ın af ve merhametini kazanır ki ondan öte daha büyük bir ihsân ve iyilik yok. Yüce Allah büyük ve hür insanlarla birlikte olma ve arkadaşlık etme saadetini nasip etsin. O yüce ve yiğit makamdan zorluklar ve kötülükleri uzak tutsun. Yücelikler ve büyüklükler onun himmeti ve karakteri sayesinde devam etsin ve o yüce makamın ömrü mutluluklarla, başarılarla dolu ve uzun olsun.

14-Sonraki Mektup

Bütün dünyada hasret ve üzüntü ile karşılanan bu korkunç ve acı musibetin haberi ben hakire ulaştı. Bu acı, var olan diğer acı ve belâlara eklendi. Bir anda dünyadaki bütün zevkler ve rahatlıklardan ümidimi kestim ve bu denli zorluklar ve musibetler ile geçen ömrümün geri kalanından tiksindim. Bu musibetten o kadar etkilendim ki diğer acılar ve kederlerin tamamını unuttum. Bu yüreğimi ve canımı yakan haber bana ulaştığında hiç durmadan yalın ayakla ve başıma toprak saçarak¹⁷⁷ o yüce makamın toprağını ziyaret etmem, ağlayıp dua ederek otuz kırk yıllık birliktelik hakkını eda etmem icap etti. Her gün bir mani ortaya çıktı. Ha bugün ha yarın derken bir fırsatını bulup Ruknu'd-dîn'in yüce meclisine gidip yürekten acısını hissettiğim bu musibette fizikî olarak da hazır bulunup iştirak etme düşüncesiyle âdet yerini bulsun diye mektup yazdım. Ancak maniler birbirinin ardı sıra ortaya çıktı ta ki bir grup yetiştiler. O büyük hakkı eda etme ve onun yüce meclisine hizmet etme saadetine varma gerekliliği ortadan kalktı. Bu mektup gerekçeleri ve durumu anlatmak için filan kişi eliyle yazıldı. Dostlukta ne kadar samimî ve sadık olduğum yüce meclisten saklı değil. Bu nedenle bu kusuru ettiğim için bana kızmayacağı ve hafife aldığı düşünmeyeceği konusunda kerem ve büyüklüğüne güveniyorum. Onun bilimdeki kemâli ve fikirdeki istikrarı nedeniyle teselli, tenbih ve nasihate ihtiyacı olmadığını düşünerek yazdığım ve söylediğim ibarelerde çeviklik göster, metin ol, feryat etmekten kaçın, övgüler kazan, evliyâ izinden git, sabredenlerden ol

¹⁷⁷ Türkler ve İranlılar (Farslar), tarih boyunca aynı coğrafyada yaşamış olmanın getirdiği birtakım ortak unsurlara sahiptir. Bu unsurlar, özellikle dil, edebiyat ve kültür alanında etkisini gösterir. Türkler, bilhassa Büyük Selçuklu İmparatorluğu ve Gazneli devletleri döneminde Fars kültürünü büyük oranda etkilemiş buna mukabil bazen de Fars kültüründen etkilenmişlerdir. Bu etkileşimin örneklerinden biri de “başa toprak saçmak” geleneğidir. “Başa toprak saçmak” yahut “başa toprak savurmak”, âcizlik bildirmek, yardım istemek, bir şey talep etmek, yasta olmak anlamlarını ifade eden bir kalıptır. Bu geleneğin aslen hangi millete ait olduğunu tespit etmek güçtür, ancak her iki milletin edebiyatlarında kullanıldığı rahatlıkla söylenebilir. Bkz. Ozan Yılmaz, “Gelenekten Deyişe Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden Başa Toprak Saçmak”, *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, 2013, Kastamonu, s.336.

gibi laflar etmeyip lafı çok uzatmayacağım. Çünkü bu konudaki söylediklerim, kirmanda kimyonu, hüzün ve keder zamanında gözyaşını tasarruf etmeye benzer (gereksizdir). Allah teâlâ o şehide rahmet eylesin. Yüce meclisi ömürlerin varisi kılsın, onu din ve dünya işlerinde mümkün mertebe Hazreti Muhammed ve onun pak sülalesine yetiştirsin.

15-Sonraki Mektup

Fılanın ömrü uzun olsun. Her zaman sevgi ve övgü ile yâd edilir. Sürekli zahmet veriyorum ve o kerem sahibinden çeşitli merhametler ve lütuflar görüyorum. Böylece bu arkadaşlığa inancım daha da artmakla birlikte daha çok isteklerde bulunuyorum. Ancak verdiğim zahmetler haddini aştığı için utanıyorum. Yüce Allah telafi etme imkânı verir, inşaallah. Nimetler sahibi mahdumun hizmetindeki samimî inancımdan ve o yüce makamın karşısındaki saygımdan söz edildiği zaman daha az hizmette bulunduğumun mazeretini kabul ediyorum. Bu kutlu zamanda bayram tebriki için hizmete varmalı ve bu kadar yakın mesafede bu mutluluk fırsatını kaçırmamalıydım. Ancak bu büyük istek ve arzu yüzünden hizmette kusur etmek istemedim ve her zaman söylediğim hayır duası ile yetindim. İnşâallah daha sonra istediğim bu saadeti elde etme mümkün olur. Allah muvaffak eylesin.

Bu mektubu ulaştıran Evhâdu'd-dîn'in, Allah izzetini daim kılsın, halis hizmetkârıdır. Sanırım birinci cediti gibi şeytan vesvesesi ile buğday tanesi yiyerek bir suç işlemiş¹⁷⁸ ve o cennet sıfatlı yüce makamdan birkaç gün uzak düşerek gurbet azabına ve istemediği kişilerle birlikte olup sohbet etmeye müptelâ olmuştur. Şimdi

¹⁷⁸ Âdem ve Havva'nın cennetten çıkarılmalarına neden olan yasaklı meyveyi yemelerinden ötürü cennetten çıkarılışlarının anlatıldığı ayetlere telmihte bulunulmuştur. İslâmî literatürde yasak olan nesnenin ne olduğu açıkça belirtilmiş olmasına rağmen kimi müfessirler bunun bir buğday tanesi olduğu üzerine hem fikirdirler ki, bu eserin müellifi de yasaklı meyvenin buğday tanesi olduğu üzerine misal vermiştir.

iyi baht ve şansın yardımıyla pişman olup tekrar hizmetinize konuldu. Mahdumun hizmetinde ben hizmetkârın temsilcisi olarak Evhâdu'd-dîn tarafından tövbesinin yüce mecliste kabul edilip bağışlanması ve ona lütuf ve merhamet gösterilmesi beklenir. Kendisi zaten rahmet ehlidir. Yüce Allah her iki dünya için de hayırlar ve iyi şeyler yapmayı kısmet eylesin.

16-Sonraki Mektup

Kader beni birçok hadise ile karşı karşıya getirdi ve bu acı çekmiş mazluma birçok şey yaşattı. O derece ki,

Farsça şiir:

Kaderin çantasında bir belâ oku bile kalmadı ki gönlüme ve canıma vurmasın.

Mecnun gibi kalemi elime alıyorum ve ne olduğunu bilmediğim hezeyanlar yazıyorum. Bu ne utanmazlık, böyle bir günde bana yazı yazmak yakışmaz ve bu gün yazı yazma ve güzel şeyler söyleme günü değil.

Arapça şiir:

Zaman beni öyle bir kötülöklere attı ki kalbim asil kişilere bir örtüden ibaret oldu.

Bu şiiri yazan şahıs sanki benim içimde ve iç halimden haberdardır. Her şeyi olduğu gibi görmüştür. Birçok belâ ve musibete maruz kaldım ve birçok insanın rüyasında bile göremeyeceğini kendi gözlerimle gördüm. Yaşadığım bu mahşer gününün derinliğini ve niteliğini anlatmak mümkün değil ve bu olaylar sonucu ortaya çıkan yaralar iyileşmez. Ancak Bahâu'd-dîn'in yüce hitabesi zorluklar ve acılardan geriye kalan son nefesim için ve bilmediğim birçok diğer kederden dolayı artan

acılarım için çare olmuştur. Nefesinin kerameti olan o kelimeleri okuyup rahatladım. Bir örümcek ağından daha güçsüz hale gelen zayıf düşmüş ve incinmiş vücudum kısa süreliğine de olsa sakinleşti. Gerçi bu geriye kalan vücut bana ait değildir ve yeniden canlanmak benim için bitmiştir. O meclis tarafından bana gönderilen bu mektup ve bu zamanda yok olmuş olan teressül adını yaşatmak benim boynumun borcu olmuştur. Ömrümün geriye kalan kısmında o meclisin huzurunda olma saadetini yeniden bulmayı ve bu soluk ömrümün geri kalanını bu vesileyle canlandırıp tazelemeyi ümit ediyorum. İnşâallah, beklenen keremi ve muhabbeti ile geri kalan bu azıcık heves ve heyecanımı ertelemez. Kutlu kalemi ile yazıp vaat ettiği isteği gerçekleştirmeyi geciktirmez. Daha fazla takatim yok ve daha çok ısrar edip hezeyanlar yazarak kendimi daha fazla rezil duruma düşürmek istemiyorum. Halimi bildiği için hatalar ve rezilliklerimi affedeceği konusunda yüce keremine güveniyorum.

Arapça şiir:

*Kalbimizde olanlar gökyüzündeki (semadaki) gezegenlere yüklenmiş olsaydı
bu gezegenler tümüyle parçalanırdı.*

Her hal için Allah'a şükürler olsun.

17-Sonraki Mektup

Ömrü uzun olsun. Ben hakir kulunuz gerçi düşünceler ve inandıklarımı kelimeler ve ibarelere döküp anlaşılır bir şekilde istediklerimi anlatmaya çalışırım. Ancak o yüce meclise karşı olan heyecanımı hiçbir ibare ve kelime ile ifade edemiyorum ve bu konudaki acizliğimi itiraf ediyorum. Böyle bir şey zorluklar ve yanlışlıklarla dolu olacağından samimiyet, birlik, sefa ve iyi inançtan uzak kalır.

Samimiyet ve arkadaşlığa layık olmaz. Riya şaibesi ile dolu yöntemle başvurmak yerine her zaman ondan kaçınmış ve amaçların en nihayeti olan o yüce makama hizmet etmeyi kısmet etmesi için Yüce Allah'a dua etmişimdir. Şüphesiz Allah kolaylaştırandır.

Beklendiği gibi lütuflarla dolu olan ve her zaman yücelik koşullarını yerine getiren büyüklerin büyüğü o yüce makamın mektubunu okudum. Bu sefer Beyhak'tan ben hakirin evine haşmetli Cemâlu'd-dîn, Allah saygınlığını daim etsin, vâki oldu. Onun mübarek sohbetinden, varlığından Mûliyân ırmağının kokusu gelir¹⁷⁹, nasiplendim. Bir ateş alıcısı gibi yetişip bizim şevk ateşimize su ve ben hakirin ümitlerine toprak serpip rüzgâr gibi gelip geçti. Acayıpliklerle dolu bu dünyanın böyle bir oyun yapması garip değildir ve eğer böyle olmasaydı çok garip olurdu.

18-Sonraki Mektup

Padişahların şerefli İzzu'd-dîn'in devletteki ömrü uzun olsun. Ben hizmetkârın o yüce makamın keremine ve ahlakî yüceliğine olan uzun yıllar boyu edindiğim tecrübeler sayesinde onun lütuflar ve iyi işlerine güvenim artmıştır. Az yazmamın sebebi o yüce makamın din ve devlet işleriyle meşgul olması ve fazla zahmet vermek istemeyişimdir. Şu kadarıyla yetinmek istiyorum ki her zaman haberlerini alıp samimiyet ve sadakat ile söylenen hayır duaları ile yardımlar gönderilir. Zorluklar ve acıların hâkim olduğu dünyada o yüce makamın kendi nuruyla güvende olduğundan o nurun ışınları, istikrarlı kararı ve aydın inancı sayesinde musibetler karanlığını aydınlattığından ve genel halka ümit olduğundan

¹⁷⁹ Ünlü şair Rudeki'nin (ö.329/940), Mûliyân ırmağının kokusu geliyor, mısrası ile başlayan kasidesine telmih yapılmıştır.

eminim. Bu ümit ile kötü günler geçer, çok yakın bir zamanda örtüler kalkar ve o büyük nur ve ışık ile alınmış kararın bereketi sayesinde halk ümit edip beklediği aydınlığa kavuşur. Ben hizmetkârın o büyüğe mektup yazmama konusundaki mazereti budur.

O yüce makamın değerli hitabesi bu günlerde elime yetişti. Mektubun başlangıcı ayıpları açığa çıkararak öfke dolu dünyanın talihine uygun bir giriştir. Zuhâl ve Merkür'den söz edilen mahlastan sonuna kadarki bölümün tamamı da özel kerem ve lütfun göstergesidir. Bu mektup ile bu dönemde kopan bağ yeniden kuruldu ve iki dünya saadetine ulaşma ümidi kuvvetlendi. Ancak suçlama bölümü ile ilgili itirazım var ve o anlamda ben hizmetkârınız hiç suçlu değil. Benim her zaman o yüce makamın gönlünün rahat etmesini istemem herkese malumdur ve o divan işleriyle ilgili söylediğim sözde görünenin tersini kast etmişim. O yüce makamın hizmetkârlarını rahatlatmak için bir hizmette bulunak istedim. Ancak kader izin vermediği sürece ben hizmetkârınızın elinden ne gelir. Birkaç gün bu yalnızlık köşemde dünya ehli ile birlikte zaman geçirdim ve bu zavallının maslahat hikâyesi konusunda ki onlarla aynı kervandaydım, doğru olmayan bir çaba gösterdim. Hayırlı şeyler yapmayı ümit etmişim lakin sonunda yüklü bir borç ile baş başa kaldım. Ne halktan bir para istedim ne de kendimden tazminat tedbiri aldım. Yalnızlık içerisinde arayışına girdiğim sağlık ve doğruluk, pişmanlık ve tazminata sebep oldu. Sonu ne olur bilmiyorum. Bugün vergi memurlarının hazır bulunduğu ve vergiler konusu konuşulduğunda sırada eğer izin verirlerse ben hizmetkârın o ibarelerden ne kastettiğimi anlatırım. O vergi miktarının bölgeden değil alışverişten elde edildiği kimseden saklı değil. Bu alışveriş işleminde havalelerin kullanıldığını gördüğümde, kırk dinar bölge kısmından ayrılmasını ve vergi memurlarının geri kalan kısmı

alışveriş işleminden almalarını söyledim. Olay bu şekilde gerçekleşti. Bu hizmetkârınız buna güvenerek ki geri kalan miktarı vergi divanı kendisi tahsil edecek diye, bu kırk dinarı iyi kısımlardan ayrılıp verilmesini söyledi. Ancak aynı günde birkaç farklı haber geldi ve işler iyice karıştı. Vergi memurları ellerinde olan bazı şeyleri götürdüler ve bazılarını geri bıraktılar. Ben hizmetkârınız bunun için borçlu kaldım. Şu anda onu tedarik etme ve bir şekilde bu hizmeti tamamlama ile meşgulüm. Bunların tamamı divan ve alışveriş işleridir ve ben hizmetkârınız tamamen bu işlere yabancıyım. Bunlar özel işlerdir ve verilen hüküm ne ise kabulümdür. Eğer o yüce makam bu hizmetkârı bu makamda tutmayı düşünüyor ise yerine getirmem için yapabileceğim ve o makamın işine yarayacak ne varsa ona hüküm buyursun. Mesafe yakındır ancak; güvenli ve emniyette olan yol uzaktır. O yüce makamın emini gelirse ona layık bir hizmet tertip edip fazlasıyla ilgi gösterilir ve bunların tamamı önceki nimetlere eklenir, inşaallahu teâlâ.

19-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

El-Himâ tarafındaki tek kum tepeciği, kendisine gidemesem de (gidemesem bile) benim için çok sevimlidir.

İmâm Bahâ'u'd-dîn'e malumdur ki kâğıt üzerine yazılmış dualar içten değildir. Bu sadece alışılmış bir abartı ve yaygın bir sapmadır. Mektup yazarları arasında alışılmış ve yaygın bir yöntemdir. Ben hakir bu alışkanlıkları devam ettirmeyip bunları yazmıyorum. Ancak bu mektubun satırlarında yazılı olanları canı gönülden söyleyip sırlara vakıf olan Allah'tan kabul etmesini istiyorum. Bu mektup özet bir şekilde yazılmış ve sinirli olduğum için gönderilmiştir. Aşıkâr olan şudur ki

kardeşimi görme konusunda çok hevesliyim ve uzak kalmanın acısını yaşıyorum. Ancak hal hatır sorma, ahvâl bildirme ve gereksiz haberlerden kaçınarak eziyetten, abartı ve yanlış yola sapmaktan uzak duracağım. Gönül sözünü yazmaktan ve birkaç kelime şikâyet etmekten başka çare yok. Uzun zamandır o değerli yazılar ve yüce konuşmalar eksik kalmış ve ruhun gıdası olan o nimetlerden uzak kalma bana reva görülmüştür. Acılar ve şikâyetler ile dolu olan bu devirde bakıldığında her tarafında insanlar ve perilerin gözyaşı ve kalp acılarından başka bir şey görülmeyen bu dünya hakkında düşün. Nitekim denilmiştir.

Arapça şiir:

Öyle bir gönül ki gamdan (kederden) dolayı erimez, bir gönülde demirden kalıplara dökülür.

Tarikat sahibi, sünnet belirleyicisi ve hakikat söyleyicisi olan yüce meclisin mertlik ehli ve mutluluk mezhebinde bu denli ihmal ve aldatma nasıl reva görülür ve onun gibi beğenilen bir lider nasıl kızıp hesap sormak yerine rıza göstererek rahatlık ve boşluk ortamı yaratır. Bu nasıl bir vefasızlıktır. Dünya ile yâr olmak, samimî dostlardan uzak olmak, kalemden ayrı kalmak ve sürekli ortaya çıkan hadiseleri artırmak. Şüphesiz bu beyitler halimi anlatmaktadır ve her saat onları tekrarlayıp durmaktayım.

Arapça şiir:

*Zaman bütünüyle gasp ve zorbalıktır ve sen (hem) güçlü (hem) şereflişin,
Zorluk üstüne zorluk olmasına rağmen güçlü hitabınla zorlukların üstesinden gelirsin.*

Bu konuda bu kadar söylememin yeterli olmasını, bu kadar uyarı ve ikaz etmenin onu uyandırmak ve durdurmak için kâfi gelmesini ve çok yakın bir zamanda

hastalar için şifa ve susuzlar için su olan değerli mektubunun ulaşmasını ve gelecekte de bu konuda herhangi bir sıkıntı yaşanmamasını ümit ediyorum.

Arapça şiir:

Dostlar bir araya gelemediğinde mektup yazmaktan daha güzeli yoktur.

Umarım yüce meclis bu suçlamadan rahatsız olmayıp bu mevzuyu kavimler arasında daha fazla düzen sağlama yönünde kullanır ve zaman zaman yazıp hizmette olduğunu bildirir, inşaallahu teâlâ.

20-Sonraki Mektup

O yüce makamın meclisinin ömrü yücelik ve devlette uzun olsun. Ne zamanki ben hizmetkârınız bir mektup yazmak ister, heyecanlı gönlüm ıstırapla dolar. Kendi kendime daha ne kadar yazarak o yüce makamı rahatsız edeceksin derim. Yola çık ve o yüce makamı ziyaret ederek gözünü ve gönlünü aydınlat. İhtiyaç elini, o ebedî baht ve devlet halkasına uzat ve bir süre o yücelikler ve kerametler kabesinde zaman geçirerek boşa geçen bu ömürden nasiplen. Özellikle bu bayram mevsiminde ki hizmetkârların padişahların dergâhına koşmaları ve bayramı tebrik etmeleri âdettendir. Herhangi bir mazeret ve gecikme yakışık almaz diye düşünmekteyim. Bu halden kurtulup hizmete konularak yüreğimin arzu ettiği şeyi yerine getirmeliyim. Ben hizmetkârınız bu konu hakkında ne kadar derin düşünüyorsa bir o kadar gönlünün haklı olduğunu görüyor. Aslında kalbim bana doğru yolu göstermekte ve iki cihan devletini talep etmektedir. Ancak dünyevi manilere lanet olsun.

Farsça şiir:

Her gün benim için yeni bir hadise doğurur ama onun kadar acı veren başka bir şey aklıma gelmez (hatırlamıyorum).

Bu nedenle bir ulak hizmete göndererek o yüce makama durumu anlatmak ve canı gönülden bu saadete ulaşmak istediğimi ancak manilerin bu ayrılığa neden olduğunu ve beni amacıma ulaşmaktan alıkoyduğunu belirtmek istedim. Yüce Allah bu büyük günleri o yüce makama mübarek eylesin. Bu şerefli günlerin her saatini yeni devlet ve saadetinin başlangıcı yapsın ve onu belâlardan sakınsın. Bu benim duamdır. Bu duayı etmekten vazgeçemem. Allah doğruluktan yanadır.

21-Sonraki Mektup

O yüce makamın ömrü uzun olsun. Ben hizmetkârınızın elinden övgü ve duadan başka bir şey gelmez. Her ikisinin de koşullarını gizlice ve alenî bir şekilde yerine getirmeye çalışırım. Gerçi yazdığım mektuba cevap almadım, ancak devamlı o hazretin ahvâlinden haber alıyorum. Devlet ve saadetin artarak peş peşe gelen yardımlarına her zaman fazlasıyla saygı gösterip desteklenmişimdir. Bu sene hac mevsiminde kendilerine katılmak ve o nimetler kâbesini ziyaret etmek istemiştim. O yüce makamın sayesinde bu yolculuğa çıkmayı büyük bir fırsat olarak görüyordum. Gidiş ve dönüş yolunda o yüce makamın hizmetinde olarak faydasız ömrümün geri kalan kısmında değerli bir iş yapmak istiyordum. Ancak birbirinin ardından ortaya çıkan dünyevî maniler bu çok arzuladığım işi yapmama engel oldu ve bu yorgun gönlümün huzura ermesini engelledi. Nitekim söylendiği gibi her işin bir zamanı var. Umarım bundan sonra devletin işleri rahatlar ve bu yorgun ve incinmiş gönlüm huzura erer. Bu mektubu ulaştıran Burhânu'd-dîn'dir. Fazilet ve terbiye konusunda

dünyanın övüncüdür ve yazdığı şiirler ve nesirler dünyaca ünlüdür. Hizmetinize geldi. Birincisi ben hizmetkârınızı temsilen o yüce makamın elini öpsün. İkincisi o makama ihtiyaçlarımızı anlatsın. Daha sonra kendi sanatını arz etsin ki bütün fazılların sanatı onun yanında çok az ve eksik kalır. O yüce makamın tercih edip dinlemesi sayesinde dünya fazılları mahşer gününe kadar ondan yararlansınlar, ayrıcalık ve şeref kazansınlar. Burhânu'd-dîn'i daha fazla anlatmak istemiyorum. Çünkü bu konudaki yetersizliğimden korkuyorum. Biliyorum ki onun yenilik ve inceliklerle dolu olan Türkçe ve Farsça şiir ve nesirleri o yüce makama okunduğunda benim tanıtmak için söylediğim kelimeler çok az, eksik ve kusurlu kalacak. En iyisi Burhânu'd-dîn'i'in anlatımını hikmet ve sihir kaynağı olan onun kendi dili, beyanı ve kalemine bırakıp onu o yüce meclisin kerâmetine emanet edeyim. Kendisi hizmet ve dua ile meşguldür. O yüce makamın yaşanı devlet ve ikbâlde uzun olsun, iki dünya saadetinin kapıları ve esbâbı hazır ve açık olsun.

22-Sonraki Mektup

Burhânu'd-dîn'in, yüce meclisteki ömrü uzun olsun. Horasan yüce meclisinin varlığı şerefinden yoksun kaldığı sürede birçok belâyı atlatmış. Ancak hiçbir acı bu saadetten mahrum kalma kadar incitmemiştir. Ben hakir hizmetkârınız da o cümledendir. Gerçi bu fitne yıllarında gördüğüm acıların haddi hesabı yok, ancak yüce meclis ile aramda oluşan bu ayrılıktan o kadar muzdaribim ki onu yazıp anlatmak mümkün değildir. Nişabur ve etrafında din ve dünya maslahatlarında yüce meclisin yokluğu nedeniyle birçok sorun ortaya çıktı ve zararlar verildi. Guz ordusunun¹⁸⁰ yaptıkları bile onun kadar zarar vermemiştir. Şüphesiz yüce meclis

¹⁸⁰ Oğuz sülalesine bağlı bir kabile.

bütün bunlardan sorumludur. “Hepiniz birer çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz”¹⁸¹. Bu ordu bu seferki geçişlerinde geçen seferki gibi cinayet ve yağmalama yapmayıp tahıla çok fazla zarar vermediler. Nişabur etrafındaki tahıl stoku ve hayvanları aldılar. Ancak daha önce yaptıkları gibi bu sefer cinayet ve çok yağmalama yapmadılar. Dünya padişahı tarafından kabul edilme saadetini erdikleri ve yüce taht nezdinde hizmete varma şerefine eriştikleri için yöntem değiştirdiler. Merv’e vardıklarına dair ve yüce padişahımıza nasıl itaatkâr ve tabi oldukları ve adâletli olmayı seçtikleri yönünde devamlı haberler ve mektuplar alıyorum. Yüce Allah kullarının maslahatına olacak şeyleri sağlar. Bütün bunları bu kadar uzatarak söylemekten amacım odur ki yüce meclis dönüş yolunda hayırlısıyla şerefli huzuruna ihtiyaç olan Horasan’a gelsin ve şeriat ve devlet işlerinin daha fazla bozulmasını, ihmal edilmesini, Müslümanların avare ve perişan olmasını revâ görmesin. Şüphesiz büyük imâm Vâcihu’d-dîn hizmete varıp ahvâli anlatırsa ve o yüce makamın hükmünü ve büyüklerin mektuplarını arz ederse, hayırlısıyla hareket etme farz olur. Duraklama veya gecikme ihtimali uzaklaşır. Bu istek gerçekleşene kadar itaat etmemiz için emirler ve nehiyleri buyursunlar, inşâallahu teâlâ.

23-Sonraki Mektup

Yüce meclisin ömrü uzun olsun. Keremi, yücelik makamı ve iyilikleri daim olan yüce meclis hakkında düşünüyorum ve aklıma aşağıdaki şiir geliyor.

Arapça şiir:

Ey sabah rüzgârı güzel kokunla Rey’e gelirsen,

¹⁸¹Resûlullah aleyhissalâtu vesselâm buyurdular ki: “Hepiniz çobansınız ve hepiniz güttüklerinizden sorumlusunuz. Erkek, ailesinin çobanıdır. Kadın da evinin ve çocuğunun çobanıdır. Buna göre hepiniz birer çobansınız ve hepiniz idare ettiklerinizden sorumlusunuz.” Hadis-i Şerif Buhârî, Cuma 11; Müslim, İmâret 20.

Oraya benden selam götür ve benim yerime o yüzü öp.

Ve sabrı içine alıp katlanan özlemimi oraya yay.

Lafi çok uzatmıyorum. Heves ve ayrılık ateşiyle yanmış gönlüm haddini aşmasın, ısrarcı olmasın, bulduğu her kafiyeyi şiire dökmeye çalışmasın ve fazla uzatmasın diye zapt etmeye çalışıyorum. Sadru'l-rüesâ-i Âlî'de yazılan yüce meclisin büyük hitabesi şevvâl ayının ortalarında ben hakirin eline yetişti. Onu aldığımda iki dünya saadetine varmış oldum ve gönlüm bugünlerde az bulunan ve daha beklemediği huzuru yeniden buldu. O kerem çeşmesinden yazılmış hoş, ince anlam ve kelimeler, dünyevî yaralarım merhem oldu. Gönlüm vesveseler elinden o kerem ve lütuf kaynağının himayesine sığındı ve duygularla doldu. Hizmetten ayrıldığımdan bu yana o yüce makamdan hiç mektup almadığım için çok acı çektim. Bu nedenle bu mektubu hayra yorumlayıp saadetlerin başlangıcı sayarak büyük bir minnet duydum. Mutemed göndermeme ve mektup yazmama konusundaki ettiği sitemler ve yaptığı azarlamalar konusunda bir şekilde haklıdır. Samimî olmak gerekirse azarlama kısmında söyledikleri doğrudur. Lakin başıma gelen dünya hadiseleri, ardı ardına ortaya çıkan maniler, beni amacıma ulaştırmaktan alıkoyan ve gerekli âdetleri yerine getirmem konusunda engel olan olaylara değindiğim için mazeretimin kabulü gerekmektedir. Israrla maniler ve engelleri anlatmaya devam etmek gönül yarasını tazelemeden başka bir şeye yaramaz. Allah'a şükürler olsun ki yüce meclis Allah'ın koruması ve himayesindedir. Sahip oldukları da sohbet ve hizmette o yüce makamın himayesindedir. Zalim kaderin karanlığının içindeki toplumda fitnelerin bitmek üzere olduğu ümidi müjdelendir. Umarım çok yakında yüce meclis hayırlısıyla dönme kararı alır ve eğer bir gecikme olursa görevli kişiler

hızlı bir şekilde yola çıkıp bu ihtiyaçları gerektiği gibi giderirler. O yüce makam dönene kadar ve bu arzu gerçekleşene kadar emirler ve nehiyeler beklenir.

24-Sonraki Mektup

Yüce meclisin ömrü uzun olsun. Her ne kadar kader ben hizmetkârı hizmet saadeti ve padişahın mübarek görüşünden mahrum edip birçok mani önüme çıkarmış olsa da hiçbir zaman o yüce makamın fazilet ve mertebelerini zikretmeyi unutmamışımdır. Her zaman iyi haberlerini alıp onunla ilgili gizli ve açık bir şekilde duyduğum bütün haberleri canû gönlüme işlemişimdir. Allah'a şükürler olsun ki o yüce makamın iyi düşüncesi ve yardımıyla zorluklar rahat bir şekilde geçmekte ve Allah'ın nimetleri yüz göstermektedir. Bu sayede gelecekte bütün isteklerin gerçekleşeceği ümidinin olduğu açıktır. Şüphesiz Allah işleri kolaylaştırandır. Son zamanlarda birçok mektup yazdım ve selam ve saygı âdâbını yerine getirdim ve o cihan pehlivanı yüce dergâhın hizmetinde olmaktan duyduğum mutluluğu ifade ettim. Mektuplar ulaştı ve onların cevabında o değerli mektubu alma şerefine vardım ve bununla çok fazla övünüyorum. Yücelik göstermiş ve bu samimî hizmetkâra övgüler yağdırmış. Hizmette bulunarak duayı artırıp mutlu oldum. Allaha şükürler olsun ki mizah ve şaka anlayışına sahiptir ve umarım her daim böyle olur. Böylece sadık hizmetkârlar da hizmette kalma saadetini devam ettirirler. Ortaya çıkan hadiseler ben hizmetkârda ne yürek bıraktı, ne de gönül. Yıllardır bu kader evinde o meclisten uzaktayım. Ne yakın bir dostum var ne de dünyada işler istediğim gibi gidiyor. Ne burada karar kılıp ikamet etme ve ne bırakıp devretme gücüm var. Allah'a isyan etmeyip her halde ona şükretmek gerekir. Hizmetkârlar ve değerli dostlarının ahvâli beklendiği gibi tecelli etmedi ve olması gerektiği gibi onları

mutluluk ve saadet içinde bırakmadı. Hizmetkârların halini anlatacak iki beyit yazıyorum:

Arapça şiir:

Zaman (felek) bizi kendimize yardım etme konusunda engelledi ve sevip ikramda bulunduğumuz konusunda yardım etti.

Ona dedim; sen önce onlara vereceğin bağışı (ihsânı) tamamla, bizim işimizi bırak, çünkü en önemlisi öncelikli olandır.

Her ne kadar o yüce makam ortaya çıkan hadiselerden zarar görmüş ve birçok acı çekmiş olsa da temel sermayeye sahip olduğu için şükretmek farzdır. Bu temel sermaye, izzeti güçlü olsun, sohbet ve hizmetinden faydalanmaktır. Bu iki sermaye ile iki dünyada mutlu olur. Bu iki nimetten dolayı şükredilmeli, Yüce Allah'ın bütün yarattıklarına ve özellikle de samimî hizmetkârlara karşı keremli ve şefkatli olunmalıdır. Bu sayede bütün belâlar uzaklaşır ve saadet elde edilir. Cihan pehlivanı yüce makamın ordularının varacağı müjdesi geldi. Bu harap bölgeden geçeceği haberini aldığım için bu mektubu yazıp bir ulak göndererek ahvâli bildirmek farz oldu. Her şeyden önce yüce meclise malum olsun ki yıllardır bu bölge yağmalanmış ve bu bölgenin düzeni bozulmuştur. Bu nedenle de halkın birçoğu zavallı hale gelip göç etmek zorunda kalmıştır. Kalan halk da çok zavallı durumdadır. Çünkü her yıl daha fazla sorun ve çekişme ortaya çıkmış ve yıkımlar daha da artmıştır. Son zamanlarda halktan bir grup ben hizmetkârınız ile sohbet etmek için Nişabur'a geldiler. İlgi gösterilip vergilerde indirim yapılmasını talep ettiler. Yüce makamlar da eksik olmasınlar, şefkat göstererek onlar için yeni bir karar belirlediler. Bu dervişler de şükrederek geri döndüler. O tarihten bu yana yerden ve gökten birçok belâ yağdı. Yıldırım, dolu ve zamansız soğuktan tut da çeşitli orduların bu topraklardan geçmesi

ve su kemerlerinin bozulmasına varıncaya kadar. Bunların tamamını anlatmak çok uzun bir hikâyedir ve işitenleri de üzüp rencide eder. En iyisi daha fazla rahatsız etmeyeyim ve bilindik şeyleri tekrar tekrar anlatmayayım. Cihan pehlivanı yüce makamın ordusu yakınlaştığı için şüphesiz halk hizmete varıp imkânları yettiği kadar bir şeyler hediye etmeliler. Ancak, ey Allah'ım bize kaldıramayacağımız ve takatimizin yetmeyeceği yükü yükleme diyip yalvarıp yakarıyorlar. Yüceler yücesi cihan padişahından ordunun geçişi sırasında onları korumalarını emretmesini beklerler. Böylece hizmet için adetlerin gerektirdiği şeyleri hazırlayıp imkânları yettiği kadar hizmet koşullarını yerine getirirler. Yüce Allah onları bu amaçta başarılı kılsın.

Cihan pehlivanı padişahın yüce meclisinde ondan şefkat talebinde bulunup ben duacı, hizmetkâr kulun onun taraftarlarından ve bu konuda ne kadar samimî olduğunu uygun bir fırsatta fazlasıyla ve abartılı bir şekilde söylemek lazım. Çünkü bu konuda ne kadar abartı yapılırsa doğrudur ve tövbe etmeyi gerektirmez. Ben hizmetkârın fiziki bitkinlik ve hadiselerin verdiği zarar ve yorgunluktan dolayı bir köşede kalıp hizmete ayrı kalmışım. Vücudumu taşıyacak ayaklarımı kaybetmeme ve rahatsızlıklarımın soğuk havada çok daha artmasına rağmen içten duygularıyla kalem, dil ve gönül olarak ona hizmet yapan ve maslahatlara karar veren bir kul olmuşum. Umarım bütün bunlar kabul görür ve umarım ki o yüce makam bu kadar uzattığım için bağışlar. Her halde şefkatini esirgemez, inşaallahu teâlâ.

25-Sonraki Mektup

Padişahın meclisine malum olsun ki, ben hizmetkârınız bütün işlerle ilgili durup düşünürüm. Ortaya çıkan konularda ilk önce padişah ve hizmet sahiplerinin

daha sonra kendi tarafım ve orta kesimin haklarını savunmaya çalışırım. Çünkü hizmet sahiplerinin hakkına riayet edilirse onlara tabi olan hizmetçilerin hakkına da riayet edilir. Cihan padişahının yüce fermanı bana yetiştii. O fermanda divan sorumlusu gelene kadar hiç kimseye hiçbir şey verilmesin, denilmiş. Bu hizmetkârınız da doğasında var olan şüphesiz sadakat ile bu konuda tasarrufta bulunduktan sonra beklemenin daha iyi olacağını yazdım. Ta ki o yüce makam Merv maslahatlarını halledip o işlerden rahatladıktan sonra uygun gördüğü şekilde gerekeni emretsinler. Böylece küçük bir şeyden dolayı işlerin düzeni bozulmaz ve kusur arayanlara fırsat doğmaz. Duyduğum kadarıyla o ferman iyi bir şekilde dinlenip tam olarak beğenmiş ve güzel cümleler kalıbında İzzullah Ensâr'a yetiştir. Bu işin sonucunun tamamının muhafaza ve gözetimi yüce makamın insiyatifindedir. Nitekim söylenen sözde niyet olarak bir bozukluk yoksa kabul görür ve akıllı kişi onu dinleyip kabul eder.

26-Sonraki Mektup

Yeryüzünün sahibi, sınırsız ihsânlarda bulunan âlemlerin padişahının ömrü nimet, devlet ve mutlulukla dolu olsun. Yüce Allah onun kadim hukuku ve hizmetinde duacı olma konusunda sadık ve samimî olan bu kulunun koruyucusu ve yardımcısı olsun. Eğer hizmet makamında ilerleme isteyip makam ve sözünün geçerliliğinin o padişahın dergâhında mevcut ve alışılmış durumdan daha fazla artmasını isterse haklıdır. Ben hizmetkârınız bu ilerleme için uygun geçmiş ve gerekli esbaba sahip olan hizmetkârlardanım. Yazılı olarak hizmet veya bağlılığı bildirme konusunda da kerâmet, yakınlık ve fazla nimet bekleme hususunda da beklentilerim var. Ben hizmetkârınız anlatılması çok uzun sürecektir terbiye ve kulluk

sınırlarını aşacak, çeşitli ıstıraplar nedeniyle gönül ve canımın arzuladığı o yüce makamın huzuruna çıkmaktan alıkoyulmuşum. Bu nedenle kalemi bedenimin temsilcisi yaptım. Nitekim kalem mektup yazmak için kâğıda baş koymuş, ben kulunuz da hizmet âdâbını yerine getirmek için başımı toprağa koyuyorum (karşınızda eğiliyorum). Kadim hizmetler ve kulluktaki samimî niyetimi bildiğinize dayanarak ben hakir kulunuzun yıllardır kerem, büyüklük ve saadet kabesi olan Selçuklu mülkünün bakanlık makamının - bayrağı kıyamete kadar muzaffer olsun ve nihayeti İsrafil surunun çalındığı gün olsun- mübarek dergâhına baş koyduğumu söylüyorum. İhtiyaç nedeniyle din ve dünya sığınağı olan o kemâle sığınıp kabul şerefini bekliyorum. Her halde Yüce Allah, ezel günü dünya ahvâli ve düzeninin bir süre bozulmasını ve İslâm sultanı Muizzu'd-dünya ve'd-dîn'in ömrünün bitmesini kararlaştırmış. Yoksa o kabul ve birliktelik duraklar ve bu yardımlaşma gerçekleşmezdi ve gecikme nedeni de halktan saklı kalırdı. Şimdi düzensizlik bitti. Taht ve devlet şanıyla cihan padişahı İslâm ve müslümanların değerlisi İzzullah'ın varlığıyla şereflendi. Dünya mülkü önceki güzellik ve tazeliğini geri kazandı ve birinci sıraya yükseldi, ihtişamı, şanı, adâlet gölgesi, ihsân süslemesi ve o sabit erkânlı devletin şan ve büyüklüğü geri geldi. Mülk ve devlet esasının yeniden kurulması nedeniyle peş peşe Yüce Allah kullarını affetti ve rahmet gönderdi. Kerem sabahının müjdesi yüz gösterdi, müjdecisi geliyor. Dünya güven, sağlık ve dayanıklılık nuruyla süslendi. Bir anda karanlık yok oldu. Ben ihtiyaç sahibi hizmetkârınız o yüce makamın hizmetine varana kadar dünya büyüklerinden olan Muntecebu'd-dîn Tâcu'l-kuttâb Muhammed Tirmizi'den, Allah saygınlığını daim etsin, ben hizmetkârın duacı ve hizmet konusunda ne denli hevesli olduğumu, hizmete varamamam konusundaki mazeretimi ve ihtiyaçlarımı arz etmesini istedim.

Ümit ediyorum o yüce makamın lütufları bizim halimizi de kapsar ve daha fazla duacı oluruz, inşâallahu teâlâ.

27-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Kendisine en içten övgünün adandığı kişiye, içi hasret dolu candan bir kişiye selam olsun,

Boyunların sahibi (insanların efendisi) EL-Maliki'yi kastediyorum, bütün insanlığın yüzü ona dönmüştür,

Dinin medarı iftiharî oldu, öyle ki insanların en özgür olanları onunla şerefyab oldular.

Yüce meclisin iki cihanda bahtı açık olsun. Muradı saadet ile gerçekleşsin. Ömrü ve mutluluğu uzun olsun. Yokluk eli, ömür ve yaşamından uzak olsun. Değerli son mektubunuz geldiğinden beri halen rahatsızım. Ben hakir iki üç aydır çeşitli sorunlara maruz kalıp hastalık ve ümitsizlik yatağına düştüm. Bu rahatsızlığım halen devam etmektedir. Öyle ki ne hareket etme gücüm var ne de elime kalem alacak takatim. Alıştığım o mektuplardan mahrum kalma azabı bu rahatsızlık ve güçsüzlükten daha çok ağır geldi. O kerem kemalinden böyle davranmasını beklemezdim. Kendi elimle yazamadığım için çok fazla uzatmıyorum ve sadece hatırlatma ile yetineceğim. O kapsamlı ve yüce keremine güveniyorum. İnanıyorum ki mektup göndermeme ile kutlu teveccühünü geri alma arasında bir ilgi ve alâka yoktur. Ben hakirden hiçbir vakit ihtiyacım olan şefkat ve düzeni geri almasın. Uygun bir zamanda o yüce meclisin hizmetinde kendi lütuf ve merhametine yakışacak bir şekilde hayırla beni hatırlatsın. Eğer filan kişinin hizmetine çıkma

saadetine erişirse ben hakirin ona karşı hizmetkâr olduğumu ve ne denli saygılı olduğumu iletisin. Hizmete varma konusundaki heyecan ve hevesimi anlatsın. Bu kişi hizmet sahibi ve nimetlerden yararlanmış evladımız Feridu'd-dîn'dir. Allah'ın yardımını ve kulların duası ile hayatına devam etmektedir. Ben hakirden ilgi ve sevgi görmüş olmasına rağmen bana vefasızlık yapmıştır ancak her halde şükredendir. Çok küçük olduğu için dünya alâkalarından mazurdur ve bir sürü başka sorunu var ki tamamı yüce meclisten uzak olsun. Bütün bu sorunları yazmak mektubu uzatacaktır. Bu nedenle onları yazmıyorum. Güven ve saygının artması için emirler ve nehiyeler icra edilir, inşâallahu teâlâ.

28-Sonraki Mektup

Ömrünüz uzun olsun. Ben kulun Allah Teâlâ'nın rahmeti ve yüce padişahın hizmeti olmak üzere dünyada her iki saadete de ihtiyacı var. Bu iki saadetten dünya ve ahirette mahrum kalmayacağım konusunda onun rahmetine güveniyorum. Bu mektubu cemadiyu'l-evvel ayının dördünde yazıyorum. Eğer bahtım yâr olsaydı ve ihtiyarlık benden uzak olsaydı çoktan bu gam dolu yuvamdan uçarak o hazretin hizmetine yetişmiş ve padişahın yüce sarayına girme şerefine ermiş olurdu. Büyüyüp terbiye gördüğüm o nimetler dolu cennetten kemâl ve iyilik çantamı doldururdum. Ancak yüce meclisten irak olsun, farklı olaylar ortaya çıkmış, gönül gam ateşiyle yanmış ve vücut hastalığa karşı yenik düşmüştür. Yola çıkmak için herhangi bir hazırlığım ve imkânım olmadığını anlatmıyorum bile. Çünkü varlık ve yokluk çok olağan ve normal bir durumdur ve arada herhangi bir fark yok. Benim buradaki işim o padişahın hizmetini yerine getirip onun için dua ve verdiği nimetler için şükretmektir. Padişahın mektubu yetiştirdi ve taziye anlamında söyledikleri itaat ile

karşılandı ve o mektubun kabulü ile heyecan vücuduma geri geldi. Kader bu kulu bu dünya ve öteki dünyada arkadaşlar ve yardımcıları olan evlat, torun, kardeş ve yakın akrabalar konusunda musibetler ve kedere boğdu. Onların yokluğunda öyle şeyler tattım ki yer üstündeki dağlar bile zor tahammül eder. Ancak bütün bunlara rağmen o yüce makamın artan ve kalıcı, devlet ve ikbâli hakkında düşündüğümde, inciye benzer kelimelerinde açık bir şekilde görünen lütuflarını gördüğümde, bütün acılar ve zorluklarımı unutup ve devlet sayesinde sevgi bulacağım yeni bir hayat ve sağlık ile müjdeleniyorum. Öyle ki, Allah işleri kolaylaştırandır. Padişahın, Bahâu'd-dîn Seyyid'e ilgisinin etkisi nisan yağmurunun susuz bitkilere olan etkisine benzer. O kutlu ve yüce ilginin bereketi ile onun ahvâlinin düzelmesi ve şifa bulması yakındır. Özet düşüncelerle başlayan bu mektup çok uzun oldu. Bu cesaret yüce Allah'ın rahmetinin göstergesi ve onun fazlının etkisi olan padişahın kereminden mütevellittir. Umarım bu uzatmayı mazur görür ve bu kulun hayatının anlamı olan emirler ve nehiyelerinden beni yoksun bırakmaz ve ben de dua görevimi daha fazlasıyla yerine getiririm, inşaallahu teâlâ.

(28)-Sonraki Mektup

Cihan sultanının devletinin güneşi doğu ve batı halkı için parlansın. Muhammed Mustafa peygamberimiz ve evladının hatırına ömrü ve mülkü sonsuz, hükmü yeryüzünde fermanı gökyüzü kadar geçerli olsun. Ben hakir kulunuz ki ömürde geri sayıma geçmişim, her zaman güçlü devlet için ihlâs ve içtenlikle dua edip kabul edilmesini bekliyorum. O kalıcı devletin güçlenmesi, genişlemesi ve memleketin ferahlamasını istiyorum ve diyorum ki,

Farsça şiir:

*Derler ki, Allah'ım Sultan Mahmut'un devletini kalıcılık çivisi ile sabit kıl,
Allah'ım Sultan Mahmut'un sonunu övgüye değer kıl, çünkü o cihan
padişahıdır.*

Ben hakir kulun yeryüzü padişahının hizmetine varmaya çok isteği olduğu halde o hizmete varma ve o güvene erişme konusunda bu kadar sabırlı olmam hayli ilginçtir. Bu ihtiyaç dolu gönül sayfasına baktığımda ömrün geri kalanını yüce padişahın dergâhında geçirmedim için çok üzülüyorum. Ancak dönüp hizmet için gerekli ilk araç olan güçsüz ve kuvvetsiz vücuduma baktığımda çok şaşırıyorum ve düşünceye dalıyorum. Bu vücut ve bu güç ile var olan bu duruma katlanmaktan başka çarem olmadığını, devlete hizmet ve dua etmekten başka kabul edilir ibadetlerden olan divan işlerini yoluna koymakla meşgul olmam gerektiğini biliyorum. Bu nedenle divan görevlileri ile halkın istekleri arasında arayış bulmaya çalışıyorum. Çünkü her iki tarafın ahvâli de görülmeli ve bilinmelidir. Bir taraftan divan hakkını tahsil etme farzdır, diğer taraftan devletin hayrı ve memleketin maslahatı için halkın ahvâlinin bilinmesi vaciptir. Ümit ederim ki, böyle bir arabuluculukla hem mutasarrıflar ve tahsildarların isteği gerçekleşir hem de memleketlerinde kalan halk bir yere kaçmaz, kaçanlar da sabâ rüzgârı¹⁸² ile birlikte ufuklara yayılmış olan yüce padişahın adâlet rüzgârı ile vatanlarına geri dönerler. Çok yakın bir zamanda sadece bu bölge değil buranın bir parçası olduğu memleketin tamamı geçmiş zamanlardaki gibi olur. Bunun fermanını buyuran padişah saadet bulsun, inşâallahu teâlâ.

¹⁸² Sabah vakti gün doğusundan esen yumuşak ve hafif rüzgârın adıdır.

Farsça şiir:

Koyun kurt ile arkadaş olur, gökyüzü yeryüzünü kıskanır,

Adâlet yayan Sultan Mahmut'un düşüncesi kaybolan adâleti var eder.

Yedi ülke onun emrine girer, gökyüzü onun eyvanının¹⁸³ bekçisidir.

Ben hakirin mutemetleri yüce padişahın dergâhı tarafından kabul edilecekleri için bu hakirin canı ve gönlü onları kıskanır. Padişahın yüce divanında evvelâ benim zayıf ve güçsüz halimi akabinde zayıf halkın ahvâlini anlatacaklar. Ümit ediyorum kabul görüp adâlet ve şefkati ikame ederek hacet kapılarının açılmasına, belâlardan incinmiş gönüllerin rahatlmasına, güçlü devletin istikrarına ve yüce bayrakların zafer kazanmasına vesile olur. Karar verilen her ne ise kabul edilsin ve hacetler başarıyla sonuçlanıp gerçekleşsin. Allah başarılar nasip etsin.

29-Sonraki Mektup

Yazarın kısa cümlelerle daha geniş anlamlar anlatması, kısa bir işaret ile karanlık birçok işi ve sırrı açığa kavuşturması anlatım ve belâgatta ustalığının göstergesidir ve bu anlam Büyük Şehâbu'd-dîn'in zati özelliklerindedir. Aziz Şemsu'd-dîn'e yazdığı değerli, ünlü ve makbul hitabesinin satırlarında içten gelen bir lütuf ve kerem ile ben hakirden bahsetmiş. Onun yazdıkları okurların kalbi ve ruhunu heyecana getirip yeni bir can vererek, hüznüleri ve gamları ortadan kaldırır. O kelimeleri okurken o kadar mutlu olursun, o kadar mutlu olursun ki sanki ruh ve can âlemine şöyle nida verilir.

Arapça şiir:

Bu sihr-i helâldir, insan zihninden onun benzerinin çıkması beklenemez.

¹⁸³ Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularının cami ve medreselerindeki üç yanı kapalı, avluya bakan yanı açık, üstü tonozla örtülmüş, yerden yüksekçe zeminli yer.

Çünkü sihir sahibinin kendisine özel bir hissiyatı vardır.

Efendim Şehâbu'd-dîn'i kastediyorum, parlak yıldızlar onun değerinin önünde sarsılırlar (titrerler).

Şehâbu'd-dîn'in yazı üslubu gönülleri fetheder. Yazdığı satırlar arasında fazilet mucizeleri görünür. Sözü “âb-ı hayât” gibidir. Solmuş gönüller onunla tazelenip canlanır. Onun yazdıklarını okudukça ona karşı olan saygı daha da artar. İnşâ ve hitâbe konusundaki belâgat kemâlidir. Güzel söz icat etme konusunda mükemmeldir.

30-Sonraki Mektup

Saadet ve fazileti her daim izzet ve ikbâline uygun ve ömrü uzun olsun. Mümkün olduğu sürece hevesli olduğumuzu bilsin ve kendi lütuf ve keremine yakışır bir şekilde sevgideki eksikliğimizi hoş görsün. Onu durumu malum olan kaderin başı buyruk hükümleri ile ilgili sanmasın. Her durumda güvendiğimiz, sığındığımız ve alıştığımız şefkatini bizden esirgemesin. O meclisin düzenleme ve birleştirme konusunda geniş imkânı ve becerikli eli olan büyüklük ve incelikleri yerine getirsin. Fırsat bulduğu zaman yüce mecliste kulluk ve iyi niyetini yenilesin. Etkili temsilciliğine yüce lütufları ekleyerek müjdelesin. Kendine olan keremini ben hakir açısından bir arkadaş ve dikkatli bir koruyucu olarak görsün. Kıskançlık hissiyatından ve kulak kabartmadan kaçsın.

31-Sonraki Mektup

Ömrü uzun olsun. Her zaman ferman, icâzet ve nişanlar ile yücelmiş olan ben hizmetkârınız, padişahın lütufları karşısında şükretmekten âcizdir ve devletin devamı

için dua etmekten başka bir şey bilmemektedir. Şimdi her satırı bir inci sırasına benzeyen ve her kelimesi anlam hazinelerinden bir hazine ve yücelik esrarı ile dolu olan yüce hitâbe ihtiyaç dolu ben hizmetkârın eline yetiştiğinde kulluk makamındaki hayretim ve hizmetkârlık koşullarını yerine getirme konusundaki yetersizliğim daha fazla arttı. Bu yüce mektubu aldığımda birkaç iş yapmam gerekir. Birincisi onu sürekli okuyarak, günümüzde çok fazla rastlanmayan o büyüklüğün güzel ve hoş kokularından yararlanıp gönlümü ve canımı onunla güçlendirmektir. Yaptığım bir diğer iş ise gururla onu en akıllı ve ayırt edici âlimlere arz edip o yiğitlik ve lütuf inceliklerini överek onlar hakkında tartışmalar ve konuşmalar yapılmasıdır. Tartışmalar ve konuşmalar bu devletin sonucudur deniliyor, şöyle ki;

Farsça şiir:

Padişahların kılıcı ancak böyle eserler ortaya çıkarır, büyükler iş yaptıklarında ancak böyle işler yapar.

Arapça şiir:

Üstün meziyetlere sahip olanlar Allah'a doğru yücelsinler (Allah'tan istesinler), bu böyledir bu böyle ve bunun dışında başka (bir) yol yok.

Sonuçta o devlet kalıcı olur ve her geçen gün gücü daha da artır. Mülk alanı daha da genişleyip devlet dergâhı daha da yücelir. Yüce bayrakların gösterge ve emareleri evliyâ ahvâline zafer ve imkân düşmanların durumuna zarar ve hasar olarak yansır. Bu durum dünyanın doğu ve batısının işleri istenildiği gibi düzenlenene kadar birinci dünyadan yedincisine kadar, o yüce kararın ferman, tedbir ve emrinde olana kadar bu şekilde ve daha da artarak devam eder. Bu Allah'ın büyüklüğünün göstergesi değil midir?

32- Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Görüşüm ve zihnim onaylamasa da (içine sindirmese de) kaderde olan başa geldi (olan oldu) ve felekte kaderimin ardı sıra geldi.

Ömrü uzun olsun. O hizmet sahibi evladın Allah'ın lütfu ile ben hizmetkârın gönül ve can yoldaşı olan heyecan ve samimiyetime vakıf olduğunu ve herhangi bir yazıya gerek kalmadan gönül ahvâlimden haberdar olduğunu biliyorum. O hizmet sahibi evladın yokluğunda nasıl acılar çektiğimi ve günlerimi nasıl düşünceli ve şaşkın bir vaziyette geçirdiğimi anlatamam. Yüce Allah'ın, o evladın seferde ve hazerde koruyucusu ve destekçisi olduğunu ve belâları ondan uzaklaştırdığını biliyorum. Onun Horasan eyâlet ve vilâyet işlerini düzene sokma, dünya ve halkın maslahatları ve yol yordamına karar verme, görev ve arabuluculuğu konusundaki yeterliliği bahçe için nisan yağmuruna benzer. Mübarek çabası, Saba rüzgârının gül bahçesi etrafındaki çabasına benzer ki gülün gözünü açar. Kış kehribarını zümrüde ve mineye, sert taş ve kara toprağını saf miske ve ambere çevirir. Allah'a şükürler olsun ki şimdi o hizmet sahibinin ayağı, gözde nur ve yürekte heyecan olup kalp, ruh ve gönül kadehini mutlulukla doldurdu. Din ve dünya işlerini yoluna koyma amacıyla yaptığı bereket dolu gidip gelmeleri Hz. Cebrâil'in iniş ve çıkışlarına benzemektedir.

Duyduğum kadarıyla yüce evlat eşliğinde filan bölgeye giden ordusu zafer ile geri döndü ve Cafer-i Tayyâr¹⁸⁴ geldiğinde Hayber Kalesi'nin fethi ile ilgili peygamberin söylediği cümle cihan pehlivanlarının padişahı -Allah kalıcılığını daim etsin- ile ilgili de gerçekleşti. O inciler dökülen dilden gökyüzüne nidâ verildi.

¹⁸⁴ Peygamber efendimiz (sav)'in amcası Ebû Tâlib'in oğludur. Hz.Ali (ra)'nin dört kardeşinden biridir.

Hazreti Muhammed ve evlatları hatırına Yüce Allah o saadeti daim etsin. Onun yeryüzündeki görevi halkın kurtuluş sabahlarına uyanmalarına ve arzularına yetişmelerine vesile olsun.

33-Sonraki Mektup

Yaşamı uzun olsun. Ben hizmetkâr ki padişahın hizmetine varma ateşiyle piştim, hatta yandım. Padişahın huzuruna çıkma ve boşa geçen bu gereksiz ömrümün geri kalanını o iki cihan devletinin şerefinde geçirmekten ve en eski arzuma yetişmekten başka herhangi bir istek ve arzum yoktur. Şu anda Safer ayının¹⁸⁵ dördüncü günüdür. Şimdiye kadar birçok manim olmuştur. Bunların bazıları zati, bazıları ise sonradan edinilmiştir. Fizikî güçsüzlük, yaşlılık, yola çıkmak için gerekli malzemelerin bulunmaması ve son altmış yılda görülmemiş aşırı soğuk ve kar bunlardan bazılarıdır. İşleri kolaylaştıran Allah'ın izni ile hizmete varmam için bu belâların bazılarının yakın zamanda son bulmasını bekliyorum. Eğer bunu başarırısam, bu sefer o devletin eteğine öyle bir asılacağım ki herhangi bir olay beni oradan koparamasın.

Ben hizmetkârın terbiye gördüğüm o yüce lütuflara ihtiyacı, bir çocuğun sütanasına olan ihtiyacı gibi her daim devam etmektedir. Falanca büyük ben kulunuzu temsilen yazıp anlatıyor. Ben hizmetkârınız bütün Müslümanların yararlandığı ve onun sayesinde hayat geçirip mutlu oldukları nimetler ve lütuflardan her zaman olduğu ve alıştığım gibi yararlanmışımdır. Dualarımı artırıp ömrümün

¹⁸⁵ Muharrem ayından sonra gelen aydır. Yani hicrî ayların ikincisidir. Bazı kimseler Safer ayında gökten yeryüzüne belâların indiğine inanmakta ve bu ayı uğursuz görmektedirler. Bu durum, Cahiliye Araplarından beri halk arasında yer yer varlığını sürdürügelmiştir. Bu ayda yapılan evliliklerin uzun ömürlü olmayacağı, bu ayda yapılan faaliyetlerin sonuçsuz kalacağı, bu ayda umreye gidilemeyeceği, bu ayda doğan çocuklardan hayır gelmeyeceği tarzında görüşler mevcuttur. Bu nevi düşünceler ve görüşler hurafedir ve Peygamber Efendimiz (sav)'in Cahiliye devrinden gelen bu yanlış düşünceleri düzelten hadisleri vardır.

sonuna kadar ona yardımları ve lütufları için şükretmeyi farz biliyorum. Ümit ediyorum ki hizmete çıkana ve o saadete erişene kadar o büyüklük ve lütuflar her daim artsın ve var olan ilgi devam etsin. Çünkü hayatın düzen ve tedbirini sağlamada Allah Teâlâ'nın merhametinden sonra en büyük ümidim odur ve ona güvenim tamdır. Bu nedenle fazla sözü uzatmıyorum çünkü bu hikâye çok uzundur ve umarım kader, bu gamı yüz yüze anlatmaya müsaade eder.

Bu hizmeti arz eden büyük bir hanedana mensup doğru yolu bulmuş, iyi ve övgüye değer özelliklere sahip, yüce padişahın meclisinin sadık ve inançlı hizmetçilerinden ve bu hizmetkârınızın da yakın akrabasıdır ki onunla iftihar ediyorum. Şu anda maslahatları arz etmek için hizmetinize varmış ve o padişahın kerem ve şefkatine dayanarak uygun isteklerde bulunmaktadır. O isteğin karşılanması konusundaki ümidi, Allah Teâlâ'nın rahmetinden sonra yüce lütfunuzadır.

34-Sonraki Mektup

Devlette ömrü uzun olsun. Gerçi padişahın merhametleri ve onun dünya ve halk maslahatları ile ilgili lütufları, kuralları yüce Allah'ın kerem ve lütfundan kaynaklanmaktadır. Onu sınırlamak ve kısıtlamak mümkün değildir, ancak ben hakir gücümün yettiği kadar bütün bunlar için şükretmeye çalışıyorum. Takva sahiplerinden devletin devamı için yardım istiyorum. Çünkü devletin devamı din ve dünya erkânının devamını sağlayacak. Bunun için de dua edip sadaka vermekle meşgulüm. Gerçi kaderden, benden saadetlerimi aldığı için çok şikâyetçiyim. Ancak hiçbir hasret ve acı kısa mesafeye rağmen nimet, hayır ve bereket kaynağı olan o hazretin hizmetinden mahrum kalmaktan daha acı değil. Bu düşünce ile acı ve nahış

ömrümün geri kalan kısmında geri sayıma başlayıp mutsuzlukla gün geçiriyorum. Şu ana kadar eşi benzeri görülmemiş soğuk ve kar fırtınası ve zatî özelliklerimden olan yaşlılık bu kulu hizmete varmaktan alıkoyup bin türlü endişeye boğuyor. Ancak bunlara rağmen şefkat ve lütuf esintiniz ben hakire doğru geliyor ve ömrümün geri kalanını da onunla yetinip bu sayede nefes alıyorum. Okuldan çıktığımdan beri ilk defa bu saatte aklıma gelen bu beyitte Mütenebbî'nin¹⁸⁶ söylediği gibi:

Arapça şiir:

Ona olan özlemimden deliriyor, eğer o gitmeseydi, akli olmasa bile doğu rüzgârı onu ziyaret ederdi.

Sırlara vakıf olan Allah biliyor ki benim başımdan geçen bilinen ve bilinmeyen her şey hakkında o hazreti bilgilendiririm. Ancak onu kıskanırım ve böyle bir hata için de üzülürüm. Aklıma gelen ve çocukluk yıllarımda duyduğum iki beyit şiir tam benim halimi anlatıyor.

Arapça şiir:

Havada uçabilen ama kanadı kesilmiş şahin gibi oldun (o şahin ki) ne zaman uçan bir kuş görse hasretinden iç çeker,

Etrafında dönüp duran kuşlar görüyor ve kanadındaki tüylerin (bir zamanlar) ne kadar bol olduğunu hatırlıyor.

Çok fazla uzattığım için mahcubum. Fazla uzattığım ve sitem etme konusunda bu kadar ısrarcı olduğum için mazeretimi kabul edeceği konusunda o yüce makamın keremine güveniyorum ve Yüce Allah hepimiz için yeterlidir.

¹⁸⁶ Ebu't-Ṭayyib el-Mütenebbî, tam adıyla Ebu't-Ṭayyib Ahmed bin el-Huseyn b. el-Hasan bin Ebu's-Şamed el-Cufî el-Kindî el-Kûfî 10. yüzyılda yaşamış, Arap şiirinin en önemli isimlerinden biri kabul edilen Abbasî şairdir.

35-Sonraki Mektup

Ömrünüz uzun olsun. Ben kulunuz saadet bulduğum velinimetim yüce padişahın devletindeki günleri bütün gençlik yıllarıma tercih edip bu dönemi bütün dönemlerden üstün tutarım. Çünkü o yüce makamın yokluğunda bile lütuflarından o kadar yararlanmışım ki nasıl şükredeceğimi bilemiyorum. Birliktelik süresince büyüklükler ve kerâmetler gördüm ve şu anda da görmeye devam ediyorum. Bu nedenle devletin devamı için dualar edip sadakalar veriyorum. Keşke daha fazla hizmetinizde olma imkânına sahip olsaydım. Ancak çoluk çocuktan ve kadınlardan yana var olan endişelerim bu arzunun gerçekleşmesine mani olur. Çünkü onların bu dünyada tek sığınacakları yer bu kulunuzun yanındır. Benim de sağlıklı ve sıhhatte olmamın nedeni onlara bakmamdır. Umarım bu mazeretim o bağışlayıcı padişahın nezdinde işitilir ve kabul görür. Bu hizmetkârınız ucuz bahaneler nedeniyle dönmek istemiyor diye suçlanmaz ve mazur görülür.

36-Sonraki Mektup

O meclisin çeşitli şeriat bilimleri ve dinî işlemlerle ilgili söylediği sözler ne kadar bilgili olduğunun delidir. Bütün o cümlelerden ne kadar faziletli olduğu belli ve herkese malumdur. Mütenebbî'nin şiiri de bu ahvâli anlatır.

Arapça şiir:

Ben o kimseyim ki (öyle biriyim ki) eserlerime körler bile bakar, kelimelerim de sağırlar tarafından bile duyulur (işitilir).

Ancak bu kadar güzel ve güçlü yazıp Arap ve Acem kelimelerini bu kadar güzellik ve belâgat içinde mucize gerçekleştirircesine şiir ve nesir şeklinde yazan bir kişi için yukarıdan (göklerden) kulağına onun gibi bilinmeyen ve belirsiz sözler gelir.

Bana gönderdiği mektubu her gün okuyup inceliyorum. Onun Arapça, Farsça şiir ve nesirlerinden; yazı ve kitap sanatının öncülerinin yazılarından yararlanamadığım kadar yararlanıyorum.

(36)-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Güzel kokuların yerleştiği (kapladığı) bol yağmur yağın bulutların suladığı yere selam olsun,

Öyle hasret dolu bir selam ki, onu arzuladığı (görmek istediği) zaman Sabâ rüzgârının sırtına binip hızla oraya doğru koşar.

Fahru'd-dîn'in yüce meclisinin ömrü uzun, izzeti ve nimetleri bol olsun. Riyadan arınmış, hevesin olmadığı saf gönlümden çıkan bu dua şüphesiz kabul görür ve reddedilmez. Mektuplarda yaygın olduğu ve yazışmalarda alışıldığı gibi gönlümün hizmete varma konusunda ne kadar hevesli olduğunu anlatarak çok uzatmayacağım. Ancak dostluk ve kardeşliğimiz gereği ilk olarak onun varlığının Yüce Allah'ın bir lütfu olduğunu belirtmek isterim. Güven ortamı ve sağlık hâkimdir ve devletin gölgesinde (sayesinde) evlatların ümidi hâsıldır. İkincisi değerli ve yüce makamın ahvâlinin nasıl olduğunu sormak istiyorum. Gerçi Allah'ın yardımıyla geçmişe kıyasla ahvâlinin daha düzenli olduğundan ve yüce Allah'ın ona karşı açık lütufları ve yardımlarından eminim. Ancak evladımız Şerefu'd-dîn tarafından ne zaman ki hatırım sorulursa iştiyak ve hicran ateşiyle tutuşmuş gönlüm sakinleşir. Şüphesiz mektup almak hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar canıma can katıp gönlümü rahatlatır. Şayet bu olayın gerçekleşmesi (mektup alma) gecikirse önceki mektuplar okunur, dostlar tarafından söylenen şiir ve yazılarla o cevher dolu deniz

kokulu hatırı canlı tutulur. Eğer bizimle zor geçinen bu kaderden fırsat bulup dönemin büyükleri ile beraber olma, sohbet etme fırsatı yakalayabilirsem ve bu konuşmalarda şiirler söylenirse, onun değerli hatırı ve yüce meclisinin yaptığı hayırlı ve gururlu işleri yd etmem eksik kalacak. Bu nedenle gönderilen son mektubu okumak ile teselli bulup onlar için bu beyiti okuyacağım.

Arapça şiir:

Sıkıldığım zaman (buruk olduğum zaman) bana Leyla'nın hikâyelerini tekrar tekrar anlatın (hep Leyla'dan bahsedin), çünkü Leyla'dan söz etmek (anmak) beni avutur.

Yüce Allah'ın merhametinden beklentimiz, muradımız doğrultusunda bir topluluk kismet etmesidir.

Arapça şiir:

Allah uzağı yakın kılmaya, evinde sevinç olanın evine hüzün getirmeye ne kadar da muktedirdir.

Onun meclisinde olan baş kadı ile sohbet etmekten ziyadesi ile saadet buldum, baş kadı her nefesinde yüce meclisi hatırlattı. Bu meclis ki bilim ve âdâpta kâmil olduğu kadar kerem ve ahde vefa konusunda da eşsizdir. Meclisinde dostluk konusunda âdil bir âlimdir ve ovgye değer işleri ve yücelikleri yaymaktadır. Tabi ki ben hakir halen onun hizmetine varma ve ona kavuşma hevesiyle yanıyorum. Amacıma ulaşmak ve arzumun gerçekleşmesi için Allah'ın rahmetinden, lütfundan bir kapı açılmasını ve manilerin bertaraf olmasını bekliyorum. Oyle ki Yüce Allah buna kdirdir.

37-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Allah senin ömrünü yücelikte uzatsın, çünkü senin bekân büyük bir kazançtır.

Şerefli yüce meclisinin bekâsı için dua etme bütün akıl sahiplerine farzdır.

Ben hakir de kendimi hep o sınıftan görüp onların eteğine yapışıyorum.

Arapça şiir:

Salihleri severim ama ben onlardan değilim, umulur ki (kim bilir) Allah beni salih kılarak rızıklandırır.

Nerede yüce meclisin huzuruna çıkmış, o ahlâk kerametleri ve edep erkânından nasibini almış, o övgüye değer özelliklerden bahseden ve o anlam Mushaf'ından bölümler okuyan bir fazilet ve sanat sahibi görürsem onları dinlerken heyecana gelip aşağıdaki şiiri okuyorum.

Arapça şiir:

Sıkıldığım zaman (buruk olduğum zaman) bana Leylâ'nın hikâyelerini tekrar tekrar anlatın (hep Leylâ'dan bahsedin), çünkü Leylâ'dan söz etmek (anmak) beni avutur.

Bu günlerde büyük imâm Burhânu'd-dîn buradaydı. Bir aydan fazla burada ikamet etti. Onunla yakın olup sohbet etmeye alıştım, ancak bu alışkanlık sona erdi. Ne zaman ki o yüce sıfatlar hakkında konuşmaya başlasa o fazilet ve övgüye değer özellikler hakkında bütün bildiklerini anlatırdı ve bu hakir de bütün bunlarla heyecanlanıp mesut olurdum. Her birini bir daha dinlemek isterdim. Şimdi filan kişi filan dergâhtan geri geldi ve yüce meclisin mektubunu gönderilen hediyelerle birlikte arz etti. Aldığım hediyeler karşısında o kadar mutlu oldum ki onları hemen açmak istedim. Daha sonra kaderin bana bıraktığı küçücük aklıma ışık olsun diye yüce

mektubu başımın üstüne koyup ona hak ettiği gibi davrandım. O yüce mektubu öpüp gözüme sürdüm. Bu düzensiz günlerde en güzel esintiler olan o kerem kokulu kelime ve anlamlardan yüreğimdeki ve gönlümdeki gamları silmek ve rahatlamak amacıyla yararlandım. Son derece nadir, beyan ve delilde kâmil, tefsir ve yazıda makul ve makbul olan bu yazı karşısında hayrete düştüm. Her zamanki gibi bütün maslahatları unutmadan anlatmış. Bütün bunları sihirli kelimelerle anlatması övgüyü hak eden ve kerem kapılarında çalışan hizmetkârlarının dilini esir alan belâgat ve fazilet inceliklerinin göstergesidir.

Yüce Allah, kemâlini gösterip o büyük makamı hep mesut etsin. Şerefu'd-dîn yüce padişahın meclisinde şefkat gösterip ben hakirden överek bahsetmiştir. Benim hakkımda büyüklüğüne yakışır bir şekilde yazıp söylemesi ve ben hakir kulu o padişahın gönlünde hizmet makamına ulaştırmasından dolayı şükrünü hangi dil ve ne tür bir hizmet ile yapacağımı bilmiyorum. Bütün bunların karşılığında sadece dua edip ondan övgü ile bahsedebiliyorum.

Bu günlerde filan şahıs yüce dergâha doğru yöneldi. Ancak bu kulunuz yaşlılığın verdiği zayıflık ve güçsüzlük yüzünden bu sohbete katılamadı. Ondan ben kulun mazeretini bildirip durumu aynen gördüğü gibi anlatmasını ve o yüce meclisten benim için yardım dilemesini istedim. O yüce dergâhta okunma ve arz edilme şerefine ersin diye kısa bir mektup da yazdım. Yüce meclis yazılanlardan amacı anlasın. Mahremiyetin korunması ve gönderdiğim en iyi temsilciye karşı inceliklerin yerine getirilmesi için gerekeni yapsın. Daha önce kendi eminimi gönderdim. Şimdi de filan kişiyi ki bu hakirin emnidir, gönderiyorum. Umarım ona saygı gösterilir. Zayıfların bölge maslahatları ve özel teşrif ile ilgili söyledikleri kabul görsün, isteklerinin yerine getirilmesi konusunda lütuf gösterilsin. Kesinlikle

ben hakirin isteği onun zaferinin eksik olmamasıdır. Çünkü bütün işlerde önce efendimizin tarafının hayrını daha sonra özel tabaka olan itaat edenleri düşünürüm. Bir konu hakkında karar vermek istersem bu detayı göz ardı etmem. Bütün bu ikrar ve itiraflarımı kabul edip görevlerimi yerine getirmem için şans versin ve yapmamız gereken herhangi bir hizmet varsa buyursun. Onu yapma şerefine erişelim, inşaallahu teâlâ.

38-Sonraki Mektup

Ömrü uzun olsun, Yüce Allah ondan razı olsun ve onun zaferini aziz kılsın. Onun devleti için dua etmek bütün halka farzdır. Ben kulunuz gece gündüz meşgul olduğum bu duayı ve padişahın bana bahşettiği hediyeler ve lütuflar karşısında şükretmeyi kendime farz biliyorum. Eğer yaşlılık ve güçsüzlük mani olmasaydı ömrümün geri kalan kısmını padişahın hizmetçileri ve kulları arasında geçirmeyi isterdim. Bu şekilde herhangi bir zevki olmayan yaşamımdan yararlanırdım. Mevcut durum muradıma ermeye mani olur. Bu nedenle insanoğlundan bekleneni yapıp veli nimetim olan padişahın devleti için canı gönülden ve dille hizmet edip onu övmekle meşgul oluyorum. Gönlümden sırlara vakıf olan Allah haberdardır, dil ise bunları ikrâr edip açıklayan ve kalem de bunları yazandır.

Arapça şiir:

Sürekli yenilenen şöhretin kutlu olsun, destekleyenler Allah'ın seni desteklediğini görsünler.

Himmat ve gayretle çıktığın (yükseldiğin) bir saltanat merdivenidir ve yıldızların olduğu en üst dereceye yükselmektedir.

Güneşin bile kendisine secde ettiği görüş ve düşünce parıltularıyla saltanatı her yere yayılmış bir sultan için (bütün makamlar) hazırlanmıştır.

Sen uyuyan bir şanı saltanat için uyandırdın, o saltanatın yanında felek bile uykuda kalır.

Saltanat makamı öyle bir dostla süslendi ki, insanlar yürekten ona eğilip hizmet eder.

O efendisinin kapısında bir hizmetkârdır ve cömert ellerin gerdanlıkları ile ebediyen süslenmiştir.

Ey çaba ve gayretleri ayakta tutan hükümdar! Sen orada yıldızların parlaklığını görür ve gözetirsin.

Bütün şan, şeref ve egemenlik sende biter, sana ulaşmayan şan, şeref ve egemenlik yoktur.

Cömertliğiyle ve soyunla saltanatın boynunu ele geçirdin, zaten saltanatın temeli cömertlik ve soyluluktur.

Bereketli ve uğurlu Ahmed sayesinde vezirlik makamına ikinci kez döndü(m).

Yücelikte seninle yarışan kişi ne sapıklık içindedir, senin bastığın yerlerde kartal ve parlak yıldızlar vardır.

Yüce Allah sizi övüp methetmişken birilerinin sizi övmeye kalkması ne büyük cüret.

Duam sizin içindir, kalbim de bunu ihlâslı bir şekilde yazmıştır ve bu dua gecenin karanlığını aydınlatır, Allah da buna şahittir.

Ve yatmadan kalkıp oturan bir kişinin duasının kabul olunmasında şaşılacak bir şey yoktur.

Kulunuzun bu maruzatından amacı padişah hazretlerinin hizmetinde bulunan dönemin büyükleri ve fazıllarının yeniden hizmet hakkını vermeleridir. Ben kulunuz onlarla yakınlık ve birliktelik hukukuna sahiptir. Onlardan ricam Yüce Allah'ın verdiği nimetler için şükrettikten sonra eğer ben hakirden de bahsederlerse dünyada izi kaybolmuş bu hakiri ümitlendirirler ve bu vesileyle ben samimî, kadim ve duacı kulu da yâd etmiş olurlar. Yüce padişah biliyor ki ben kulunuz nerede ve hangi makamda olursam olayım alışkanlıklarım üzerine hizmet, dua ve övgü ile meşgulüm. Kulluğumu ispat etmek ve o yüce fermanın gelmesiyle ruhumun canlanması için emirler ve nehiyelerinizi bekliyorum, inşâallahu teâlâ.

39-Sonraki Mektup

Ömrü uzun, devleti devamlı ve bahtı kıyamete kadar parlak olsun. Bu dua saf ve temiz gönlümden kaleme dökülür ve kuşkusuz bir samimiyet ve sadakat ile birleşerek Allah'a doğru ulaşır. Yüce Allah her şeyi duyan (işiten) ve cevap verendir.

Velinimetim olan padişahın mektupları ben hizmetkâra yetişir. Onların her birini nazarlardan koruyan bir dua gibi o devletin sayesinde var olan güvenlik ve sağlığın devam etmesini arzularak elime alıyorum ve onun bereketinin de bilincindeyim. Allah sahamızda huzur ve güveni eksik etmesin, belâlardan korusun. Ben hizmetkâr ve bana bağlı olanlar o merhamet ve lütuf sayesinde güvende olsun.

O günlerde Ğuz (Oğuz) ordusu buradaydı. Bu ordu gittiği ve Allah'ın yardımı ile onun etkisi geride kaldığı için bir şiir aklıma geldi, yazmak istedim. Gerçi onun başlangıç beyitlerinde kendi yaşlılık hallerimi görüyorum. Ancak sonunu padişahın övgüsü ve ona dua ile bereketlendirdim. Umarım bağışlayan efendimiz tarafından okunma şerefine ulaşır.

Farsça şiir:

Gökyüzü serkeş bir at gibi şaha kalkmıştır lakin sen sakin ol ve kendine dön.

Bil ki, saadet dolu dünyada istekler uzun ömürle elde edilir.

Ve eğer ömür kâfi gelirse öbür dünya için hazırlığını yap.

Öbür dünya bu dünya ile kıyaslandığında gerçekten de hakikat ile sanalın kıyasıdır.

Ey akıl sahibi akla itaat eden ömür atını boş yere hızlı sürme,

Ve gönül kulağını hakkın çağrısına ver, çünkü aniden seni çağırabilir.

Eşine, çocuğuna gönül bağlama; makam ve mal peşinde canını yakma,

Eğer bir ihtiyacın olursa kullara sahip çıkan yüce divandan başkasına söyleme

Menkıbeler sahibi, devlet ve mülkün ışığı güneş ona gökten tâzimde bulunur.

Alçak zeminleri ve yüksek yerleri aydınlatan ışık aydınlığını onun fikrinden alır.

Yüce Şâdyâh¹⁸⁷ onun meskenidir, ismi Şam'a ve Hicaz'a kadar yayılmıştır.

Kendisi divanda oturmuş, ancak bahtı göklerle sırrını paylaşıyor.

Onun fikrini ve iznini almadan yeryüzünde bir şey gerçekleşmez,

Onun fikri gayb âlemine ulaştığında gayb âlemi onun gibi düşünür.

Yeryüzünün güçlü sahibinin mülkü, Rum'dan Tarâz'a kadar uzanır.

Ğuz ordusu onun saldırısı karşısında Aslan ve yaban domuzu yanında kuzu ve koyuna benzer.

Aslanpençesi onun karşısında koyuna benzer Kartal pençesi onun karşısında kecliğe benzer.

¹⁸⁷ Şadyâh, Nişabur'un vilâyetlerinden birinin adıdır.

Ey benim padişahım, ey mülklerin ışığı, gönlümün sana hizmet etmeye ihtiyacı var.

Gökyüzündeki karanlık perde aralanınca ortaya çıkan makamında kudretli ol, Cihan var olduğu sürece mutlu ol, nimet ve naz içinde ebedî ol.

40-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

El-Mâlikî aracılığı ile arzuların perçemine muktadir oldum, böylece bütün arzuların perçeminin altındadır.

Öyle bir makam ki saygın bir insanın ayağı kazara tökezlerse yüce makamdan geçmiş olsun diye seslenir.

Yüce meclisin devamı, bekâsı ve nimetlerinin daim olması için dua etmeyi her zaman kendime farz bilir ve bununla meşgul olurum. Bunları söylemekten amacım minnet altında bırakmak değil bunlarla her iki dünyada saadetimin devam etmesini ve isteklerimin gerçekleşmesini amaçlıyorum.

Lütuflarla bezenmiş, çeşitli kerâmet ve merhamet teknikleri ile dolu mektubunuz yetiştii. Canımın ve gönlümün hemdemi oldu. Gamla dolu olan günlerimden onu okuyarak uzaklaşıyor ve ona sığıyorum. O doğal ve içten olan lütuflar sayesinde rahatlıyor ve o meclis için övgü ve dualarımı arttırıyorum. Filan kişi hizmete gönderildi. Bu saadete ulaşma konusunda istinâbeye gitmeden padişahın yüzünü görerek göz nurlandırmak ve o yüce mecliste saadete erişmek için çok çalıştım. Bu isteğimdeki nasipsizlik ve güçlükler başlı başına başka bir hikâyedir.

Uygun olduğu bir zaman gönderdiğim bu emirden ben hizmetkârın ahvâlini dinlemesini, lütuf ve ilgi göstererek hayırlı olanı yapmasını umuyorum. Padişah yüce

meclisinde her zaman güzellikler ve güven bahetmi, bahetmeye de devam ediyor. Keremine ve byklgne yakıanı yapsın. Şüphesiz Allah Teâlâ'nın fazlından sonra ümidimiz odur.

41-Sonraki Mektup

Yüce divanın nimetler evliysı padişahın ömrü uzun devlet erkânı mutluluk ve başarılarla dolu olsun.

Padişahın eski ve samimî duacılarından olan ben kulunuz ve hizmetkârınız lütufları ve destekleri için Őkredip dua etmekteyim. Çok zayıf ve güçsüz olmama raĒmen padişahın yüce fermanı ile Cveyn halkına nder oldum. Ancak kaderin hükmüne karşı koyamayıp bunların bazılarının hayrına olacak Şeyler hakkında çare bulamıyorum. Ferman ile bu makamdan alınmadıĒım sürece bu sorumluluĒu üstlenip bu acıyı ekeceĒim. Nimetler sahibi padişahı rahatsız ederek bu halkın her zaman itaatkâr ve ll olduĒunu ve fazla istemlerden kaındıĒını söylemek isterim. Bu halk geçmişte birçok acı çekmiş, ancak Şimdi doĒunun ve batının nimetlerinin sahibi adil padiahımızın adâlet ve lütufları sayesinde onun güçlü devlet erkânı, divanının iyi tutumu ve merhameti ile valiler ve mülk sahipleri imkânları ve gleri yettiĒi kadarıyla ziraat işiyle meşgul olup çalıŐırlar. Yüce Allah, padişahın devlet erkânını her geçen gün daha da saĒlamlaŐtırıp bu halkın adâlet ve insaftan nasiplerini artırsın, bunun bereketi de güçlü devlete geri dönsün.

Şimdi doĒunun büyük ailelerinden olup marifeti ile meşhur olan âlemin byĒ saygıdeĒer Sadu'd-dîn Cemâlu'l-islâm Ahmed, Allah saygınlıĒını daim etsin, maliye işlerinden sorumlu kişi olarak bölgeye geldi. Halk onun varlıĒı ile huzur buldu ve onunla mutlu oldu. Yüce divandan vergi toplama ve bunları artırma

fermanı almış ve onunla meşguldür. Yapabildiği kadar o meblağı tespit ve tayin etti ve bölge sorumlularına da ilettili. Halk da bu fermana itaat etti. Lakin Allah uzak etsin, halk başka bir talep olmasından korkuyorlar. Çünkü büyüğümüz Sadu'd-dîn bunları zorla bir araya topladı ve daha yeni bu işlemleri bitirdi. Eğer hiçbir şeyi olmayan bu bölgeden yeniden vergi istenirse bu halk mahvolur. Böyle değerli bir bölge ve bu kadar mübarek bir halkın bu kadar cüzi bir şey için harap olması doğru değil ve bundan fazlası da kulluğun şartı değil. Aslında halk çok fazlasıyla ağlayıp yalvardı, ancak ben hakir onları sakinleştirdim. Padişahın bilmesi için bunları anlatırım. Sadu'd-dîn'in istedikleri toplandı. Eğer halkın gönülleri alınmazsa bütün bu halk ayağa kalkar. Ben kulunuz belirlenen vergilerin toplanması konusunda çok yardım ettim ve destek oldum. Eğer bu işi yapmış olmasaydım padişahımın verdiği nimet ve duyduğu güvenin hakkını vermemiş, Allah'ın ve halkın hakkına riayet etmemiş olurdu.

Yüce padişah her zaman mazlumları korumak ve desteklemekten yana olsun. Bu kulunuz da Allah'ın izni ve yardımıyla, velinimetim olan padişahın emirlerini ve nehiyelerini yerine getirmekle meşgulüm.

42-Sonraki Mektup

Ömrü uzun olsun. Hizmette kusur etmeyip selam ediyorum. Ben hakirin başında bir sorun var. Ama bunu uzun uzun anlatarak sizi rahatsız etmek istemiyorum. Ancak durum bellidir ve söylüyorum çünkü herkes ben hizmetkârın meliklerin lideri padişah hazretleri Müeyyud-devle ve'd-dîn'e, Allah yüceliğini daim kılsın, sığınp ondan ümit beklediğimi biliyor. Bu nedenle bütün önemli işlerde bana geliyorlar ve bu küstahlığı yapmak için beni mecbur bırakıyorlar. Emirlerin büyüğü

Şemsu'd-dîn Ali, Allah yüceliğini daim kılsın, Estu tarafından buraya doğru geldi. Mübarek varlığı ile bu hakiri şereflendirdi. Kısacası devlet ona yâr olmuş, ikbâl ve saadet ona önderlik etmiş ve o da komutanların emiri âlemin büyüğü Ziyâud-devle ve'd-dîn'in, Allah onun yüceliğini daim kılsın, rızasını kazanmaya karar vermiş. Ona sığınıp en değerli yer olan o yüce dergâha baş koyarak canını ve gönlünü o kutlu hizmete vakfemek ve o makam ve ihtişam sayesinde ömrünün geri kalanını geçirmek istiyor. Ben hakir böyle iyi bir karar aldığı için kendisini tebrik ettim. Bu nedenle bir ulak gönderdim. Bu ulak yüce mecliste bir fırsatını bulup ben hevesli samimî hizmetkârın hizmetini, devletin devamı için her zaman dua ettiğimi ilettikten sonra bu konuyu da zafî âlilerine söylesin. Şeytanla savaştan başarıyla kurtulan bu değerli büyük için sevgi ve lütufları harekete geçirsin. “Şeytan benimle kardeşlerimin arasını bozdu”¹⁸⁸. Bu âyet gerçekten de onun halini anlatır. “Bugün sizi kınama (suçlama) yoktur”¹⁸⁹. Bu âyetin müjdesinden nasiplenmek için bu tarafa doğru geldi ve o hazretin en has hizmetçilerinden medet ummaktadır. Kabul görüp yüce padişahın teveccühünden yararlanmayı bekleyip hatalarının affedilmesi ve rıza gösterilmesine göz dikmiştir. Bu ümit ile yalvarma ve tövbe makamında durmuştur. Ben hizmetkârınız da onun kabul edilmesi konusunda saygılarımı sunup şefaathçi oluyorum. Ümit ediyorum ki bu şefaathim şifalı olur ve yüceler yücesi efendimizin imzası ile gelecek olan cevap o büyük ailenin evladı olan büyük kişiyi ümitlendirir ve o da gönül rahatlığı ile hizmetinize doğru yola çıkar. Yüceler yücesi efendimiz nasıl ferman verip nasıl uygun görürlerse o yapılır.

Bu hafta çok kötü bir kafa zonklaması ve baş ağrısı ki o yüce makamda uzak olsun, nedeniyle herhangi bir şey yazamadım. Ancak kendimi zorlayıp bu mektubu

¹⁸⁸ Kur'ân, Yûsuf (12), 100.

¹⁸⁹ Kur'ân, Yûsuf (12), 92.

yazmaya başladığımdan beri çok ilginçtir ki baş ağrım bertaraf oldu. Bu gerçekten de o ölümsüz ve nihayete kadar devam edecek devletin bereketlerindedir.

43-Sonraki Mektup

Ben hizmetkârınız velinimetim olan efendimizin lütuflarının etkisini her zaman ve sınırsız bir şekilde görüp haberlerini devamlı alıyorum. O devletin devamı için dua etmek ve nimetlerin şükrünü yerine getirmekten daha iyi başka ne işim olabilir ki? Allah'a şükürler olsun ki dualarımın kabul olduğu bellidir. O devlet her zaman destek görmüş ve her geçen gün saadeti artmıştır. Evliyâ ve önemli kişilerin yaptığı işler de arzulandığı gibi olmuştur. Ben hizmetkârınız da her zaman övgü ile meşgulüm.

Farsça şiir:

Ey adı cömertlik ve bağışlama ile meşhur olan ve ey pehlivanların sancağı fikir ve kararı sayesinde muzaffer olan,

O bayrak, o fikir ve o karar sayesinde dünya âbâdtır, o bayrak, o fikir ve o karardan kem gözler uzak olsun.

Senin sancağındaki komutanları senin fikir ve kararın sayesinde yükseltirler,

Dünya var olduğu sürece ikbâlin dünyada nihâyete ermesin.

Ben hizmetkârınız biliyorum ki efendimiz padişahın zamanı bu dağınık sözleri okumakla geçirilmeyecek kadar değerlidir. Ancak ara sıra sadakat ve samimiyetimi arz etmekten başka çare yok. Din ve dünya maslahatlarımı yüce Allah'ın keremi ve veli nimetim olan efendimizin merhametine bıraktım, itaat etmek için fermanını bekliyorum.

44-Sonraki Mektup

Velinimetim İslâm emiri cihan pehlivanı Müeyyu'd-devle efendimizin ömrü uzun olsun. İki dünyada devleti, muzaffer ve mutlu olsun. Yüce Allah onun yardımcısı ve destekçisi olsun.

Yüce Allah lütuf gösterip padişahın devletinin gölgesini dünyaya yaymış, onun cihanı fetheden kılıcını kendisinin mucizelerinden yapmış ve dünya halkını, zaferli bayrağın merkezi olan buradan batının en uzak noktalarına kadar onun koruması ve siyasetine tabi tutmuştur. Bütün Müslümanlara sadaka vererek, oruç tutup namaz kılarak padişahın devletinin devamı için dua etmek ve Allah'tan onun bekâsını istemek farzdır. O hazrete daha yakın olan kişiler, efendimizin devletinin kerametini daha çok görenler, onun adâlet ve merhametinin etkilerinden daha hızlı bir şekilde yararlananlar için ona dua etmek ve ömürlerini onun hizmetinde geçirmek daha da farzdır.

Ben kulunuz ki acizlik ve yaşlılığın verdiği zorluk ve gerekli malzemelerin olmaması nedeniyle o hazrete hizmet etmekten alıkoyulmuşum. Lakin gece gündüz devlet için dua etmekle meşgulüm ve yüce divan ile halkının maslahatlarına riayet etmeye çalışırım. Yüceler yücesi padişahın devleti için dua etmeyi en hayırlı ibadet olarak görüyorum. Çünkü İslâm ve Müslümanların düzeni padişahın kalıcı devleti sayesinde sağlanır ve bu hizmetten daha iyi bir ibadet olamaz.

Çok fazla uzatmak kutlu devletin duacılarının kulluk şartlarına sığmaz. Ayrıca hayır dua ile meşgul olmak daha iyidir, çünkü Allah Teâlâ işiten ve icâbet edendir.

45-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

*Benim bulunduğum yer ile onun bulunduğu yer arasında mesafeler olsa bile
Selmâ'nın Akik'teki evine selam olsun.*

Ömrü uzun olsun. Cisimlerin birbirine yakın olmasının kalpler ve şahısların yakınlığında etkisi yoktur. Ancak gönül sakinleşmiyor ve mütemadiyen hizmet saadetine erişmeyi talep ediyor. Kader ise her zaman olduğu gibi çok çeşitli maniler çıkarma konusunda kararlı ve insan gücü de her zaman kadere karşı koymaya yetmiyor. Umarım yüce Allah bu muradıma en iyi şekilde erme konusunda benim yolumu açar.

Yüce mektubunuzu öptüm ve ahvâlim perişan oldu. Müslüman bölgelerin durumunu biliyordum. Ancak bu durum daha da netleşti ve acım daha da arttı. Hazretin huzuruna çıktığımda saray büyüklerinin hal ve tavırlarından endişelenmiştim. Çünkü işlerin nasıl başlayıp biteceğinden habersiz, bilgisiz ve düşüncesiz bir şekilde işe başlayıp şeytanın aldatması ve kötü vesveseler neticesinde akıllarına gelen her şeyi söylüyorlardı. Gerçi haklı olduğum ve uyarmaya çalışmak amacıyla söylediğim nasihatler şimdi açıklığa kavuşuyor. Telafi etme ve düzeltmeye çalıştığım için insanların birçoğunu onların safında görüyordum. Günlerin getirdiği beklenmedik bir illetten zaruret olarak göz yumduğu, işi ümit ve iyi niyete bıraktığı için durum bu hale geldi. Üstelik hiç kimsede bir uyanma ve duraklama da görmüyorum. Hatta tam tersine bu durum daha da artmaktadır. Buradan zorunlu işler hâsıl oldu.

46-Sonraki Mektup

İhsân ve iyilik bütün dillerde övülmüş ve her durumda beğenilmiştir. Hak sahibine ne kadar ihsân, güzellik yapılırsa bu dünyada o iş iyilik olarak yâd edilir ve şüphesiz öteki dünyada da mükâfatı çok fazladır.

Bu cümleleri yazan kâtip Ali b. Ahmed, takva sahibi Abdurrahman'ın -Allah başarısını daim etsin- halini, bölgenin büyüklerinin, önde gelenlerinin ve dostlarının anlattıklarını arz etmemi istediler. Onun birçok özelliğinden birkaçını anlatmamı ve onun takva ve iffet hukukunu dikkate alma konusunda elimden geleni yapmamı söylediler. Fakat onu anlatmam hakkında yazarken birkaç tarafı düşünmem ve korumam gerekti. Birincisi kendi tarafım ki bu anlamda büyük bir mükâfat bekliyorum. İkincisi büyükler ve dostlarımla tarafı ki bu başarıdan kalıcı bir övgü, göklere yükselen bir dua, bu cihanda saygı öteki cihanda mükâfat bulacaklar. Üçüncüsü ise bu hak sahibi yardıma ihtiyacı olan kişinin tarafı ki uygun bir zamanını bulup ibadet, itaat ve ustası olup onunla öne çıktığı Kur'ân'ı okumak ve çok hırslı olup içtihat derecesine ulaştığı şeriat bilimlerini öğrenmekle meşgul olup onları korumak istiyor. Böyle bir kişiye ilgi gösterip aşar vergisi ve sadakalardan pay ayırıp her anlamda ona yardımcı olmak ve onun ihtiyaçlarını gidermek “Ne mal ne de evlattan fayda olmayan o gün sadece Allah'ın huzuruna temiz kalp ile gelenler kurtulur”¹⁹⁰ çok faydalı olacak ve emeller tartısında iyilik tarafının daha ağır basmasını sağlayacaktır.

¹⁹⁰ Kur'ân, Şu'arâ(26), 88. ve 89.

47-Sonraki Mektup

Padişah Nâsiru'd-dîn,'in yüce meclisinin ömrü uzun ve yücelik içinde olsun. Yüce Allah onu korusun. Padişahın yüce meclisinin hizmetinde geçen ömür iyi ve rahattır. Bu karanlığın sonu rahatlama olacak ve hizmet saadeti yüzünü gösterecek ümidiyle mutluyum, çünkü Allah işleri kolaylaştırandır.

Daha önce uzun ve kısa mektuplar yazıldı. Okuma şerefine ulaştım. Malumunuz olduğu gibi ben hizmetkârınız görünürde hizmette görünmese de her zaman hizmete hazır ve hayır dua ile meşguldür. Yüce efendimiz biliyor ki adâletli emir Alâu'd-dîn Muzaffer b. İsmail hazretlerinden beş yaşında bir erkek çocuğu geriye kaldı. Ona bakmakla yükümlü olan bir dedesi var ve vakıf gelirinden başka dünyada hiçbir şeyleri yok. Bu durumu Nişabur'a geldiğim zaman efendimize arz ettim. Yezd ve Fezlabad köylerinin öşür vergisinden ona pay verilmesini emretmesini istedim. Efendimiz her daim var olsun bu sebepten ötürü emr-u ferman verdi. Alâu'd-dîn'in, bu evladı yetim kaldığı ve maslahatlarının vekâleti benim üzerimde olduğu için böyle bir istekte bulunarak efendimizden bu büyük hayır işini düzene koymasını, bu yetimin hakkının verilmesini ve başkalarının elinin bundan kesilmesini emretti. İki dünyada övgü ve sevap kazanmasını ümit ediyorum. Ben hakiri bu hayır işte ön ayak olduğum için affetsin. Kutlu kalemiyle emirler ve nehiyelerini bize hediye edip onları yerine getirerek gurur duymamızı sağlasın, inşâallahu teâlâ.

48-Sonraki Mektup

Padişah Nâsırud-dîn'in yüce meclisinin ömrü devletin zirvesinde ve uzun olsun. Bekâsı daim olan padişahın sevgi vilâyetinde beslenip terbiye alan bu gönlüm

yaşlılık çağının sonuna yaklaşmıştır ve her zaman o yüce makamın şefkat, kerem, lütuf ve ilgisi sayesinde mutlu olmuştur. Bu nedenle her an hizmete koşup ömrümün geri kalanını o kerem ve cömertliğin yanında geçirip her an ortaya çıkıp yüz gösteren belâlar ve hadiselerden o yüce makama sığınmak istiyorum. Ancak bazıları yakın akrabalarım olan ve benden başka vasileri olmayan kadın ve çocuklardan oluşan bir grup bu arzuya erişmemde gönlümün istediği gibi davranmamda bana mani olur. Bütün bunlara rağmen şu anda endişelerin kaynağı olan doğu tarafında güvenlik sağlandığı zaman o tarafa doğru gelmek istiyorum. Şüphesiz Allah Teâlâ işleri kolaylaştırandır. Her zaman mektup yazmak istedim. Ancak bunun çok hafif bir hizmet olacağını düşünmekteyim. Aslında bu gelenek günümüzde insanlar tarafından sık sık yapılan bir davranıştır. Ancak o yüce padişah kendi keremiyle bu gelenekte benim tarafımdan bir gecikme olursa bunu kusur olarak saymasın. Eskiden beri tanıdığı ben hakire güvensin ve bu hizmetkârın mektubunun cevabını bir yazı ile şerefendirip etraftaki haberleri olduğu gibi anlatsın. Böylece eğer o taraftan güven ve sağlık haberleri gelirse bu taraftaki hakirlerin de gönlü mutlu olur ve hayırlı dualara vesile olur. Tehlike ve üzücü haberler olursa da onlardan bihaber kalmayalım ve hayırlı dualarla onlara karşı koyalım. Ben hizmetkârın elinden gelen herhangi bir hizmeti varsa buyursunlar. Minnet ile tamamlayalım, inşâallahu teâlâ.

49-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

El-Himâ tarafındaki tek kum tepeciği, kendisine gidemesem de (gidemesem bile) benim için çok sevimlidir.

Büyük imâm Muinu'd-dîn Şehâbu'l-islâm'ın devleti daim ve ikbâli bol olsun. Müjde dolu değerli mektubu bana ulaştı. Uzun süredir kaçmış olan can ve gönlümün mutluluk, rahatlık ve ferahlığını bana geri getirdi. Sırlara âlim olan Allah Teâlâ biliyor ki ben hakirin gönül ferahlığı bir süredir yoktu ve gönlüm hayli incinmişti. Ancak sonu hayırlı bitti ve yüce meclisin saadeti ve bereketi ile kutlu makamına geri döndü. Geçmişleri yâd etmek hayırlı olmaz. Allah'a şükürler olsun ki o değerli şahıs saadet ve selamettedir. Eğer azıcık bir rahatsızlık var ise ve kaderin eli değerli ayağını incitmiş ise tez zamanda rahatlayacak ve bütün eziyetlerin yerini rahatlık alacak. İyi ve hayırlı olan zamanla gerçekleşir. Mesafe çok yakın olmasına rağmen kavuşmak kısmet olmadığı için gönül ve canın istediği gerçekleşmediğinden dolayı yüreğim çok kararsızdır. Birçok mani ortaya çıktı ve onları anlatmak çok uzun sürecek. Umarım bu mektubun ardından manilerden kurtulurum ve hizmet saadeti kısmet olur. Böylece canımın ve gönlümün ihtiyacı olan güç geri kazanılır, inşallahu teâlâ.

50-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Şan ve şeref senin yüceliklerin için dua etti, şans ve talih ardından onun duasını tamamladı.

Sen yüceliklere soylu bir el uzattın, bu el şans ve talihin gittiği yere yardıma gider.

Eskiden beri senin şeref kattığın bir saltanat ne kadar şanlıdır, senin olduğun bir din kadar değerli ve azizdir.

Akıl ve erdemın bbrlendiği, yüceliklerin temelinin derine inip sağlamlaştığı kişi sensin.

Yeryüzünde hür bir insan yok ki onun efendisi olmayasın, edep sahibi bir insan yok ki onun da efendisi olmayasın.

Neredeyse kalbim size olan sevgisinden –hâşâ Allah'tan- Yağuz ve Veddi¹⁹¹ rab edecek.

Sizin siteminiz beni öyle bir yola koydu ki bu can yaşadığı sürece (adınızı) zikir edip durur.

Sen beni fakirliğin vurduğu, vecdin yükselttiği, çalışmanın mutlu ettiği, tembelliğin mutsuz ettiği,

Mahrumiyetin taciz ettiği bağış ve ihsânın mutlu ettiği topluluktan bir sandın.

Onlar ki sevdikleri mala kavuşunca onların elinde övgü de yergi de birdir.

Onlar ki bir araya geldiklerinde insana tepeden bakan kişilerdir, onlar ki senin onlara bağış yapmana rağmen elleri sıkıdır.

Onlar ki ilerinden mazlum olan merhamet dilendiğinde kaplanın ceylana baktığı gibi bakar.

Oysa benim gibi bir hizmetkâr ne kadar kusurlu olduğunu bilir, öyle ki hizmette ciddi olmak bir şereftir.

Ben ki okları sürekli gönderilen feleğin (devranın) hedefi olmuşum, merhametine sığınıyorum.

Zamanın felaketleri karşısında öyle sıkıntılar yaşadım ki, sinem onları hatırladığıa parçalanacak gibi oluyor.

¹⁹¹ Nuh Suresi, 23. ayette geçen put adına atıfta bulunulmuş.

Gizli şeyler basiret sahiplerine apaçık görünse de benim size bağlılıktaki gizli sırlarım apaçık ortadadır.

Zaman geçse de bizi hoşnut etmiş olan ve geride kalan günlerimizi (hukukumuzu) unutacak değilim.

Gençlik henüz bir beşik iken ve gecenin göz kapakları uyurken arzu ve ümitlerin memesinden emmiştik.

Hüznümü rahatlatacak merhametin için sana dua ettim (seni çağırdım) zaten merhametinizi uman kişi redd edilmez.

Kalbim zevk ve sefaya meyiletmesine rağmen her türlü zevk ve sefaya karşı kalbimi dizginledim.

Nefsimi takva ile gemledim, bu sayede zayıf bir şeyin azı da çoğu da benim için bir oldu.

Düne kadar boş arzuların peşinden koşan (teri) kurumayan kişi gibiydim.

Başka hükümdarların kapılarını terk edip kapısından başka gidecek yeri olmayan bir efendinin kapısına göçtüm.

Başıma bir sıkıntı geldiğinde onun huzuruna giderim ve böylece sıkıntıların benden ayrıldığını görürüm.

Canın bir şeye susadığında onun fazileti susuzluğu giderendir, cömertliği de su pınarıdır.

Yerleştiğim yerde bir kurt (bana) zarar vermeye ondan gelecek olan yırtıcı bir aslan (beni korumak için) etrafımda dolaşır.

Saltanatın şerefi düşmanlara karşı benim yardımcımdır ve güzel görüşleri sayesinde aramızda engel yoktur.

Allah'tan gelen yüce bir izzet lütuflarının ardından gelen uzun bir ömür içinde olsun.

Gece karanlık olduğu, kor ateş ve donuk şeyler bir arada olduğu sürece günler hep ondan yana olsun.

Bu beyitler -Allah padişahımızın izzetini yüceliğini, ömrünü daim etsin- üzgün, hüznü, yaralı bir kalpten çıkmıştır ve bu üzüntünün, hüznün, yaralı gönlün durumun bir kısmını anlatıyor. Ulvî ve pak zihnin üretimi, cömert kişiliğin ürünleri olan bu anlatım akıp giden gençliğin baharında içerdiği örneklerle bendeniz hizmetkârınızı şereflendirmiştir.

51-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Eskiden beri (uzun süredir) yönetimde bulunan her kalbe geldim ve gerçekleşmekte olan bu mutluluğu takdim ettim.

Size ulaştıracak bir kalbi kim bana verir ki sizin gibi cömert birine ki bu imkânsızdır.

Benim arkadaşım sizi överek geceyi dokudu, sizi hatırlamakta gün boyu benim arkadaşımdır.

Yüreklerin dostluğa dayanarak birbiriyle görüşmesi başkadır ve bu vesileyle yakınlık ve sırları söyleme faydası sağlanır. Bu nedenle samimî kardeşler ve aynı yolun yolcuları hiçbir zaman başka bir yere gitmemeli ve ayrılmamalıdır. Kişiler arasında samimiyet ve sefa ilişkileri yayıldığında her zaman yakınlık ve birliktelikten zevk duyulur. Her şeye dostluk açısından bakılır. Sırlar ve fikirler ortaya konulur ve saklanan şeyler söylenir. Yüce meclisin eşliğinde yıllardır halim böyledir. Gerçi

günlerin birçoğu ayrı olarak geçmiştir. Ancak kalpler ve ruhların yakınlığı söz konusu olunca, ayrılığın acısına katlanmak daha kolay olur. Günler geçiyor ve gün ümit ile sona eriyor. Yüce makamın adımlarının Cacerm'e geleceği müjdesini aldığımdan beri telaş içerisindeyim. Nasıl bir yolunu bulup esbabını sağlayıp hizmete koşarak erişilmesi çok yakın olan o murat ve mertebeye ulaşabilirim diye düşünüyorum. Bazen de engeller ve manilere baktığımda eğer gitmem mümkün olmazsa ısrar edeyim de her ziyaretimde gönlümü alarak vaat ettiği teşrifini yenilesin diye yalvarayım diyorum. Yüce makamın düşüncesi hâkim ve adâletten yanadır. Seçimi o yapar ve yol göstericidir. Ziyaret bahşetme veya ziyaret isteme, huzuruyla şerefendirme veya huzuruna isteme konusunda neyi uygun görürse övgü ve teşekkür ile karşılır ve yerine getirilir.

52-Sonraki Mektup

Arapça şiir:

Size, sevgisi samimî ve dürüst birisinden Mecdu'd-dîn'in ahlâkı gibi hoş ve güzel selam olsun.

Onu andıkça kalbi eski bir dostluk üzerine yerleşmiş kişiye olan övgüsünü devam ettirir (sürdürür).

Âlemlerin büyüğü Mecdu'd-dîn Şemsu'l-islâm'ın yüce meclisinin ömrü uzun olsun. Hizmetinize çıkmaya ne kadar hevesli olduğumu anlatmam çok abartılı olur ve bunu mektubun başında yazmam örümceğin ördüğüne benzer. Kalplerin şahadeti buna gerek kalmadığını söylüyor. Umarım Allah Teâlâ'nın fazlı ömrün geri kalan kısmında birleşme ve bu nimetten yararlanmayı çok uzak ve zor kılmaz. Çünkü o neyi isterse o gerçekleşir.

Herkese malumdur ki olaylar hücum ettiği zaman efendiler ve büyükler sevdiklerine sarılıp ondan lütuf beklerler. Bu mektubu getiren kişinin başına Cacerm ve Bistam arasında bir hadise geldi. Haydut bir grup ona saldırıp sahip olduğu her şeyi alıp onu anadan doğduğu gibi bırakmış. Bu kişilerin o taraftan olduğunu söylüyorlar. Hizmetinize geldi ve bu selama ümit bağladı.

Yüce meclise bu konuyu araştırma ve çalınanları iade ettirme konusunda çaba gösterme yakışır. Şefkat göstermeyi farz bilsin ve o güzel çabanın karşısında övgü görüp mükâfatlandırılacağından emin olsun, inşâallahu teâlâ.

53-Sonraki Mektup

Ömrü uzun ve işleri istediği gibi düzenli olsun. Bundan sonra hizmete varmak için ne kadar hevesli olduğumu ve bunu ne kadar istediğimi anlatmayacağım. Çünkü bu hikâye ve onun üzüntüsü çok uzundur ve haddi aşmıştır. Ancak yüreğimde var olan bu yakınlık ve uzaklık duygularından, düzen ve birliktelik esbabını sağlamak için bir arada bulunan bu aşağılama ve korkudan hayretteyim. Sanki Hz. Nûh'un iyi haber ve müjdesini almışım ve her hangi bir alternatifi olmayan kurtuluş fermanını okumuşum. Bir süre ayrılık ve uzaklık ile geçerse de zaman, gelecekte kader bana kavuşmam için mücadele eder diye düşünüyordum. Ancak ne yazık ki değerli ömür geçti ve kader bize çok zor günler yaşattı. Biz de gaflet dairesinde sakin bir şekilde oturup güvenilir göstergelere gözümüzü kapatmışız. "İşte bu apaçık ziyânın ta kendisidir"¹⁹². Bu mektubu Rebîu'l-evvel ayının ortasında yazıyorum. Sağlığım hayli yerinde ve döneme uygun haldeyim. Uzun süredir mübarek yüce meclisin mektubundan mahrumum. Musahiplik (yol kardeşliği) ortadan kalktığı için

¹⁹² Kur'ân, Hac Süresi (22), Ayet 11.

mektupları ortadan kaldırmanın ne anlamı var ve hangi şeraitte bu reva görülür. Nitekim bu da kaderin zorluklarından biridir.

54-Sonraki Mektup

İhsanlarda bulunan padişahın yüce meclisinin ömrü uzun olsun. Devleti, ikbâli ve yüce başarısı her daim olsun. Devamlı ahvâlinde haber alıp hayırlı dualar ile yardımcı olmaya çalışırım ve devletin devamının ve istikrarının ve de ikbâlinin her daim açık olmasını istiyorum. Yüce Allah işitendir.

Bu mektubu getiren Horasan'ın en ünlülerindedir. Saygınlığı miskten daha üstün, soyu ise güneşten daha parlaktır. Onun soyu ve saygınlığı o kadar aşikârdır ki beyan etmeye ve anlatılmaya ihtiyacı yok. Bu mektubu getirmek için o hazrete doğru hareket etti. Padişahın şefkat ve teveccühünden medet umarak Irak'a gitmek istiyor. Umarım beklediğini bulur ve herkesin faydalandığı lütuflardan nasibini alır. Böylece iyi ünü yayılır ve büyük sevap kazanır. Ben hizmetkârınız da onun hakkında yapılan şeyler ile kendimi özel hissederim. Çünkü o büyük soydan olan kişi ile çok hukukum var. Ben hizmetkârınızı bekleyip o sefere çıkmayı sağlamak için elinden geleni yaptı. Ancak olmayınca acele etmeyi hayırlı görüp böyle bir mübarek yolculuk için daha fazla beklemeyi doğru bulmadı. Bu gecikme mazur görülsün ve işlemin tamamlanması için gereken yapılsın.

55-Sonraki Mektup

Yüce meclisin ömrü devlette uzun olsun. Hizmete varma konusunda ne kadar hevesli olduğumu anlatmayacağım. Çünkü dostluk aynasında karşılıklı olarak birbirimizi, yüreklerimizi görüp ezeli bir bilgelik ile ruhlarımıza vakıf olanın

huzurunda bu gereksiz bir iştir. Böyle bir şey mezhep birliği ve adâletten uzaktır. Mübarek yüzünü görmeye çok hevesli olduğum halde bu kısa ömrün geri kalanını öyle saygıdeğer bir dostun yanında geçirip her zaman yazarak vaat ettiği sözlerin gerçekleşmesini beklemeliyim. Umarım Yüce Allah bu görüşmenin esbabını sağlar. Bu vesileyle ayrılık cehenneminden kurtarıp nimetlerinin esintisine ulaştırır ve uzaklık ateşiiyle yanmış dudaklarımı söndürüp rahatlatır. Peki, bu arzu gerçekleşecek mi? Bu murada nasıl ve nerede varılacak? Yüce meclisin bildiği gibi ben hakir Safer ayının sonundan Rebû'l-âhirin ortasına kadar çok korkunç bir hastalıkla boğuşuyorum. Yüce meclisten irak iki farklı hastalık birbirine karışmıştı ve bugüne kadar devam etti. Sadece bir haftadır sağlık ve şifa belirtileri görünmeye başlamıştır. Bu mektup bu süre içinde ıstıraplı kalem ve kendi titrek ellerimle yazdığım ilk mektuptur. Hastalığımda ben hakiri şerefendirip yazdığınız mektubu okuyarak huzur buldum ki menekşe yağı ile birlikte gönderilmiştir. Başka bir el yazısıyla mektup yazarsam o saygıdeğer gönül incinir diye düşündüğümden cevap vermekte geciktim. Şimdi ayıplamaması ve yanlış düşünmemesi için mecburen kısa kesiyorum. Ümit ediyorum, fırsat bulduğunda efendimiz Yeminu'd-devle ve'd-dîn, Mazenderan şahının yüce meclisinde bu hizmetkârın ne kadar samimî olduğunu anlatıp hizmetkâr ve duacı olduğumu iletir ve kerem koşullarını yerine getirirler. Münferiden mektup yazmadığım için özrümü bildirip onu gizilice ve açık bir şekilde her zaman övüp duacı olduğumu iletirsin. Ayrıca o mecliste bulunan bütün büyükler ve efendilere özellikle Emir Hacıp'e selam ve sevgilerimi ve de onları ne kadar özlediğimi iletirsin. Beklenmedik bir olay olan malum hadiseden ne kadar rahatsız olduğunu ve üzüldüğünü biliyorum. Bir büyük dostun başına böyle bir olayın gelmesi ve samimî

dostların onu gidermek ve kurtarıcı olabilmek için herhangi bir şey yapamaması daha çok üzücüdür.

Arapça şiir:

Kötü bir işi kınamak büyük bir şey değil midir, bizim hukuk alanında kullanacağımız bir balyozumuz (baltamız) yoktur.

Takatsiz olmama rağmen çok çaba gösterip kendi el yazımla yazıp gönderdiğim yazılar tanıdığım bir din adamına çok da etkili olmadı. Zaten hoş görülmesi olarak tanıımıyordum. Şimdi duyuyorum ki olay son bulmuştur. Allah onu gerçekleştirendir.

Ahvâl bildirme, ahvâl sorma, emirler ve nehiylerini içerecek değerli yazılarınızı bekliyorum. Onları icra ederek gurur duyacağım.

56-Sonraki Mektup

Kerem ve nimet sahibi padişahın devlette ömrü uzun olsun. Ümidinin kesilmesine ve ecelinin yetişmesine bir gün kalsa bile, o efendimizin hizmetine müştak ben hizmetkâr, padişahın doksan dört yılının Şaban ayında yazdığı mektubu doksan beş yılının Safer ayının sonunda aldım. Bu mektup ile zayıf vücudumda yeni bir ruh dolaşmaya başladı ve çok zayıf atan kalbim yeniden canlandı. Bu kerem sayesinde son yedi yıl içinde kaybettiğim yakınlarımdan dolayı çektiğim acıları - Allah onlara rahmet eylesin ve ömürlerinin geri kalanı efendimizin olsun- ve gördüğüm zorlukları unutarak hayal bile edilemeyecek bir mutluluk duydum. Ben hizmetkârın başına gelenleri bir daha anlatmıyorum. Çünkü acıları yenilemeden başka bir işe yaramaz. Hayırlısıyla bu tarafa doğru gelmeyi düşündüğünü yazmışsın. Allah onu gerçekleştirendir. Eğer bir daha bu kulunuza böyle bir hizmet saadeti yüz

gösterirse kaderden yana herhangi bir üzüntüm kalmaz. Acaba böyle bir zenginliğe ulaşabilecek miyim ve bu süre içinde böyle bir şans bana yüz gösterecek mi? Elbette ki yüce Allah kullarının gözünde çok zor görünen şeyleri kolaylaştırandır ve acizler için çok uzak görünen şeyi yakınlaştırandır. Ben hizmetkârınızın bunları anlatmaktaki amacı, kendi halini anlatmaktır ve yüce padişahın himmetini bu eksiklik ve yetersizlikten tenzih ederim. Yüce Allah o padişahı diğer insanlardan farklı kılmıştır. Onun himmeti hiçbir zaman azalmasın ve çok zayıf olmasın.

Efendimiz yazdığı bir bölümde ben hizmetkârı ihmâl etmek ve vilâyet hukukunu unutmakla suçlamıştır. Bu konuda “Bazı zanlar günahtır”¹⁹³ demeye dilim varmıyor. Çünkü biliyorum bu suçlamayı bana karşı olan kerem ve lütuftan yapmış ve bu hizmetkârı mektup yazmaya itmeyi amaçlamıştır. Bundan hiçbir kuşku yok. Evet, suçumu itiraf ediyorum, ulak gönderme konusunda gaflet ettim. Lakin gönlümde ve yüreğimde olan gam ile herhangi başka bir dert ve gamı kaldıramamaktan korkuyordum. Herhangi bir saptırma olmadan gerçek budur. Şimdi Allah’a şükürler olsun ki yürek sakinleşti. Bir süre daha yaşayacağım ve padişaha hizmet etme saadetine erişeceğim konusunda ümitlendim. Sitem anlamında yazdığı o kelimeleri kesinlikle dikkate alacağım. Doğrudur, kendi gereklerimiz doğrultusunda bir şeyler ortaya çıkarıp onlara gönül bağlıyoruz. Ben hizmetkârınız daha gönlünü bağladığı şeylerden kurtarmamıştır. Kurtulmak için ne kadar da çaba harcıyorsam henüz onların tuzağındayım. Şimdi padişahın yardımından yararlandığım için kuşkusuz bu muradıma ereceğim. Çünkü din ve dünya ile ilgili bütün amaçlarım her zaman padişahın himmeti ve yardımı sayesinde gerçekleşmiştir. Üç dört yıldır Mekke seferine çıkmak istiyorum ve bu seferden amacım dünyevî istekler ve

¹⁹³ Kurân, Hucurât Suresi, Ayet 12.

ilgilerimin kesilmesidir. Umarım bu sene bu isteğim gerçekleşir. Gerçekleşmesi için Allah Teâlâ'nın keremi ve padişahın yüce himmetinin yardımını talep ediyorum. Korkarım çok fazla ısrarcı olup fazla uzatıyorum. Ancak daha yüreğimde olan sözü yazmadım. Bu nedenle kısa kesersem daha iyi olacak.

Ömürlerin mirasçısı olan yüce padişah yedi evladımın birbirinin ardından ölmesini duymuştur. Bu son beş yılda yüce Allah bana iki oğlan, bir kız üç evlat daha verdi, bunlara bakmak ile meşgulüm. Durum bundan ibarettir, artık nasıl emrederse. Dünya işleri ile uğraşmak artık bana yakışmaz. Nişabur'da birkaç kitabım kalmıştı. Güvenli bulduğum Sandalî medresesine koymuştum. Bu son iki ayda iki farklı grup arasındaki kavgada onlar da yağmalandı ve ben tamamıyla rahatlamış oldum.

Ümidim Yüce Allah'adır. O'nun uygun gördüğü yazgıda bu kadar acı gördükten sonra ondan padişahın mübarek ziyaretini nasip etmesini, huzur ve rahatlık vermesini talep ediyorum. Bu şekilde Allah'ın yardımıyla bütün geçmişleri unutup ikbâl bulayım. Allah işleri kolaylaştırandır.

57-Sonraki Mektup

Padişahın yüce meclisinin ömrü, yücelik ve saadet içinde uzun olsun. Padişaha ne kadar bağlı olduğum kendisine malumdur. Bu nedenle ben hizmetkârın yazmasına gerek kalmadan hizmetine varma konusunda da ne kadar hevesli olduğumu bilir. Her zaman hayırlı dualar ile destek gönderirim ve ne zaman ki güvenilir birisini bulursam kısa bir mektup yazarak kendimi hatırlatırım. Bu kadar olay ve mani varken bu mektup nasıl ulaşacak, bilmiyorum. Filan kişi beyaz bir ata oturup eğerin altına kılıçsız bir kılıf asarak hizmetinize varıp ben hizmetkârın mektubunu ulaştıracak. Ahvâlimi anlatıp bu mektubu ulaştırıp kaderden şikâyetleri

bildirecek. Yüce Allah, şüphesiz şikâyeti olan herkese rahmetten bir kapı açar ve o padişahın dergâhından başka sığınacak yerleri olmayan zayıflara yardımcı olur.

Fılan kişiye şefkat gösterme ve onun işlerini yoluna koyma kerem göstermenin gereklerindedir. Yüce padişah makamından da hukuku riayet etme ve kaderde ortaya çıkan eksiklikleri ve belâları gidermekten başka bir şey beklenemez. Allah bu yolda başarısını artırsın.

Padişah ve onun evladı için hayırlı dualar ediyor, ihlâs göstererek kabul edilmesini ümit ediyorum. Emirler ve nehiyelerini bekliyorum taki bu vesileyle onları yerine getirme gururuna erişeyim. Lütuflarına ve keremlerine güveniyorum. Öyleki her hangi bir istek ve talepte bulunmadan bu hizmetkârın hayrına olan şeyleri bahşediyor.

58-Sonraki Mektup

Nimetlerin velisi padişahın ömrü uzun ve iki dünyada işleri istediği gibi olsun. Kendime bakıyorum ve biliyorum ki kulluk hakkını ve haddimi aşıyorum ve bunları yazarak başını ağrıtip kendimi aşağılanmaya maruz bırakıyorum. Ancak padişahın keremine sığınarak beni affetmesini hak ettiğim aşağılamaları herkesin içinde söylememesini umuyorum. Bugün Cemaziu'l-evvel ayının yedisinde bir mektup yazıp ahvâlimi anlatıyorum. Umarım bu mektup yetişir ve ahvâlimden haberdar olur.

Bu mektubu getiren kişi kendi kardeşinin döneminde de, Allah rahmet eylesin her zaman yaptığı hizmetin hakkını vermiş, padişahın lütuflarından yararlanmış, onun şükrünü her daim yerine getirmiş ve padişahın devletinin duacılarına yardım etmiştir. Ben dünyanın bu virâne köşesine düştüğüm günden beri onu her zaman

incinmiş, yorgun ve perişan gördüm. Bu nedenle dünya manilerinden kurtulup hizmete varmasını ve bu niyetin gerçekleştirilmesini istedim.

Arapça şiir:

Eğer rızık için hiçbir kapı yoksa büyüklerin yöneldikleri yere yönel.

Böyle bir fırsatı bulamıyordu. Lakin şimdi padişahın devletinin yardımı ve ettiği duaların samimiyetine güvenerek kalktı ve o ezeli devlet ve ilahi saadete varmak, o kerem ve anlamlar dergâhına baş koymak, kaybolmuş rızkını orada aramak, sınırsız ve sayısız nimetlerden nasiplenmek için yola çıktı.

Padişahın yüce keremine yakışan hak eden ve sanat sahibi olan bu kişiyi desteklemek ve bu vesileyle Allah Teâlâ'nın rızasını kazanmaktır. Onun hicret hakkına riayet etsin. Çünkü ümit ve sığınak arıyor. Böyle birini korumak keremli olmanın borcudur. Padişahın yüce düşüncesi, bu kişinin sözünü dinlemede, isteğini yerine getirmede, güvenilir hizmetkârlar ve önde gelen kalem ehli sırasında başarılı kılma hususunda olsun. Ben hakiri de bu konuda ısrarcı olduğum için bağışlasın.

59-Sonraki Mektup

Âlemlerin büyüğü evladımız Hâmidü'd-dîn'in meclisinin ömrü daimi bir saadet ve fazilet içinde izzette ve ikbâlde uzun olsun. Eğer mümkün olursa lütuf gösterip hevesli olduğumu kabul edip lütfuna yakışır bir şekilde ben hakirin hatalarını affetme konusunda merhamet gösterebilirsin. Bunların tamamının nedeninin ahvâli malum olan kader oyunu olduğunu bilsin. Güvenimizin tam olduğu ve bütün hallerde ispatlanmış bulunan alıştıığımız şefkatini bizden esirgemesin. Engin gönlü ve kalemi ile çok yetkin ve güçlü olan kerem ve lütuf incelikleri ile bulunduğu her fırsatta en büyük sultan yüce padişahın nezdinde bilindiği üzere nasıl bir köle ve kul

olduğumuzu anlatıp lütuf göstererek çok etkili ve müjdeleyici bir şekilde temsilciliğimiz görevini yerine getirsin. Bu mesajı iletmeyi ve dinlemeyi önemsememekten sakınsın. Çünkü bu mektupların devamında güvenilir kişiler hizmete varacak ve mecburen çok uzun mektuplar yazılacak. Bu nedenle kısa kesiyorum ve emirlerinizi bekliyorum. Onlarla gurur duyacağım. Ulak bekleyişi içerisindeyim. Akıllıların çok fazla olduğu bir yerde hata, yanlış ve kısa yazılar ayıplanmamalıdır.

60-Sonraki Mektup

Yaşamı devlet ve saadet ile yücelik içinde ve uzun olsun. Hevesli olduğumu anlatma konusunda ne yazarsam beğenilmeyecek ve yazdığım her şey niyetten başka bir şey olmayacak. Bu nedenle en iyisi abartılı cümleleri kısa kesip kendi kendime demeliyim ki:

Arapça şiir:

Bir şeyi yapabilecek durumda değil isen (gücün yetmiyorsa) onu bırak ve yapabileceğine (gücünün yettiğine) yönel.

Yüce padişah en büyük sultanın fermanı yetiştirdi. Kul ve kölelikteki samimî ahdi yenilediği için hayatı düzene koyup bütün halkı kapsayacak saadeti tesis etti. Bu saadet güçlü devletin en hakir kullarına kadar ulaştı. Aniden beliren bu saadet ile müjdelenip mutlu olduğum için öyle bir hal aldım ki kendimi ve dünyadaki her şeyi unuttum. Diğer bir ifade ile mest olmuş bir haldeydim. Ruhumun nasıl canlandığını ve gönlümün nasıl mutlu olup güçlendiğini anlatamam. Devletin devamı ve mülkün genişlemesi için dua edip sadaka vermekle meşgul olmayı işlerin en iyisi ve en hayırlısı olarak görüyorum ve onunla meşgulüm. Ancak evladımız Hâmidü'd-dîn'in

yüce meclisinin bir mektup gönderip hatırımı sormamasına, beni o alıştığım nimetten mahrum bırakmasına çok şaşırdım. Daha evvel kendisi iki sefer mektup göndererek beni şerefleştirmişti, ancak benim cevap olarak yazdığım ve Şâdyâh'a gönderdiğim mektup her halde eline geçmemiştir. Yoksa kesinlikle ondan söz ederdi. Bu nedenle değerli gönlünde bir değişiklik meydana gelmiş ve mektuplaşmanın eksik kalmasına sebep olmuştur, diye düşündüm.

İlk önce bilmelidir ki daha önce aşağıdaki iki beyit şiiri içeren bir mektup yazarak selamlarımı iletmiştim.

Arapça şiir:

Eğer bana güzel huylu, cömert, doğru görüşlü bir yazarı sorarsanız cevabın doğrusunu söyleyip (doğru cevap verip) şöyle tekrar edelim; hamid hamid hamid hamid.

O mektubun her faslında bir konudan bahsedip son kısımlarını en büyük sultanın övgü ve duasıyla bitirmiştim. O kıtalardan birincisi aşağıdaki gibiydi:

Farsça şiir:

İyiliklerinden hikâyeler anlatır, zulmünden şikâyet ederim

O zaman ki görürüm yüce bayrağını yüceltmişsin ve mutlusun.

Kısaca demek istediğim odur ki bende kusur görmesin ve o büyük evlat işlemediğim bir kusurdan dolayı ruhumun gıdası ve yaralı gönlümün kuvveti olan mektuplarını benden esirgemesin. Mesafe azaldığı için umarım çok yakın zamanda hizmete varma saadeti nasip olur ve uzun zamandır beklediğim istek gerçekleşir. Umarım âdet olduğu üzere, arkadaşlık ve iyi temsil âdâbını her anlamda yerine getirmeyi farz bilir. Ben hakirin ahvâlinden ve bu bölgenin karmaşık durumundan haberdar olduğu için bunları padişahın yüce divanına yazarak bildirir ve lütufları

sınırsız olan Allah Teâlâ'yı her zaman göz önünde bulundurur. Bu önemli işi tamamlama konusunda kutlu ahvâlini ve kararlılığını gösterip işi bitirsin.

Arapça şiir:

Karınca Sebir dağını çekinceye kadar seni sevmeye devam edeceğim.

Evladımız Hâmidu'd-dîn'in yüce meclisinin ömrünün bekâsı için canı gönülden dua ediyorum. Kalemimi bunu anlatacak kadar yeterli bulmuyorum. Ne kadar hevesli olduğum saklı kalmasın. Boş olup da kendi kendime gönlüm ile yalnız kalıp istişare ettiğim zaman biliyorum ki ben hakiri onaylayacak. Şüphesiz Yüce Allah'tan murada göre şefkat beklenir. Allah'a şükürler olsun ki keremi zamanla daha da artmaktadır. Samimiyet, adâlet ve iyi düşüncesine güvenim iki kat olmaktadır. Lütfu ve arkadaşlığındaki samimiyetini bu dünya ve öteki dünya için yaptığı hazırlıkları, biriktirme ve arttırma yönündeki çabalarını çok övgüye değer görüp onlara güveniyorum. Bundan sonraki günlerde de bunların artmasını bekliyorum. Yazdığım mektup görünürde çok kısadır. Ancak gerçekte inandıklarım bu kadar kısa değildir. Değeri gönlünden silinmemeyi, yüce lütfundan yararlanmayı ve bulduğu her fırsatta en büyük sultanın yüce tahtı nezdinde benden iyi bahsedip temsilcilik inceliklerini iyi bir şekilde yerine getirmesini umuyorum. Doğu bölgesi onun yüce divanına bağlandığı için maslahatlar ve incelikleri gözetmekte daha dikkatli olsun, önemli işleri yoluna koymaya çalışsın. Aslında en iyisi ben hakire ait bir mutemet ve üç - dört tarafsız uzman ile birlikte onun yüce divanına gidip durumu olduğu gibi anlatsın. Divan ve Müslümanların hayır ve maslahatına olmayan herhangi bir mutasarrıf ve çalışana lüzum yok. Bundan sonra dostluklar daha sıkı olmalıdır. İftihar duyulsun diye uygun istekler ve önemli işler istenmelidir.

Kısa yazdığım için mazeretimi kabul edin. Çünkü zatî ve sonradan ortaya çıkan nedenleri var ve onları anlatmak çok uzun sürer. Şüphesiz mazeret değerli insanlar nezdinde kabul görür.

61-Sonraki Mektup

Ömrü izzet ve devlet içinde uzun olsun. Halimin niceliğini bildikten sonra nasıl hevesli olduğumu anlatmam gereksizdir. Bu ayrılıktan dolayı uzun süredir perişanım. Görüşme yolunun en iyi şekilde açılmasını ümit ediyorum. Bu mektubu selamlarımı ve saygılarımı iletmekle çok uzatmıyorum. Sadece şunu demek istiyorum. Filan mutemet hizmete geldiğinde ve ahvâlini anlattığında o büyük evlat kutlu himmetini gösterip isteklerini yerine getirmek için çaba gösterip uygun gördüğü şekilde ona yol gösterebilir. Onu kendi haline bırakmasın ve şefkat göstererek arkasında durup ona samimî bir şekilde teveccüh gösterebilir. Çünkü ona, o büyük evladı benim vekilim olarak görmesini ve işlerde ona istişare etmesini söyledim. Onun önderliğinde ve gösterdiği yolu takip ederek ihtiyaç sahiplerinin sorunlarını gidermeye çalışsın. Ümit ediyorum ki yazılan bu mektup en büyük sultanın meclisinde arz edilme şerefine erişir ve onun peşinden bölgenin maslahatları konuşulur. Uygun gördüğü gibi düzenin sağlanmasını emretsin. Bu seferlik bu kadar kısa yazdığım için özrümü kabul etsin. Çünkü ulaklar daha uzun mektuplarla sonradan gelecek. Yerine getirilip tamamlansın diye ben hakirin yapabileceği hizmeti söylesin.

62-Sonraki Mektup

Kulunuz ve duacınız yüce kâtip, nimetler veren Ziyâu'l-mülk -Allah onun ulviyetini daim etsin- ve âdil padişahın divan ve dergâhının büyükleri ve efendilerinin, Allah onların yardımcısı olup güçlerini artırsın, bilgilerine sunmak için yazıyor. Cuveyn halkı genellikle imânlı ve düzgün dervişlerdir. Devlet için duacı ve canı gönülden iyilik isteyen iyi halktır. Özellikle Edvar (?) halkı duacı olmak ve kulluktaki samimiyet konusunda çok daha fazla hukuka sahipler. Diğer halklara kıyasla daha fazla yük altında kalarak daha çok incinip farklı hadiselere maruz kalmışlar. Ben hakir de onlara çeşitli lütuflar göstererek ve efendiler tarafından adâlet ve ihsân vaad ederek onların gönlünü hoş tutmaya çalışıp sakinleştiriyorum. Şimdi birçok haraç vergisi¹⁹⁴ ağırlığı ve sıkıntıdan sonra bu bölgede dolu belâsı ortaya çıktı. Bu bölgenin tahıl ve meyveleri hepten zarar gördü. Öyle ki dervişler üzüm bağlarına gittiklerinde onların vaziyetini “Çardakları (bahçenin) üzerine yıkılmış haldeydi. Orada sarf ettiği (emek ve para) için ellerini ovuşturuyor”¹⁹⁵ ekin yerlerine gittiklerinde ise “Bütün bu canlılık sonunda rüzgârın savurduğu kuru çöpe döner”¹⁹⁶ anlatmaktadır. Evlerine geldiklerinde ise bir tarafta haraç vergisi memurlarını diğer tarafta ise Arah (?) kalesi tahıl ayıklama memurlarını görürler. Benden sonrakiler yedi bin üç yüz men¹⁹⁷ vermişler ve onu da üç bin men faiz karşılığında borç vermişler. Ben kulunuz, padişahın -devleti daim olsun- fermanı ile bu halkın maslahatlarının sorumluluğunu üstlendiğim için, Allah onlar için yeterlidir ve vasilerinden başka kimseye itaat etmezler, bu durumu biraz da olsa anlatmak istedim. Öyle ki eğer bu ihtiyaç sahipleri rahmeti hak ediyorsa zavallı duruma

¹⁹⁴ Haraç vergisi;

¹⁹⁵ Kur'ân, Kehf Suresi, Ayet 42.

¹⁹⁶ Kur'ân, Kehf (18), 45.

¹⁹⁷ Yaklaşık 3 kiloya denk gelen ölçü birimidir.

düşmesinler ve korktukları şey başlarına gelmesin. Rahmet göstereyin ve haraç vergisinin bir kısmını bağışlasınlar. Tahıllarından ayırıp teslim ettikleri paranın kabul görmesini ve borçlandıkları miktara razı gelmesini emretsinler. Güçlerinin yetmeyeceği kadar yükümlülük yüklemeyi revâ görmesinler. Bu zavallılara yaşam bahsetme ve onların bekâsını sağlama konusunda Yüce Allah'ı göz önünde bulundursunlar. Çünkü bu lütuf ve şefkatin bereketi hiç kuşkusuz güçlü devletin, Allah temellerini daha da sağlamlaştırır, kutlu günlerine yansır. Allah'ın yardımı işleri kolaylaştırır.

Ümit ediyorum ki ben hakir bu bildiri ve lütuf talebinde bulunarak haddimi aşmamışım ve ısrarcı olmakla suçlanmam, bu hata ve küstahlık affedilir. Muhammed Mustafa (sav) ve pak ailesinin hatırına devleti ve ikbâli kalıcı olsun ve memleket her daim genişlesin.

63-Sonraki Mektup¹⁹⁸

Filan şahıs, Allah saadetini her daim etsin ve büyüklüğünü korusun, bu mektup vesilesiyle selam ve saygımızı okuyup kendisini görme ve ona kavuşma konusunda ne kadar hevesli olduğumuzu anlasın. Her kim ki akıl gözü ile bu geçici dünyaya baksa dünyanın kalma sarayı değil yokluk meydanı olduğunu ve sükûnet evi değil kaçış konumu olduğunu görür. Bütün yaratılanların tabiatı doğup bu geçici toprağa adım bastıkları andan itibaren yokluk ve ölüm ile yoğrulmuştur. Onların ömür sayfasına yok olma ve tükenme âyeti yazılmıştır. Kesin olan şudur ki bütün dünya sakinleri mekân değiştirecek ve âlemde bütün yaşayanlar bir gün irtihal

¹⁹⁸ Sonda yazılmış olan bu iki mektup Reşidu'd-dîn Vatvât'a ait olduğu eserde dipnot düşülerek belirtilmiştir.

kanatlarını açacaktır. “Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı baki kalacak”¹⁹⁹. Eğer bu dünyada birinin ebedî ömrü ve sonsuz bekâsı olsaydı o peygamberlerin sonuncusu ve gönderilenlerin efendisi bizim peygamberimiz olurdu. Çünkü o peygamberliğin verdiği izzet, büyüklük, celâl ve kemâle rağmen yokluk acısını çekip saadet şerbetinden içti. Bu nedenle hiç kimse emanet olan batıl şeylere gönül vermemeli, ebedî hayatı ve sonsuz yaşamı olacak diye kendini kaptırmamalıdır. Akıllı kişi acılar ve belâlarla karşılaştığı zaman teslim olmalı, Yüce Allah’ın takdirine razı gelmeli ve sonu büyük bir sevap ile sonuçlanacak sabır göstermelidir. Böyle Allah Teâlâ’nın buyurduğu kavimden olur: “Onlar ki kendilerine bir musibet isabet ettiği zaman: Biz muhakkak ki Allah’ın kullarıyız ve muhakkak ki ona döneceğiz, derler. İşte onlar (dünya hayatında Allah’a mutlaka döneceklerinden emin olanlar) ki Rabblerinden salavât ve rahmet onların üzerindedir. İşte onlar hidayete ermiş olanlardır”²⁰⁰.

Filan şahıs -Allah onun bekâsını sağlayıp doğru yolunu korusun- kendi aklı, kararlılığı, büyüklüğü ve kemali ile bütün bu anlatılanlara, dünya ve kader olaylarına vakıftır. Biliyor ki nefesler sayılıdır ve ölüm zamanı bellidir ve herhangi bir değişim ve dönüşüm, öncelik ve sonralık kabul etmez. “Onların eceli geldiği zaman artık bir saat tehir edilmez ve öne alınmaz”²⁰¹. Gerçi ölüm öyle bir hâdisedir ki dünya ehlinin gönlü onun gelişyle incinir ve bu sebeple insanoğlunun ruhu mutluluk ve huzurdan uzaktır. Ancak o filan kişi dürüst selefın sadık halefidir ve o pak ağacın pak meyvesidir. Herhangi bir baba ki vefatından sonra onun yolunu takip edip hayırlı işler yapacak filan şahıs gibi bir evlat bırakırsa, o baba manevî olarak yaşamaktadır ve ölmez.

¹⁹⁹ Kur’ân, Rahmân (55), 27.

²⁰⁰ Kur’ân, Bakara (2), 156. ve 157.

²⁰¹ Kur’ân, Yûnus (10), 49.

Yüce Allah o gidene rahmet eylesin ve kalanlardan ilgi ve teveccühünü esirgemesin ve bu olayı belâların ve acıların sonu yapsın.

64-Tebrik ve Taziye için Yazılan Mektup

Değerli meclisinin bekâsı genişleme ve başarı konusunda gıpta edilecek kadar uzun ve Yüce Allah ondan razı olsun. O kadar ki dil onu anlatmaktan âcizdir. Allah'ın lütfu ve faziletine güveniyorum, çok yakın bir zamanda manileri ortadan kaldıracak ve kavuşma yolunu en iyi şekilde ve en hayırlı yöntem ile sağlayacak.

Bu mektup iki bölümden oluşmaktadır: Birincisi tebrik etmek, ikincisi taziyelerimi bildirmek. Tebrik etmek istiyorum. Çünkü Yüce Allah onun değerli meclisini -Allah değerini artırsın- lütuflar ve yardımlarıyla özelleştirip padişahların mülkü ve sultanların tahtı olan o iklimlerin anahtarını onun hükümdarlık ve siyâsetine emanet edip dostları ve düşmanları ona tabi kıldı. Şerefli zatın kutlu meclisi kapsayıcı kerem ve geniş adâlete sahiptir. Çok köklü bir hânedân ve bağışlayıcı bir sülale mensubudur. Ancak bu kadar keramet ve saadet onun hak ettiği için çok daha az ve eksik olduğu için onun her daim artması için dua ediyorum.

Taziyemi bildirmenin sebebi ise şehid Said'in, Allah ruhunu kutsasın, vefatından dolayıdır. Kendisi ahde vefa, yücelik kemâli, hayır yolundan gitme ve iyilik göstergelerini yenileme konusunda çok esaslı bir kişiydi ve birçok şey onun üzerine kurulmuştu. Eğer bu dost için mümkün olsaydı... Büyüklük gösterip kendisi şahsen hazır olurdu ve içinde olan şeyleri dertli ve yüreği yanık bir şekilde açığa vururdu. Ancak mazereti açık ve manileri malumdur. Yokluğa mahkûm bu dünyada hiç kimsenin sonsuz ve daimî ömrü olmamıştır ve olmayacaktır. Nitekim Allah Teâlâ

buyurmuştur: “Bütün nefisler ölümü tadacaktır”²⁰². Bu nedenle bir belâ vuku bulduğunda teslim olup Allah’ın kaderine razı gelmek ve sabır göstermeyi âdet edinmek lazımdır ki büyük bir sevap ile ödüllendirilelim ve öteki dünyada saadete ulaşalım. Şerefli zatın meclisi bekâsını sağlamak için şehid Said’in evlatlarını kendi şefkat, ilgi, teveccüh ve lütfunun gölgesinde tutarak, onlara yakınlık gösterme konusunda elinden geleni yapmalı ve gidenlerin hakkını kalanlar için korumalıdır. Çünkü o hanedanı hoş tutmanın ve yakınlıklarını korumanın, devletin istikrarı ve memleketin devamı için çok büyük etkileri ve övgüye değer bereketleri var. Murada erme ve arzuların gerçekleşmesi de bu lütfun sonucu ve bu onayın meyvesidir. Her daim yazışmanın ve mektup gönderip almanın yolunu açık tutsun. Mektuplarında ahvâlini ve işlerin gidişatını anlatsın. İsteddiği her ne varsa onu yerine getirerek arkadaşlık şartı ve dostluk hukukunu yerine getirmiş olalım diye bildirsın, inşaallahu teâlâ. Allah hâkimdir ve doğruluğu emreder.

Atabetu’l-Ketebe’nin yazımı Allah’a hamd ile ve onun güzel tevfiği ve bütün yaratılmışların en hayırlısı ve temizlerin en pakı olan Muhammed (sav) ile mübarek bir ayda 671’de tamamlandı.

²⁰² Kur’ân, Ankebût (29), 57.

SONUÇ

Moğol saldırılarından ötürü günümüze ulaşmamış birçok kitabın varlığını bilmemize rağmen Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminden bize ulaşan muazzam eserlerin sayısı az değildir. Bu dönemden bize ulaşan muazzam eserlerden biri de hiç şüphesiz Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kaleme aldığı *Atabetu'l-Ketebe* adlı eserdir. Eserin mukaddimesinde belirtildiği üzere “*Kâtiplik zanaatını bilenler ve bu zanaati işitenler dikkatli bir şekilde mûlahaza edebilsinler, yanlışları ve bozuklukları ıslah edebilsinler ve yanlış lâfzî kusurları doğru olanla değiştirebilsinler*” diye bu mecmuaya *Atabetu'l-Ketebe* adı verilmiştir.

Atabetu'l-Ketebe Büyük Selçuklu İmparatorluğu yöneticilerinden Sultan Sencer'in saltanatı dönemi ile ilgili münşeât mecmuasıdır. Mektup dâhil her türlü resmi ve hususi yazıyı toplayan münşeât mecmuaları yazıldığı dönemle alâkalı pek çok değişik konuya dair inşâ metinleri içermektedir. Bu bağlamda tarih bilimi ve edebiyat bilimi için oldukça ehemmiyet taşıyan kaynaklardır ve ilk olarak Gazneliler döneminde kendisini hissettirmiştir.

Gazneliler döneminde ilk ayak seslerini duyuran Farsça münşeât geleneği Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde yaygınlaşmıştır. Bu dönemde Farsça münşeât geleneğinin yaygınlaşmasının en önemli sebebi yöneticilerinin, vezirlerinin ve kâtiplerinin Horasan ve Irak medrese ve tekkelerinin eğitim-öğretiminden geçmiş olmaları etkili olmuştur. Bu dönemde kalem oynatan mahir ellerin hemen hemen tamamı yazdıklarını süslemek için Arapça terkipler, âyetler ve şiirlere başvurmuşlardır. Bu durum da anlaşılması zor, ağıdalı bir üslup olan nesr-i fennînin (sanatlı nesir) zirve yapmasına vesile olmuştur.

Sultan Sencer döneminde kaleme alınmış *Atabetu'l-Ketebe* adlı münşeât mecmuasında bulunan mektuplar genel olarak ele alındığında ağır bir üslup kullanıldığını söylemek mümkündür. Neredeyse tamamında iyiliğe ulaşabilmek, doğru yolda ilerleyebilmek için Arapça terkipler ve Kur'ân âyetlerinden misaller bulunmaktadır. Farsça şiirlere yer verilmesinin yanı sıra Arapça şiirlere daha fazla temayül gösterilmiştir ve mektupların büyük bir çoğunluğu “*inşâallahu teâlâ*” bazı yerlerde “*inşâallahu teâlâ vahdehu*” ile bitirilmiştir.

ÖZET

Atabetu'l-Ketebe, Büyük Selçuklu İmparatorluğu yöneticilerinden Sultan Sencer'in saltanatı dönemi ile ilgili münşeât mecmuasıdır. Mektup dâhil her türlü resmî ve hususi yazıyı toplayan münşeât mecmuaları yazıldığı dönemle alâkalı pek çok değişik konuya dair inşâ metinleri içermektedir. Bu bağlamda tarih bilimi ve edebiyat bilimi için oldukça ehemmiyet taşıyan kaynaklardır ve ilk olarak Gazneliler döneminde kendisini hissettirmiştir. Gazneliler döneminde ilk nümuneleri görülen Farsça münşeât geleneği Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde ise yaygınlaşmıştır.

Belirtmek gerekirse, Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminden bize ulaşan muhteşem eserlerin sayısı az değildir. Bu dönemden bize ulaşan muhteşem eserlerden biri de hiç şüphesiz Muntecebu'd-dîn Bedî'nin kaleme aldığı *Atabetu'l-Ketebe* adlı eserdir. Özellikle dönemin yönetimi ve teşkilatı hakkında fevkalade önemli bilgiler barındırmaktadır.

Türkçe tercümesi bulunmayan bu eserin özellikle kültür tarihimize ışık tutacak bilgileri içermesi sebebiyle dikkate alınması ve incelenmesi gerektiği düşünülerek bu çalışmaya başlanmıştır. Çalışmamızın giriş kısmında eserin yazılmış olduğu Büyük Selçuklu İmparatorluğu dönemi genel olarak ele alınmıştır. Birinci bölümünde eserin yazılmış olduğu döneme kadar nesir ve münşeât geleneği üzerine bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde *Atabetu'l-Ketebe*'nin yazarı Muntecebu'd-dîn Bedî'nin hayatına, dil ve üslubuna değinilip eserdeki münşeât büyük bir hassasiyet ile tahlil edilmiştir.

ANAHTAR KELİMELER: *Atabetu'l-Ketebe*, Muntecebu'd-dîn Bedî, Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Sultan Sencer, Münşeât, Nesir

ABSTRACT

Atabetu'l-Ketebe is a munshaat journal about the Reign of Sultan Sencer who was one of the executives of the Great Seljuk Empire. Pinned journals collect all kinds of formal and private writings including letters and also include construction texts about lots of various topics related to their written dates. Within this context, they are very important resources for both history science and literature science and firstly came into view during the Ghaznavid Sultanate. Persian munshaat tradition that came up recently became popular during the Great Seljuk Empire.

To be more precise, the number of wonderful masterpieces that have come from the era of the Great Seljuk Empire is not so few. One of the masterpieces having come up to us from that era is undoubtedly Atabetu'l-Ketebe by Muntecebu'd-dîn Bedî. It has rather significant information especially about the era's management and organization.

The aim of this study is to take into account and investigate Atabetu'l-Ketebe because this work without Turkish translation includes information that will shed light on our social life. In the introduction part of our study, the era of the Great Seljuk Empire in which the work was written is discussed in general. In the first section, information about prose and munshaat traditions until the writing date of the work is given. In the second section, it is mentioned about the life, language and style of Muntecebu'd-dîn Bedî, the writer of Atabetu'l-Ketebe and the munshaat style in this work is analyzed sensitively.

KEY WORDS: Atabetu'l-Ketebe, Muntecebu'd-dîn Bedî, the Great Seljuk Empire, Sultan Sencer, Munshaat, Prose.

KAYNAKÇA

AVFÎ, Muhammed, *Lubabu'l-Elbâb*, (Yayınlayan; Edward Browne, Mirzâ Muhammed Kazvînî), Leiden, 1903-1906.

-----, *Ahbârü'd-devleti's-Selçukiyye*, (Çev. Necati Lugal), TTK, Ankara, 1943.

BAHÂR, Muhammed Takî (Meliku's-şu'arâ), *Sebk Şinâsî (Târîh-i Tatavvur-i Nesr-i Fârsî)*, C.III, İntişârât-i Emîr Kebîr, Tahran, 1389.

BEDÎ, Muntecebu'd-dîn, *Atabetu'l-Ketebe*,(Tashih; Muhammed Kazvînî, Abbas İkbâl Âştîyânî), İntişârât-i Esâtîr, Tahran, 1. Baskı, 1384.

BİLGİN, Abdüsselam, "Muhammad 'Avfî'nin Lubab al-Albâb Tezkiresi ve Üslup ile İlgili Görüşleri" *A. Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.IV, S.1'den ayrı basım, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.

DÂNİŞ PEJÛH, Muhammed Takî, "Debîrî ve Nivîsendegî", *Mecelle-i Huneru Merdom*, Sayı 111, Tahran, 1350.

DAŞ, Abdurrahman, "Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Dönemi Hakkında Tarihi Kaynak Olarak Münşeât Mecmualarının Değerlendirilmesi", *A. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XLV, Sayı 2, Ankara, 2004.

DURMUŞ, İsmail, "İnşâ", *İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

EL-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim b. el-Muğire, *Sahîhu'l-Buhârî*, Tah. Muhammed Zuheyr b. Nâsir, C.2, *Dâru Tavki'n Necât*, Mısır, 1422. s.5.

FESÂÎ, Mansûr Restgâr, *Envâ-i Nesr-i Fârsî*, İntişârât-i Semet, Tahran, 1. Baskı, 1380.

GÜRBÜZ, Meryem, “Büyük Selçuklular Devrine Ait Münşeat Mecmûalarında Yer Alan Bir Belge Türü: İhvâniyat”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Sayı 15, Yıl 6, 2013.

HATÎBÎ, Hüseyin, *Fenn-i Nesr der Edeb-i Pârsî*, C.I, İntişârât-i Zevvâr, Tahran, 2. Baskı, 1375.

HİLMÎ, Ahmed Kemaleddîn, *Devlet-i Selcûkiyân*, Pejuhişgâh-i Huze ve Dânişgâh-i Behâr, Tahran, 4.Baskı, 1390

HUKÛKÎ, Muhammed, *Murûri ber Târîh-i Edeb ve Edebiyât-i Emrûz-i İnan*, İntişârât-i Katre, Tahran, 2. Baskı, 1377.

İSTÎ'LÂMÎ, Muhâmmmed, *Bugünkü İnan Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, (Çev. Mehmet Kanar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1. Baskı, 1981.

İŞİMTEKİN, Soner, “Feridun Bey Münşeatında Yer Alan Farsça Mektuplar”, *Doğu Araştırmaları Dergisi*, Sayı.11, İstanbul, 2014.

KAFESOĞLU, İbrahim, “Selçuklular” *İslâm Ansiklopedisi*, C.10, MEB, İstanbul, 1967.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Ailesini Menşei Hakkında*, Osman Yalçın Matbaası, İstanbul, 1955.

KAFESOĞLU, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, M.E.B., İstanbul, 1992.

KANAR, Mehmet, “İran”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

KEYKAVUS b. İskender b. Kâbus, *Kâbusnâme*, Çev. Mercimek Ahmed, C.1, Kervan Yayınları.

KIRLANGIÇ, Hicabi, “İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Nüsha*, Yıl 1, Sayı 1, Ankara, Bahar 2001.

KOLBAŞI, Ahmet, “Selçuklu Dönemi Kültür ve Medeniyeti Üzerine Bir Değerlendirme”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 13, Nevşehir.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (İkinci İmparatorluk Devri)*, C.2, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2011, 4. Baskı.

KÖYMEN, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi (Kuruluş Devri)*, C.1, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1979.

KÖYMEN, Mehmet Altay, “Selçuklu Devri Kaynaklarına Dâir Araştırmalar I. (Büyük Selçuklu Devrine Âit Münşeat Mecmuaları)”, *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.VIII, S.4’den ayrı basım, Ankara, 1951.

-----, *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 25. Baskı, 2010.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2. Basım, 1960.

LEVEND, Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973.

MEHDÎZÂDE, Mehdî, “Târîhçe-i Münşeât der Edeb-i Fârsî”, *Keyhân-ı Ferhengî*, Sayı 154, Tahran, 1378.

OKUMUŞ, Sait, “Klâsik Türk Edebiyatında XV. ve XVI. Yüzyıl Nesir ve Nasirlerine Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.4, S.18, Yaz 2011.

ÖRS, Derya, “Reşidu’dîn Vatvât” *İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.42, İstanbul, 2013.

ÖZARSLAN, Ersin, “Harf İnkılâbından Önce Neşredilmiş Türkçe İnşa, Kitabet ve Münşeât Kitapları” *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 34, Erzurum, 2007.

RÂVENDÎ, Muhammed b. Ali b. Süleyman, *Râhatu’s-Sudur ve Ayetu’s-Sürûr*, (Çev. Ahmed Ateş), Türk Tarih Kurumu, C.1, Ankara, 1999.

SAFÂ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyât der İran*, C. I, İntişârât-i İbn-i Sina, Tahran, 6. Baskı, 1347.

SAFÂ, Zebîhullâh, *Târîh-i Edebiyât der İran*, C.II, İntişârât-i İbn-i Sina, Tahran, 1351.

SÜMER, Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri – Boy Teşkilatı – Destanları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1967.

ŞEMÎSÂ, Sîrûs, *Sebk Şinâsî-i Nesr*, İntişârât-i Mitrâ, Tahran, 1390.

TECRUBEKÂR, Bânû Nusret, *Sebk Şi'r der Asr-i Kâcârîye*, İntişârât-i Tus, Tahran, 1350.

TEMÎMDARÎ Ahmet, *Târîh-i Edeb-i Pârsî*, İntişârât-i Tahran, Tahran, 1379.

TOKMAK, A. Naci, “İran”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.

TOPALOĞLU, Bekir, “Münşeâtü's-Selâfîn” *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

TOSUN, Necdet, “Veysel Karanî”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.

TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 16. Baskı, 2013.

TURAN, Osman, *Türk Cihân Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi*, C.I, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 8. Baskı, 1995.

UZUN Mustafa, “Münşeât”, *İslâm Ansiklopedisi*, C.32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

YÂHAKKÎ, Muhammed Ca'fer, *Külliyât-i Târîh-i Edebiyât-i Fârsî*, İntişârât-i Silsile, Tahran, 1389.

YAKKUPOĞLU, Cevdet, “Sultan Sencer Devri”, *Selçuklu Tarihi El Kitabı*, (Ed. Refik Turan), Ankara, 1. Baskı, 2012.

YILMAZ, Ozan, “Gelenekten DeyiŖe Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden BaŖa Toprak Saçmak”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi AraŖtırmaları Dergisi*, Yıl 1, Sayı 2, Kastamonu, 2013.

ZERRİNKB, Abdülhüseyn, *Rzgrn (Tarih-i İnan ez Āġz t Skt-i Saltanat-i Pehlevi)*, İntiŖrt-i Sohen, Tahran, 7. Baskı, 1384.

DİZİN

A

Abbasi, 7, 202
Alâu'd-dîn, 132, 220
Ali b. Ahmed, 38, 124, 219
Alp Arslan, 2
Amîdu'd-dîn, 36, 115
Anadolu, 2, 3, 4, 13, 160, 196
Anadolu Selçukluları, 3, 4
Arslan Yabgu, 1
Atâ Melik Cüveynî, 13
Atabetu'l-Ketebe, 11, 20, 21, 23, 24, 25, 43, 52
243, 244, 245, 246, 247, 248
Ayaba, 4
Aynu'l-Kudât, 15, 16
Azerbaycan, 1, 2
Azizu'd-dîn, 34, 107, 109, 170

B

Bağdad, 2
Bahâu'd-dîn, 17, 31, 94, 162, 164, 176, 180, 194
Belh, 30, 39, 40, 51, 86, 87, 131, 134, 137, 150
Bistam, 28, 34, 71, 73, 110, 227
Burhânu'd-dîn, 35, 112, 154, 183, 184, 206
Büveyhoğulları, 2

C

Cafer-i Tayyâr, 199
Celâlu'd-dîn, 37, 121
Cemâlu'd-dîn, 37, 41, 42, 119, 143, 147, 157, 178
Colfadegan, 28, 73
Cuveyn, 36, 44, 116, 239

Ç

Çağrı, 2

D

Dihistan, 28, 37, 41, 71, 73, 119, 143
Dukak, 1

E

Ebû Hâmid Muhammed Gazâlî, 14, 16
Ebû Hanîfe, 99, 114
Ebû Tahir, 3
Efrâsyâb, 85
Enverî, 5
Ermenistan, 2
Esterabad, 28, 33, 37, 73, 104, 105, 119
Evhâdu'd-dîn, 40, 140, 141, 175

F

Fahru'd-dîn, 61, 204
Fas, 27, 66, 150
Ferâhânî, 16
Ferîdüdin Attâr, 13
Fezlabad, 220

G

Gazne, 2, 3, 21, 49
Gazneliler, vii, 4, 9, 10, 11, 14, 15, 244, 246
Gurgan, 2, 27, 28, 29, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 64, 65,
66, 73, 78, 82, 107, 108, 115, 119, 123, 139,
140, 143
Gürcistan, 2

H

Hâce Abdullah-ı Herevî, 13
Hâce Şehid Şerefu'd-din Zahir Beyhaki, 21, 49
Hamdullah Müstevfî-i Kazvînî, 13
Hâmidu'd-dîn, 234, 235, 237
Harezmi, 1, 2, 127
Hasan Sabbah, 3
Hemedan, 2
Hicaz, 13, 154, 211
Horasan, 1, 2, 3, 4, 7, 15, 31, 39, 42, 54, 69, 88, 94,
127, 132, 137, 144, 147, 149, 153, 156, 173,
184, 199, 228, 244
Hücvîrî, 12
Huzistan, 2

I

Irak, 1, 2, 3, 4, 15, 54, 69, 70, 147, 149, 173, 228,
244

İ

İbnü'l-Belhî, 13
İbrahim Dihistânî, 156
İmâdu'd-dîn Kumâc, 134
İmâdu'd-dîn, 26, 29, 31, 56, 58, 85, 88, 92, 107,
149
İran, 1, 3, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 49, 153, 165, 249, 250,
251, 252, 253
İsfahan, 2
İsmâil b. Hasan el-Cürcânî, 13
İzzu'd-dîn, 29, 83, 178
İzzu'd-dîn Ener, 21, 49

K

Karahanlılar, 4
Keyhusrev b. Kılıçarslan, 13
Kınık, 1
Kıvâmu'd-dîn, 39, 42, 52, 129, 144
Kirman, 1, 3, 4
Kuhistan, 2

M

Mahmud, 3, 43, 150
Mangışlak, 41, 69, 143
Maveraünnehir, 1, 2, 84
Mazenderan, 27, 28, 30, 40, 41, 50, 62, 63, 69, 71,
72, 73, 77, 87, 106, 140, 141, 142, 164, 229
Mecdu'd-dîn, 32, 35, 98, 99, 114, 156, 226
Mehmed Tapar, 3, 68
Melikşah, 2, 3, 13
Merv, 21, 32, 38, 42, 49, 100, 122, 145, 147, 158,
185, 190
Mesud, 2, 3, 28, 68
Meşhed, 22, 50
Mısır, 13, 73, 249
Moğol, 10, 244
Mu'izzî, 5
Mueyyed Kıvâmu'd-dîn, 39, 128
Muhammed Avfî, 23
Muhammed b. Abdülcelîlî, 16, 17
Muhammed b. Abdülhâlik el Meyhanî, 25
Muhammed b. Münevver, 13
Muhammed Tirmizi, 191
Muhammed Yolabe, 27, 66
Muhtaru'd-dîn, 165
Muhyiddin, ii, 26, 52, 55

Muhyiddin Muhammed b. Yahya, 26, 52, 55
Muînu'd-dîn, 36, 38, 42, 43, 117, 118, 122, 147,
149, 150, 222
Muntecebu'd-dîn Bedî, 17, 20, 21, 22, 23, 24, 25,
43, 44, 45, 46, 244, 246, 247
Muntecebu'd-dîn Muhlisu'l-islâm, 29, 38, 83, 124

N

Nâsîru'd-dîn, 23, 52, 89, 220
Nâsîru'd-dîn Bûtûbe, 23, 51
Nişabur, ii, iii, 26, 35, 41, 56, 59, 112, 142, 156,
157, 158, 160, 184, 188, 211, 220, 232
Nizâmî-i Arûzî, 13
Nizamiye Medresesi, 26
Nizâmu'l-mülk, 3, 13, 53, 54

O

Oğuzlar, 1, 2, 4, 251
Osman b. Sirâcu'd-dîn Ömer, 13

Ö

Ömer er-Râdûyânî, 12
Ömer Hayyâm, 13

R

Razavî Ali, 22, 50
Reşîdu'd-dîn, 34, 111
Reşîdu'd-dîn Vatvât, 13, 14, 16, 17, 43
Rey, 2, 3, 31, 39, 95, 96, 126, 127, 148, 185

S

Saffârîler, 7, 8, 21, 48
Said Muhammed, 51, 96
Saidiyan, 26, 58

Sâmânîler, 1, 8, 9, 21, 48
Sasani, 62, 126
Segetu'd-dîn, 117
Selçuk, 1, 2
Selçuklular, 1, 2, 3, 10, 12, 17, 249, 252
Semerkand, 23, 51
Senâî, 15, 16
Sencer, 3, 4, 11, 17, 21, 24, 25, 43, 49, 52, 68, 96,
116, 244, 245, 246, 247, 252
Serahs, 30, 31, 88, 90, 91, 93, 147, 160
Seyfu'd-dîn, 36, 116
Seyhun, 1
Siracu'd-dîn, 41, 142
Suriye, 1, 3
Suriye Selçukluları, 1

Ş

Şam, 3, 13, 211
Şehâbu'd-dîn, 173, 196, 197
Şemsu'd-dîn, 196, 215
Şemsu'l-meâlî Kâbus b. Veşmgîr, 21, 49
Şerefu'd-dîn, 34, 110, 204, 207
Şirvan, 2

T

Taberistan, 2, 67
Tâcu'd-dîn, 28, 42, 71, 73, 74, 77, 149
Tâhîrîler, 7, 8
Tuğrul, 2, 3, 70, 76
Tus, 16, 22, 29, 37, 50, 84, 85, 120, 121, 252
Türkistan, 1, 27, 51, 66
Türkmenler, 1, 40, 41, 138, 143, 251

U

Uluğ Candar Bey, 40, 139, 140

Ü

Üveys Karanî, 160

Y

Ya'kûb b. Leys, 7

Yeminu'd-devle ve'd-dîn, 165, 229

Yezd, 220

Z

Zahîru'd-dîn, 30, 42, 87, 149

Ziyâu'd-devle ve'd-dîn, 31, 33, 96, 103, 106, 166

Ziyâu'd-dîn, 31, 33, 34, 91, 105, 106, 107

Ziyâu'd-dîn Şeyhu'l-İslâm, 30

Ziyâud-devle ve'd-dîn, 215